TARPTAUTINIS *NEW YORK TIMES* BESTSELERIS NR. 1

STOUNERIS

John Williams

baltos lankos

John Williams

Stouneris

Romanas

Iš anglų kalbos vertė Violeta Tauragienė

baltos lankos

UDK 821.111(73)-31
Vi-165

Versta iš:
John Williams, *Stoner*,
New York Review Books,
New York, 2003

Antras leidimas

Knygos leidybą rėmė
Lietuvos Respublikos kultūros taryba

Viršelyje panaudota fotografija © Stephen Carroll Photography

Redaktorė
Diana Bučiūtė

Maketuotoja
Eglė Jurkūnaitė

Dailininkas
Zigmantas Butautis

ISBN 978-9955-23-879-9

Ši knyga skiriama mano draugams ir buvusiems kolegoms iš Misūrio universiteto Anglų filologijos katedros. Jie iš karto supras, kad tai grožinės literatūros kūrinys, kad nė vienas jo personažas nėra paremtas kokiu nors gyvu ar mirusiu asmeniu ir kad nė vienas čia pavaizduotas įvykis neatitinka Misūrio universitete mūsų išgyventos tikrovės. Jie taip pat supras, jog aš laisvai elgiausi su fizinėmis bei istorinėmis Misūrio universiteto realijomis, taigi iš esmės romano vieta irgi yra išgalvota.

Į pirmąjį kursą Misūrio valstijos universitete Viljamas Stouneris įstojo 1910 metais, būdamas devyniolikos. Po aštuonerių metų, per patį Pirmojo pasaulinio karo įkarštį, gavo filosofijos daktaro laipsnį, sutiko dėstyti tame pačiame universitete ir dirbo ten iki mirties 1956 metais. Jis nepakilo aukščiau docento, ir tik vos keletas studentų, išklausiusių jo kursus, prisiminė jį ryškiau. Kai numirė, jam atminti kolegos paaukojo universiteto bibliotekai viduramžių rankraštį. Dar ir dabar galima jį pamatyti Retų spaudinių skyriuje su užrašu: „Padovanota Misūrio valstijos universiteto bibliotekai Viljamo Stounerio, Anglų filologijos katedros docento, atminimui. Kolegos".

Netyčia užėjęs tą pavardę, atsitiktinis studentas galbūt tingiai pasvarstys, kas gi buvo tas Viljamas Stouneris, bet vargiai jo smalsumas sieks bent kiek toliau. O Stounerio kolegos, ne itin jį gerbę, kai buvo gyvas, dabar retai kada jį beprisimena; vyresniesiems jo pavardė skamba kaip priminimas, kad visų jų laukia vienoda pabaiga, jaunesniesiems ji – vien tik garsas, nieko nesakantis apie praeitį, neprimenantis jokio žmogaus, į kurį jie galėtų lygiuotis kaip į asmenybę arba dėstytoją.

*

Jis gimė 1891 metais nedideliame ūkyje Misūrio valstijos vidury, netoli Bunvilio kaimo, už kokių šešiasdešimties kilometrų nuo Kolumbijos miesto, kur tas universitetas buvo įsikūręs. Nors tėvai jam gimus buvo dar jauni – tėvas dvidešimt penkerių, o motina vos dvidešimties, – Stouneriui net tuomet, kai buvo mažiukas, jie atrodė seni. Sulaukęs trisdešimties, tėvas atrodė kaip penkiasdešimtmetis; sukumpęs nuo sunkaus darbo, jis be jokių vilčių žvelgė į tą perdžiūvusį žemės lopą, kuris maitino šeimą metai iš metų. Motina į savo gyvenimą žiūrėjo kantriai, tarsi jis būtų ilga akimirka, kurią ištverti privalu. Jos akys buvo drumstos, apsimiglojusios, o mažas raukšleles aplinkui akis ryškino ploni žilstantys plaukai, lygiai sušukuoti ir ant pakaušio suimti į kuodą.

Nuo tada, kai save atsiminė, Viljamas Stouneris turėjo jam skirtų pareigų. Būdamas šešerių melžė liesas karves, nešiojo į tvartą už kelių metrų nuo namo paplavas kiaulėms ir rinkdavo išstypusių vištų pulko kiaušinius. Ir net tada, kai pradėjo lankyti kaimo mokyklą už dvylikos kilometrų nuo ūkio, jo diena nuo priešaušrio iki vėlyvų sutemų buvo kupina vienokių ar kitokių darbų. Kai jam sukako septyniolika, pečiai jau ėmė kumpti nuo darbų naštos.

Tai buvo vieniša šeimyna, jis buvo vienintelis vaikas, ir juos siejo to sunkaus darbo neišvengiamybė. Vakarais visi trys sėdėdavo mažoje virtuvėlėje, apšviestoje vienintelės žibalinės lempos, spoksodami į geltoną liepsną; dažnai kone ištisą valandą

tarp vakarienės ir miego vienintelis garsas, kurį galėdavai išgirsti, būdavo nuvargusio kūno kryptelėjimas ant kėdės su stačia atkalte ir tylus sienojų girgžtelėjimas, išduodantis namo amžių.

Tas namas buvo pastatytas tik apytikriai stačiakampis, tad nedažyti sienojai aplink verandą ir duris buvo pasmukę. Metams bėgant jie persiėmė sudžiūvusios žemės spalva – pilkšvai ruda su baltomis gyslelėmis. Vienoje namo pusėje buvo pailga svetainė, kur stovėjo vos kelios kėdės stačiomis atkaltėmis bei keletas tašytų stalų, ir virtuvė, kur šeima praleisdavo drauge daugiausia to laiko, kurio jiems likdavo taip mažai. Kitoje pusėje buvo du miegamieji, kiekviename stovėjo po geležinę lovą su baltais emaliniais dažais nuteptu rėmu, po vieną kėdę su stačia atkalte ir po stalą su lempa bei prausimosi dubeniu. Nedažytų lentų grindys girgždėjo nuo senumo, ir pro nelygius tarpus nuolat skverbdavosi dulkės: Stounerio motina šluodavo jas kasdien.

Pamokas jis ruošdavo taip, tarsi jos būtų tokia pati kankynė kaip ir tie ūkio darbai, tik truputį mažiau išvarginanti. Vidurinę mokyklą baigęs 1910 metų pavasarį, buvo pasiryžęs daugiau darbuotis laukuose: jam atrodė, kad tėvo darbo tempai sulėtėjo, kad paskutiniais mėnesiais jis pavargdavo labiau.

Bet vieną vėlų pavasario vakarą, pasibaigus ilgai dienai, per kurią jiedu abu kaupė kukurūzus, tėvas užvedė su juo kalbą virtuvėje, kai nuo stalo buvo nurinkti vakarienės indai.

– Aną savaitę pas mumis užsuko apygardos įgaliotinis.

Viljamas pakėlė akis nuo raudonai ir baltai languotos klijuotės, lygiai užklojusios apskritą virtuvės stalą. Jis tylėjo.

– Sakė, Kolumbijos universitete įsteigė naują mokyklą. Pavadino Žemės ūkio koledžu. Įgaliotinis mano, kad tau reikėtų ten įstot. Mokslai truks ketverius metus.

– Ketverius metus? – perklausė Viljamas. – Ar už tai reikia mokėti?

– Už kambarį ir maistą galėsi atidirbt, – paaiškino tėvas. – Tavo motinos tikras pusiaubrolis turi namus prie pat Kolumbijos. Reiks dar daiktų ir knygų. Galėč siųst tau du tris dolerius per mėnesį.

Viljamas padėjo rankas ant staltiesės, blausiai blizgančios po lempa. Jis niekada nebuvo išvykęs iš namų toliau Bunvilio, kuris buvo už dvidešimt keturių kilometrų. Nugurkė seilę, kad balsas būtų tvirtesnis.

– Manai, pats vienas čia susitvarkysi? – paklausė.

– Manau, kad mudu su motina susidorosma. Aukštutinius dvidešimt apsodinsiu kviečiais, taip rankų darbo liks mažiau.

Viljamas pažvelgė į motiną.

– Ma? – paklausė.

Ji atsakė bejausmiu balsu:

– Daryk taip, kaip sako tėvas.

– Jūs iš tikrųjų norit, kad aš ten vykčiau? – paklausė jis taip, tarsi beveik tikėtųsi išgirsti neigiamą atsakymą. – Tikrai norit?

Tėvas perkėlė kūno svorį ant kitos kėdės pusės. Pažvelgė į savo storus, nuospaudomis apėjusius pirštus, kur žemės buvo taip giliai įsiskverbusios į įtrūkius, kad jų išplauti buvo nebeįmanoma. Sunėrė pirštus, pakėlė juos prieš save, beveik taip, lyg pasiruošęs melstis.

– Aš, taip sakant, nesu gavęs jokio tikro išsimokslinimo, – ištarė žiūrėdamas į savo rankas. – Ūky pradėjau dirbt baigęs šešias klases. Kai buvau jaunas, mokslu netikėjau. O dabar pats nežinau. Rodos, žemė daros vis sausesnė ir dirbt ją sulig kiekvienais metais sunkiau; ji jau nebe tokia derlinga, kaip buvo, kai buvau vaikas. Apygardos įgaliotinis sako, kad jie ten turi naujų idėjų ir būdų, kurių išmoko universitete. Gal jis teisus. Kartais, kai dirbu laukuos, susimąstau. – Tėvas nutilo. Jo pirštai susigniaužė, sunertos rankos klastelėjo ant stalo. – Susimąstau... – Jis piktai pažvelgė į savo delnus, papurtė galvą. – Važiuok tan universitetan rudenį. Mudu su motina susitvarkysma.

Tai buvo ilgiausia tėvo pasakyta kalba, kokią Stouneris buvo girdėjęs. Tais metais jis nuvažiavo į Kolumbiją ir užsiregistravo į pirmą kursą Misūrio valstijos universiteto Žemės ūkio koledže.

Į Kolumbiją jis atvyko su nauju juodos gelumbės kostiumu, užsakytu iš *Sears & Roebuck* katalogo, už kurį buvo sumokėta motinos pinigais, sutaupytais pardavus vištų kiaušinius, su nudėvėtu tėvo paltu, mėlyno seržo kelnėmis (jas apsimaudavo kartą per mėnesį eidamas į metodistų bažnyčią Bunvilyje), dvejais baltais marškiniais, dviem darbinių drabužių pakaitomis ir dvidešimt penkiais doleriais, kuriuos tėvas pasiskolino iš kaimyno, užstatęs rudens kviečių derlių. Nuo Bunvilio, kur ankstų rytą tėvas ir motina atvežė jį mulo traukiamu plokščiadugniu kaimišku vežimu, patraukė pėsčias.

Buvo karšta rudens diena, ir kelias iš Bunvilio į Kolumbiją buvo dulkėtas; jis pėdino jau kone valandą, kai jį prisivijo

prekinis vežimas ir vežikas pasisiūlė jį pavėžėti. Stouneris linktelėjo galvą ir užsiropštė ant sėdynės. Nuo kelio dulkių seržo kelnės buvo parudavusios iki kelėnų, o dulkėms susimaišius su prakaitu saulės ir vėjo rudai nugairintas jo veidas apsinešęs sukepusiu purvu. Per tą ilgą kelionę Stouneris visą laiką nerangiai trynė kelnes delnais ir braukė pirštais per smėliu apneštus lygius plaukus, neklusniai styrančius ant galvos.

Į Kolumbiją jie atvažiavo gerokai įdienojus. Vežikas išlaipino Stounerį miesto pakrašty ir parodė pirštu į aukštų guobų paunksnėje prisiglaudusių pastatų kompleksą.

– Tai jūsų universitetas, – paaiškino, – jūs mokysitės ten.

Vyriškiui nuvažiavus Stouneris kelias minutes stovėjo nustėręs, akis įbedęs į tą pastatų kompleksą. Jis dar nebuvo matęs nieko tokio įspūdingo. Raudonų plytų namai kilo aukštyn plačiame žaliame lauke, suraižytame akmenimis grįstų takų ir želdinių plotelių. Po nusmelkusia jį pagarbia baime Stouneris netikėtai pajuto saugumo ir ramybės jausmą, kokio dar niekada nebuvo patyręs. Nors buvo jau vėlu, jis ilgai vaikštinėjo aplink studentų miestelį, vien tik žvalgydamasis iš tolo, lyg neturėtų teisės įžengti vidun.

Buvo jau beveik sutemę, kai jis paklausė praeivį kelio į Ašland Greivelą, turėjusio nuvesti jį į Džimo Futo, tikro jo motinos pusbrolio, kuriam reikės atidirbti, ūkį; ir buvo jau visai sutemę, kai jis priėjo baltą dviaukštį karkasinį namą, kur jam teks gyventi. Futų jis niekada nebuvo matęs, tad jautėsi nesmagiai belsdamasis pas juos šitaip vėlai.

Jie linktelėjo pasisveikindami ir atidžiai jį nužiūrėjo. Po valandėlės, kurią Stouneris nesmagiai stovėjo tarpduryje, Džimas

Futas mostu jį pakvietė į mažą apytamsę svetainę, užgrioztą minkštų baldų ir visokių niekučių ant blausiai blizgančių stalų. Jis liko stovėti.

– O vakarienė? – klaustelėjo Futas.

– Ne, pone, – atsisakė Stouneris.

Ponia Fut pavadino jį sulenktu smiliumi ir nubidzeno. Stouneris nusekė jai iš paskos per kelis kambarius į virtuvę, o ten mostu paragino jį sėstis prie stalo. Pastatė priešais jį ąsotėlį pieno ir padėjo kelis kvadratėlius kukurūzų pyrago. Jis gurkštelėjo pieno, tačiau pyrago jo perdžiūvusi iš susijaudinimo burna praryti neįstengė.

Futas įžengė į virtuvę ir atsistojo šalia žmonos. Tai buvo nedidukas, maždaug metro šešiasdešimt penkių centimetrų vyras, lieso veido ir smailianosis. Žmona buvo už jį puse galvos aukštesnė ir apkūni. Jos akis slėpė berėmiai akiniai, o plonos lūpos buvo kietai sučiauptos. Abudu godžiai stebeilijo, kaip Stouneris siurbčioja pieną.

– Rytais pašersi ir pagirdysi galvijus, o paplavas nuneši kiaulėms, – berte išbėrė Futas.

Stouneris abejingai pažvelgė į jį.

– Ką?

– Tai tavo rytinis darbas, – paaiškino Futas, – prieš išeinant į paskaitas. Vakare vėl pašersi galvijus, nuneši paplavas kiaulėms, surinksi kiaušinius ir pamelši karves. Malkų priskaldysi, kai turėsi laiko. Savaitgaliais padėsi man, nelygu ką aš dirbsiu.

– Gerai, pone, – sutiko Stouneris.

Futas valandėlę jį tyrinėjo.

– Koledžas, – ištarė ir papurtė galvą.

Taigi už kambarį devyniems mėnesiams ir valgį jis šėrė ir girdė galvijus, nešė kiaulėms paplavas, rinko kiaušinius, melžė karves ir skaldė malkas. Be to, dar arė ir akėjo žemę laukuose, rovė kelmus (žiemą prasikasęs pro aštuonių centimetrų įšalą) ir mušė sviestą poniai Fut, kuri stebėdavo jį niūriai linksėdama galvą, kai, taškydamas pieną, medinis muštuvis lakstydavo aukštyn žemyn.

Įkurdintas jis buvo viršutiniame aukšte, kur kitados būta sandėlio; vieninteliai jo baldai buvo juoda geležinė lova su įlinkusiu rėmu, prilaikančiu ploną plunksnų čiužinį, sulūžęs stalas, ant kurio stovėjo žibalinė lempa, nelygiai ant grindų stovinti kėdė su stačia atkalte ir didelė dėžė, kuria jis naudojosi kaip rašomuoju stalu. Žiemą jo vienintelis šilumos šaltinis buvo likučiai tos šilumos, kuri prasiskverbdavo pro grindis iš apatinių kambarių; jis susivyniodavo į jam išskirtas apdriskusias skiautinių antklodes ir pūsdavo kvapą ant rankų, kad jos galėtų versti knygų puslapius jų neplėšydamos.

Universiteto užduotis jis atlikdavo taip pat kaip ir ūkio – kruopščiai, sąžiningai, nejausdamas nei malonumo, nei kančios. Pirmo kurso pabaigoje jo pažymių vidurkis buvo truputį žemiau B lygio; jis buvo patenkintas, kad ne žemesnis, ir nesikrimto dėl to, kad ne aukštesnis. Žinojo, kad išmoko dalykų, kurių anksčiau neišmanė, bet jam tai reiškė vien tik tai, kad antrame kurse galės darbuotis taip pat sėkmingai kaip ir pirmame.

Vasarą po pirmųjų metų koledže jis grįžo į tėvo ūkį ir ėmė rūpintis pasėliais. Kartą tėvas paklausė, kaip jam patinkąs

universitetas, ir jis atsakė, kad patinkąs. Tėvas linktelėjo galvą ir daugiau apie tai nebeužsiminė.

Ir tik sugrįžęs antraisiais metais Viljamas Stouneris suprato, ko jis atvyko į koledžą.

Antraisiais metais jis jau buvo visų pažįstamas žmogus universitete. Žiemą ir vasarą dėvėjo tą patį juodos gelumbės kostiumą, baltus marškinius ir siaurą kaklaraištį; švarko rankovės baigėsi ties riešais, o kelnės nepatogiai vijosi aplink blauzdas, – sakytum, uniforma, kitados dėvėta kažkieno kito.

Didėjant jo darbdavių vangumui, jam padaugėjo darbo valandų, o ilgus vakarus jis leisdavo savo kambaryje, įknibęs į universiteto užduotis. Siekdamas žemės ūkio mokslų bakalauro laipsnio, pirmąjį antrųjų metų semestrą jis turėjo lankyti du pagrindinius kursus: dirvožemio chemiją Žemės ūkio mokykloje ir vieno semestro apžvalginį anglų literatūros kursą, kuris formaliai buvo privalomas visiems to universiteto studentams.

Po kelių pirmųjų savaičių jam iškilo šiokių tokių sunkumų dėl mokslo disciplinų: tokią gausybę darbų reikėjo atlikti, tiek daug dalykų įsiminti. Apskritai dirvožemio chemijos kursas jį sudomino: jam niekada nebuvo šovę į galvą, kad tie rusvi grumstai, prie kurių jis plušo didesnę savo gyvenimo dalį, yra kažkas kita, nei atrodo, ir jis pradėjo miglotai suvokti, jog tolydžio didėjantis jo išmanymas šioje srityje gali būti naudingas, kai jis pargrįš darbuotis į tėvo ūkį. Tačiau privalomas apžvalginis anglų literatūros kursas sudrumstė jo ramybę ir sujaudino taip, kaip dar niekas niekada nebuvo sujaudinęs.

To kurso dėstytojas buvo pusamžis vyras, vos perkopęs penktąją dešimtį, vardu Arčeris Slounas, ir, regis, mokymo užduoties jis ėmėsi, žiūrėdamas į ją iš aukšto ir kupinas paniekos, tarsi būtų suvokęs, jog tarp jo žinių ir to, ką gali pasakyti, driekiasi tokia gili praraja, kad jos užverti net nesistengė. Dauguma studentų jo bijojo ir nemėgo, o jis iš to atsainiai ir ironiškai pasismagindavo. Tai buvo vidutinio ūgio vyras, pailgo veido su giliomis raukšlėmis, visada švariai nusiskutęs; turėjo įprotį nekantraudamas perbraukti pirštais per savo žilų garbanotų plaukų kupetą. Jo balsas buvo monotoniškas, abejingas, be jokio jausmo ar intonacijos, ir jam kalbant lūpos beveik nejudėdavo, tačiau ilgi ploni pirštai banguodavo grakščiai ir įtaigiai, tarsi suteikdami žodžiams pavidalą, kurio nesugebėdavo perteikti balsas.

Toli nuo auditorijos, kai plušėdavo ūkyje ar mirksėdavo nuo blausios lempos šviesos, mokydamasis savo belangėje pastogėje, Stouneris dažnai susivokdavo mąstąs apie tą žmogų. Jam buvo sunku įsivaizduoti kurio nors kito dėstytojo veidą ar prisiminti ką nors ypatinga iš kitų paskaitų, bet ties jo sąmonės slenksčiu visada lūkuriuodavo Arčerio Slouno figūra ir aidėdavo abejingas jo balsas, tariantis paniekinamai atsainius žodžius apie kurią nors *Beovulfo* pastraipą ar kokį nors Čoserio posmelį.

Jis suprato, kad jam nepavyko įveikti to apžvalginio anglų literatūros kurso taip kaip kitų kursų. Nors ir prisiminė autorius bei jų kūrinius, jų parašymo datas ir įtakas, per pirmąjį egzaminą vos nesusikirto ir tik šiek tiek geriau išlaikė antrąjį. Jis taip dažnai vis iš naujo skaitydavo literatūros kurso užduotis, kad dėl to ėmė

kentėti kiti kursai; o vis dėlto žodžiai, kuriuos jis skaitė, buvo tiktai negyvi žodžiai puslapiuose, ir jis nesuvokė, kam jam to reikia.

Jis apmąstydavo auditorijoje ištartus Arčerio Slouno žodžius, tarsi po jų lėkštomis, sausomis reikšmėmis galėtų rasti raktą, kuris nuves jį ten, kur jis norėjo eiti; jis kūprindavosi virš per mažos, kad galėtų sėdėti patogiai, kėdės atvarto ir gniauždavo jį taip stipriai, kad krumpliai po tamsiai ruda oda pabaldavo; jis nuolat raukydavosi ir kandžiodavo apatinę lūpą. Bet juo labiau Stouneris ir jo kurso draugai stengėsi, juo labiau nenumaldoma darėsi Arčerio Slouno panieka. O kartą ta panieka prasiveržė pykčiu ir buvo nukreipta vien tik į Viljamą Stounerį.

Auditorija perskaitė dvi Šekspyro pjeses, o baigė savaitę nagrinėdama jo sonetus. Studentai buvo sudirgę ir suglumę, beveik išsigandę dėl įtampos, kuri augo tarp jų ir žvelgiančios į juos iš už katedros sukumpusios figūros. Slounas perskaitė jiems balsu septyniasdešimt trečiąjį sonetą; jo akys klaidžiojo po auditoriją, o lūpose sustingo nelinksma šypsena.

– Ką tas sonetas reiškia? – staiga paklausė jis ir nutilo. Jo akys žvalgė salę, kupinos nuožmios ir kone džiugios nevilties. – Pone Vilburai? – Jokio atsakymo. – Pone Šmitai? – Kažkas sukosėjo. Slounas atgręžė žvilgančias tamsias akis į Stounerį. – Pone Stouneri, ką tas sonetas reiškia?

Stouneris nurijo seilę ir pamėgino prasižioti.

– Pone Stouneri, tai sonetas, – sausai paaiškino Slounas, – poetinis keturiolikos eilučių kūrinys, tam tikros struktūros, kurią jūs, tikiuosi, įsiminėte. Jis parašytas anglų kalba, kuria jūs,

rodos, kalbate ne vienus metus. Jo autorius – Viljamas Šekspyras, jau miręs poetas, bet vis tiek užimantis gana svarbią vietą kai kurių žmonių sąmonėje. – Valandėlę jis dar žvelgė į Stounerį, paskui įbedė nieko nematantį žvilgsnį kažkur į tolį ir jo akys apsiblausė. Nebežiūrėdamas į knygą vėl pradėjo deklamuoti eiles, ir jo balsas gilėjo, švelnėjo, tarytum žodžiai, garsai ir ritmai akimirką būtų virtę juo pačiu:

Tą metų laiką tu regi many,
Kada nutildo savo giesmes paukščiai,
Kai medžiai styro, tylūs, rūškani,
Ir byra lapai, virpčiodami baukščiai;
Tu vakaro žaras many regi,
Kai vaiski saulė poilsio jau skuba
Ir kai mirties sesuo – naktis niūki
Ant žemės kloja savo tamsų rūbą;
Negyvą liepsną praeities manos,
Kuri tiek daug jaunų geismų prarijo,
Regi tu manyje, lyg pelenuos
Vos jaučiamą gruzdėjimą žarijų;
Žinau: tu viską manyje matai –
*Ir myli dar labiau mane už tai...**

Kai stojo tyla, kažkas atsikosėjo. Slounas pakartojo eilutes jau vėl monotonišku, įprastu balsu:

* A. Churgino vertimas. (Čia ir toliau – vert. past.)

Žinau: tu viską manyje matai –
Ir myli dar labiau mane už tai...

Slouno akys vėl apsistojo prie Viljamo Stounerio, ir jis sausai pasakė:

– Ponas Šekspyras kreipiasi į jus per trijų šimtų metų atstumą, pone Stouneri, ar jūs jį girdite?

Viljamas Stouneris suprato, kad keletą akimirkų jis buvo užgniaužęs kvapą. Iškvėpė tyliai, pamažu, suvokdamas, kad, orui einant iš plaučių, drabužiai ant jo kūno juda. Nusigręžė nuo Slouno ir apsidairė po auditoriją. Įkypa šviesa krito pro langą ant jo studijų draugų veidų taip, jog atrodė, kad spinduliai sklinda iš jų vidaus ir atsitrenkia į dumsą; vienas studentas sumirksėjo, ant jo skruosto, kurio apačia buvo nutvieksta saulės, krito plonytis šešėlis. Stouneris suvokė, kad jo pirštai, kietai sugniaužę kėdės atvartą, pradeda atsileisti. Pasukinėjo plaštakas sau prieš akis, nustebęs, kad jos tokios rudos ir kad nagai taip sudėtingai prisitaikė prie bukų jo pirštų galiukų; patikėjo jaučiąs, kaip kraujas nematomai teka plonytėmis kraujagyslėmis iš jo pirštų galiukų į kūną, švelniai, nesaugiai tvinkčiodamas.

Slounas prabilo vėl:

– Ką jis jums sako, pone Stouneri? Ką tas sonetas reiškia?

Stouneris lėtai ir nenoriai pakėlė akis.

– Jis reiškia, – ištarė ir nežymiai kilstelėjo rankas aukštyn; pajuto, kaip jo akys blausiasi ieškodamos Arčerio Slouno veido. – Jis reiškia, – pakartojo ir nebepajėgė užbaigti ką pradėjęs.

Slounas pažiūrėjo į jį susidomėjęs. Paskui staiga linktelėjo galvą ir pasakė:

– Paskaita baigta. – Ir nepažvelgęs nė į vieną išėjo iš auditorijos.

Viljamas Stouneris vargiai tesuvokė, kad aplink jį, niurnėdami ir bambėdami, studentai stojasi nuo kėdžių ir šliurina iš auditorijos. Jiems išėjus keletą minučių sėdėjo nejudėdamas, akis įdūręs prieš save į siaurų lentų grindis, nuo kurių nenuilstančios jo nematytų ir jam nepažįstamų studentų kojos buvo nutrynusios visą laką. Paskui slystelėjo kojomis per grindis, išgirdo sausą medžio girgžtelėjimą po odiniais padais, pajuto jo nelygumą. Tada ir pats atsistojo ir pamažu iškiūtino iš auditorijos.

Lengvas vėlyvo rudens dienos šaltukas skverbėsi jam po drabužiais. Jis apsidairė, įsispitrijo į plikas gumbuotas medžių šakas, besiraitančias ir besivejančias blyškaus dangaus fone. Studentai, skubantys per miestelį į auditorijas, praeidami pro šalį jį kliudydavo; jis girdėjo jų murmančius balsus ir pakulnių kaukšėjimą į grįstus takelius, matė šalčio nurausvintus jų veidus, nudelbtus žemyn saugantis to lengvo vėjelio. Jis smalsiai žvelgė į juos, tarsi anksčiau jų niekada nebūtų regėjęs, ir jautėsi labai jiems tolimas, o sykiu toks artimas. Tas jausmas neišnyko ir jam skubant į kitą paskaitą, ir klausantis dirvožemio chemijos dėstytojo, kad ir kaip gaudė jo balsas, kai vardino dalykus, kuriuos reikėjo užrašyti į sąsiuvinius ir įsiminti nuobodžiai kartojant, o tai net ir dabar atrodė jam neįprasta.

Antrąjį tų metų semestrą Viljamas Stouneris metė savo pagrindines mokslo disciplinas ir liovėsi lankęs Žemės ūkio koledžą; jis pasirinko įvadą į filosofiją, įvadą į senovės istoriją ir

du anglų literatūros kursus. Vasarą vėl grįžo į tėvų ūkį ir padėjo tėvui rūpintis pasėliais, nė neprasitaręs apie savo mokslus universitete.

Jau gerokai vyresnis, tuos dvejus paskutinius studijų metus jis prisimindavo taip, tarsi jie būtų buvę kažin koks visiškai nerealus laikas, priklausęs kažkam kitam, laikas, kuris prabėgo ne ramiai, tolygiai plaukdamas, kaip jam buvo įprasta, o veržėsi šuorais, trūkčiodamas. Viena akimirka greta kitos, o vis dėlto nuo jos atskirta, tad Stouneris nepajėgė atsikratyti jausmo, kad jis nušalintas nuo laiko ir stebi, kaip tas slenka priešais tarsi didžiulė, nelygiai sukama diorama.

Jis pradėjo suvokti save taip, kaip nebuvo suvokęs niekada anksčiau. Kartais pažvelgdavo į save veidrodyje – į tą pailgą veidą su sausų rudų plaukų kupeta, paliesdavo išsišovusius skruostikaulius, matydavo plonus riešus, išlindusius per keletą centimetrų iš švarko rankovių, ir svarstydavo, ar ir kitiems jis atrodo toks pats juokingas, koks atrodė sau.

Jokių ateities planų jis nekūrė ir dvejonėmis su niekuo nesidalino. Ir toliau dirbo Futui už kambarį ir valgį, nors mažiau nei pirmaisiais dvejais studijų metais. Jis leidosi išnaudojamas tris valandas kiekvieną popietę ir gerą pusdienį savaitgalį, kaip Džimas ir Serina Futai geidė, bet visą likusį laiką skyrė sau.

Dalį to laiko jis praleisdavo mažyčiame Futų namo palėpės kambarėlyje, tačiau kai tik galėdavo, po paskaitų, atlikęs prievolę Futams, grįždavo į universitetą. Būdavo, klaidžioja vakarais po tą ilgą atvirą stačiakampį kiemą tarp vaikštinėjančių ir

švelniai besišnabždančių porų; nors jų nepažinojo ir su jomis nesikalbėdavo, vis dėlto jautė su jomis bendrystę. Kartais stovėdavo kiemo vidury, žiūrėdamas į penkias milžiniškas kolonas priešais Džesi Holą, šaunančias iš vėsios žolės aukštyn į naktį; žinojo, kad tos kolonos – liekanos senojo pagrindinio universiteto pastato, sudegusio prieš daugelį metų. Pilkšvai sidabriškos mėnulio šviesoje, apnuogintos ir tyros, jos, rodės, simbolizavo jo pasirinktą gyvenimo kelią taip, kaip šventykla simbolizuoja dievą.

Universiteto bibliotekoje jis klaidžiodavo tarp stelažų su tūkstančiais knygų, traukdamas į plaučius suplėkusį odos, audeklo ir gelstančių lapų kvapą taip, tarsi tai būtų egzotiški smilkalai.

Kartais sustodavo, ištraukdavo iš lentynos kokį nors tomą ir valandėlę palaikydavo jį didžiulėse rankose: rankos dilgsėdavo, vis dar nepratusios justi jo nugarėlės, viršelio ir nesipriešinančių puslapių. Paskui imdavo knygą sklaidyti, perskaitydavo pastraipą tai čia, tai ten, rūpestingai versdamas puslapius sustingusiais pirštais, sakytum, jie, tokie nevikrūs, galėjo suplėšyti ar sunaikinti tai, ką per tokį vargą atidengė.

Draugų jis neturėjo ir pirmą kartą gyvenime suvokė, kas yra vienatvė. Kartais vėlų vakarą palėpės kambarėlyje pakeldavo akis nuo skaitomos knygos ir stebeilydavo į tamsius kambario kampus, kur tarp šešėlių blikčiodavo lempos šviesa. Jeigu žiūrėdavo ilgai ir įdėmiai, tamsa susitelkdavo į šviesą, ir ši įgaudavo nerealų pavidalą to, apie ką jis skaitydavo. Tada jis pasijusdavo iškritęs iš laiko, kaip buvo pasijutęs tuomet, kai į jį kreipėsi Arčeris Slounas. Praeitis ištrūkdavo iš tamsos, kurioje tūnojo, ir mirusieji

prisikeldavo priešais jį gyvenimui; drauge su mirusiaisiais į dabartį tarp gyvųjų išplaukdavo praeitis, ir tą įtampos kupiną akimirką Stouneris regėdavo, į kokį tankį jis įspraustas, negalėdavo iš jo išsigauti, ir išsigauti neturėdavo jokio noro. Priešais jį vaikštinėdavo Tristanas, auksaplaukė Izolda, Paolas ir Frančeska sūkuriuodavo švytinčioje tamsoje; iš tamsos išnirdavo Elenos ir šviesaus Pario veidai, kuriuose atsispindėdavo jų meilės padarinių kartėlis. Su jais jis jausdavosi taip, kaip jam dar niekada nebuvo pavykę jaustis su bendramoksliais, su kuriais žengė iš kurso į kursą, kurie gyveno tame didžiuliame universitete Kolumbijoje, Misūrio valstijoje, ir nerūpestingai vaikštinėjo sau po Vidurio Vakarų dangumi.

Per metus jis neprastai išmoko senovės graikų ir lotynų kalbas, tad jau galėjo skaityti nesudėtingus tekstus; dažnai jo akys būdavo paraudusios ir degdavo nuo įtampos bei miego stygiaus. Kartais jis prisimindavo save tokį, koks buvo prieš kelerius metus, ir jį nustebindavo ta keista figūra, ruda ir pasyvi kaip žemė, iš kurios jis išniro. O dar jis prisimindavo tėvus, ir jie atrodydavo jam kone tokie pat keistuoliai, kaip ir tas vaikas, kurio jie susilaukė; jis jautė jiems gailestį, sumišusį su santūria meile.

Ketvirtųjų studijų metų vidury Arčeris Slounas kartą sustabdė jį pasibaigus paskaitai ir paprašė, kad užeitų pasikalbėti į jo kabinetą.

Buvo žiema, ir virš studentų miestelio pažemiais driekėsi drėgnas Vidurio Vakarams būdingas rūkas. Net rytui įpusėjus plonos sedulų šakos žvilgėjo nuo šerkšno, o juodos vynuogienojų lianos, apsivyniojusios kolonas priešais Džesi Holą, buvo

aplipusios kristalais, žibančiais vaivorykštės spalvomis ir mirgančiais pilkumoje. Stounerio paltas buvo jau toks nudrengtas, nutriušęs, kad, eidamas pas Slouną, jis nusprendė jo nesivilkti, nors lauke kandžiojo žvarbus šaltis. Skubėdamas taku ir kopdamas plačiais laiptais į Džesi Holą visas drebėjo.

Po šalčio lauke pastato viduje jį išpylė karštis. Abiejose Džesi Holo pusėse pro langus ir įstiklintas duris iš išorės smelkėsi pilkuma, tad geltonų plytelių grindys buvo kontrastas tai pilkai jas gaubiančiai šviesai, o didžiulės ąžuolinės kolonos ir vaškuotos sienos tamsiai blizgėjo. Pažeme velkamų kojų čiuženimą ir balsų murmesį slopino didžiulė tos salės erdvė; blausios figūros judėjo labai lėtai, čia susiliedamos, čia išsiskirdamos, o slogus oras gėrė vaškuotų sienų kvapą ir vilnonių drabužių drėgmę. Stouneris glotniais marmuro laiptais užkopė į Arčerio Slouno kabinetą antrame aukšte. Pabeldė į uždaras duris, išgirdo balsą ir įžengė vidun.

Kabinetas buvo ilgas ir siauras, apšviestas vienintelio lango jo gale. Knygų prikrautos lentynos stiepėsi iki pat lubų. Palei langą buvo įspraustas rašomasis stalas, ir prie to stalo, pusiau pasisukęs ir tamsus šviesos fone, sėdėjo Arčeris Slounas.

– Sveiki, pone Stouneri, – sausai ištarė Slounas kilstelėjęs ir ranka rodydamas į priešais jį stovintį oda aptrauktą krėslą. Stouneris atsisėdo.

– Varčiau jūsų asmens bylą. – Slounas nutilo ir pakėlęs nuo stalo aplanką pažiūrėjo į jį su atsainia ironija. – Tikiuosi, mano smalsumas jūsų neužgaus.

Stouneris apsilaižė lūpas ir pasimuistė ant kėdės. Rankas pamėgino sudėti taip, kad jų nesimatytų.

– Ne, pone, – atsakė kimiu balsu.

Slounas linktelėjo galvą.

– Gerai. Matau, kad pradėjote studijas Žemės ūkio koledže, bet antrame kurse kažkuriuo metu persimetėte į literatūrą. Ar aš neklystu?

– Taip ir buvo, pone, – patvirtino Stouneris.

Slounas atsilošė kėdėje ir pažvelgė į šviesos kvadratą, krintantį nuo mažo langelio viršuje. Paskui surėmė pirštų galiukus ir vėl atsigręžė į jaunuolį, kuris sėdėjo sustingęs priešais jį.

– Oficialus šito susitikimo tikslas –informuoti jus, kad privalote oficialiai pakeisti savo studijų programą, atsisakyti pradinių disciplinų ir pranešti, ką studijuojate dabar. Tai maždaug penkių minučių reikalas, sutvarkomas registratoriaus kabinete. Jūs tuo pasirūpinsite, ar ne?

– Taip, pone, – atsakė Stouneris.

– Bet, kaip tikriausiai nuspėjote, paprašiau jus užsukti ne dėl to. Ar jūs nieko prieš, jeigu paklausiu apie jūsų ateities planus?

– Ne, pone, – atsakė Stouneris. Ir pažvelgė į savo kietai sunertas rankas.

Slounas palietė aplanką su dokumentais, kurį buvo numetęs ant rašomojo stalo.

– Matau, kai įstojote į universitetą, buvote truputį vyresnis už eilinį studentą. Regis, beveik dvidešimtmetis?

– Taip, pone, – patvirtino Stouneris.

– Ir tuomet ketinote studijuoti disciplinas, kurias siūlė Žemės ūkio koledžas?

– Taip, pone.

Slounas atsilošė kėdėje ir pažvelgė į aukštas blausias lubas. Paskui staiga paklausė:

– O kokie jūsų dabartiniai planai?

Stouneris tylėjo. Apie tai jis visai nebuvo galvojęs ir nenorėjo galvoti. Galiausiai atsakė, bet balse buvo justi šlakelis apmaudo:

– Nežinau, aš nelabai apie tai galvojau.

Slounas paklausė:

– Ar laukiate tos dienos, kai ištrūksite iš šitos uždaros erdvės į tai, ką kai kurie žmonės vadina pasauliu?

Sutrikęs Stouneris šyptelėjo.

– Ne, pone.

Slounas pabarbeno pirštu į dokumentų aplanką ant stalo.

– Iš šitų dokumentų aš sužinojau, kad jūs atvykote iš ūkininkų bendruomenės. Kaip suprantu, jūsų tėvai – ūkininkai?

Stouneris linktelėjo galvą.

– Ar ketinate grįžti į ūkį, kai įgysite čia mokslo laipsnį?

– Ne, pone, – atsakė Stouneris, ir jį apstulbino ryžtingas jo paties balsas. Su savotiška nuostaba pagalvojo apie staiga padarytą sprendimą.

Slounas linktelėjo galvą.

– Įsivaizduoju, jog rimtam literatūros studentui *galėtų* atrodyti, kad jo gebėjimai nevisiškai suderinami su dirvožemio reikmėmis.

– Namo aš negrįšiu, – patvirtino Stouneris taip, tarsi Slounas nieko nebūtų pasakęs. – Gerai nežinau, ką darysiu. – Pažiūrėjo į savo rankas ir pasakė joms: – Man sunku suvokti, kad netrukus viskas baigsis, kad metų pabaigoje turėsiu palikti universitetą.

Slounas atsainiai mestelėjo.

– Jums, žinoma, nėra jokio būtino reikalo palikti universitetą. Kaip suprantu, lėšų pragyventi jūs neturite?

Stouneris papurtė galvą.

– Jūsų paskutinių metų pažymiai puikūs. Išskyrus, – jis kilstelėjo antakį ir šyptelėjo, – išskyrus antrojo kurso anglų literatūros apžvalgą, visi jūsų pažymiai iš anglų filologijos kursų – vien A lygio; nė vieno pažymio žemiau B lygio iš kitų disciplinų. Jei jums baigus universitetą pavyktų išsilaikyti kokius metus, galėtumėte, neabejoju, sėkmingai parašyti humanitarinių mokslų magistro darbą, o paskui tikriausiai galėtumėte dėstytojauti rašydamas daktaro disertaciją. Jei jus išvis tokie dalykai domina.

Stouneris atšlijo.

– Ką jūs turite omeny? – paklausė ir išgirdo savo balse kažką panašaus į baimę.

Slounas pasilenkė į priekį, ir jo veidas atsidūrė visai arti; Stouneris pamatė, kaip gilios raukšlės tame pailgame liesame veide suminkštėjo, ir išgirdo, kaip sausas, pašaipus balsas tapo švelnus, be jokio savigynos atspalvio.

– Na, negi jūs nežinote, pone Stouneri? – paklausė Slounas. – Negi dar nesupratote, kas esate? Jūs tapsit dėstytoju.

Staiga Slounas tarsi labai nutolo, o kabineto sienos atsitraukė. Stouneris pasijuto kabąs ore ir išgirdo savo balsą klausiant:

– Jūs esate tikras?

– Aš esu tikras, – švelniai atsakė Slounas.

– Iš kur jūs žinote? Kaip galit būti tikras?

– Tai meilė, ponas Stouneri, – linksmai ištarė Slounas. – Jūs įsimylėjęs. Tai aišku kaip dieną.

Tai buvo aišku kaip dieną. Jis suvokė linktelėjęs Slounui ir pasakęs kažką be ryšio. Paskui išėjo iš kabineto. Jo lūpos dilgčiojo, o pirštų galiukai buvo nutirpę; jis ėjo tarsi per miegus, nors aiškiai suvokė, kas jį supa. Perbraukė ranka per vaškuotas medines koridoriaus sienas, ir jam pasirodė, kad jaučia to medžio šilumą bei amžių; paskui lėtai nulipo laiptais, su nuostaba žiūrėdamas į šaltą gyslotą marmurą, kuris tarsi truputį slydo jam iš po kojų. Koridoriuose studentų balsai tapo aiškūs, išsiskiriantys iš bendro tylaus murmesio, o jų veidai buvo artimi, keisti ir pažįstami. Jis išniro iš Džesi Holo į rytą, ir jam nebeatrodė, kad studentų miestelį slegia pilkuma; apsidairė, pakėlė akis į dangų, tarsi ieškodamas jame kažkokios galimybės, kuriai nerado vardo.

Pirmąją 1914 metų birželio savaitę Viljamas Stouneris drauge su šešiasdešimčia kitų jaunuolių ir keliomis merginomis gavo Misūrio valstijos universiteto humanitarinių mokslų bakalauro laipsnį.

Kad spėtų į ceremoniją, jo tėvai išvažiavo iš namų diena anksčiau skolinta brikele, traukiama senos pelėkos jų kumelės; keturiasdešimt su trupučiu mylių važiavo kiaurą naktį, tad pas Futus atvyko jau išaušus, sustirę nuo bemiegės kelionės. Stouneris

nulipo į kiemą jų pasitikti. Jie stovėjo susiglaudę gaivioje ryto šviesoje ir laukė jo prisiartinant.

Stouneris ir tėvas skubiai paspaudė vienas kitam ranką nė nesusižvelgdami.

– Sveikas, – ištarė tėvas.

Motina linktelėjo galvą.

– Mudu su tėčiu atkakom pažiūrėt, kaip tu baigi mokslus.

Valandėlę Stouneris nepratarė nė žodžio. Paskui pasakė:

– Nagi, eime, papusryčiausim.

Jie buvo vieni virtuvėje: nuo tada, kai Stouneris atvyko į jų ūkį, Futai įprato keltis vėlai. Bet nei iškart, nei tėvams jau papusryčiavus jis negalėjo prisiversti pasakyti jiems apie pasikeitusius savo planus, apie sprendimą nebegrįžti drauge su jais į ūkį. Porą kartų jau buvo beprasižiojąs, bet pažvelgęs į tuos rudus veidus, taip apnuogintai kyšančius iš jų naujų drabužių, prisimindavo, kokį ilgą kelią jie nuvažiavo ir kaip visus tuos metus laukė jo pargrįžtant. Sėdėjo su jais it suakmenėjęs, kol jie išgėrė kavą, kol Futai atsikėlė ir atėjo į virtuvę. Paskui pasakė turįs būti universitete anksti ryte ir pasimatysiąs su jais dieną, per ceremoniją.

Klajojo po studentų miestelį, nešiodamasis skolintas juodą mantiją ir kepurę; jos buvo sunkios, vargino, bet jis nerado, kur jas palikti. Galvodamas, ką turės pasakyti tėvams, pirmą kartą suvokė, kad jo sprendimas galutinis, ir beveik panoro turėti galimybę jį atšaukti. Pasijuto per menkas tikslui, kurį taip beatodairiškai pasirinko, jautė, koks patrauklus tas pasaulis, kurį jis palieka. Sielojosi dėl to, ką prarado, ir dėl to, ką prarado tėvai, bet netgi šitaip sielvartaudamas jautėsi nuo jų tolstąs.

Netekties jausmas jo nepaliko ir per visą diplomų teikimo ceremoniją: kai buvo ištarta jo pavardė ir jis žengė ant pakylos pasiimti diplomo ritinėlio iš beveidžio žmogaus su pilka minkšta barzda rankų, pats netikėjo, kad tai jis, ir pergamento ritinėlis, kurį jau laikė rankoje, jam nieko nereiškė. Galvojo tik apie motiną ir tėvą, kurie nutirpę, jausdamiesi nejaukiai, sėdėjo toje didžiulėje minioje.

Kai visos ceremonijos baigėsi, jis nuvažiavo drauge su jais pas Futus, kur jie turėjo pernakvoti ir vos išaušus vėl leistis į kelionę namo.

Jie ilgai sėdėjo Futų svetainėje. Džimas ir Serina Futai pabuvo su jais valandžiukę. Džimas ir Stounerio motina retkarčiais apsikeisdavo kokio nors giminaičio vardu ir vėl panirdavo į tylą. Tėvas sėdėjo ant kėdės su stačia atkalte išskėtęs kojas, truputį palinkęs į priekį, plačiomis plaštakomis apglėbęs kelius. Galiausiai Futai susižvalgė, nusižiovavo ir pareiškė, kad jau vėlu. Jie pasišalino į savo miegamąjį, ir trijulė liko viena.

Ir vėl stojo tyla. Tėvai, įdūrę žvilgsnį tiesiai priešais save, į jų kūnų metamus šešėlius, retkarčiais pažvairuodavo į sūnų, sakytum, nenorėjo trukdyti jo, jau diplomuoto.

Praslinko keletas minučių, ir, pasilenkęs į priekį, Viljamas Stouneris prabilo garsesniu ir tvirtesniu, negu norėjo, balsu.

– Aš privalėjau jums pasakyti anksčiau. Aš privalėjau jums pasakyti praėjusią vasarą arba šįryt.

Lempos apšviesti tėvų veidai buvo apatiški, be jokios išraiškos.

– Žodžiu, aš noriu pasakyti, kad negrįšiu su jumis į ūkį.

Nė vienas jų nekrustelėjo. Tėvas pasakė:

– Jei turi čia kažką užbaigt, mes galim važiuot iš ryto, o tu pargrįši po kelių dienų.

Stouneris pasitrynė delnu veidą.

– Aš ne tą ketinau pasakyti. Aš noriu pasakyti, kad išvis nebegrįšiu į ūkį.

Tėvo rankos ant kelių sustingo, jis atsilošė kėdėje. Paskui paklausė:

– Tave ištiko kokia nors bėda?

Stouneris nusišypsojo.

– Ne, nieko panašaus. Aš liksiu universitete dar metus, o gal net dvejus ar trejus.

Tėvas papurtė galvą.

– Mačiau, kad šįvakar tu jau viską baigei. Ir apygardos įgaliotinis sakė, kad Žemės ūkio mokykla trunka tik ketverius metus.

Stouneris mėgino paaiškinti tėvui, ką ketina daryti, mėgino paaiškinti, kaip supranta prasmę ir tikslą. Klausėsi savo žodžių, tarsi jie būtų sklidę iš kito žmogaus lūpų, ir stebėjo tėvo veidą, kuris reagavo į juos taip, kaip akmuo reaguoja į besikartojančius kumščio smūgius. Baigęs kalbėti atsilošė, suspaudęs plaštakas tarp kelių, nunarinęs galvą. Klausėsi kambario tylos.

Galiausiai tėvas krustelėjo ant kėdės. Stouneris įdūrė į jį akis. Abu veidai žvelgė tiesiai į jį; jis kone pakėlė prieš juos balsą.

– Aš nežinau, – prabilo tėvas. Jo balsas buvo kimus, pavargęs. – Nemaniau, kad baigsis šitaip. Man atrodo, kad padariau dėl tavęs viską, ką galėjau, kai pasiunčiau tave čionai. Mudu su mama visad darėm dėl tavęs viską, ką galėjom.

– Žinau, – atsakė Stouneris, nebeįstengdamas ilgiau į juos žiūrėti. – Ar jūs susitvarkysit? Galėčiau vasarą trumpam parvažiuoti ir jums padėti. Galėčiau...

– Jei tau atrodo, kad turi pasilikt čionai ir studijuot savo knygas, vanas, taip ir turi daryt. Mudu su motina susidorosma.

Motina buvo pasigręžusi į jį, bet jo nematė. Jos akys buvo kietai sumerktos; ji sunkiai kvėpavo; veidas išsikreipė tarsi iš skausmo, sugniaužti kumščiai buvo prispausti prie skruostų. Nustebęs Stouneris suprato, kad ji verkia, širdies gilumoje, tyliai, ir jaučia gėdą bei nesmagumą, kaip žmogus, kuris verkia retai. Valandėlę jis dar žiūrėjo į ją, paskui sunkiai pakilo nuo kėdės ir išėjo iš svetainės. Užkopė siaurais laiptais į savo kambarį palėpėje; ilgai gulėjo ant lovos ir atsimerkęs spoksojo į tamsą virš savęs.

II

Praėjus dviem savaitėms po to, kai Stouneris gavo humanitarinių mokslų bakalauro laipsnį, serbų nacionalistai Sarajeve nužudė erchercogą Pranciškų Ferdinandą; rudeniui dar neprasidėjus, karas įsiplieskė visoje Europoje. Jis buvo nuolatinė vyresniųjų studentų pokalbių tema: jie svarstė, kokį vaidmenį jame suvaidins Amerika, ir jautė malonias abejones dėl savo pačių ateities.

Bet priešais Stounerį ateitis driekėsi šviesi, užtikrinta ir nekintama. Jis ją regėjo ne kaip nevaldomą įvykių, pokyčių ir galimybių srautą, o kaip teritoriją, laukiančią jo tyrinėjimų. Jis ją regėjo kaip didžiulę universiteto biblioteką, prie kurios gali būti pristatytas naujas sparnas, pasipildysiantis naujomis knygomis, o senos galės būti išimtos, bibliotekos pobūdžiui iš esmės nepakitus. Jam ateitis buvo ta institucija, kuriai jis įsipareigojo ir kurią dar taip ribotai suprato; įsivaizdavo save toje ateityje pasikeisiant, bet pačią ateitį regėjo veikiau kaip to pokyčio įrankį, o ne objektą.

Tos vasaros pabaigoje, prieš pat prasidedant rudens semestrui, jis aplankė tėvus. Ketino padėti nuimti vasaros derlių, bet pamatė, kad tėvas nusamdė juodaodį padėjėją, kuris dirbo ramiai, su nuožmiu atkaklumu, per dieną pats vienas nuveikdamas

kone tiek pat, kiek tokiu vasaros metu jiedu nuveikdavo drauge su tėvu. Tėvus jo apsilankymas pradžiugino, jie, regis, neįsižeidė dėl jo sprendimo. Bet jis suprato, kad nebeturi ką jiems pasakyti; suprato, kad jie jau darosi jam svetimi; tada pajuto, kad toji netektis tik dar labiau sustiprino jo meilę. Į Kolumbiją grįžo savaite anksčiau, negu ketino.

Jis ėmė piktintis, kad turi sugaišti šitiek laiko dirbdamas Futų ūkyje. Vėlai pradėjęs studijuoti, jautė, kad turi skubėti mokytis. Kartais, paniręs į knygas, staiga suvokdavo, kiek daug dar nežino, kiek daug dar neperskaitė, ir ta dvasios giedra, kurios jis siekė šitaip sunkiai dirbdamas, susidrumstė, kai suprato, kiek mažai laiko jam liko gyvenime perskaityti tokiai gausybei knygų ir sužinoti tam, ką privalėjo sužinoti.

Humanitarinių mokslų magistro kursinį darbą jis baigė 1915 metų pavasarį, o vasarą skyrė baigti rašyti diplominiam darbui, kuriame buvo nagrinėjama vieno iš Čoserio *Kenterberio pasakojimų* prozodija. Vasarai dar nepasibaigus Futai pareiškė, kad jo pagalba ūkyje jau nebereikalinga.

Jis ir tikėjosi, kad bus atleistas, savotiškai dėl to apsidžiaugė, tačiau kai tai nutiko, jį valandėlę buvo apnikusi panika. Rodės, nutrūko paskutinis saitas, siejęs jį su būtuoju gyvenimu. Paskutines vasaros savaites jis praleido tėvo ūkyje: dėjo paskutinius taškus savo diplominiame darbe. O jam pradėjus darbuotis prie daktarinės disertacijos, Arčeris Slounas pasirūpino, kad jis gautų dėstyti anglų filologijos įvadą būsimiems pirmakursiams. Už tas paskaitas jis gaudavo keturis šimtus dolerių per metus. Jis

išsivežė daiktus iš mažylyčio Futų palėpės kambarėlio, kur glaudėsi penkerius metus, ir persikraustė į dar mažesnį universitete.

Nors turėjo dėstyti tik gramatikos ir kompozicijos pagrindus mišrių specialybių pirmakursių grupei, tos užduoties griebėsi entuziastingai, gerai jausdamas jos svarbą. Planavo tą kursą ištisą savaitę prieš prasidedant rudens semestrui ir regėjo visokių galimybių, kurios randasi grumiantis su pastangų reikalaujančia medžiaga ir temomis; jautė gramatikos logiką, ir jam atrodė, kad suvokia, kaip ji, skleisdamasi ir įsiskverbdama į kalbą, paremia žmogaus mintį. Paprasčiausiuose kompozicijos pratimuose, kuriuos parengė savo studentams, įžvelgė prozos galimybes bei jos grožybes ir nekantravo pasidalinti savo atradimais su studentais.

Bet jau per pačią pirmą paskaitą, kaip įprasta pagal sąrašą susipažinęs su studentais ir išdėstęs studijų planus, kai, kreipdamasis į juos tiesiogiai, pradėjo aiškinti temą, suprato, kad perteikti to stebuklo pojūčio nesugeba. Kartais, kai kalbėdavo studentams, jam atrodydavo, kad stovi greta savęs paties ir stebi kitą žmogų, aiškinantį be didelio noro susirinkusiai grupei; girdėdavo, kaip monotoniškas jo paties balsas dėsto tą jo parengtą medžiagą, bet jaudulio, kurį pats išgyveno, jo tariamuose žodžiuose nebūdavo likę nė padujų.

Palengvėjimą ir pasitenkinimą pajusdavo tose auditorijose, kuriose pats sėdėjo būdamas studentas. Ten jam pavykdavo atkurti tą atradimo pojūtį, kurį patyrė tądien, kai į jį kreipėsi Arčeris Slounas ir jis akimirką virto kitu žmogumi. Kai sąmonė

susiliedavo su tema, kai ji susiimdavo su literatūros, kurią jis studijavo ir kurios prigimtį stengėsi perprasti, galia, Stouneris pajusdavo, kad nepaliaujamai keičiasi iš vidaus; ir tai suvokęs, išnirdavo iš savęs į pasaulį, kuriam priklausė, žinodamas, kad jo skaitomas Miltono eilėraštis, Beikono esė, ar Ben Džonsono drama keičia pasaulį, kuris ir yra jų tema, ir keičia todėl, kad yra nuo jo priklausomi. Auditorijoje jis kalbėdavo nedažnai, o jo rašiniai retai kada jį tenkindavo. Kaip ir jo paskaitos pirmakursiams, jie neatskleisdavo to, ką jis jautė širdies gilumoje.

Artimiau susiėjo su keliais iš savo buvusių bendramokslių, irgi dėstančių tame pačiame fakultete. Su dviem – Deividu Mastersu ir Gordonu Finču – susidraugavo.

Mastersas buvo tamsiaplaukis jaunuolis, aštrialiežuvis, malonaus žvilgsnio. Kaip ir Stouneris, jis ką tik įstojo į doktorantūrą, nors buvo maždaug metais jaunesnis. Fakulteto administracijos ir bendrakursių buvo laikomas arogantišku, įžūliu, ir visi manė, kad gauti laipsnį jam bus nelengva. Stounerio nuomone, jis buvo talentingiausias iš visų jo kada nors pažintų žmonių, tad sutikdavo su jo samprotavimais be jokio pavydo ar apmaudo.

Gordonas Finčas buvo aukštas, šviesiaplaukis ir jau pradėjęs tukti, nors buvo vos dvidešimt trejų. Bakalauro diplomą jis įgijo Sent Luiso prekybos koledže, paskui mėgino siekti magistro laipsnio Kolumbijos universiteto ekonomikos, istorijos ir inžinerijos fakultetuose. Literatūros disertaciją ėmė rašyti iš esmės todėl, kad paskutinę akimirką gavo šiek tiek valandų Anglų filologijos katedroje. Netrukus pasireiškė kaip kone pats abejingiausias fakulteto studentas. Tačiau buvo populiarus tarp

pirmakursių ir gerai sutarė su vyresniaisiais fakulteto dėstytojais bei administracijos darbuotojais.

Visi trys – Stouneris, Mastersas ir Finčas – įprato susitikti penktadienio popietėmis mažame Kolumbijos senamiesčio saliūne, kur išgerdavo po didelį bokalą alaus ir šnekučiuodavosi iki išnaktų. Nors tie vakarai ir buvo vienintelis Stounerio patirtas bendravimo malonumas, jis neretai susimąstydavo, kas tai per santykiai. Nors sutarė ir neblogai, artimais draugais jie vis dėlto netapo: paslaptimis nesidalino ir, be tų susibėgimų kartą per savaitę, matydavosi retai.

To aptarti jie niekada nemėgino. Stouneris žinojo, kad Gordonui Finčui tai nė motais, bet įtarė, kad Deividas Mastersas apie tai pagalvoja. Kartą vėlų vakarą, sėdėdami prie galinio stalelio saliūno dumsoje, Stouneris ir Mastersas šnekučiavosi apie darbą bei studijas universitete, laidydami nevykusius sąmojus apie rimtus dalykus. Aukštai iškėlęs kietai virtą nemokamų pietų kiaušinį, tarsi jis būtų stiklo rutulys, Mastersas paklausė:

– Ponai, ar esate kada nors susimąstę apie tikrąją universiteto prigimtį? Pone Stouneri? Pone Finčai?

Nusišypsoję jie papurtė galvas.

– Kertu lažybų, kad nesate. Manau, kad Stouneris jį regi kaip didžiulę saugyklą, biblioteką arba viešnamį, kur vyrai lankosi savo valia ir renkasi tai, kas padarys juos tobulus, kaip vietą, kur visi darbuojasi išvien, tarsi bitutės bendrame avilyje. Teisingumas, Gėris, Grožis. Jie – čia pat, už kampo, kitame koridoriuje; jie – kitoje knygoje, kurios tu dar neperskaitei, arba kitoje knygų stirtoje, prie kurios dar nepriėjai. Tačiau stos diena, kai

prieisi. O kai prieisi... kai jau prieisi... – Jis valandėlę dar žiūrėjo į kiaušinį, paskui atkando gerą kąsnį ir pasisuko į Stounerį, jo žandikauliai judėjo, tamsios akys švytėjo.

Stouneris nesmagiai šypsojosi, o Finčas garsiai juokėsi ir barbeno į stalą.

– Jis tave sumovė, Bilai. Gerai sumovė.

Mastersas dar valandėlę kramtė, nurijo kąsnį, paskui nukreipė žvilgsnį į Finčą.

– O tu, Finčai. Ką manai tu? – Ir pakėlė ranką. – Tu atkakliai tvirtini, kad apie tai negalvojai. Bet tu galvojai. Po tomis pozomis ir geraširdiškomis manieromis slepiasi gan nesudėtingas protas. Tau šita įstaiga – gėrio įrankis: pasauliui apskritai, žinoma, ir tik tarp kitko tau pačiam. Tu regi ją kaip namudinį dvasios vaistą, kurį kas rudenį sugirdai tiems mažiems šunsnukiams, kad jie ištvertų dar vieną žiemą, o pats esi malonus senas daktaras, švelniai paglostantis jų galvas ir susidedantis į kišenę jų mokesčius.

Finčas vėl pratrūko juoktis ir papurtė galvą.

– Prisiekiu, Deivai, kai tu pradedi...

Mastersas susikimšo į burną kiaušinio likučius, valandėlę patenkintas kramtė, paskui užgėrė dideliu alaus gurkšniu.

– Bet jūs abudu klystate, – pasakė jis. – Tai prieglauda, arba – kaip tai dabar vadinama? – poilsio namai neįgaliesiems, senukams, nepatenkintiesiems ir kitiems nieko doro nesugebantiems žmonėms. Pažvelkite į mus tris – *mes* ir esame universitetas. Pašalinis net nenutuokia, kad mus sieja tiek daug bendrų dalykų, bet *mes* juk žinome, ar ne? Mes puikiai žinome.

Finčas juokėsi.

– Ką tu čia sugalvojai, Deivai?

Dabar jau pats susidomėjęs tuo, ką sako, Mastersas susikaupė ir persilenkė per stalą.

– Na, iš pradžių imkim kad ir tave, Finčai. Nors aš ir gailestingas, pasakyčiau, kad kaip tik tau ir trūksta kompetencijos. Kaip pats žinai, nesi labai gabus, – nors tai dar ne viskas.

– Ką gi, varyk toliau, – ištarė Finčas vis dar juokdamasis.

– Bet tu gabus pakankamai – būtent tiek, kiek reikia, – kad suprastum, kas tavęs laukia gyvenime. Esi sukirptas pralaimėti, ir pats tai žinai. Nors ir sugebi būti šunsnukiu, nesi toks kietaširdis, kad būtum juo visąlaik. Nors ir nesi doriausias mano pažįstamas, nesi ir didvyriškai nedoras. Viena vertus, dirbti sugebi, bet esi toks tingus, kad negalėtum dirbti taip sunkiai, kaip pasaulis norėtų. Kita vertus, nesi tiek tingus, kad jis nepatikėtų tavo reikšmingumu. Sėkmė tavęs nelydi – bent jau nelydi iš tikrųjų. Tavęs negaubia jokia aura, ir tu visada atrodai suglumęs. Pasaulyje nuolat būsi sėkmės pakraštėlyje, ir tavo nesėkmė tave sunaikins. Taigi esi pasirinktas, išrinktas; apvaizda, kurios humoro jausmas visada mane linksmino, ištraukė tave iš pasaulio nasrų ir saugiai įkurdino čia, tarp tavo brolių.

Vis dar šypsodamasis su piktdžiugiška ironija, jis pasisuko į Stounerį.

– Nepabėgsi ir tu, bičiuli. Nepabėgsi. Kas tu toks? Manaisi esąs paprastas žemės sūnus? O, ne! Ir tu – vienas iš tų luošių, svajotojas, beprotis dar beprotiškesniame pasaulyje, mūsiškis Vidurio Vakarų Don Kichotas be savo Sančos, risnojantis po

mėlynu dangumi. Esi gana gabus – bent jau gabesnis už mūsų bendrą draugą. Bet esi paženklintas, turi tą seną ydą. Manai, kad *čia* kažkas yra, kažkas, ką privalu atrasti. Na, išėjęs į pasaulį, netrukus pasimokysi. Tu irgi esi sukirptas pralaimėti: pasaulio tu nenugalėsi. Leisi jam tave sukramtyti ir išspjauti, o paskui gulėsi stebėdamasis, kas gi buvo ne taip. Nes tu juk visada įsivaizduoji, kad pasaulis – tai kažin kas, kuo jis nėra, kažin kas, kuo jis nenori būti. Straubliukas medvilnės žiede, kirminas pupos virkščioje, medgręžis kukurūze. Tu negalėtum stoti prieš juos, tu negalėtum jų nurungti, nes esi per silpnas ir per stiprus. Ir pasaulyje neturi kur dingti.

– O ką gi pasakysi apie save? – paklausė Finčas. – Koks esi tu?

– O, – ištarė Mastersas atsilošdamas. – Aš vienas iš jūsų. Apskritai dar blogesnis. Aš pernelyg gabus pasauliui, ir to nenutylėsiu; tai nepagydoma liga. Todėl turiu būti užrakintas, kur nors, kur saugiai galėsiu už nieką neatsakyti, kur negalėsiu pakenkti. – Jis vėl pasilenkė į priekį ir jiems nusišypsojo. – Visi mes vargšai Tomai ir visiems mums šalta.

– *Karalius Lyras*, – rimtai pareiškė Stouneris.

– Trečias veiksmas, ketvirta scena, – pridūrė Mastersas. – Taigi apvaizda ar visuomenė, ar lemtis, kaip norit, taip vadinkit, sukūrė mums šitą nišą, kad galėtume čia pasislėpti nuo audros. Šitas universitetas egzistuoja dėl mūsų, iš kurių viskas atimta; ne dėl studentų, ne dėl pasiaukojamo žinių siekio, ne dėl kurios nors iš jūsų girdėtų priežasčių. Mes atsisakome tų priežasčių, palikdami tik kelias pačias paprasčiausias, tas, kurios tarps pasaulyje; bet tai tik akių dūmimas. Kaip ir Bažnyčia Viduramžiais,

kuriai buvo nė motais pasauliečiai ir netgi Dievas, mes apsimetinėjame norėdami išlikti. Ir mes išliksime – nes išlikti privalome.

Finčas susižavėjęs papurtė galvą.

– Tu išties nupiešei mus blogus, Deivai.

– Gal ir taip, – sutiko Mastersas, – bet kad ir kokie blogi, mes geresni už tuos, kur murdosi purve iš lauko pusės, už tuos vargšus pasaulio šunsnukius. Mes niekam nekenkiam, mes kalbame, ką norime, ir mums už tai dar moka; tai ir yra natūralios dorybės triumfas ar bent jau kažkas labai tam artima.

Mastersas atsilošė kėdėje, abejingas, jam jau neberūpėjo tai, ką jis pasakė.

Gordonas Finčas atsikosėjo.

– Ką gi, – prabilo jis rimtai. – Gal ir yra tiesos tame, ką tu sakai, Deivai. Bet man atrodo, kad tu perdedi. Aš tikrai taip manau.

Stouneris ir Mastersas šyptelėjo vienas kitam ir daugiau tą vakarą tos temos nebelietė. Tačiau, prabėgus daugeliui metų, laisvomis valandėlėmis Stouneris prisimindavo Masterso žodžius, ir nors mintyse neišvysdavo universiteto, su kuriuo susisaistė, jie vis dėlto atskleisdavo jam šį bei tą apie ryšius su tais dviem vyrais ir jis pajusdavo nesudarkytą gaižų jaunystės kartėlį.

1915 metų gegužės 7-ąją vokiečių povandeninis laivas nuskandino britų lainerį „Lusitania“, kurio denyje buvo šimtas keturiolika keleivių amerikiečių; 1916 metų pabaigoje Vokietijos pradėtas povandeninių laivų karas tapo nevaržomas ir Jungtinių Valstijų santykiai su Vokietija tolydžio blogėjo. 1917 metų

vasarį prezidentas Vilsonas nutraukė su ja diplomatinius santykius. Balandžio 6-ąją Kongresas paskelbė Jungtinių Valstijų karą su Vokietija.

Jį paskelbus tūkstančiai jaunuolių visoje šalyje, tarsi pajutę palengvėjimą, kad netikrumo įtampa galiausiai nutraukta, apgulė naujokų priėmimo punktus, paskubomis įsteigtus prieš kelias savaites. Žinoma, šimtai jaunuolių, nesulaukę Amerikos intervencijos, dar 1915 metais, užsirašė į Kanados karališkąsias ginkluotąsias pajėgas arba sanitarinių automobilių vairuotojais Europos sąjungininkų kariuomenėse. Taip pasielgė ir keletas vyresniųjų universiteto studentų; Viljamas Stouneris nė vieno jų nepažinojo, bet mėnesiams ir savaitėms artėjant prie tos akimirkos, kurią visi jie jautė neišvengiamai ateisiant, jis vis dažniau girdėdavo legendines jų pavardes.

Karas buvo paskelbtas penktadienį, ir nors kitos savaitės paskaitos atšauktos nebuvo, nedaug studentų ir dėstytojų ketino į jas eiti. Jie malėsi koridoriuose ir patylomis šnabždėdamiesi būrėsi į nedidukes grupeles. Kartais ta įtampos kupina ramybė pratrūkdavo smurtu: dukart buvo surengtos visuotinės antivokiškos demonstracijos, per kurias studentai laidė gerkles ir mojavo amerikietiškomis vėliavomis. Kartą įvyko trumpa demonstracija prieš vieną iš dėstytojų, seną barzdotą germanų kalbų profesorių, gimusį Miunchene ir jaunystėje lankiusį Berlyno universitetą. Bet kai, susidūręs su piktų įraudusių studentų būreliu, tas profesorius sutrikęs ėmė mirksėti ir ištiesė į juos plonas, drebančias rankas, jie išsiskirstė paniurę ir sumišę.

Tomis pirmomis dienomis po karo paskelbimo Stouneris irgi jautėsi sutrikęs, tiktai jo sutrikimas iš esmės skyrėsi nuo sutrikimo, kuris buvo apėmęs daugelį kitų universiteto miestelyje. Nors ir kalbėdavo apie karą Europoje su vyresniais studentais bei dėstytojais, Stouneris niekada iš tikrųjų netikėjo tuo karu ir dabar, kai karas jį užklupo, kai jis užklupo juos visus, suprato, kokios didžiulės jo abejingumo atsargos. Jį piktino karo sukeltas sąmyšis universitete, bet jis nerado savyje labai stiprių patriotinių jausmų ir negalėjo prisiversti nekęsti vokiečių.

Nors dabar nekęsti vokiečių buvo paranku. Kartą Stouneris užklupo Gordoną Finčą kalbant su būreliu vyresniųjų fakulteto narių: jo veidas buvo persikreipęs, ir jis kalbėjo apie „hunus“ taip, tarytum spjaudytų ant grindų. O kiek vėliau, kai priėjo prie Stounerio didžiuliame kabinete, kuris buvo skirtas pustuziniui jaunesnių dėstytojų, jo nuotaika buvo jau pasikeitusi: apimtas karštligiško džiaugsmo, jis tapšnojo Stouneriui per petį.

– Negalima leisti jiems taip išsisukti, Bilai! – išpyškino jis. Prakaito plėvelė blizgėjo tarsi alyva ant apvalaus jo veido, o šviesūs ploni plaukai tįso glotniomis sruogomis. – Ne, gerbiamasis! Aš einu į savanorius! Jau kalbėjau apie tai su seniu Slounu, ir jis paragino mane eiti. Rytoj pat vykstu į Sent Luisą ir užsirašau! – Valandėlę jam net pavyko nutaisyti rimtą miną. – Visi privalome atlikti savo pareigą. – Paskui išsišiepė ir vėl patapšnojo Stouneriui per petį. – Verčiau ir tu važiuok su manimi.

– Aš? – paklausė Stouneris ir netikėdamas savo ausimis perklausė dar kartą: – Aš?

Finčas nusijuokė.

– Na, žinoma! Visi užsirašo. Aš ką tik kalbėjau su Deivu – jis važiuoja su manimi.

Stouneris tarsi apsvaigęs papurtė galvą.

– Deivas Mastersas?

– Žinoma. Senis Deivas kartais juokingai nusišneka, bet lemiamą akimirką jis nesiskiria nuo kitų; jis padarys, ką privalo. Kaip padarysi ir tu, Bilai. – Finčas pliaukštelėjo jam per ranką. – Kaip ir tu padarysi, ką privalai.

Valandėlę Stouneris tylėjo.

– Aš apie tai negalvojau, – prabilo jis. – Regis, viskas nutiko taip greitai. Turiu pasikalbėti su Slounu. Aš tau pranešiu.

– Gerai, – atsakė Finčas. – Tu padarysi tai, ką privalai. – Nuo jausmo pertekliaus jo balsas pasodrėjo. – Dabar visi mes vienoje geldoje, Bilai, visi.

Su Finču Stouneris išsiskyrė, bet susitikti su Arčeriu Slounu nenuėjo. Pasidairė po studentų miestelį, ieškodamas Deivido Masterso. Rado jį vienoje iš darbo kabinų bibliotekoje, papsintį pypkę ir žiūrintį į knygų lentyną.

Stouneris atsisėdo priešais jį prie rašomojo stalo. Kai paklausė Mastersą apie pasiryžimą vykti kariauti, tas atsakė:

– Žinoma, kodėl gi ne?

O kai Stouneris jo paklausė, kurių galų jis tai daro, Mastersas atsakė:

– Tu juk puikiai mane pažįsti, Bilai. Į vokiečius man nusispjaut. O galiausiai, manau, man nusispjaut ir į amerikiečius. – Jis išbėrė ant grindų pypkės pelenus ir išsklaidė juos

koja. – Manau, darau tai todėl, kad visiškai nesvarbu, ar aš darau tai, ar nedarau. Ir gali būti smagu dar kartą pasižvalgyti po pasaulį prieš grįžtant į tą uždarą erdvę, kur mūsų visų laukia lėtas išnykimas.

Nors ir nesupratęs, Stouneris linktelėjo galvą, sutikdamas su tuo, ką pasakė Mastersas. Paskui pareiškė:

– Gordonas nori, kad užsirašyčiau į karo tarnybą drauge su tavimi.

Mastersas nusišypsojo.

– Gordonas pirmą kartą gyvenime pajuto savyje dorybės šauksmą, tad, savaime suprantama, nori patraukti į savo pusę visus kitus, kad ir toliau galėtų juo tikėti. Žinoma. Kodėl gi ne? Eik į kariuomenę drauge su mumis. Tau bus pravartu pamatyti, kaip atrodo pasaulis. – Jis nutilo ir įdėmiai pažiūrėjo į Stounerį. – Bet jeigu tu tai padarysi, susimildamas, nedaryk to vardan Dievo, tėvynės ir brangaus senojo Misūrio valstijos universiteto. Daryk tai dėl savęs.

Stouneris valandėlę patylėjo. Paskui pareiškė:

– Pasikalbėsiu su Slounu ir tau pranešiu.

Jis nežinojo, kokio atsakymo iš Arčerio Slouno galėtų tikėtis, bet pats nustebo, kai, atsidūręs priešais jį knygomis užgrūstame siaurame kabinete, pasakė tai, dėl ko dar nebuvo galutinai apsisprendęs.

Slounas, visada bendraudavęs su juo ne be nešališkos ir mandagios ironijos, pratrūko. Liesas, pailgas jo veidas išraudo, raukšlės ties lūpų kampučiais nuo pykčio pagilėjo, jis kilstelėjo nuo kėdės ir sugniaužęs kumščius pasilenkė prie Stounerio.

Paskui vėl atsisėdo, lėtai atgniaužė kumščius ir ištiesė rankas ant rašomojo stalo; pirštai drebėjo, bet balsas buvo tvirtas ir šiurkštus.

– Atleiskite, kad nesusitvardžiau. Bet per tas paskutines kelias dienas netekau beveik trečdalio fakulteto narių ir nematau jokios galimybės juos pakeisti. Aš pykstu ne ant jūsų, o...

Jis nusigręžė nuo Stounerio ir pažvelgė pro aukštai įtaisytą langą kabineto gale. Šviesa staiga užliejo jo veidą ir taip paryškino raukšles, patamsino šešėlius po akimis, kad akimirką jis atrodė senas ir ligotas.

– Aš gimiau 1860 metais, prieš pat Pilietinį karą. Žinoma, jo neprisimenu, buvau per mažas. Neprisimenu ir savo tėvo, jis žuvo pirmaisiais karo metais, Šailo mūšyje. – Jis metė skubrų žvilgsnį į Stounerį. – Bet aš matau, kuo tai baigėsi. Kare ne tik žūsta keli tūkstančiai ar keli šimtai tūkstančių jaunuolių. Karas sunaikina žmonėse kažką, ko jau niekada nebesugrąžinsi. Ir jei tie žmonės patiria kelis karus iš eilės, jie netrukus sugyvulėja, tampa padarais, kuriuos mes – jūs, aš ir kiti į mus panašūs – ištraukėme iš dumblo. – Valandėlę jis patylėjo, paskui nežymiai šyptelėjo. – Mokslo žmogaus negalima prašyti, kad jis eitų griauti tai, kam sukurti paaukojo savo gyvenimą.

Stouneris atsikosėjo ir droviai tarė:

– Viskas, regis, įvyko taip staiga. Man tai nešovė į galvą, kol nepasikalbėjau su Finču ir Mastersu. Dar ir dabar tai neatrodo visai realu.

– Žinoma, ne, – patvirtino Slounas. Paskui, nusisukęs nuo Stounerio, ėmė muistytis. – Aš nesakysiu jums, ką daryti. Aš

sakau: jūsų valia rinktis. Šaukimas bus paskelbtas, bet jeigu panorėsite, jūs galite būti atleistas nuo karo prievolės. Jūs nebijote eiti kariauti, tiesa?

– Ne, pone, – atsakė Stouneris. – Manau, kad nebijau.

– Vadinasi, jums reikia rinktis, ir jūs privalote tai padaryti pats. Savaime aišku, jeigu nuspręsite eiti kariauti, tai grįžęs būsite priimtas į tas pačias pareigas. O jeigu nuspręsite neiti, galite likti dėstytojauti, bet, žinoma, jums nebus suteikta jokių ypatingų privilegijų; gal netgi atvirkščiai, gal net šį tą prarasite, dabar arba ateityje.

– Suprantu, – pasakė Stouneris.

Stojo ilga tyla, ir galiausiai Stouneris nusprendė, kad Slounas pokalbį baigė. Bet vos tik atsistojo, Slounas vėl prabilo. Jis lėtai ištarė:

– Jūs turite prisiminti, kas esate, kuo pasirinkote tapti ir svarbą to, ką darote. Esama žmonijos karų, pralaimėjimų ir pergalių, kurie nėra karai tiesiogine to žodžio reikšme ir nebūna atspindėti istorijos metraščiuose. Prisiminkite tai, kai mėginsite apsispręsti, ką daryti.

Dvi dienas Stouneris neturėjo paskaitų ir nebendravo su pažįstamais. Lindėjo savo kambarėlyje ir grūmėsi su savo sprendimu. Jį supo jo knygos, jo kambario ramybė, ir jis tik retkarčiais prisimindavo, kad anapus kambario sienų yra pasaulis: tolimas studentų šūksnių gausmas, skubrus brikelių ratų bildesys grįstose gatvėse ir tolygus kurio nors vieno iš nedaugelio mieste atsiradusių automobilių pukšėjimas. Jis nebuvo pratęs gilintis į save, ir motyvų ieškojimas jam pasirodė sunki ir nemaloni

užduotis; jautė ne ką tegalįs sau pasiūlyti ir nedaug ką tegalįs savyje rasti.

O kai galiausiai apsisprendė, jam pasirodė, kad visąlaik žinojo, koks tas sprendimas bus. Penktadienį jis susitiko su Mastersu ir Finču ir pasakė, kad neis su jais kariauti prieš vokiečius.

Gordonas Finčas, vis dar palaikomas vidinio dorybės šauksmo, sustingo ir leido priekaištingo liūdesio išraiškai iškreipti savo veido bruožus.

– Tu nuvylei mus, Bilai, – ištarė kimiai. – Tu nuvylei mus visus.

– Nurimk, – įsiterpė Mastersas. Jis įdėmiai žvelgė į Stounerį. – Taip ir maniau, kad tu gali nuspręsti neiti. Visada atrodei toks perkaręs pasišventėlis. Aišku, tai nesvarbu, bet kas galiausiai nulėmė tavo apsisprendimą?

Valandėlę Stouneris tylėjo. Jis prisiminė pastarąsias dvi dienas, tą tylią kovą, kuri, rodės, niekad nesibaigs ir buvo beprasmė; prisiminė savo gyvenimą universitete pastaruosius septynerius metus ir tuos tolimus metus, kai gyveno ūkyje su tėvais, tą negyvą būtį, iš kurios buvo stebuklingai ištrauktas ir atgijo.

– Nežinau, – atsakė jis pagaliau. – Tikriausiai viskas. Negaliu pasakyti.

– Čia pasilikus bus sunku, – tarė Mastersas.

– Žinau, – atsakė Stouneris.

– Ir manai, kad verta?

Stouneris linktelėjo galvą.

Mastersas šyptelėjo ir tarė su savo įprasta ironija:

– Tu, žinoma, atrodai perkaręs ir peralkęs. Tu – pasmerktasis.

O sielvartingas Finčo priekaištas nuskambėjo kaip kokia nedrąsi panieka:

– Tu to pasigailėsi, Bilai, – ištarė jis kimiai, ir jo balse pasigirdo lyg ir grasinimas, lyg ir pagaila.

Stouneris linktelėjo galvą.

– Ko gero, – sutiko jis.

Jis atsisveikino su bičiuliais ir išėjo. Kitą dieną jie turėjo vykti į Sent Luisą užsirašyti į kariuomenę, o Stouneriui reikėjo pasiruošti kitos savaitės paskaitoms.

Jis nejautė kaltės taip nusprendęs ir, kai buvo paskelbtas visuotinis šaukimas į karo tarnybą, be jokios ypatingos graužaties parašė prašymą atidėti jam karo prievolę; tačiau jis nuolat jautė kreivus vyresniųjų kolegų žvilgsnius ir nepagarbos šlakelį iš pažiūros pagarbiame studentų elgesyje su juo. Jis netgi įtarė, kad Arčeris Slounas, anksčiau šiltai pritaręs jo ryžtui pasilikti universitete, tapo šaltesnis ir nutolo nuo jo karo mėnesiams vejant vienam kitą.

Viską, ko reikalavo doktorantūros programa, jis atliko 1918 metų pavasarį, o disertaciją apsigynė tų pačių metų birželį. Mėnesį prieš jam suteikiant daktaro laipsnį jis gavo Gordono Finčo laišką: Finčas išėjo karininkų mokymų kursą ir buvo paskirtas į mokymų stovyklą prie Niujorko. Laiške buvo parašyta, kad jam buvo leista laisvu laiku lankyti Kolumbijos universitetą Niujorko mieste, be to, ten jam pavyko išeiti ir visą doktorantūros programą: vasarą jis ginsis disertaciją tame universitete, Mokytojų koledže.

Be to, laiškas informavo, kad Deivas Mastersas su pirmaisiais amerikiečių pulkais buvo pasiųstas į Prancūziją ir kad lygiai po metų nuo tada, kai įstojo į kariuomenę, žuvo prie Šato Tjeri.

III

Likus savaitei iki tų mokslo metų, kai Stouneris turėjo gauti mokslų daktaro laipsnį, pradžios Arčeris Slounas pasiūlė jam visą asistento etatą universitete. Paaiškino, kad universiteto politikai anaiptol nebūdinga įdarbinti buvusius studentus, bet dėl parengtų ir patyrusių kolegų dėstytojų stygiaus prasidėjus karui jam pavyko įtikinti administraciją padaryti išimtį.

Stouneris jau buvo be didelio noro išsiuntęs kelis laiškus į aplinkinius universitetus bei koledžus su įdarbinimo prašymais, sausai nurodęs juose savo kvalifikacijas; kai iš niekur atsakymo negavo, pajuto keistą palengvėjimą. Beveik suprato, iš kur tas palengvėjimas: Kolumbijos universitete jis patyrė tokį saugumo jausmą ir šilumą, kokius vaikystėje būtų galėjęs patirti namie, bet nepatyrė, ir abejojo savo galimybėmis rasti tai kur nors kitur. Slouno pasiūlymą priėmė su dėkingumu.

Ir tai padarius jam toptelėjo, kad per tuos vienus karo metus Slounas labai paseno. Artėdamas prie šešiasdešimties, atrodė dešimčia metų vyresnis; jo plaukai, kitados nepaklusnūs garbanoti plieno spalvos gaurai, dabar jau žili, gulėjo prisiploję ir negyvi ant prakaulaus pakaušio. Juodos akys apsiblausė, atrodė lyg aptrauktos kelių skysčio sluoksnių plėvele; pailgas raukšlėtas

veidas, kitados stangrus kaip veršio oda, dabar įgavo džiūstančio senovinio popieriaus trapumo, o lygus ironiškas balsas ėmė nežymiai virpėti. Žiūrėdamas į jį Stouneris pagalvojo: jis numirs – po metų ar dvejų, ar dešimties, jis numirs. Netekties nuojauta surakino jį, ir jis nusisuko.

Tą 1918 metų vasarą jis daug galvojo apie mirtį. Masterso mirtis pribloškė jį labiau, nei norėjo pripažinti; ir jau buvo pradėti skelbti pirmieji Europoje žuvusių, sužeistų ir dingusių be žinios kareivių sąrašai. Kai anksčiau mąstydavo apie mirtį, suvokdavo ją kaip literatūrinį įvykį arba kaip lėtą, ramią laiko trintį į netobulą kūną. Jis negalvojo apie ją kaip apie smurto protrūkį mūšio lauke, kaip apie kraujo pliūpsnį iš perrėžtos gerklės. Jis mąstė apie skirtumą tarp tų dviejų būdų pasitraukti iš pasaulio ir apie tai, ką tas skirtumas reiškia, ir pajuto, kad jame auga kažkas panašaus į tą kartėlį, kurį jis kartą, vieną akimirką, įžvelgė gyvoje savo draugo Deivido Masterso širdyje.

Jo disertacijos tema buvo „Klasikinės tradicijos įtaka Viduramžių poezijai". Didžiąją vasaros dalį jis praleido pakartotinai skaitydamas Antikos ir Viduramžių poetus, rašiusius lotynų kalba, o ypač jų eilėraščius apie mirtį. Jį ir vėl nustebino tai, kaip lengvai ir grakščiai romėnų lyrikai susitaikydavo su mirties faktu, lyg stojanti prieš juos nebūtis būtų duoklė, privaloma sumokėti už metų, kuriais taip džiaugėsi, turtingumą. Ir stulbino kartėlis, siaubas, vos tepaslėpta neapykanta, regima kai kurių vėlesnių lotyniškąja tradicija sekančių vėlyvosios krikščionybės poetų eilėse jiems žvelgiant į mirtį, kuri žadėjo, nors ir miglotai, turtingą ir kupiną ekstazės gyvenimo amžinybę, sakytum, ta

mirtis ir pažadas buvo pasityčiojimas, apkartinęs jų gyvenimo dienas. Prisiminęs Mastersą, jis galvodavo apie jį kaip apie Katulą arba kaip apie švelnesnį, lyriškesnį Juvenalį, tremtinį savo šalyje, o jo mirtį įsivaizdavo kaip kitą tremtį, keistesnę ir ilgiau trunkančią nei ta, kurią jis jau buvo patyręs.

Kai 1918 metais prasidėjo naujas semestras, visiems tapo aišku, kad karas Europoje truks nebeilgai. Paskutinė vokiečių kontrataka buvo staigiai sustabdyta prie Paryžiaus, ir maršalas Fošas paskelbė sąjungininkų kontrpuolimą, kuris netrukus nustūmė vokiečius atgal prie pradinės linijos. Britai žygiavo į priekį šiaurėje, o amerikiečiai, sumokėdami didžiulėmis netektimis, kurių, prasidėjus visuotiniam džiūgavimui, buvo nepaisoma, kirto Argoną. Laikraščiai pranašavo vokiečių žlugimą prieš Kalėdas.

Taigi semestras prasidėjo vyraujant įtampos kupinam linksmumui ir gerai nuotaikai. Studentai ir dėstytojai šypsojosi vieni kitiems koridoriuose ir karštai sveikinosi, perdėtų džiaugsmo proveržių ir smulkaus smurto fakulteto administracija nepaisė, ir neidentifikuotas studentas, iškart tapęs savotišku vietiniu liaudies didvyriu, užsliuogė į vieną iš milžiniškų kolonų priešais Džesi Holą ir pririšo prie jos viršaus šiaudinę kaizerio iškamšą.

Vienintelis žmogus universitete, kurio, regis, nepalietė visuotinis entuziazmas, buvo Arčeris Slounas. Nuo tos dienos, kai Amerika įsitraukė į karą, jis pradėjo gūžtis, ir tas gūžimasis tapo dar ryškesnis karui artėjant prie pabaigos. Jis nesikalbėdavo su kolegomis, nebent tik būdavo priverstas tai daryti tvarkant katedros reikalus, ir buvo šnabždamasi, kad jo paskaitos tapo tokios ekscentriškos, jog studentai jas lankė apimti siaubo; jis

nuobodžiai, mechaniškai skaitydavo iš savo konspektų, nebepakeldamas akių į auditoriją, jo balsas dažnai nuščiūdavo, jam įdūrus akis į užrašus, – tada stodavo vienos, dviejų, kartais netgi penkių minučių tyla, ir jis stovėdavo nejudėdamas, neatsakydamas į sutrikusių studentų klausimus.

Paskutinius to talentingo, ironiško žmogaus, kurį jis pažinojo būdamas studentas, likučius Viljamas Stouneris išvydo, kai Arčeris Slounas skyrė jam dėstymo užduotis akademiniams metams. Slounas davė jam dėstyti du kompozicijos kursus pirmųjų metų studentams ir apžvalginį anglų Viduramžių literatūros kursą vyresniesiems, o paskui tarė su būtosios ironijos šlakeliu:

– Jūs, kaip daugelis mūsų kolegų ir ne vienas studentas, apsidžiaugsite sužinojęs, kad aš atsisakau daugelio savo kursų. Tarp jų ir to, kuris, nors ir gerokai nemadingas, buvo mano mėgstamiausias – anglų literatūros apžvalgos pirmakursiams. Gal jūs prisimenate jį?

Šypsodamasis Stouneris linktelėjo galvą.

– Taip, – toliau kalbėjo Slounas, – taip ir maniau, kad prisimenate. Aš jus prašau jį perimti. Ne todėl, kad tai būtų didelė dovana, bet pamaniau, gal jums bus įdomu pradėti oficialią dėstytojo karjerą nuo to, nuo ko pradėjote kaip studentas.

Valandėlę Slounas žvelgė į jį tokiomis žvilgančiomis, įdėmiomis akimis, kokios jos buvo prieš karą. Paskui jas aptraukė abejingumo plėvelė, jis nusisuko nuo Stounerio ir ėmė šiurenti popierius ant stalo.

Taigi Stouneris pradėjo nuo to, nuo ko jam viskas prasidėjo, toks aukštas, liesas, gunktelėjęs vyras toje pačioje auditorijoje,

kur jis sėdėdavo kaip aukštas, liesas, gunktelėjęs berniukas, besiklausantis žodžių, kurie jį atvedė tenai, kur jis atėjo. Kiekvienąkart įžengęs į tą auditoriją, jis žvilgteldavo į tą vietą, kurioje kitados sėdėdavo, ir visada šiek tiek nustebdavo pamatęs, kad jo tenai nėra.

Tų metų lapkričio 11-ąją, praėjus dviem mėnesiams nuo semestro pradžios, buvo pasirašytos paliaubos. Naujiena buvo paskelbta savaitės vidury, ir visos paskaitos iškart nutrūko: studentai išsibarstė po miestelį, būrėsi į nedideles eisenas, kurios čia susirinkdavo, čia išsiskirdavo ir vėl susirinkdavo, vinguriuodamos po koridorius, auditorijas ir kabinetus. Beveik prieš savo valią Stouneris buvo pagriebtas vienos jų, einančios į Džesi Holą per koridorius, laiptais aukštyn ir vėl per koridorius. Įtrauktas į nedidelį studentų ir dėstytojų būrį, jis praėjo pro atviras Arčerio Slouno kabineto duris ir akimirką išvydo jį sėdintį prie rašomojo stalo, atviru ir iškreiptu veidu, karčiai verkiantį; ašaros riedėjo žemyn giliomis jo raukšlėmis.

Valandėlę, tarsi ištiktas šoko, Stouneris dar leidosi nešamas minios. Paskui ištrūko ir nužingsniavo į namus prie studentų miestelio. Sėdėjo savo kambario dumsoje, girdėjo lauke aidinčius džiaugsmo ir palengvėjimo šūksnius ir mąstė apie Arčerį Slouną, kuris verkė dėl pralaimėjimo, matomo tik jam vienam (ar bent jau jam atrodė, kad jis jį mato); tada suprato, kad Slounas – jau palaužtas žmogus ir niekada nebebus toks, koks buvo.

Lapkričio pabaigoje dauguma išvykusių į karą pradėjo grįžti į Kolumbiją ir studentų miestelį nutaškavo gelsvai žalios kareivių

uniformos. Tarp grįžusiųjų ilgoms atostogoms buvo Gordonas Finčas. Per tuos pusantrų metų, praleistų toli nuo universiteto, jis priaugo svorio, ir platus, atviras, kitados maloniai atlaidus jo veidas dabar atrodė draugiškas, tačiau grėsmingai rimtas. Ant antpečių švietė kapitono juostelės, ir jis dažnai su tėvišku prieraišumu kalbėdavo apie „savo vyrus". Su Stouneriu buvo santūriai draugiškas ir labai stengėsi būti pagarbus su vyresniaisiais katedros nariais. Rudens semestras jau buvo prasidėjęs, tad duoti jam kokį nors kursą nebuvo kaip, todėl likusiai mokslo metų daliai jam buvo suteikta tokia tarsi laikina Humanitarinių mokslų fakulteto dekano padėjėjo administraciniams reikalams sinekūra. Jis buvo ganėtinai subtilus, kad suprastų naujos savo padėties dviprasmiškumą, ir ganėtinai įžvalgus, kad matytų jam atsiskleidusias galimybes. Jo santykiai su kolegomis tapo apdairūs, mandagūs ir neįsipareigojantys.

Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas Džozaja Klermontas buvo mažas senukas su barzda, ne vienais metais peršokęs privalomo pasitraukimo į pensiją amžių; jis darbavosi universitete nuo praeito amžiaus aštuntojo dešimtmečio pradžios, kai šis buvo reorganizuotas iš klasikinio koledžo į tikrą universitetą, o jo tėvas buvo vienas pirmųjų to universiteto rektorių. Jis buvo taip įsitvirtinęs universitete ir tapęs tokia neatskiriama istorijos dalimi, jog visiems stigo drąsos pareikalauti, kad jis išeitų į pensiją, nors jam vis labiau nesisekė tvarkyti fakulteto reikalų. Jis buvo jau beveik praradęs atmintį, kartais net pasiklysdavo Džesi Holo, kur buvo jo kabinetas, koridoriuose, ir jį reikėdavo kaip vaiką atvesti prie jo rašomojo stalo.

Jis taip nebesigaudė universiteto reikaluose, kad jo pavaldiniams paskelbus, jog fakulteto administracijos priėmimas grįžtančių karo veteranų garbei bus surengtas jo namuose, dauguma gavusiųjų kvietimus pamanė, jog tai rafinuotas pokštas arba klaida. Gordonas Finčas patvirtino, kad kvietimai galioja, ir plačiai pasklido užuomina, kad tą priėmimą sukurstė jis pats ir kad jis buvo visų tų reikalų tvarkytojas.

Džozaja Klermontas jau daug metų buvo našlys, gyveno vienas su trimis beveik tokiais pat senais, kaip ir jis pats, juodaodžiais tarnais dar prieš Pilietinį karą statytame didžiuliame name, kokių kitados Kolumbijos apylinkėse buvo nemaža, tačiau jie sparčiai nyko plūstant čionai smulkiems nepriklausomiems ūkininkams ir žemių naujoms statyboms supirkėjams. Namo stilius malonino akį, bet nusakyti jį buvo sunku: nors ir buvo „pietietiškas“ bendrais bruožais bei užmoju, jam stigo neoklasikinio Virdžinijos namų griežtumo. Jo lentos buvo nudažytos baltai, o langus ir vienur kitur išsikišusių nedidukų viršutinio aukšto balkonų baliustradas rėmino žalia apdaila. Sklypas driekėsi iki aplinkinio miško, o aukštos tuopos, plikos tą gruodžio popietę, kraštavo pagrindinę alėją ir takus. Tai buvo didžiausias namas, prie kokio Viljamui Stouneriui buvo tekę prisiartinti, ir tą penktadienio popietę jis žengė didžiąja jo alėja beveik apniktas baimės, o paskui sustojo prie būrio nepažįstamų žmonių iš fakulteto, kurie laukė prie durų, kada juos pakvies.

Gordonas Finčas, vis dar vilkintis kariškio uniforma, atvėrė jiems duris ir pakvietė vidun; laukiantieji įėjo į ankštą keturkampį prieškambarį, kurio gale statūs laiptai su vaškuotais

ąžuoliniais turėklais vedė į antrą aukštą. Ant laiptų sienos tiesiai priešais juos kabojo nedidelis prancūziškas gobelenas, kurio mėlyni ir auksiniai tonai buvo taip išblukę, kad blausioje geltonų lempelių šviesoje raštą vos tegalėjai įžiūrėti. Stouneris įdėmiai jį tyrinėjo, tuo tarpu įėjusieji drauge su juo sukinėjosi po ankštą prieškambarį.

– Duokš paltą, Bilai.

Balsas, nuskardėjęs prie pat ausies, jį išgąsdino. Jis atsisuko. Finčas šypsojosi ir laikė ištiesęs ranką, norėdamas paimti paltą, kurio Stouneris vis dar nebuvo nusivilkęs.

– Tu dar nesi čia lankęsis, ar ne? – paklausė Finčas beveik pašnabždomis.

Stouneris papurtė galvą.

Finčas pasisuko į kitus žmones, ir jam pavyko nepakėlus balso patraukti jų dėmesį.

– Ponai, prašom į svetainę. – Jis parodė pirštu į duris prieškambario dešinėje. – Ten jau visi susirinkę.

Ir vėl pasigręžė į Stounerį.

– Toks gražus senas namas, – pasakė kabindamas Stounerio paltą į didžiulę spintą po laiptais. – Viena iš didžiausių įžymybių šitose apylinkėse.

– Taip, girdėjau žmones pasakojant apie jį, – patvirtino Stouneris.

– Ir dekanas Klermontas simpatiškas senukas. Jis paprašė mane patalkinti jam šįvakar.

Stouneris linktelėjo galvą.

Finčas paėmė jį už alkūnės ir nuvedė prie durų, kurias buvo jau anksčiau parodęs.

– Mudviem šįvakar kiek vėliau reikės šnektelti. O dabar eik. Netrukus ir aš ateisiu. Noriu tave su kai kuo supažindinti.

Stouneris buvo kažką besakąs, bet Finčas jau žengė pasveikinti kito būrelio, įėjusio pro priekines duris. Stouneris giliai įkvėpė ir atidarė duris į didžiąją svetainę.

Įžengus į svetainę iš šalto prieškambario, į jį siūbtelėjo šilumos banga, tarsi stumdama jį atgal; neskubrus viduje susirinkusių žmonių murmesys, tarsi išlaisvintas, kai jis atvėrė duris, perėjo į *crescendo*, paskui jo ausys apsiprato.

Po svetainę, ko gero, sukiojosi daugiau kaip dvidešimt žmonių, ir iš pradžių jis nė vieno jų neatpažino; matė santūrius juodus, pilkus ir rudus vyriškus kostiumus, gelsvai žalias kareivių uniformas ir vienur kitur subtiliai rausvas ar melsvas moterų sukneles. Visi tingiai blaškėsi toje šilumoje, ir jis slankiojo drauge su jais, nejaukiai suvokdamas, koks jis aukštas tarp tų, kurie sėdėjo, linksėdamas veidams, kuriuos dabar jau atpažino.

Toliausiame gale kitos durys vedė į sėdimąją svetainę greta ilgo, siauro valgomojo. Dvivėrės valgomojo durys buvo atlapos ir pro jas matėsi masyvus riešutmedžio valgomasis stalas, apdengtas geltona damasto staltiese ir serviruotas baltais indais bei spindinčiais sidabro įrankiais. Aplink tą stalą buvo susėdę keletas žmonių, o jo gale aukšta, liekna, šviesiaplaukė jauna moteris, vilkinti mėlyno muaro suknele, pilstė arbatą į porceliano puodelius auksiniais krašteliais. Stouneris stabtelėjo tarpduryje,

apstulbintas tos jaunos moters vaizdo. Pailgas jos švelnių bruožų veidas šypsojosi svečiams, o ploni, gležni pirštai grakščiai manipuliavo arbatinuku ir puodeliais; žiūrėdamas į ją Stouneris vėl nejaukiai pajuto savo slegiantį nerangumą.

Jis gerą valandėlę stovėjo nesitraukdamas nuo durų; girdėjo, kaip švelnus, plonas merginos balsas vilnija virš svečių, kuriems ji pilstė arbatą, klegesio. Ji kilstelėjo galvą, ir staiga jųdviejų žvilgsniai susidūrė; jos akys buvo blyškios, didelės ir tarsi apšviestos iš vidaus. Sutrikęs jis atsitraukė nuo durų ir grįžo į svetainę, susirado prie sienos tuščią krėslą ir atsisėdo, nudelbęs akis į kilimą po kojomis. Į valgomojo pusę nežiūrėjo, bet retkarčiais jam pasirodydavo, kad jaučia, kaip tos jaunos moters žvilgsnis šiltai slysteli jo veidu.

Svečiai slankiojo aplink jį, persėsdavo iš vienos vietos į kitą, keisdavo balso toną pradėdami pokalbį su nauju pašnekovu. Stouneris matė juos tarsi pro rūką, kaip žiūrovas. Po valandėlės į kambarį įėjo Gordonas Finčas, ir Stouneris, pakilęs nuo kėdės, žengė per kambarį prie jo. Beveik šiurkščiai nutraukė Finčo pokalbį su kažkokiu senyvu vyru. Pasivėdėjęs jį į šalį, bet nepritildęs balso, paprašė būti supažindintas su ta jauna moterim, pilstančia arbatą.

Finčas valandėlę spitrijo į jį, nepasitenkinimo raukšlė, besusimetanti jam ant kaktos, akims plečiantis išsilygino.

– Ką? – paklausė jis. Nors buvo už Stounerį žemesnis, atrodė, kad žiūri į jį iš viršaus.

– Aš noriu, kad supažindintum mane su ja, – paaiškino Stouneris. Ir pajuto, kaip jam kaista veidas. – Tu ją pažįsti?

– Žinoma, – atsakė Finčas. Ir jo burna pradėjo vieptis. – Ji tolima dekano pusseserė, iš Sent Luiso, atvažiavo aplankyti tetos. – Šypsena išplatėjo. – Senukas Bilas, tik pamanyk! Žinoma, supažindinsiu. Eime.

Ji buvo vardu Edita Eleinė Bostvik ir gyveno su tėvais Sent Luise, kur pernai pavasarį baigė dvejų metų studijas privačioje jaunų panelių mokykloje; ji jau kelias savaites viešėjo Kolumbijoje pas vyresniąją motinos seserį, o pavasarį jiedvi rengėsi į Didįjį turą po Europą – karui pasibaigus ta didelė kelionė vėl tapo įmanoma. Jos tėvas, vieno iš Sent Luiso bankų filialo prezidentas, atsikėlė čionai, į Vakarus, iš Naujosios Anglijos aštuntajame dešimtmetyje ir vedė vyriausiąją pasiturinčios Misūrio valstijos vidurio šeimos dukterį. Edita visą laiką gyveno Misūryje; prieš keletą metų ji buvo nuvažiavusi su tėvais į rytinę pakrantę ir kurį laiką praleido Bostone; ji lankėsi Niujorko operoje ir muziejuose. Jai buvo dvidešimt, ji skambino pianinu ir turėjo meninių polinkių, kuriuos jos motina skatino.

Vėliau Viljamas Stouneris negalėjo prisiminti, kaip sužinojo visus tuos dalykus tą pirmąją popietę ir pavakarę Džozajo Klermonto namuose, nes jųdviejų susitikimo vaizdas jo atmintyje liko miglotas ir kupinas oficialumo, kaip tas ant prieškambario sienos kabantis figūrinis gobelenas. Jis tik prisiminė, kad su ja kalbėjo, kad ji tikriausiai žiūrėjo į jį, nuo jo nesitraukė ir suteikė jam malonumą klausytis švelnaus, plono savo balso, atsakinėjančio į jo klausimus ir mechaniškai užduodančio savus.

Svečiai pradėjo skirstytis. Aplinkui skambėjo „sudie“, trinksėjo durys, kambariai tuštėjo. Stouneris nesiskubino net tuomet,

kai dauguma svečių jau buvo išvykę, o atvažiavus Editos karietai palydėjo ją į prieškambarį ir padėjo apsivilkti paltą. Prieš pat jai išeinant į lauką paklausė, ar galėtų aplankyti ją rytoj vakare.

Tarsi jo neišgirdusi ji atvėrė laukujes duris ir valandėlę stovėjo nejudėdama: šaltas oras siūbtelėjo vidun, uždavė įkaitusį Stounerio veidą. Ji atsigręžė, pažvelgė į jį ir sumirksėjo; šviesios jos akys žvelgė mąsliai, beveik įžūliai. Galiausiai ji linktelėjo galvą ir pasakė:

– Taip, jūs galite mane aplankyti.

Ji nenusišypsojo.

Tad jis aplankė ją, nukėblinęs per visą miestą į jos tetos namus žiauriai šaltą Vidurio Vakarų žiemos vakarą. Danguje nebuvo nė debesėlio, mėnulio pjautuvas apšvietė popietę iškritusio sniego paklodę. Gatvės buvo tuščios, ir prislopintą tylą drumstė girgždantis po kojomis sniegas. Priėjęs tą didžiulį namą, jis ilgai stovėjo lauke, įsiklausydamas į tylą. Nuo šalčio jam nutirpo kojos, bet jis nekrutėjo. Blanki šviesa, krintanti ant melsvai balto sniego pro langų užuolaidas, gulė geltonomis dėmėmis; jam pasirodė, kad kažkas sujudėjo viduje, bet tikras nebuvo. Ryžtingai, lyg būtų įsipareigojęs kažką padaryti, jis žengė taku prie slenksčio ir pabeldė į priekines duris.

Editos teta (Stouneris jau anksčiau sužinojo, kad ji vardu Ema Darli ir jau daug metų našlė) pasitiko jį prie durų ir pakvietė vidun. Tai buvo nedidukė apkūni moteris su gražių purių žilų plaukų kupeta; tamsios jos akys drėgnai žvilgėjo, o kalbėjo ji tyliai, gaudydama kvapą, tarytum sakytų kokias paslaptis.

Stouneris nusekė paskui ją į svetainę ir atsisėdo priešais ant ilgos riešutmedžio sofos, apmuštos storu mėlynu aksomu. Jam prie batų buvo prilipę sniego, jis stebėjo jį tirpstant po kojomis ir paliekant drėgnas dėmes ant storo kilimo su gėlių raštu.

– Edita man sakė, kad jūs dėstote universitete, pone Stouneri? – paklausė ponia Darli.

– Taip, ponia, – patvirtino Stouneris ir atsikosėjo.

– Kaip *malonu* ir vėl turėti progos pasikalbėti su jaunu dėstytoju, – nudžiugo ponia Darli. – Mano velionis vyras, ponas Darlis, daug metų buvo universiteto tarybos narys, bet, manau, jūs tai žinote.

– Ne, ponia, – prisipažino Stouneris.

– Ak! Na, mes kviesdavomės kai kuriuos jaunus dėstytojus popietės arbatos, – paaiškino ponia Darli. – Bet tai buvo tikrai seniai, prieš karą. Ar jūs dalyvavote kare, pone Stouneri?

– Ne, ponia, – atsakė Stouneris, – aš likau universitete.

– Ak! – išsprūdo poniai Darli. Ji gyvai linktelėjo galvą. – Ir jūs dėstote...

– Anglų filologiją, – paaiškino Stouneris. – Bet aš – ne profesorius. Aš tik paprastas dėstytojas. – Jis žinojo, kad jo balsas skamba šiurkščiai, bet negalėjo jo suvaldyti. Pamėgino nusišypsoti.

– Ak taip, – vėl prabilo ponia Darli, – Šekspyras... Brauningas...

Stojo tyla. Stouneris sunėrė rankas ir nudelbė žvilgsnį į grindis.

– Jeigu jūs nieko prieš, nueisiu pažiūrėti, ar Edita jau pasiruošusi.

Stouneris linktelėjo galvą ir jai išeinant atsistojo. Išgirdo nuožmų šnabždesį galiniame kambaryje. Luktelėjo dar kelias minutes.

Ir staiga plačiame tarpduryje išniro Edita, išblyškusi, nesišypsanti. Jie pažvelgė vienas į kitą ir, regis, vienas kito neatpažino. Edita žingtelėjo atgal, paskui, sučiaupusi lūpas ir įsitempusi, priėjo prie jo. Jiedu ceremoningai paspaudė vienas kitam ranką ir atsisėdo ant sofos. Nepratarė vienas kitam nė žodžio.

Ji atrodė net dar aukštesnė, nei jis prisiminė, ir trapesnė. Veidas buvo pailgas, siauras, kietai sučiauptos lūpos slėpė stambius dantis. Oda buvo savotiškai peršviečiama, išduodanti menkiausią jausmą. Šviesiai kaštoniniai plaukai buvo supinti į storas kasas, susuktas ant pakaušio. Bet, kaip ir dieną anksčiau, Stounerį ypač pakerėjo jos akys. Jos buvo labai didelės ir tokios šviesiai mėlynos, kokias tik jis galėjo įsivaizduoti. Žvelgiant į jas jam atrodė, kad jis išneria iš savęs ir panyra į kažkokią nesuvokiamą paslaptį. Ji buvo gražiausia jo matyta moteris ir nieko negalvodamas jis išpyškino:

– Aš... aš norėčiau sužinoti apie jus daugiau.

Ji truputį atsitraukė. Jis skubiai paaiškino:

– Turiu omeny... vakar, per priėmimą, mudu neturėjome progos pasikalbėti. Norėjau šnektelti su jumis, bet buvo tiek daug žmonių. Žmonės kartais įsiterpia į pokalbį.

– Pobūvis buvo labai mielas, – tyliai ištarė Edita. – Man atrodo, kad visi buvo labai malonūs.

– Na, žinoma, – patvirtino Stouneris. – Turėjau omeny... – ir nutilo. Edita irgi tylėjo.

– Kiek žinau, judvi su teta netrukus rengiatės į Europą.

– Taip, – patvirtino Edita.

– Europa... – Jis palingavo galvą. – Tikriausiai labai nekantraujate...

Ji neužtikrintai linktelėjo.

– O kur jūs vyksite? Turiu omeny, į kuriuos kraštus.

– Į Angliją, – atsakė ji. – Į Prancūziją. Į Italiją.

– O išvykstat... pavasarį?

– Balandį, – patikslino ji.

– Penki mėnesiai, – paskaičiavo Stouneris. – Jau greitai. Tikiuosi, kad iki to laiko mudu galėsime...

– Aš būsiu čia tik tris savaites, – nutraukė ji. – Paskui grįžtu į Sent Luisą. Kalėdoms.

– *Trumpokai*, – šyptelėjo jis ir nesklandžiai pridūrė: – Vadinasi, turiu matytis su jumis kaip galima dažniau, kad geriau vienas kitą pažintume.

Ji pažvelgė į jį kone perlieta siaubo.

– Bet aš visai ne tai turėjau omeny, – prabilo ji. – Prašom...

Stouneris valandėlę tylėjo.

– Atleiskit, aš... bet aš norėčiau vėl jus aplankyti, norėčiau lankytis čia tiek dažnai, kiek jūs man leisit. Ar galėčiau?

– Ak, – tarė ji, – prašom.

Jos ploni pirštai buvo sunerti skraite, ir krumpliai po išsitempusia oda pabalę. Plaštakos buvo nusėtos mažytėmis šviesiomis strazdanomis.

Stouneris atsiduso.

– Na, viskas vyksta ne taip, kaip reikia, ar ne? Atsiprašau. Aš nebuvau sutikęs jokio panašaus į jus žmogaus ir paistau visokias nesąmones. Atleiskit, jeigu jus trikdau.

– O ne, – atsakė ji. Pasisuko jo pusėn ir sudėjo lūpas, kaip jis suprato, šypsenai. – Anaiptol, man labai malonu. Iš tikrųjų.

Jis nežinojo, ką sakyti. Pakalbėjo kažką apie orą ir atsiprašė palikęs sniego pėdsakus ant kilimo. Ji kažką sumurmėjo. Tada jis ėmė aiškinti, kokius kursus dėsto universitete, ir ji sutrikusi linksėjo galvą. Paskui jiedu sėdėjo tylėdami. Stouneris atsistojo, atsitiesė, iš lėto, sunkiai, lyg būtų pavargęs. Edita žvelgė į jį tuščiu žvilgsniu.

– Na, jau vėlu, ir aš... – Jis atsikosėjo. – Klausykit. Atsiprašau. Ar galėčiau užsukti po kelių dienų? Gal...

Atrodė, tarsi jis nebūtų su ja pasikalbėjęs. Jis linktelėjo, ištarė „labanakt“ ir pasisuko eiti.

Tada Edita Bostvik prabilo aukštu, spigiu balsu, be jokių intonacijų:

– Kai buvau kokių šešerių metų, skambinau pianinu ir man patiko piešti, bet buvau labai drovi, tai mama užrašė mane į panelės Torndaik mergaičių mokyklą Sent Luise. Aš ten buvau pati jauniausia, bet mane priėmė, nes tėtis buvo tarybos narys ir viską sutvarkė. Iš pradžių man ten nepatiko, bet paskui tiesiog įsimylėjau tą mokyklą. Visos mergaitės buvo tokios mielos, iš pasiturinčių šeimų, ir aš ten radau draugių visam gyvenimui ir...

Jai pradėjus kalbėti Stouneris atsigręžė ir pažiūrėjo į ją su nuostaba, kuri niekaip neatsispindėjo jo veide. Editos akys buvo įbestos į priekį, veidas – be jokios išraiškos, o lūpos krutėjo taip,

tarsi ji skaitytų iš nematomos knygos, pati nesuprasdama, ką skaito. Jis lėtai perėjo per kambarį ir atsisėdo greta jos. Ji, regis, jo nepastebėjo: akys vis dar buvo įbestos į priekį, ir ji toliau jam pasakojo apie save, kaip jis ir buvo prašęs. Jis norėjo ją sustabdyti, paguosti, paliesti. Tačiau nekrustelėjo ir neprabilo.

Ji nesiliovė kalbėjusi, ir po valandėlės jis jau pradėjo girdėti, ką ji sako. Po daugelio metų jam toptelėjo, kad tą gruodžio vakarą, kai jiedu pirmą kartą pabendravo ilgėliau, per pusantros valandos ji jam papasakojo apie save daugiau nei kada nors vėliau gyvenime. Ir jai baigus kalbėti Stouneris pajuto, jog jiedu tokie svetimi, kaip jis net neįsivaizdavo, ir suprato, kad įsimylėjo.

Edita Eleinė Bostvik tikriausiai nesuvokė, ką ji papasakojo Viljamui Stouneriui tą vakarą, o jeigu ir būtų suvokusi, nebūtų supratusi to reikšmės. Bet Stouneris suprato, ką ji pasakė, ir niekada to nepamiršo; tai, ką jis išgirdo, buvo savotiška išpažintis, ir tai, ką jis suprato, buvo maldavimas padėti.

Kai susipažino su ja geriau, daugiau sužinojo apie jos vaikystę ir suvokė, kad tai buvo tipiška daugumos jos meto ir jos aplinkos mergaičių vaikystė. Jos auklėjimas rėmėsi prielaida, kad ji bus saugoma nuo nemalonių įvykių, kurių gali pasitaikyti gyvenimo kelyje, ir kad ji neturi jokios kitos pareigos, kaip tik būti grakštus ir rafinuotas priedas prie tos globos, nes priklausė tam socialiniam ir ekonominiam sluoksniui, kurį globoti buvo beveik šventa pareiga. Ji lankė privačias mergaičių mokyklas, kur mokėsi skaityti, rašyti ir elementarios aritmetikos; laisvalaikiu buvo skatinama siuvinėti, skambinti pianinu, tapyti akvarele ir

komentuoti kai kuriuos tauresnius literatūros kūrinius. Be to, buvo išmokyta rengtis, naudotis karieta, saloninės moterų dikcijos ir dorovės pagrindų.

Dorovinis jos auklėjimas, tiek mokyklose, tiek namuose, buvo neišvengiamai negatyvus, nukreiptas į draudimus ir iš esmės beveik lytinis. Bet seksualumas buvo netiesioginis ir paslėptas, todėl persimesdavo į visas kitas auklėjimo sritis, kurios sėmėsi energijos iš tos recesyvinės ir nebylios dorovinės galios. Jai buvo įteigta, kad ji turės priedermių savo vyrui bei šeimai ir kad privalės jas atlikti.

Jos vaikystė buvo be galo nenatūrali, net šeimos gyvenimo kasdienybėje. Tėvai bendravo vienas su kitu mandagiai, tačiau atsainiai; Edita niekada nebuvo mačiusi, kad juos nutviekstų kokia nors netikėta liepsnelė, įžiebta pykčio arba meilės. Pyktis reiškėsi ištisas dienas trunkančiu mandagiu tylėjimu, meilė – mandagiu malonybiniu žodžiu. Ji buvo vienturtė duktė, ir vienatvė buvo viena iš ankstyviausių jos gyvenimo būklių.

Taigi ji augo puoselėdama trapias iliuzijas ką nors pasiekti elegantiškuose menuose ir nežinodama, ką reiškia kasdienė kova už būvį.

Jos siuvinėjimai buvo subtilūs, bet niekam nereikalingi, ji tapė akvarele ūkanotus peizažus, o skambinant pianinu jos rankų judesiai buvo tikslūs, tačiau be jokios energijos; ji nieko neišmanė apie savo kūno funkcijas, jai niekada neteko rūpintis savim ir niekada nešovė į galvą, kad kada nors teks būti atsakingai už gerą kito žmogaus savijautą. Jos gyvenimas buvo nekintamas tarsi tylus zvimbimas ir prižiūrimas motinos, kuri, kai Edita

buvo dar vaikas, ištisas valandas sėdėdavo prie jos stebėdama, kaip ji tapo paveikslus ar skambina pianinu, sakytum, joks kitas užsiėmimas abiem joms buvo neįmanomas.

Sulaukusi trylikos metų, Edita patyrė įprastus lytinės brandos pokyčius, o drauge su jais ir kur kas labiau neįprastus fizinius pokyčius. Per kelis mėnesius ji paaugo kone trisdešimt centimetrų ir tapo aukšta kaip suaugęs vyras. Nedarnaus kūno ryšys su keblia, jai nauja moters būkle buvo viena iš tų kankynių, nuo kurios ji taip ir neatsigavo. Tie pokyčiai tik dar labiau padidino jos įgimtą drovumą – mokykloje ji šalinosi klasės draugių, namie neturėjo su kuo pasikalbėti, tad vis labiau grimzdo savin.

Taigi dabar Viljamas Stouneris įsibrovė į jos uždarą pasaulį. Ir kažkas netikėta jos viduj, kažkoks instinktas privertė ją sulaikyti jį, kai jis jau žengė pro duris, privertė ją prabilti paskubomis, desperatiškai, taip, kaip ji dar niekad nebuvo kalbėjusi ir daugiau niekad nekalbės.

Ateinančias dvi savaites jiedu matydavosi beveik kas vakarą. Lankėsi koncerte, kurį surengė naujoji universiteto Muzikos katedra; vakarais, kai būdavo nelabai šalta, lėtai, rimtai vaikštinėdavo Kolumbijos gatvėmis, bet dažniausiai likdavo sėdėti ponios Darli svetainėje. Kartais kalbėdavosi ir Edita jam skambindavo, o jis klausydavosi ir stebėdavo, kaip jos rankos laksto klavišais be jokios gyvybės. Po to pirmo drauge praleisto vakaro jų pokalbiai tapo keistai oficialūs, jam niekaip nepavyko įveikti jos santūrumo, ir pastebėjęs, kad tos jo pastangos ją varžo, liovėsi stengęsis. Bet būdami kartu jie jautėsi savotiškai laisvai, ir

jis įsivaizdavo, kad jie supranta vienas kitą. Likus mažiau negu savaitei iki Editai grįžtant į Sent Luisą, jis prisipažino jai meilę ir pasipiršo.

Nors ir visai nenutuokė, kaip ji priims jo prisipažinimą ir pasiūlymą tekėti, nesudrumsčiama jos ramybė jį nustebino. Jam nutilus ji ilgai žiūrėjo į jį ryžtingu ir keistai drąsiu žvilgsniu, primenančiu jam pirmąją popietę, kai jis paprašė leisti ją aplankyti, o ji žvelgė į jį stovėdama tarpduryje ir juodu varstė šaltas vėjas. Paskui ji nuleido akis ir nuostaba, atsiradusi jos veide, jam pasirodė dirbtinė. Ji pasakė niekada nepagalvojusi taip apie jį, neįsivaizdavusi, nežinojusi.

– Jūs turėjot žinoti, kad aš jus myliu, – tikino Stouneris. – Juk negalėjau to paslėpti.

Ji atsakė kiek pagyvėjusi:

– Aš nežinojau. Aš nieko apie tai neišmanau.

– Tuomet privalau pakartoti, – pasakė jis švelniai. – Ir jums reikia prie to priprasti. Aš jus myliu ir gyvenimo be jūsų neįsivaizduoju.

Ji purtė galvą tarsi sutrikusi.

– Mano kelionė į Europą, – ištarė tyliai. – Teta Ema...

Jis pajuto gerkle kylantį juoką ir linksmai, atvirai pridūrė:

– Ak, Europa! Aš nuvešiu jus į Europą. Kada nors mudu kartu ją aplankysime.

Ji atšlijo nuo jo ir pirštų galiukais palietė savo kaktą.

– Jūs turite duoti man laiko pagalvoti. Ir dar prieš pradėdama svarstyti turiu pasikalbėti su mama ir tėčiu...

Ji nenorinti įsipareigoti niekam daugiau. Iki kelionės į Sent Luisą, kuri įvyks po kelių dienų, ji su juo nebesusitiksianti, bet parašysianti jam iš namų, kai pasikalbės su tėvais ir apsispręs. Prieš išeidamas tą vakarą jis stabtelėjo norėdamas ją pabučiuoti; ji nusigręžė, ir jo lūpos nuslydo jos skruostu. Ji lengvai spustelėjo jo ranką ir išlydėjo pro priekines duris taip ir nebepažvelgusi į jį.

Po dešimties dienų Stouneris gavo jos laišką. Tai buvo keistai oficialus laiškelis, kuriame nebuvo jokios užuominos apie tai, kas tarp jųdviejų įvyko; jame buvo rašoma, jog ji norėtų, kad jis susipažintų su jos tėvais, ir jog visi jie nekantrauja jį pamatyti, kai jis bus Sent Luise. Kitą savaitgalį, jei tai įmanoma.

Kaip Stouneris ir tikėjosi, Editos tėvai sutiko jį šaltai oficialiai ir iškart pasistengė sugriauti bet kokią iliuziją, kad jis gali jaustis jų namuose laisvai. Ponia Bostvik jį ko nors paklausdavo, o jam atsakius be galo įtariai ištardavo: „Ta-a-aip“, paskui smalsiai nužvelgdavo jį, sakytum, jo veidas buvo išteptas suodžiais ar iš nosies tekėjo kraujas. Ji buvo tokia pati aukšta ir liekna kaip ir Edita, ir iš pradžių Stouneris buvo apstulbintas netikėto jų panašumo; tik ponios Bostvik veidas buvo apsunkęs ir apatiškas, be jokios gyvybės ar subtilumo, ir jame ryškėjo amžino nepasitenkinimo žymės.

Horacijus Bostvikas irgi buvo aukštas, bet keistai, nerealiai įmitęs, beveik storas; žilų plaukų sruoga raitėsi ant šiaip jau pliko pakaušio, žandikaulių oda karojo nudribusi. Kalbėdamas su Stouneriu, jis žvelgė jam virš galvos, tarsi kažką matytų už

jo nugaros, o Stouneriui atsakius į jo klausimą storais pirštais plekšnodavo per liemenės apvadą.

Edita pasitiko Stounerį kaip eilinį svečią, paskui abejingai pasišalino, skubėdama atlikti jokio ryšio su jo apsilankymu neturinčias užduotis. Jis nulydėjo ją akimis, bet ji neatsigręžė.

Tas namas buvo didžiausias ir elegantiškiausias iš visų, kuriuose Stouneriui kada nors buvo tekę lankytis. Kambariai buvo labai aukšti, tamsūs ir apgriozti visokiausių dydžių bei formų vazomis, blausiai blizgančiais sidabro dirbiniais ant stalų su marmuriniais paviršiais, pristatyti komodų bei skrynių ir prabangiais gobelenais aptrauktų grakščių baldų. Perėję per kelis kambarius, jie atsidūrė didelėje svetainėje, kur, kaip jam pakuždėjo ponia Bostvik, jiedu su vyru turėjo įprotį draugiškai šnekučiuotis su draugais. Stouneris sėdėjo ant tokios trapios kėdės, kad bijojo net pakrutėti: jautė, kaip ji juda nuo jo svorio.

Edita pradingo; Stouneris kone įnirtingai dairėsi jos aplinkui. Bet ji nepasirodė svetainėje beveik dvi valandas, kol Stouneris „šnekučiavosi“ su jos tėvais.

„Pašnekesys“ buvo aptakus, kupinas užuominų, lėtas ir pertraukiamas ilgų pauzių. Horacijus Bostvikas pasakojo apie save, trumpomis prakalbomis kreipdamasis į kažką virš Stounerio galvos. Stouneris sužinojo, kad Bostvikas buvo bostonietis ir kad jo tėvas gyvenimo pabaigoje sugriovė savo, kaip bankininko, karjerą ir sūnaus ateitį Naujojoje Anglijoje keletu neprotingų investavimų, dėl kurių banką ištiko bankrotas. („Išduotas, – pareiškė Bostvikas luboms, – netikrų draugų“). Taigi

jo sūnus iškart po Pilietinio karo atvyko į Misūrį, ketindamas keltis į Vakarus, bet taip ir nenuvyko toliau Kanzas Sičio, kur retkarčiais nuvažiuodavo verslo reikalais. Negalėdamas pamiršti tėvo nesėkmės ar išdavystės, jis taip ir nepaliko savo pirmosios tarnybos nedideliame Sent Luiso banke, ir jau artėdamas prie ketvirtos dešimties, saugiai įsitvirtinęs kukliame banko viceprezidento poste, vedė vietinę merginą iš geros šeimos. Iš tos santuokos gimė tik vienas vaikas; jis norėjo sūnaus, bet susilaukė dukters, ir tai buvo dar vienas nusivylimas, kurio nuslėpti jis net nepasivargino. Kaip daugelis vyrų, jaučiančių, kad jiems ne visai nusisekė gyvenime, jis buvo siaubingas tuščiagarbis ir persiėmęs savo svarbos jausmu. Kas penkiolika minučių išsitraukdavo iš švarko kišenės didelį auksinį laikrodį, pažvelgdavo į jį ir pats sau linkteldavo.

Ponia Bostvik kalbėjo apie save mažiau ir ne taip tiesiogiai, bet Stouneris greitai ją perprato. Ji buvo tam tikro tipo pietietė. Gimusi senoje nusigyvenusioje, bet to nerodančioje šeimoje, ji užaugo manydama, kad tas šeimą slegiantis nepriteklius nesiderina su jos rangu. Ji buvo mokoma laukti padėties pagerėjimo, nors koks turėtų būti tas pagerėjimas, taip ir nebuvo tiksliai apibrėžta. Tad tuokdamasi su Horacijumi Bostviku buvo taip pritvinkusi įsisenėjusio nepasitenkinimo, kad jis jau buvo tapęs jos asmenybės dalimi; metams bėgant nepasitenkinimas ir kartėlis taip išvešėjo ir tapo tokie kibūs, kad jau joks vaistas nebegalėjo jų numalšinti. Jos balsas buvo plonas, šaižus ir su tokia beviltiškumo gaidele, kad kiekvienas pasakytas žodis įgaudavo ypatingą vertę.

Popietė jau ėjo į pabaigą, kai jie užsiminė apie tai, dėl ko susiėjo.

Jie jam paaiškino, kokia Edita jiems brangi ir kaip jiems rūpi, kad ji būtų laiminga ateity, juk ji turinti šitiek pranašumų. Stouneris mirtinai kankinosi stengdamasis atsakyti į jų klausimus taip, kaip jie to laukė.

– Ji nuostabi mergina, – pasakė ponia Bostvik. – Tokia jautri. – Jos veido raukšlės įsirėžė giliau, ir ji pridūrė su įprastu kartėliu: – Joks vyras... niekas nesupras delikatumo, kuris... kuris...

– Taip, – skubiai pasakė Horacijus. Ir pradėjo teirautis apie tai, ką pavadino Stounerio „perspektyvomis“. Stouneris jam atsakė kaip įmanydamas aiškiau; jis niekada nebuvo pagalvojęs apie savo „perspektyvas“ ir pats nustebo, kokios ribotos jos atrodo.

Bostvikas paklausė:

– Ir jūs neturite jokių... na... pajamų šaltinių... be dėstytojo atlyginimo?

– Ne, pone, – patvirtino Stouneris.

Ponas Bostvikas nepatenkintas palingavo galvą.

– Edita turėjo visokių pranašumų, suprantat. Gražūs namai, tarnai, geriausios mokyklos... Aš svarstau... veikiau bijau, kad, pablogėjus gyvenimo standartams, o tai ją neišvengiamai ištiks... turint galvoje jūsų... jūsų padėtį... kad... – ir jo balsas nuščiuvo.

Stouneris pajuto šleikštulį ir drauge jam sukilo pyktis. Luktelėjo valandėlę prieš atsakydamas ir nutaisė kiek įmanoma ramesnį ir abejingesnį balsą:

– Turiu prisipažinti, pone, kad nepagalvojau apie tuos materialius dalykus. Editos laimė, žinoma, yra mano... jeigu manote, kad Edita bus nelaiminga, tuomet aš privalau... – jis stabtelėjo rinkdamas žodžius. Norėjo pasakyti Editos tėvui, kaip myli jo dukterį, kad yra įsitikinęs, jog jiedu bus laimingi drauge, ir kokį gyvenimą gyvens kartu. Bet neprabilo. Horacijaus Bostviko veide pamatė tokį susirūpinimą, sąmyšį ir kažką panašaus į baimę, kad jam atėmė žadą.

– Ne, – paskubėjo paneigti Horacijus Bostvikas, ir jo veido bruožai sušvelnėjo. – Jūs supratot mane klaidingai, aš tik stengiausi atkreipti jūsų dėmesį į tam tikrus... sunkumus... kurių gali iškilti ateityje. Esu tikras, kad jūs, jaunimas, aptarėte tuos dalykus, ir esu tikras, kad žinote, ką darote. Aš gerbiu jūsų sprendimą ir...

Ir viskas buvo sutarta. Buvo apsikeista dar vienu kitu žodžiu, tada ponia Bostvik garsiai pati save paklausė, kurgi pradingo Edita. Pašaukė ją tuo plonu šaižiu balsu, ir netrukus Edita pasirodė kambaryje, kur jie jos laukė. Į Stounerį ji nežiūrėjo.

Horacijus Bostvikas jai pranešė, kad jie maloniai pasišnekėjo su jos „vaikinu“ ir kad jis juodu laiminąs. Edita linktelėjo galvą.

– Na, – tarė motina, – turime viską suplanuoti... Vestuvės pavasarį. Gal birželį.

– Ne, – užprotestavo Edita.

– Kas nutiko, brangute? – maloniai paklausė motina.

– Jeigu tai turi įvykti, – paaiškino Edita, – aš noriu, kad tai įvyktų kuo greičiau.

– Jaunystės nekantra, – įsiterpė ponas Bostvikas ir atsikosėjo. – Bet gal tavo motina teisi, brangute. Privalom viską suplanuoti, tam reikia laiko.

– Ne, – pakartojo Edita, ir kažkokia labai tvirta gaidelė jos balse privertė juos visus sužiurti. – Tai turi įvykti greitai.

Stojo tyla. Paskui jos tėvas stulbinamai švelniu balsu tarė:

– Gerai, brangute. Tebūnie taip, kaip sakai. Jūs, jaunimas, padarysite taip, kaip norite.

Edita linktelėjo galvą, sumurmėjo kažką apie jos laukiantį darbą ir ištykino iš kambario. Stouneris nematė jos iki pat vakarienės, kuriai didingai tylėdamas vadovavo Horacijus Bostvikas. Po vakarienės Edita paskambino jiems pianinu, bet skambino susikausčiusi, prastai ir darė daug klaidų. Paskui pareiškė nekaip besijaučianti ir nuėjo į savo kambarį.

Tą naktį svečių kambaryje Viljamas Stouneris nesudėjo bluosto. Žiūrėjo į tamsą, mąstė apie tai, kaip keistai pakrypo jo gyvenimas, ir pirmą kartą save paklausė, ar išmintinga tai, ką jis ketina padaryti. Pagalvojo apie Editą ir aprimo. Nusprendė, kad tokiomis akimirkomis visi vyrai abejoja taip, kaip jis staiga suabejojo.

Kitą rytą turėjo suspėti į ankstyvą Kolumbijon vykstantį traukinį, tad po pusryčių jam liko labai maža laiko. Jis ketino važiuoti į stotį tramvajumi, bet ponas Bostvikas nenorėjo nieko girdėti – jų tarnas nuvešiąs jį su lando. Po poros dienų Edita parašys jam apie vestuvių planus. Jis padėkojo Bostvikams ir atsisveikino; jie nulydėjo juodu iki priekinių durų. Jau beveik priėjęs vartus, Stouneris už nugaros išgirdo kažką bėganti. Atsigręžė.

Tai buvo Edita. Ji stovėjo labai įsitempusi, aukšta, išbalusi ir žvelgė jam tiesiai į akis.

– Aš pasistengsiu būti jums gera žmona, Viljamai, – išpyškino. – Aš pasistengsiu.

Jis suvokė, kad nuo tada, kai jis įžengė į šituos namus, pirmą kartą į jį buvo kreiptasi vardu.

IV

Dėl priežasčių, kurių paaiškinti nenorėjo, Edita atsisakė tekėti Sent Luise, tad vestuvės buvo iškeltos Kolumbijoje, didžiojoje Emos Darli svetainėje, kur jiedu praleido savo pirmąsias valandas drauge. Tai buvo pirmą vasario savaitę, vos prasidėjus studentų žiemos atostogoms. Bostvikai atvažiavo traukiniu iš Sent Luiso, o Viljamo tėvai, nepažinoję Editos, atvyko automobiliu iš savo ūkio šeštadienio popietę, viena diena anksčiau.

Stouneris norėjo apgyvendinti juos viešbutyje, bet jie bemeilijo apsistoti pas Futus, nors Futai nutolo ir tapo šalti jų atžvilgiu nuo tada, kai Viljamas iš jų išsikraustė.

– Aš nežinočiau, kaip elgtis viešbuty, – rimtai paaiškino tėvas, – o Futai gali pakentėt mus vieną naktį.

Tą vakarą Viljamas išnuomojo kabrioletą ir nuvežė tėvus į miestą, į Emos Darli namus, kad jie susipažintų su Edita.

Prie durų juos pasitiko ponia Darli, metė trumpą sutrikusį žvilgsnį ir pakvietė į svetainę. Viljamo motina ir tėvas atsisėdo atsargiai, lyg bijotų pakrutėti savo standžiuose naujuose drabužiuose.

– Nežinau, kur Edita užgaišo, – po valandėlės sumurmėjo ponia Darli. – Atleiskit. – Ir išėjo iš kambario ieškoti dukterėčios.

Praėjo nemažai laiko, kol Edita galiausiai pasirodė; į svetainę ji įžengė lėtai, nenoriai, su kažkokiu baugiu iššūkiu.

Jie atsistojo ir valandėlę visi keturi stovėjo apimti nejaukumo, nežinodami, ką sakyti. Paskui Edita susikausčiusi žengė į priekį ir padavė ranką iš pradžių Viljamo motinai, paskui tėvui.

– Labą... – ceremoningai ištarė Viljamo tėvas ir iš karto paleido jos ranką, tarsi bijotų ją sulaužyti.

Edita žvilgtelėjo į jį, pamėgino nusišypsoti ir žingtelėjo atgal.

– Sėskitės, – tarė. – Prašom atsisėsti.

Jie pakluso. Viljamas kažką pasakė. Jo balsas jam pačiam pasirodė labai nenatūralus.

Stojo tyla, ir ramiai, su nuostaba, tarsi reikštų balsu savo mintis, motina ištarė:

– Vaje! Ji tokia gražutė, išties.

Viljamas nusijuokė ir švelniai pasakė:

– Taip, mama, iš tikrųjų.

Tada kalbėti tapo lengviau, nors jie ir toliau paslapčiomis varstė vienas kitą žvilgsniais, paskui įdūrė akis į svetainės gilumą. Edita sumurmėjo, kad jai malonu su jais susipažinti, kad jai gaila, jog jie nesusipažino anksčiau.

– O kai mes įsikursime... – Ji ilgai tylėjo, ir Viljamas svarstė, ar ji užbaigs tą sakinį. – Kai mes įsikursime, turėsite atvažiuoti mūsų aplankyti.

– Ačiū jums, – padėkojo motina.

Taip ir vyko tas pokalbis, nuolatos pertraukiamas ilgų pauzių. Edita vis labiau nervinosi, ir tai buvo vis labiau matyti, kartą ar du ji net neatsakė į pateiktą klausimą. Viljamas atsistojo, tada,

nervingai apsidairiusi, atsistojo ir motina. Bet tėvas sėdėjo kaip sėdėjęs. Jis ilgai nenuleido akių nuo Editos.

Galiausiai pasakė:

– Viljamas visad buvo geras vaikas. Džiaugiuos, kad jis gaun puikią moteršką. Vyrui reikia turėt prie savęs moteršką, kad rūpintus juo ir guostų. Tai va, būkit Viljamui gera. Jis turi turėt ką nors, kas bus jam geras.

Editos galva loštelėjo atgal, tarsi ji būtų ištikta šoko, akys plačiai išsiplėtė, ir valandėlę Stouneris pamanė, kad ji supyko. Bet ne, ji nesupyko. Tėvas ir Edita ilgai laikė įdūrę akis vienas į kitą, nė nemirktelėdami.

– Aš pasistengsiu, ponas Stouneri, – patikino Edita. – Aš pasistengsiu.

Tada tėvas atsistojo, nerangiai nusilenkė ir pasakė:

– Jau vėlu. Verčiau mes eisma. – Ir nužingsniavo prie durų drauge su žmona, tokia beforme, tamsia, maža šalia jo, palikęs Editą ir savo sūnų vienus.

Edita nieko nepasakė Viljamui. Bet kai jis pasisuko palinkėti jai labos nakties, pamatė, kad jos akys pilnos ašarų.

Pasilenkė jos pabučiuoti ir pajuto, kaip trapūs, ploni jos pirštai silpnai suspaudė jam riešus.

Šalta, ryški vasario popietės šviesa įkypai veržėsi vidun pro Darlių namo fasado langus, kur ją skaidė didžiojoje svetainėje judančios figūros. Stounerio tėvai stovėjo jos kampe keistai nuo visų atsiskyrę; Bostvikai, vos tik prieš valandą atvažiavę rytiniu traukiniu, stovėjo netoliese ir net nepažvelgė į juos. Gordonas

Finčas vaikščiojo aplinkui rimtas ir susirūpinęs, lyg jam būtų buvę kažkas patikėta; buvo dar keletas žmonių, Editos ir jos tėvų draugai, kurių Stouneris nepažinojo. Jis girdėjo save kalbant su aplinkiniais, juto, kaip šypsosi jo lūpos, girdėjo kitus jam atsakant taip, tarsi tie žodžiai sunktųsi pro storo audeklo sluoksnius.

Gordonas Finčas stovėjo greta; jo veidas buvo išmuštas prakaito ir blizgėjo virš tamsios kostiumo apykaklės. Jis buvo nervingai išsišiepęs.

– Na, tu jau pasiruošęs, Bilai?

Stouneris pajuto, kaip jo galva linktelėjo.

Finčas paklausė:

– Ar pasmerktasis turi kokį nors paskutinį norą?

Stouneris nusišypsojo ir papurtė galvą.

Finčas pliaukštelėjo jam per petį.

– Tu tik nesitrauk nuo manęs ir daryk, ką aš sakysiu; viskas vyksta, kaip reikia. Edita nulips žemyn po kelių minučių.

Kažin, ar prisimins jis visa tai, kai viskas bus jau baigta, viskas atrodė tarsi išskydusi dėmė, tarsi jis žvelgtų pro rūką. Išgirdo save klausiant Finčą:

– O kunigas... Aš nemačiau jo. Ar jis atėjo?

Finčas nusijuokė, papurtė galvą ir kažką atsakė. Paskui per kambarį nuvilnijo murmesys. Edita lipo laiptais žemyn.

Su savo balta suknele ji atrodė it kokia šalta šviesa, užliejanti kambarį. Stouneris nevalingai žengė jos link ir pajuto, kaip jį sustabdė Finčas, suėmęs jo ranką virš alkūnės. Edita buvo išbalusi, bet šyptelėjo jam. Paskui atsidūrė greta jo, ir jiedu žengė kelis žingsnius drauge. Priešais juos stovėjo nepažįstamas žmogus su

apskrita apykakle; jis buvo mažiukas, storas, niekuo neišsiskiriančio veido. Kažką murmėjo žvelgdamas į baltą knygą rankose. Viljamas išgirsdavo save atsakant į pauzes. Jautė, kaip Edita šalia jo dreba.

Paskui stojo ilga tyla, vėl pasigirdo murmesys ir juokas. Kažkas pasakė: „Pabučiuok nuotaką!“ Pajuto beatsigręžiąs: prieš jį stovėjo išsišiepęs Finčas. Stouneris šyptelėjo Editai, kai jos veidas išplaukė priešais, ir pabučiavo ją; jos lūpos buvo tokios pat perdžiūvusios kaip ir jo.

Jis jautė, kaip visi spūsčioja jam ranką; žmonės tapšnojo jį per petį ir juokėsi, visi grūdosi tame kambaryje. Pro duris įėjo naujų žmonių. Ant pailgo stalo svetainės gale, regis, atsirado didžiulis krištolo dubuo su punšu. Buvo ir tortas. Kažkas uždėjo jo ranką ant Editos rankos, iš kažkur atsirado peilis; jis suprato, kad jam reikia vedžioti jos ranką pjaustant tortą.

Paskui juodu vėl išskyrė, ir jis nebematė jos minioje. Jis kalbėjo ir juokėsi, linksėjo galvą ir dairėsi po kambarį Editos. Pamatė, kad jo motina ir tėvas stovi tame pačiame svetainės kampe, iš kurio taip ir nepajudėjo. Motina šypsojosi, o tėvas buvo kerėpliškai uždėjęs ranką jai ant peties. Jis žengė jų link, bet negalėjo prasibrauti pro jį sveikinančius žmones.

Paskui pamatė Editą. Ji stovėjo su savo tėvais ir teta; tėvas, suraukęs kaktą, apžiūrinėjo susirinkusius svečius, tarytum nekantraudamas, motina verkė: jos akys paraudo, patino, burna susiraukė kaip nepatenkinto vaiko. Ponia Darli ir Edita laikė ją apkabinusios. Ponia Darli greitai bėrė žodžius, tarsi kažin ką aiškino. Bet net stovėdamas kambario gale Viljamas matė, kad Edita

tyli. Jos veidas, toks bejausmis, išbalęs, priminė kaukę. Netrukus jiedvi išvedė ponią Bostvik iš kambario, ir Viljamas nebematė Editos iki pobūvio pabaigos, kai Gordonas Finčas pašnabždėjo jam kažką į ausį, nuvedė prie šoninių durų ir išstūmė į sodą. Edita laukė jo tenai, susitraukusi nuo šalčio, veidą paslėpusi už pakeltos apykaklės taip, kad jo nesimatė. Apkabinęs Viljamą ir tardamas žodžius, kurių tas nesuprato, Gordonas Finčas nustūmė juodu taku iki pat gatvės, kur jų laukė dengta brikelė, turinti nugabenti į stotį. Tik atsidūręs traukinyje, kuris turėjo nuvežti juos į Sent Luisą, kur jie ketino praleisti medaus savaitę, Viljamas Stouneris suprato, kad viskas baigta ir kad jis turi žmoną.

Abudu nėrė į tą santuoką skaistūs, bet skaistūs labai skirtingai. Abudu buvo išsaugoję nekaltybę ir suvokė esą labai nepatyrę, bet Viljamui, išaugusiam ūkyje, natūralūs gyvenimo vyksmai nekėlė jokios nuostabos, o Editai jie atrodė labai slaptingi ir netikėti. Ji nieko apie juos nenutuokė, o kažkas jos viduj ir nenorėjo to nutuokti.

Taigi, kaip ir daugelio kitų, jų medaus mėnuo buvo nesėkmingas, bet jie sau to neprisipažino, ir tik kur kas vėliau suprato, kokia ta nesėkmė reikšminga.

Į Sent Luisą jie atvažiavo sekmadienio naktį. Traukinyje, apsupta svetimų žmonių, kurie į juos žiūrėjo smalsiai ir palankiai, Edita atkuto ir buvo beveik linksma. Jie juokėsi, laikėsi už rankų ir kalbėjo apie ateitį. Išlipus mieste, kol Viljamas surado kabrioletą, turėjusį nuvežti juos į viešbutį, Editos linksmumas tapo truputį isteriškas.

Viljamas beveik nešte pernešė ją, besijuokiančią, per „Ambasadorių“ viešbučio, didžiulio rudo tašytų akmenų pastato, slenkstį. Vestibiulis buvo beveik tuščias, tamsus ir slegiantis kaip ola; viduj Edita staiga nurimo ir neužtikrintai svirduliavo greta vyro jiems einant per plačias grindis prie registracijos stalo. Kai jiedu atsidūrė savo numeryje, ji buvo jau kone fizinis ligonis: drebėjo lyg karštinės krečiama, o lūpos išbalusiame it kreida veide atrodė mėlynos. Viljamas norėjo iškviesti daktarą, bet ji atkakliai tvirtino, kad ji esą tik pavargusi, kad jai tereikią pailsėti. Jiedu rimtai pasikalbėjo apie per dieną patirtą įtampą, ir Edita užsiminė apie kai kokį intymų retkarčiais ją varginantį dalyką. Paskui, nors nežiūrėdama į jį ir be jokios intonacijos balse, sumurmėjo, jog norėtų, kad pirmosios jųdviejų drauge praleistos valandos būtų tobulos.

Ir Viljamas atsakė:

– Jos tobulos... jos bus tobulos. Tau reikia pailsėti. Mūsų santuoka prasidės rytoj.

Ir, kaip ir kiti jaunavedžiai, apie kuriuos jis buvo girdėjęs ir iš kurių ne kartą šaipėsi, savo vestuvių naktį jis praleido atskirai nuo žmonos, nepatogiai susirangęs ant sofutės ir nesudėjęs bluosto, stebeilydamas į slenkančią naktį.

Atsikėlė anksti. Jų apartamentai, užsakyti ir apmokėti Editos tėvų kaip vestuvių dovana, buvo dešimtame aukšte, ir iš jų buvo matyti visas miestas. Jis tyliai pašaukė Editą, ir po kelių minučių ji išėjo iš miegamojo, rišdamasi peniuaro juostą, mieguistai žiovaudama ir truputį šypsodamasi. Viljamas pajuto, kaip meilė

žmonai surakino jam gerklę; paėmė ją už rankos, ir jiedu stovėjo svetainėje prie lango, žiūrėdami žemyn į miestą. Apačioje siauromis gatvėmis šliaužė automobiliai, pėstieji ir kabrioletai; jiedu pasijuto atsidūrę toli nuo pasaulio ir jo bruzdulio. Tolumoje pro stačiakampius raudonų plytų ir akmens pastatus matėsi Misisipė, ryto saulėje ringuojanti savo melsvai rudą serpantiną; laivai ir vilkikai, slenkantys į priekį ir atgal tais sustingusiais vingiais, atrodė kaip žaisliukai, nors jų kaminai ir liejo į žiemos orą gausybę pilkų dūmų. Juodu užplūdo ramybės jausmas; Viljamas, apkabinęs žmoną, lengvai ją prilaikydamas, kartu su ja žvelgė žemyn į pasaulį, kuris atrodė kupinas pažadų ir ramių nuotykių.

Jie papusryčiavo anksti. Edita atrodė pažvalėjusi, visai atsigavusi nuo vakarykščio negalavimo; ji vėl buvo beveik linksma, žiūrėjo į Viljamą intymiai, šiltai, ir jis pamanė, kad tai iš dėkingumo ir iš meilės. Vakarykštės nakties jiedu nebeminėjo, Edita vis pažvelgdavo į savo naująjį žiedą ir pasukiodavo jį ant piršto.

Jiedu šiltai apsirengė ir išėjo pasivaikščioti Sent Luiso gatvėmis, kur jau pradėjo rinktis žmonės; apžiūrinėjo prekes vitrinose, kalbėjo apie ateitį ir rimtai svarstė, kuo ją užpildys. Viljamas vėl atgavo laisvumą ir lengvumą, kuriuos aptiko savyje pradėjęs asistuoti moteriai, tapusiai jo žmona; Edita buvo įsikibusi jam į parankę ir, rodės, klausėsi, ką jis kalba, taip, kaip niekada anksčiau dar nesiklausė. Užsukę į mažą, šiltą kavinukę išgerti rytinės kavos, jie stebėjo skubančius pasislėpti nuo šalčio praeivius. Rado kabrioletą ir nuvažiavo į Dailės muziejų. Susikibę už

parankės vaikštinėjo po aukštas sales, ryškiai šviečiant paveikslų spalvoms. Toje ramybėje, toje šilumoje, tame ore, pritvinkusiame senų paveikslų ir statulų skleidžiamo amžinumo, Viljamas Stouneris pajuto švelnumo antplūdį greta jo žingsniuojančiai aukštai, subtiliai merginai ir suvokė viduje kylant ramią, šiltą kūnišką aistrą, tokią, kaip spalvos, sklindančios nuo juos supančių sienų.

Kai vėlią popietę jiedu išėjo iš muziejaus, dangus jau buvo apsiniaukęs, prasidėjo dulksna, bet Viljamas Stouneris dar jautėsi kupinas tos šilumos, kuri muziejuje susitvenkė jo viduje. Į viešbutį jie grįžo vos saulei nusileidus; Edita nuėjo į miegamąjį pailsėti, o Viljamas paskambino žemyn ir užsakė lengvą vakarienę į numerį; paskui, staiga pagautas įkvėpimo, pats nulipo žemyn į barą ir paprašė, kad jiems po valandos atneštų butelį atšaldyto šampano. Barmenas niūriai linktelėjo galvą ir jį įspėjo, kad šampanas bus prastas. Liepos 1-ąją visoj šaly įsigalios sausasis įstatymas, ir jau dabar draudžiama varyti ar distiliuoti alkoholį, o viešbučio rūsiuose likę vos penkiasdešimt butelių geresnio ar prastesnio šampano. Tad jam teksią sumokėti daugiau nei tas šampanas vertas. Stouneris nusišypsojo ir pasakė barmenui, kad tai nesvarbu.

Nors švenčių progomis Editai buvo tekę išgerti vyno tėvų namuose, šampano ji dar niekada nebuvo ragavusi. Jiems valgant vakarienę, patiektą ant mažo kvadratinio staliuko jų apartamentų svetainėje, ji nervingai žvilgčiojo į keistą butelį kibirėlyje su ledu. Patamsyje mirgėjo dvi baltos žvakės neišvaizdžioje varinėje žvakidėje: Viljamas buvo išjungęs visas kitas šviesas. Žvakės blyksėjo

tarp jų šnekučiuojantis, liepsna glostė glotnaus tamsaus butelio linkius, ledukai žėrėjo jų apšviesti. Abudu buvo įsitempę ir nedrąsiai linksmi.

Stouneris nemokšiškai ištraukė kamštį, Edita pašoko jam pokštelėjus, balta puta ištiško iš butelio kakliuko ir apliejo jam ranką. Abu pasijuokė iš jo negrabumo. Išgėrė po taurę, ir Edita apsimetė apgirtusi. Išgėrė dar po taurę. Viljamui pasirodė, kad ji suglebo, kad jos veidas nurimo, akys svajingai apsiblausė. Jis pakilo ir priėjo prie jos, atsistojo už nugaros, rankas uždėjo jai ant pečių ir nustebo išvydęs, kokie stori ir sunkūs atrodo jo pirštai ant švelnaus jos kūno ir smulkių kaulų. Jo paliesta ji sustingo; jis švelniai perbraukė rankomis per jos ploną kaklą ir panardino jas į rusvus plaukus; Editos kaklas įsitempė it virpanti lanko templė. Uždėjęs delnus jai ant žastų, jis lengvai kilstelėjo ją ir pasuko veidu į save. Plačiai atvertos, šviesios, žvakių šviesoje beveik peršviečiamos jos akys blausiai žvelgė į jį. Jis pasijuto jai labai tolimas, o drauge artimas, ir jam pagailo jos bejėgiškumo; geismas surakino jam gerklę taip, kad jis neteko žado. Stumtelėjo ją miegamojo link, jusdamas ūmų, tvirtą jos kūno pasipriešinimą ir drauge valingą pastangą tą pasipriešinimą įveikti.

Jis paliko duris į tamsų miegamąjį atviras; žvakių šviesa silpnai mirgėjo patamsy. Jis kažką murmėjo, tarsi norėdamas ją paguosti ir nuraminti, bet jo žodžiai buvo prislopę, ir jis pats negirdėjo, ką sako. Uždėjo rankas ant jos kūno ir jau čiuopė sagas, kurios atvers ją. Jinai nevalingai jį nustūmė; prieblandoje jos akys buvo užmerktos, lūpos sučiauptos. Paskui nusisuko nuo jo ir greitu judesiu išniro iš suknelės, ši nusmuko ir susirangė jai

prie kojų. Jos pečiai ir rankos liko pliki, ji suvirpėjo tarsi nuo šalčio ir negyvu balsu ištarė:

– Eik į kitą kambarį. Aš tuoj.

Jis palietė jos rankas ir lūpomis prigludo prie peties, tačiau ji nepasigręžė į jį.

Svetainėje jis spoksojo į mirgančias virš jų vakarienės likučių žvakes, vidury stovėjo puspilnis šampano butelis. Įsipylė šiek tiek šampano į taurę ir paragavo: šampanas buvo sušilęs ir salsvas.

Kai sugrįžo, Edita jau gulėjo lovoje, prisitraukusi apklotus iki pat smakro. Aukštielninka, užsimerkusi, ant kaktos buvo susimetusi plona raukšlė. Stouneris tyliai, tarsi bijodamas ją pažadinti, nusirengė ir atsigulė šalia. Valandėlę gulėjo su savo geismu, tapusiu kažin kuo beasmeniu, priklausančiu tik jam vienam. Pamėgino užkalbinti Editą, tarsi ieškotų, kur priglausti savo jausmus; ji neatsakė. Uždėjo ant jos ranką ir po plonu naktinių audeklu pajuto kūną, kurio taip geidė. Paglostė jį ranka; Edita nekrustelėjo, raukšlė jos kaktoje pagilėjo. Jis vėl prabilo, tyloje ištarė jos vardą, paskui ją užgulė, nerangiai, bet švelniai. Kai palietė minkštas šlaunis, ji staigiai nusuko galvą ir pakėlusi ranką užsidengė akis. Neišleido nė garso.

Paskui jis gulėjo šalia jos ir tyliai kalbėjo meilės žodžius. Jos akys buvo jau atmerktos ir žvelgė į jį iš tamsos; veide nebuvo jokio jausmo. Staiga ji nusimetė apklotus ir greitai nubėgo į vonią. Jis pamatė, kaip ten įsižiebė šviesa, ir išgirdo, kaip ji garsiai, skausmingai žiaukčioja. Pašaukė ją ir nutapeno per kambarį; vonios durys buvo užrakintos. Vėl pašaukė, ji neatsakė. Grįžęs

į lovą laukė jos. Po kelių tylos minučių šviesa vonioje užgeso ir durys atsidarė. Edita išėjo ir žengė prie lovos it mietą prarijusi.

– Tai šampanas, – paaiškino, – man nereikėjo gerti antros taurės.

Ji užsitraukė apklotus ir nusisuko nuo jo; po valandėlės jos kvėpavimas jau buvo lygus: ji kietai miegojo.

V

Į Kolumbiją jie grįžo dviem dienomis anksčiau, negu ketino; nuo nerimo ir įtampos, kuri radosi dėl jų uždarumo, jie jautėsi tarsi kartu vaikštą kalėjime. Edita pareiškė, jog jiems iš tikrųjų reikią grįžti į Kolumbiją, kad Viljamas suspėtų pasiruošti paskaitoms, o ji – apsitvarkyti jų naujame bute. Stouneris sutiko iškart – ir tarė sau, kad viskas kaipmat pagerės, kai jie bus namie, tarp pažįstamų žmonių, įprastinėje aplinkoje. Jie susikrovė daiktus po pietų ir jau tą patį vakarą sėdėjo traukinyje, važiuojančiame į Kolumbiją.

Kelios dienos prieš vestuves Stouneris paskubomis surado butą nelabai toli nuo universiteto, daržinę primenančio seno namo antrame aukšte. Jis buvo tamsus ir tuščias: nedidukas miegamasis, mažylytė virtuvėlė ir didžiulė svetainė su aukštais langais; kitados jame gyveno menininkas, ne itin valyvas universiteto dėstytojas: tamsios plačių lentų grindys buvo nusėtos blizgančiomis geltonomis, mėlynomis ir raudonomis dėmėmis, o sienos išterliotos dažais ir nešvarios. Stouneriui tas butas pasirodė romantiškas, erdvus, ir jis nusprendė, kad tai bus gera vieta pradėti naują gyvenimą.

Edita į tą butą įžengė taip, tarsi tai būtų priešas, kurį reikia nugalėti. Nors ir nebuvo pratusi dirbti fiziškai, nušveitė beveik visus dažus nuo grindų bei sienų ir išvalė purvą, kurį įsivaizdavo slypint visur; jos rankos nuėjo pūslėmis, veidas sukrito, paakiai pajuodo. Kai Stouneris mėgindavo jai padėti, ji užsispirdavo, sučiaupdavo lūpas ir imdavo purtyti galvą: jam, atseit, reikią ruoštis paskaitoms, o čia jau *josios* darbas. Jei jis spyriodavosi ir puldavo jai į pagalbą prieš jos valią, ji surukdavo ir jausdavosi pažeminta. Sutrikęs, bejėgis, jis liaudavosi jai padėjęs ir stebėdavo, kaip nuožmiai ir nerangiai ji šveičia blizgančias grindis ir sienas, siuva užuolaidas, paskui kabina jas ant aukštų langų, taiso, dažo ir perdažo jų pradėtus kaupti naudotus baldus. Nors nieko ir nenutuokė apie tuos darbus, dirbo juos tyliai, įnirtingai ir Viljamui pargrįžus po pietų iš universiteto būdavo mirtinai pavargusi. Nusikapstydavo iki virtuvės pataisyti vakarienės, nugurkdavo kelis kąsnius, paskui murmėdama pradingdavo miegamajame, griūdavo į lovą ir miegodavo lyg apsvaigusi iki pat kito ryto, kol Viljamas išeidavo į paskaitas.

Po mėnesio jis suprato, kad jo santuoka – nesėkmė, po metų liovėsi vylęsis, kad kas nors pagerės. Jis išmoko tylėti ir nebeleido sau galvoti apie meilę ir jos siekti. Jei ką nors pasakydavo Editai ar švelniai ją paliesdavo, ji nusisukdavo ir užsisklęsdavo, atkakliai nepratardavo nė žodžio, o paskui ir vėl alindavo save dienų dienas iki visiško išsekimo. Apsėsti nebylaus užsispyrimo, abu miegojo toje pačioje lovoje; kartais naktį, per miegus, pati to nesuvokdama, ji prisiglausdavo prie jo. Tuomet, meilės priveiktas,

jo išankstinis nusistatymas ir ryžtas sutirpdavo, ir jis ją užguldavo. Jei ji pakirsdavo iš miego, beregint įsitempdavo, sustingdavo, pažįstamu jam judesiu nusukdavo galvą į šoną ir panerdavo ją į pagalvę tverdama tą smurtą; tada meilės aktą Stouneris atlikdavo kaip įmanydamas greičiau, nekęsdamas savęs dėl skubėjimo, apgailestaudamas dėl jį apėmusios aistros. Kartais, nors šitaip atsitikdavo rečiau, ji likdavo pusiaumiegė: tuomet būdavo pasyvi, murmėdavo kažką mieguistai, nustebusi ar protestuodama, jis nežinojo. Jis įprato nekantriai laukti tų retų, nenuspėjamų akimirkų, nes jam dingojosi, kad svaigiame mieguistame paklusnume jis randa kažką panašaus į atsaką.

Tačiau pasikalbėti su ja apie tai, ką laikė jos nelaimingumo šaltiniu, jis negalėjo. Kai pamėgindavo prabilti, ji į tai pažiūrėdavo kaip į asmeninius priekaištus, kaip į kaltinimus ir paniurusi nusišalindavo, kaip ir tuomet, kai jis su ja mylėdavosi. Jis keikė savo nerangumą ir jautė kaltę dėl jos prastos savijautos.

Su ramiu žiaurumu, atsiradusiu iš nevilties, jis ieškojo nekaltų būdų jai įtikti. Atnešdavo dovanų, kurias ji priimdavo abejingai, kartais užsimindavo, kad jos nepigios; vesdavosi ją pasivaikščioti arba paiškylauti į Kolumbiją supančius miškus, bet ji greitai pavargdavo ir kartais net sunegaluodavo; pasakodavo jai apie savo darbą, kaip darė tuomet, kai jai dar asistavo, bet jai tai visiškai neberūpėjo.

Galiausiai, nors ir žinojo, kad ji labai drovi, kaip įmanydamas švelniau ėmė reikalauti, kad jiedu pradėtų pramogauti. Jie surengė arbatėlę, į kurią pakvietė kelis katedros asistentus ir docentus, ir vieną kitą vakarienę. Edita niekaip neparodydavo, ar

jai tie pobūviai patinka, ar nepatinka, bet ruošdavosi jiems taip karštligiškai ir būdavo taip jų apsėsta, kad, svečiams vos spėjus susirinkti, būdavo jau beveik ištikta isterijos nuo įtampos bei nuovargio, nors, laimei, niekas, be Viljamo, to nepastebėdavo.

Ji buvo gera šeimininkė. Su svečiais kalbėdavo taip gyvai ir lengvai, kad Viljamas jos nebeatpažindavo, o ir su juo prie svečių kalbėdavo taip švelniai ir su tokia meile, kad jis kaskart nustebdavo. Kreipdavosi į jį „Biliuk", tuo jį labai sujaudindama, ir kartais švelniai paglostydavo petį.

Bet vos išėjus paskutiniam svečiui fasadas susmukdavo ir vėl atsiskleisdavo jos visiškas išsekimas. Ji su kartėliu aptardavo išėjusius svečius, įsivaizduodama kažkokius neaiškius įžeidimus ir nepagarbą; nesiliaudavo ramiai ir desperatiškai vardinusi to, ką laikydavo nepataisomomis savo klaidomis; sėdėdavo tylėdama, susimąsčiusi tarp svečių išblaškytų daiktų, o Viljamui mėginant ištraukti ją iš tokios būklės atkirsdavo trumpai ir atsainiai abejingu, monotonišku balsu.

Prie svečių tas fasadas įtrūko tik vienąsyk.

Praėjus keletui mėnesių po Stounerio ir Editos vestuvių Gordonas Finčas susižiedavo su mergina, kurią netyčia susitiko, kai dar buvo Niujorke. Jos tėvai gyveno Kolumbijoje. Finčas buvo nuolatinai paskirtas prodekanu ir visi be žodžių suprato, kad po Džozajos Klermonto mirties jis bus tarp pirmųjų pretendentų į koledžo dekanus. Kiek pavėluotai Stouneris pakvietė Finčą ir jo sužadėtinę vakarienės jo paaukštinimui ir sužadėtuvėms atšvęsti.

Jiedu atvažiavo prieš pat sutemstant vieną šiltą gegužės vakarą švytinčiu nauju juodu automobiliu, keliskart šauniai

pokštelėjusiu, kai Finčas mikliai jį sustabdė grįstoje gatvėje priešais Stounerio namus. Kol Viljamas ir Edita lipo laiptais žemyn, Finčas pypsėjo ir linksmai mojavo ranka. Šalia jo sėdėjo smulkutė tamsiaplaukė mergina, apvalus jos veidas šypsojosi.

Finčas pristatė ją kaip Karoliną Vingeit, ir visi keturi šnekučiavosi, kol Finčas padėjo jai išlipti iš automobilio.

– Na, kaip jis jums patinka? – paklausė Finčas, trenkdamas kumščiu į priekinį automobilio buferį. – Gražuolis, ar ne? Jis Karolinos tėvo. Kadangi ketinu įsigyti lygiai tokį patį, tai... – Jo balsas nuščiuvo, akys susiaurėjo; jis mąsliai ir šaltakraujiškai apžiūrinėjo automobilį, tarsi jis būtų ateities simbolis.

Paskui jis vėl pagyvėjo ir pralinksmėjo. Juokais paslaptingai pridėjo pirštą prie lūpų, vogčia apsidairė ir paėmė nuo priekinės sėdynės didelį rudą krepšį.

– Naminis, – sušnabždėjo. – Ką tik iš laivo. Pridenk mane, biče. Gal mums pavyks jį nugabenti iki tavo namų.

Vakarienė praėjo gerai. Stouneris jau daug metų nebuvo matęs Finčo tokio draugiško; jis prisiminė, kaip sėdėdavo drauge su Finču ir Deivu Mastersu anomis tolimomis penktadienių popietėmis po paskaitų, gerdavo alų ir šnekučiuodavosi. Sužadėtinė, Karolina, kalbėjo mažai, tik laiminga šypsojosi, kai Finčas pajuokaudavo ir jai mirkteldavo. Stounerį beveik ištiko pavydo priepuolis, kai jis suprato, jog Finčas iš tikrųjų įsimylėjęs tą dailią tamsiaplaukę ir jog ji beveik nekalba todėl, kad yra pametusi dėl jo galvą.

Net Edita truputį atsipalaidavo: nerūpestingai šypsojosi ir juokėsi iš visos širdies. Finčas buvo žaismingas ir familiarus su

Edita, toks, koks jis, – Stouneris iškart tai suvokė, – tikras jos vyras, niekad nebūtų sugebėjęs būti, ir Edita atrodė tokia laiminga, kokios jis nematė jos daug mėnesių.

Po vakarienės Finčas paėmė rudo popieriaus maišą iš šaldytuvo, kur buvo įkišęs jį atvėsinti, ir ištraukė iš jo kelis tamsiai rudus butelius. Tai buvo naminis alus, kurį jis labai slapta ir su visais ritualais pasidarė savo viengungiško buto drabužinėje.

– Mano drabužiams vietos nėra, – paaiškino jis, – bet vyras privalo skirti vertybes.

Prisimerkęs, šviesai spindint virš šviesios jo veido odos ir retėjančių šviesių plaukų, jis atsargiai, kaip chemikas, matuojantis lašais retą substanciją, pilstė alų iš butelių į bokalus.

– Turi būti atsargus su šituo gėralu, – paaiškino. – Apačioje daug nuosėdų, jeigu per greitai pilsi, subėgs į bokalą.

Visi išgėrė po bokalą ir pagyrė Finčą už alaus skonį. Jis išties buvo stebėtinai geras, sausas ir lengvas, ir dar gražios spalvos. Net Edita išgėrė savo bokalą iki dugno ir neatsisakė dar vieno. Šiek tiek įkaušę, jie juokėsi keistokai, sentimentaliai; jie išvydo vienas kitą naujomis akimis. Pakėlęs savo bokalą į šviesą, Stouneris tarė:

– Kažin, ką apie šitą alų pasakytų Deivas?

– Deivas? – perklausė Finčas.

– Deivas Mastersas. Prisimeni, kaip jis mėgo alų?

– Deivas Mastersas, – pakartojo Finčas. – Senis Deivas. Pasiutusiai gaila.

– Mastersas, – pakartojo Edita. Ji šypsojosi kažkaip neaiškiai. – Ar tai tas jūsų draugas, kuris žuvo kare?

– Taip, – patvirtino Stouneris. – Tas pats. – Jį apniko andainykštis liūdnumas, bet jis nusišypsojo Editai.

– Šaunuolis senis Deivas, – įsiterpė Finčas. – Ede, tavo vyras, aš ir Deivas gerokai jo išmaukdavome... labai seniai, kai jis tavęs dar, aišku, nepažinojo. Šaunuolis senis Deivas...

Jie šypsojosi prisimindami Deividą Mastersą.

– Jis buvo geras jūsų draugas? – paklausė Edita.

Stouneris linktelėjo galvą.

– Taip, jis buvo geras draugas.

– Šato Tjeri. – Finčas išlenkė savo bokalą. – Karas – mėšlinas reikalas. – Ir papurtė galvą. – Bet senis Deivas. Ko gero, jis kaip tik dabar ir juokiasi kur nors iš mūsų. Na, dėl savo dalios jis neraudos. Kažin, ar jis turėjo progos pamatyti bent kiek Prancūzijos?

– Nežinau, – atsakė Stouneris. – Jis žuvo taip greitai, vos tenai nusigavęs.

– Būtų gaila, jei nepamatė. Man visada atrodė, kad tai buvo viena iš pagrindinių priežasčių, dėl ko jis užsirašė į karo tarnybą. Norėjo pamatyti bent truputį Europos.

– Europa, – pabrėžtinai ištarė Edita.

– Taip, – pakartojo Finčas. – Senis Deivas nedaug ko tenorėjo, bet prieš mirtį norėjo pamatyti Europą.

– Aš kartą turėjau vykti į Europą, – tarė Edita. Ji šypsojosi, ir jos akys bejėgiškai sužvilgo. – Atsimeni, Biliuk? Turėjau išvykti į Europą su teta Ema prieš pat mūsų vestuves. Ar atsimeni?

– Atsimenu, – atsakė Stouneris.

Edita nemaloniai nusijuokė ir papurtė galvą lyg sutrikusi.

– Atrodo, kad tai buvo taip seniai, o iš tikrųjų visai ne. Prieš kiek laiko tai buvo, Biliuk?

– Edita... – atsiduso Stouneris.

– Paskaičiuokim, mes turėjom išvykti balandį. Paskui praėjo metai. O dabar gegužė. Taigi aš būčiau išvažiavusi... – Staiga jos akys paplūdo ašaromis, nors ji vis dar kiek įmanydama šypsojosi. – Dabar jau tikriausiai niekada ten nenuvyksiu, teta Ema greitai numirs, ir man niekad nepasitaikys proga.

Paskui, vis dar su šypsena lūpose ir plūstančiomis iš akių ašaromis, ji ėmė kūkčioti. Stouneris ir Finčas atsistojo.

– Edita, – bejėgiškai pasakė Stouneris.

– Ak, palik mane! – Keistai apsisukusi, ji atsistojo prieš juos, tokia tiesi, užsimerkusi, įsirėmusi į klubus. – Visi jūs! Palikite mane! – Pasigręžė, klupdama nusigavo į miegamąjį ir trenkė durimis.

Valandėlę visi tylėjo ir klausėsi slopaus Editos raudojimo. Paskui Stouneris pasakė:

– Atleiskit jai. Ji pavargo ir pastarosiomis dienomis nekaip jautėsi. Įtampa...

– Na, žinoma, Bilai, suprantu. – Finčas priverstinai nusijuokė. – Moterys ir visa tai. Matyt, netrukus ir pats turėsiu prie viso to priprasti. – Pažvelgė į Karoliną, vėl nusijuokė ir pritilo. – Na, nebevarginsim Editos. Padėkok jai mūsų vardu, pasakyk, kad vakarienė buvo nuostabi ir kitą kartą jau jūs turėsite aplankyti mus, kai mudu įsikursime.

– Ačiū, Gordonai, – padėkojo Stouneris, – pasakysiu jai.

– Ir tik *nesijaudink*, – ramino Finčas, kumštelėjęs Stouneriui į alkūnę. – Tokių dalykų pasitaiko.

Gordonui ir Karolinai išvažiavus, išgirdęs, kaip tas naujas automobilis suburzgė ir nupūškėjo į naktį, Viljamas Stouneris atsistojo vidury kambario ir įsiklausė į sausą ir tolygų Editos kūkčiojimo. Tai buvo keistai monotoniškas, bejausmis garsas, atrodė, kad jis niekad nesiliaus. Jis norėjo paguosti ją, nuraminti, bet nežinojo, ką pasakyti. Todėl stovėjo ir klausėsi, o po valandėlės suvokė, kad niekada nebuvo girdėjęs Editos verkiant.

Po tos nelemtos vakarienės su Gordonu Finču ir Karolina Vingeit Edita atrodė beveik patenkinta, ji buvo ramesnė nei kada nors anksčiau. Tačiau svečių vengė ir labai nenoriai išeidavo iš namų. Tad apsipirkti važiuodavo Stouneris ir tai darydavo griežtai laikydamasis sąrašo, kurį Edita jam sukurpdavo keistai kruopščia ir vaikiška rašysena ant mėlyno bloknoto lapelių. Laimingiausia ji atrodė, kai būdavo viena: kiauras valandas siuvinėdavo staltieses ir servetėles su santūria šypsenėle lūpose. Teta Ema Darli ėmė lankyti ją vis dažniau; grįžęs po pietų iš universiteto, Viljamas dažnai rasdavo jas drauge geriančias arbatą ir besišnekučiuojančias taip tyliai, jog rodės, kad jos šnabždasi. Jos visada maloniai pasisveikindavo su juo, bet Viljamas žinojo, kad jį matydamos jos nesidžiaugia: jam grįžus ponia Darli retai kada užsibūdavo ilgiau nei keletą minučių. Jis išmoko santūriai, nesikišdamas žiūrėti į pasaulį, kuriame Edita pradėjo jaustis normaliai.

1920 metų vasarą, kai Edita viešėjo pas gimines Sent Luise, jis praleido savaitę su tėvais; jos motinos ir tėvo jis nebuvo matęs nuo vestuvių.

Dieną kitą pasidarbavo laukuose, padėdamas tėvui ir samdytam juodaodžiui pagalbininkui, tačiau pėdų sąlytis su šiltais drėgnais grumstais ir naujai atverstos žemės kvapas šnervėse nepriminė jam nieko, kas bylotų apie sugrįžimą arba artumą. Jis grįžo į Kolumbiją ir likusią vasaros dalį praleido ruošdamas naują kursą kitų mokslo metų studentams. Didžiąją dienos dalį praleisdavo universiteto bibliotekoje, kartais grįždamas namo pas Editą tik vėlai vakare, kai šiltame ore jau tvyrodavo sunkus saldus sausmedžio kvapas, o delikatūs sedulų lapai šiugždėdavo ir virpėdavo patamsyje it šmėklos. Nuo įtempto žiūrėjimo į tekstus jam perštėdavo akys, sąmonė apsunkdavo nuo pastebėtų dalykų, pirštai nutirpdavo ir dilgčiodavo nuolat čiuopiant seną odą, lentą ir popierių, tačiau jis būdavo atviras pasauliui, per kurį valandėlę žingsniuodavo, ir tas pasaulis jį džiugino.

Katedros posėdžiuose pasirodė keli nauji veidai, kai kurių pažįstamų veidų trūko, o Arčeris Slounas ir toliau pamažu smuko žemyn, kaip Stouneris jau buvo pastebėjęs karo metais. Jam drebėjo rankos, ir jis nebepajėgė sutelkti dėmesio į tai, ką sakė. Katedra toliau gyvavo iš inercijos, palaikomos susikurtų tradicijų ir tiesiog to, kad buvo.

Stouneris kibo į savo kursus taip karštai ir energingai, kad išgąsdino kai kuriuos naujus katedros narius ir sukėlė šiokį tokį nerimą nuo seno jį pažįstantiems kolegoms. Jo veidas atrodė

išsekęs, jis sublogo ir dar labiau sukumpo. Antrajame tų mokslo metų semestre jam pasitaikė proga gauti papildomų valandų už papildomą atlygį, ir jis jų neatsisakė. Be to, už papildomą atlygį jis skaitė paskaitas tais metais atsidariusioje vasaros mokykloje. Jis miglotai ketino sutaupyti tiek pinigų, kad jų užtektų užjūrio kelionei ir jis galėtų parodyti Editai Europą, kurios ji atsisakė dėl jo.

1921 metų vasarą, ieškodamas nuorodos į vieną pamirštą lotynišką eilėraštį, užmetė akį į savo disertaciją, pirmąsyk nuo tada, kai prieš trejus metus ją pateikė aprobuoti; perskaitė visą ir nusprendė, kad ji gera. Truputį išsigandęs savo pretenzijų, vis dėlto nusprendė išleisti ją knygos pavidalu. Nors vėl dėstė visą vasaros sesiją, daugumą tekstų, kuriais rėmėsi, perskaitė pakartotinai ir ėmė plėsti savo tyrinėjimus. Sausio pabaigoje nusprendė, kad knygą parengti jau įmanoma, ir ankstyvą pavasarį pasistūmėjo tiek, kad galėjo pradėti rašyti pirmuosius puslapius.

Tai buvo pavasaris tų pačių metų, kai ramiai ir beveik abejingai Edita pareiškė jam nusprendusi, jog nori vaiko.

Jos sprendimas buvo toks staigus ir netikėtas, kad, pareiškusi tai vieną rytą per pusryčius, vos kelios minutės prieš Viljamui išeinant į pirmąją paskaitą, pati atrodė nustebusi, lyg būtų padariusi kokį atradimą.

– Ką? – klaustelėjo Viljamas. – Ką tu pasakei?

– Aš noriu vaiko, – paaiškino Edita. – Manau, kad noriu pagimdyti vaiką.

Ji kramsnojo skrebutį. Nusišluostė servetėlės kampu lūpas ir dirbtinai nusišypsojo.

– Ar nemanai, kad mums reikėtų turėti vaiką? – paklausė. – Mes jau beveik treji metai vedę.

– Žinoma, – atsakė Viljamas. Ir labai rūpestingai pastatė puodelį į lėkštelę. Nežiūrėjo į ją. – Ar tu esi tikra? Mes niekada apie tai nekalbėjom. Nenorėčiau, kad tu...

– Na, žinoma, – patikino ji. – Aš visiškai tikra. Manau, mums reikia vaiko.

Viljamas dirstelėjo į savo laikrodį.

– Aš jau vėluoju. Mums reiktų pakalbėti apie tai, kai bus daugiau laiko. Aš noriu būti tikras.

Editai ant kaktos tarp akių susimetė raukšlelė.

– Aš tau sakiau, kad esu tikra. Matyt, *tu* jo nenori? Kodėl nesiliauji manęs klausinėjęs? Aš nebenoriu apie tai kalbėti.

– Gerai, – pasakė Viljamas. Jis atsisėdo ir valandėlę nenuleido nuo jos akių. – Man metas eiti. – Bet iš vietos nepajudėjo. Paskui nerangiai uždėjo ranką ant ilgų jos pirštų, gulinčių ant staltiesės, ir laikė ją taip, kol ji patraukė savo ranką. Jis atsistojo ir kone droviai apėjo ją šonu, susirinko knygas ir popierius. Edita kaip visada nuėjo į svetainę jo išlydėti. Jis pabučiavo ją į skruostą – seniai nebuvo to daręs.

Prie durų pasisuko ir pasakė:

– Aš... aš džiaugiuosi, kad tu nori vaiko, Edita. Žinau, kad mūsų santuoka tave savotiškai nuvylė. Manau, dabar viskas pasikeis.

– Taip, – pasakė Edita. – Tu pavėluosi į paskaitas. Verčiau paskubėk.

Jam išėjus Edita kelias minutes liko stovėti kambario vidury, žiūrėdama į uždaras duris, tarytum stengdamasi kažką prisiminti. Paskui pradėjo vaikščioti iš kambario į kambarį, lyg negalėdama pakęsti, kad drabužiai šiugžda ir slysčioja ant kūno. Atsegė kietos pilkos taftos chalato sagas ir leido jam nukristi ant grindų. Sukryžiavo rankas ant krūtų, apkabino save, spausdama kūną po plonais flanelės naktiniais. Tada vėl stabtelėjo, paskui ryžtingai nužingsniavo į mažylytį miegamąjį ir atidarė spintos duris, kurių vidinėje pusėje buvo įtaisytas žmogaus ūgio veidrodis. Duris atvėrė taip, kad šviesta kristų ant veidrodžio, žingtelėjo atgal ir įsistebeilijo į jame atsispindinčią aukštą, ploną figūrą tiesiai sukirptais melsvais naktiniais marškiniais. Neatitraukdama akių nuo veidrodžio, atsegė viršutines naktinių sagas ir nusimovė juos per galvą, kad liktų stovėti ryto šviesoje visai nuoga. Sumaigė naktinius ir nusviedė į spintą. Sukinėjosi priešais veidrodį, apžiūrinėdama savo kūną taip, tarsi jis priklausytų kažkam kitam. Perbraukė rankomis mažas jau vystančias krūtis, paskui leido rankoms nuslysti per ilgą liemenį ir plokščią pilvą.

Pasitraukė nuo veidrodžio ir žengė prie lovos, kuri dar buvo nepaklota. Nutraukė apklotus, nerūpestingai juos sulankstė ir sudėjo į spintą. Išlygino paklodę ant lovos ir atsigulė aukštielninka, ištiesusi kojas, rankas priglaudusi prie šonų. Nemirksėdama, nekrusteldama stebeilijo į lubas, taip laukdama visą rytą ir ilgą popietę.

Kai tą vakarą Viljamas Stouneris grįžo namo, buvo jau beveik tamsu, bet antro aukšto languose nesimatė jokios šviesos. Truputį sunerimęs, jis užbėgo laiptais ir įžiebė svetainės lempą. Kambarys buvo tuščias. Jis pašaukė:

– Edita!

Niekas neatsakė. Pašaukė dar kartą.

Kyštelėjo galvą į virtuvę: pusryčių indai tebestovėjo ant staliuko. Jis skubiai perėjo per svetainę ir atidarė duris į miegamąjį.

Edita gulėjo nuoga ant plikos lovos. Kai durys atsivėrė ir ant jos užkrito svetainės šviesa, ji pasuko į vyrą galvą, bet neatsikėlė. Jos akys buvo plačiai atmerktos, tuščios, iš praviros burnos sklido tylūs garsai.

– Edita! – ištarė Stouneris, žengė prie lovos, atsiklaupė prie jos. – Ar kas nutiko? Tu negaluoji?

Ji nieko neatsakė, tačiau jos leidžiami garsai sustiprėjo, o kūnas šalia jo ėmė blaškytis. Staiga jos rankos išsitiesė į jį lyg žnyplės, ir jis instinktyviai atšoko; bet rankos įsikibo į jo drabužius, juos plėšė, traukė jį prie savęs ant lovos. Lūpos, godžios ir karštos, siekė jo lūpų; rankos čiuopė jo kūną, kibo į drabužius, ieškojo jo, ir visą tą laiką jos akys buvo plačiai atvertos ir tuščios, sakytum, priklausė kažkam kitam ir nieko nematė.

Jis atrado naują Editą, tą jos geismą, panašų į žvėrišką alkį, tokį stiprų, jog atrodė, kad jis neturi nieko bendra su ja; vos patenkintas, tas geismas vėl taip ją užplūsdavo, kad jie abu gyveno laukdami, kada jis pasireikš.

Nors kiti du mėnesiai buvo vienintelis metas, kai Viljamas ir Edita Stouneriai išgyveno aistrą, iš tikrųjų jų santykiai nepasikeitė. Labai greitai Stouneris suprato, kad jėga, suartinusi jų kūnus, turėjo maža ką bendro su meile; jie sueidavo nuožmiai, ryžtingai, kiekvienas su savo geismu, paskui atsiplėšdavo vienas nuo kito ir vėl sueidavo, tačiau nebeturėdavo jėgų patenkinti savo poreikio.

Kartais dieną, kai Viljamas būdavo universitete, tas poreikis taip apsėsdavo Editą, kad ji nerasdavo sau vietos: išeidavo iš namų ir greitai žingsniuodavo be tikslo gatvėmis po visą miestą. Paskui pareidavo, užtraukdavo užuolaidas, nusirengdavo ir susigūžusi prietemoje laukdavo pargrįžtant Viljamo. Kai jis praverdavo duris, ji puldavo ant jo, jos rankos, pašėlusios ir reikalaujančios, tarsi gyventų atskirai nuo jos, traukdavo jį į miegamąjį, versdavo ant lovos, dar sujauktos nuo galynėjimosi praeitą naktį ar net rytą.

Pastojo Edita birželį ir iš karto įpuolė į savotišką depresiją, nuo kurios taip ir neatsigavo visą tą laiką, kol buvo nėščia. Jos kūniškas alkis, taip siautulingai laikęs ją savo gniaužtuose beveik du mėnesius, išnyko kone tą pačią valandėlę, kai ji pastojo, nors tai dar nebuvo patvirtinta nei jos kalendoriaus, nei gydytojo. Ji davė vyrui aiškiai suprasti, kad negali pakęsti net jo rankos prisilietimo, ir jam pradėjo atrodyti, kad net žiūrėjimas į ją buvo suvokiamas kaip tam tikras smurtas. Iš godžios jų aistros liko vien tik prisiminimas, ir galiausiai Stouneris įtikino save, kad tai tebuvo sapnas, neturėjęs nieko bendra su jais.

Taigi lova, buvusi jų aistros arena, tapo Editos depresijos ramsčiu. Ji praleisdavo joje kiaurą dieną, išlipdavo tik išsivemti

rytais ir pasivaikščioti kelias minutes po svetainę po pietų. Popietėmis ir vakarais parskubėjęs iš darbo universitete, Viljamas sutvarkydavo kambarius, išmazgodavo indus ir pataisydavo vakarienę; nunešdavo ją Editai ant padėklo. Ji nenorėdavo, kad jis vakarieniautų drauge su ja, bet, regis, jai patikdavo išgerti su juo puodelį silpnos arbatos po pietų. Tada abu ramiai ir paprastai pasišnekėdavo, tarsi seni draugai arba pavargę priešai. Paskui Edita greit užmigdavo, o Viljamas sugrįždavo virtuvėn susitvarkyti, po to pristumdavo staliuką prie svetainės sofos ir vertindavo studentų darbus ar ruošdavosi paskaitoms. Po vidurnakčio užsimesdavo antklodę, kurią laikė tvarkingai sulankstytą už sofos, ir nepatogiai susirangęs ant tos sofos neramiai išmiegodavo iki ryto.

Vaikas, mergaitė, gimė po tris dienas trukusių įstangų 1923 metų kovo vidury. Jie pavadino ją Greise vienos iš Editos tetų, mirusios prieš daugelį metų, garbei.

Net vos tik gimusi Greisė buvo gražutis vaikas, ryškių bruožų, su auksinių plaukų pūkeliu. Po keleto dienų paraudusi jos oda tapo švytinti, rausvai auksinė. Ji retai verkė ir atrodė susivokianti aplinkoje. Viljamas ją iškart įsimylėjo ir visą tą meilę bei švelnumą, kurių negalėjo parodyti Editai, parodė dukrai; jis net nesitikėjo, kad jam bus šitaip malonu ja rūpintis.

Metus po Greisės gimimo Edita beveik nelipo iš lovos; buvo šiek tiek baiminamasi, kad ji gali likti suvis neįgali, nors gydytojas jokios ypatingos ligos nerado. Viljamas nusamdė moterį, rytais ateinančią pagloboti Editos, o paskaitas susitvarkė taip, kad galėtų grįžti namo iš karto po pietų.

Taip jis ilgiau negu metus tvarkėsi namuose ir rūpinosi dviem bejėgiais padarais. Keldavosi prieš aušrą, įvertindavo studentų darbus ir pasiruošdavo paskaitoms, prieš išeidamas į universitetą pamaitindavo Greisę, pataisydavo pusryčius sau ir Editai, susitepdavo pietums sumuštinį, kurį nešdavosi portfelyje. Grįžęs po paskaitų iššluodavo namus, nušluostydavo dulkes, viską iškuopdavo.

O savo dukrai jis buvo labiau motina nei tėvas. Keisdavo ir skalbdavo jos vystyklus, parinkdavo drabužėlius ir juos adydavo, kai jie suplyšdavo; maitindavo ją ir maudydavo, čiūčiuodavo, kai ji verkdavo. Kartais Edita vaidingai pareikalaudavo savo kūdikio; Viljamas atnešdavo jai Greisę, ir, pasirėmusi lovoje, Edita valandėlę ją palaikydavo, tylėdama ir susikausčiusi, tarsi tas vaikas būtų ne jos, o kieno nors kito. Paskui nuvargdavo ir atsidususi grąžindavo vaiką Viljamui. Paveikta kažkokio neaiškaus jausmo išvarvindavo ašarą, patapšnodavo nosine per akis ir nusisukdavo nuo jo.

Taigi pirmaisiais savo gyvenimo metais Greisė Stouner pažino tik tėvo rankas, balsą ir jo meilę.

VI

Ankstyvą 1924 metų vasaros penktadienio popietę keletas studentų matė, kaip Arčeris Slounas įėjo į savo kabinetą. Ankstų pirmadienio rytą jį atrado sargas, turintis apeiti visus Džesi Holo kabinetus ir ištuštinti šiukšliadėžes. Slounas sėdėjo susmukęs kėdėje prie rašomojo stalo ir nejudėjo, galva buvo keistai pakrypusi, akys atmerktos, sustingusios kraupiu žvilgsniu. Sargas jį pakalbino, o paskui pasileido tekinas per tuščius koridorius. Kūnas iš kabineto buvo išneštas ne iš karto, ir keletas ankstyvų studentų jau malėsi koridoriuose, kai tas paklode uždengtas keistai kuprotas pavidalas buvo gabenamas ant neštuvų laiptais žemyn į apačioje laukiantį greitosios pagalbos automobilį. Vėliau buvo nustatyta, kad Slounas mirė penktadienio naktį arba ankstų šeštadienio rytą – mirties priežastys buvo akivaizdžiai natūralios, nors tiksliai taip ir nenustatytos, – tad jis visą savaitgalį sėdėjo prie rašomojo stalo, stebeilydamas į amžinybę. Koroneris paskelbė, kad jis mirė nuo širdies paralyžiaus, bet Viljamas Stouneris visada jautė, kad pykčio ir nevilties akimirką Slounas geisdavo, kad jo širdis sustotų, – toks buvo paskutinis nebylus meilės ir paniekos gestas, parodytas pasauliui, kuris jį taip baisiai išdavė, kad nebeliko noro jame būti.

Stouneris buvo vienas iš tų, kurie per laidotuves nešė karstą. Jam nepavyko sutelkti dėmesio į kunigo žodžius, bet jis žinojo, kad jie buvo tušti. Prisiminė, kaip pirmą kartą pamatė Slouną auditorijoje, prisiminė pirmus jų pokalbius, galvojo apie tai, kaip pamažėle tas žmogus, buvęs jam tolimu draugu, smuko žemyn. Vėliau, pamaldoms pasibaigus, kai pakėlė pilką karstą už rankenos ir padėjo nunešti jį iki katafalko, karstas jam pasirodė toks lengvas, jog buvo neįmanoma patikėti, kad tos siauros dėžės viduj kas nors yra.

Šeimos Slounas neturėjo, tik kolegas, tad prie siauros kapo duobės susirinko vos keletas miestiečių; išsigandę ir sutrikę, jie pagarbiai klausėsi kunigo žodžių. O kadangi jis neturėjo šeimos ar mylimųjų, kad apraudotų jo išėjimą, tai karstą nuleidus pravirko Stouneris, tarsi tos ašaros būtų galėjusios sumažinti paskutinio nusileidimo vienatvę. Jis nežinojo, ar verkia dėl žemėsna nusileidžiančio savęs, savo gyvenimo tarpsnio ir jaunystės, ar dėl to vargano menko pavidalo, kuriame kitados glaudėsi jo mylimas žmogus.

Gordonas Finčas parvežė jį į miestą, ir didžiąją kelio dalį abu pratylėjo. Paskui, jau privažiavus miestą, Gordonas paklausė apie Editą, Viljamas kažką jam atsakė ir pasiteiravo apie Karoliną. Gordonas atsakė, ir vėl stojo ilga tyla. Tik jau privažiavus Viljamo butą Gordonas Finčas vėl prabilo:

– Nesuprantu. Per visas pamaldas aš nesilioviau galvojęs apie Deivą Mastersą. Apie Deivą, mirštantį Prancūzijoje, ir apie senį Slouną, dvi dienas sėdintį negyvą prie savo rašomojo stalo:

sakytum, tos dvi mirtys buvo vienodos. Nepažinojau Slouno artimai, bet, manau, jis buvo geras žmogus, bent jau girdėjau, kad toks buvo. Dabar turėsim surasti ką nors kitą į jo vietą ir išsirinkti naują katedros vedėją. Rodos, kad viskas sukasi ratu ir nesiliauja sukęsi. Išties stebėtina.

– Taip, – pritarė Viljamas ir daugiau į kalbas nebesileido. Bet valandėlę juto didžiulį švelnumą Gordonui Finčui, o kai išlipęs iš automobilio stebėjo Gordoną nuvažiuojant, veriamai pajuto, kad dar viena jo dalis, jo praeities dalis pamažėle, beveik nepastebimai traukiasi nuo jo tolyn, į tamsą.

Be prodekano pareigų, Gordonui Finčui buvo skirtos laikinos Anglų filologijos katedros vedėjo pareigos, ir skubiausias jo uždavinys buvo surasti, kas pakeis Arčerį Slouną.

Tas klausimas buvo išspręstas tik birželį. Finčas sukvietė tuos katedros narius, kurie vasarą buvo likę Kolumbijoje, ir supažindino su nauju vedėju. Tai bus, pasakė Finčas susirinkusiam būreliui, devyniolikto amžiaus literatūros specialistas Holis N. Lomaksas, ką tik gavęs daktaro laipsnį Harvardo universitete, ir jau kelerius metus dėstęs nedideliame Niujorko valstijos laisvųjų menų koledže. Jis atvyko turėdamas geriausias rekomendacijas, jau pradėjo spausdintis ir yra nusamdytas docento pareigoms. Dėl katedros vedėjo pareigų dar niekas nenuspręsta, pabrėžė Finčas, jis liksiąs laikinu vedėju dar bent metus.

Likusią vasaros dalį Lomaksas visiems buvo paslaptinga figūra ir nuolatinių fakulteto narių spekuliacijų objektas. Žurnaluose

išspausdinti jo straipsniai buvo iškapstyti, perskaityti ir siunčiami per rankas supratingai linksint galvą. Jis nepasirodė per Naujųjų studentų savaitę ir nedalyvavo visuotiniame fakulteto posėdyje, visada šaukiamame penktadienį prieš studentų registracijos pirmadienį. Ir per registraciją katedros nariai, sėdintys eilute ilguose suoluose ir padedantys studentams pasirinkti kursus ir užpildyti anketas, nuobodulio kamuojami, vogčia dairėsi ieškodami naujo veido. Deja, Lomaksas nepasirodė.

Visi pamatė jį tik per katedros posėdį vėlią antradienio popietę, kai visi studentai jau buvo suregistruoti. Anglų filologijos katedros nariai, atbukę nuo pastarųjų dviejų dienų monotonijos ir pagauti mokslo metų pradžios jaudulio, buvo jau kone pamiršę apie Lomaksą. Sėdėjo išsidrėbę kėdėse didžiuliame amfiteatre rytiniame Džesi Holo sparne ir paniekinamai, nors ir ne be smalsaus lūkesčio, žvelgė į pakylą, kur, nenuleisdamas nuo jų akių, stovėjo labai jau geranoriškai nusiteikęs Gordonas Finčas. Auditorija pritvinko balsų dūzgesio, kėdės girgždėjo, retkarčiais kas nors sąmoningai kimiai nusijuokdavo. Gordonas Finčas, pakėlęs dešinę ranką, pasuko ją delnu į auditoriją, ir klegesys kiek nuščiuvo.

Nuščiuvo tiek, kad visi išgirdo, kaip girgždėdamos atsivėrė durys auditorijos gilumoje ir pasigirdo aiškus, lėtas kojų šliurinimas per plikas medines grindis. Visi pasisuko, ir pokalbių gaudesys nuščiuvo. Kažkas sušnabždėjo: „Tai Lomaksas“, ir tie du žodžiai nuaidėjo per auditoriją.

Jis įėjo pro duris, uždarė jas, žengė kelis žingsnius ir sustojo. Buvo ne ką aukštesnis kaip metro penkiasdešimt, o kūnas buvo toks deformuotas, kad atrodė groteskiškai. Nedidelė kupra buvo

iškėlusi kairį jo petį iki kaklo, o kairė ranka glebiai karojo jam prie šono. Viršutinė kūno dalis buvo masyvi ir išriesta, todėl atrodė, kad jis visą laiką sunkiai stengiasi išlaikyti pusiausvyrą; kojos buvo plonos, ir jis vaikščiojo nuolat trūkčiodamas nejudrią dešiniąją. Valandėlę jis pastovėjo, nulenkęs žemyn šviesiaplaukę galvą, lyg tyrinėtų nepriekaištingai išblizgintus juodus batus ir gerai išlygintą kelnių klostę. Paskui pakėlė galvą ir tiestelėjo priekin dešinę ranką taip, kad pasimatė baltas rankogalis su auksine sąsaga; ilgi išbalę pirštai laikė suspaudę cigaretę. Jis giliai įtraukė dūmą, paskui išleido jį plona srovele. Ir tik tada jie pamatė jo veidą.

Tai buvo moterų numylėto kino aktoriaus veidas. Pailgas, liesas ir gyvas, jis vis dėlto buvo įsimintinas: aukšta siaura kakta su išsišokusiomis venomis, kurios nedengė teatrališkai atgal be sklastymo sušukuoti tankūs garbanoti subrendusių kviečių spalvos plaukai. Jis numetė ant grindų cigaretę, sutrynė ją padu ir prisistatė:

– Aš esu Lomaksas. – Nutilo. Sodrus žemas jo balsas ištarė žodžius raiškiai, su aktoriaus intonacijomis. – Tikiuosi, nesutrukdžiau jūsų posėdžio.

Posėdis vyko toliau, bet niekas nebekreipė dėmesio į tai, ką sako Gordonas Finčas. Lomaksas atsisėdo atskirai auditorijos gale, rūkė, įbedęs akis į aukštas lubas, regis, nepaisydamas retkarčiais atsisukančių jo nužvelgti galvų. Susirinkimui pasibaigus liko sėdėti kur sėdėjęs, leisdamas kolegoms prieiti, prisistatyti ir pasakyti tai, ką jie turėjo pasakyti. Pasveikino kiekvieną trumpai, su pašaipoku mandagumu.

Po kelių savaičių tapo aišku, kad prisitaikyti prie Misūrio valstijos Kolumbijos universitete galiojančios visuomeninės, kultūrinės ir akademinės rutinos Lomaksas neketina. Nors ir buvo ironiškai malonus su kolegomis, jis nei priimdavo kokius nors visuomeninius kvietimus, nei jų inicijuodavo; jis neapsilankė net metiniame dekano Klermonto priėmime, nors renginio tradicija buvo tokia sena, kad jis buvo beveik privalomas; niekas jo nematė jokiuose universiteto koncertuose ar viešose paskaitose; buvo kalbama, kad jo paskaitos labai gyvos ir kad auditorijoje jis elgiasi ekscentriškai. Jis buvo mėgstamas dėstytojas: studentai burdavosi po paskaitų aplink jo rašomąjį stalą, sekiodavo paskui jį koridoriuose. Be to, buvo žinoma, kad jis kartais pasikviesdavo studentų būrelius į savo namus, kur jie šnekučiuodavosi ir drauge klausydavosi styginių kvartetų.

Viljamas Stouneris norėjo susipažinti su juo arčiau, bet nežinojo, kaip tai padaryti. Jis pamėgindavo užmegzti su juo pokalbį, kai turėdavo ką pasakyti, ir netgi pakvietė jį vakarienės. Kai Lomaksas atsakė jam taip, kaip atsakydavo visiems – ironiškai mandagiai ir neutraliai, – ir atsisakė ateiti pavakarieniauti, Stouneris nebežinojo, ką dar galėtų sugalvoti.

Jam prireikė laiko suprasti, kodėl Holis Lomaksas taip jį traukia. Jo arogancijoje, kalbos laisvume ir linksmame kartėlyje Stouneris regėjo iškreiptą, bet atpažįstamą savo draugo Deivido Masterso paveikslą. Jam norėjos pasikalbėti su juo taip, kaip jis pasikalbėdavo su Deivu, bet padaryti to jis negalėjo net tada, kai sau prisipažino to norįs. Jaunystės drovumą jis buvo išsaugojęs, o entuziazmas ir tiesmukumas, kurie būtų galėję padėti

užmegzti draugystę, buvo dingę. Jis suprato, kad nori neįmanomo, ir tai jį nuliūdino.

Vakarais, iškuopęs butą, suplovęs indus ir paguldęs Greisę į lopšį svetainės kampe, Viljamas plušdavo prie savo knygos. Metų gale jis baigė ją rašyti, ir nors nebuvo ja patenkintas, vis tiek nusiuntė leidėjui. Jo nuostabai, ji buvo priimta ir numatyta išleisti 1925 metų rudenį. Remiantis tuo jis buvo pakeltas į docentus ir gavo nuolatinį etatą.

Paaukštinimo patvirtinimo jis sulaukė praėjus kelioms savaitėms po to, kai leidėjas priėmė jo knygą, ir tos sėkmės proga Edita pareiškė nuvažiuosianti su vaiku aplankyti tėvų į Sent Luisą ir praleisianti ten savaitę.

Į Kolumbiją ji pargrįžo savaitei nepraėjus, išsekusi, pavargusi, tačiau su šypsena veide. Savo vizitą ji sutrumpinusi, nes motinai vaiko priežiūra buvo per didelė našta, o ją pačią kelionė taip išvargino, kad nebuvo jėgų rūpintis Greise. Bet šį bei tą ji vis dėlto nuveikusi. Išsitraukė iš rankinės šūsnį popierių ir padavė Viljamui vieną lapelį.

Tai buvo šešių tūkstančių dolerių čekis, išrašytas ponams Stouneriams ir pasirašytas arogantiška ir beveik neįskaitoma Horacijaus Bostviko keverzone.

– Kas tai? – paklausė Stouneris.

Ji padavė jam kitus popierius.

– Paskola, – paaiškino. – Tau tereikia pasirašyti. Aš jau pasirašiau.

– Šeši tūkstančiai dolerių! Kam?

– Namui, – atsakė Edita. – *Tikram* mudviejų namui.

Viljamas Stouneris vėl pažvelgė į tuos dokumentus, greitai juos pervertė ir pasakė:

– Edita, mes negalime sau to leisti. Apgailestauju, bet kitais metais aš uždirbsiu tik tūkstantį šešis šimtus. Skolos išmokos bus daugiau nei šešiasdešimt dolerių per mėnesį, tai beveik pusė mano atlyginimo. O kur dar mokesčiai ir draudimas... Aš neįsivaizduoju, kaip mes išsiversime. Reikėjo pasitarti su manim.

Jos veidas apsiniaukė, ji nusisuko.

– Aš norėjau padaryti tau staigmeną. Aš taip mažai ką galiu. O šitai *sugebėjau.*

Jis patikino ją esąs dėkingas, bet tas Editos nepaguodė.

– Aš galvojau apie tave ir vaiką, – paaiškino ji. – Tu turėsi kabinetą, o Greisė galės žaisti kieme.

– Suprantu, – pasakė Viljamas. – Gal po kelerių metų.

– Po kelerių metų... – atitarė Edita. Stojo tyla. Paskui ji niūriai išpyškino: – Aš negaliu taip gyventi. Nebegaliu. Bute. Kad ir kur eičiau, visur girdžiu tave, girdžiu vaiką, ir tas kvapas. Aš-ne-ken-čiu-to-kvapo! Diena iš dienos vystyklų kvapas, ir... aš jo nekenčiu ir niekur negaliu nuo jo pabėgti. Ar tu nesupranti? Ar tu *nesupranti*?

Galiausiai jie tuos pinigus paėmė. Stouneris nusprendė, kad gali kelerius metus atsisakyti mokslinio darbo ir straipsnių rašymo, kaip buvo sau pasižadėjęs, ir imtis dėstymo vasarą.

Edita apsiėmė surasti namą. Visą pavasario pabaigą ir vasaros pradžią ji nenuilstamai jo ieškojo, ir, regis, tai buvo veiksmingiausias vaistas nuo jos negalavimų. Vos tik Viljamas grįždavo

iš paskaitų, ji išeidavo iš namų ir dažniausiai negrįždavo iki sutemų. Kartais eidavo pėsčia, kartais apvažiuodavo apylinkes lydima Karolinos Finč, su kuria susidraugavo. Birželio pabaigoje rado tokį namą, kokio norėjo, pasirašė pasižadėjimą jį pirkti ir sutiko įsikelti į jį rugpjūčio vidury.

Tai buvo senas dviaukštis namas vos už dviejų kvartalų nuo studentų miestelio. Buvę jo savininkai jį nugyveno: nuo dailylenčių luposi tamsiai žali dažai, veja buvo parudavusi ir apžėlusi piktžolėmis. Bet kiemas buvo didelis, o pats namas erdvus; jame buvo justi išsivadėjusi didybė, kurią Edita tikėjosi atkurti.

Ji pasiskolino iš tėvo dar penkis šimtus dolerių baldams, ir tarp vasaros sesijos ir rudens semestro pradžios Viljamas namą perdažė: Edita norėjo, kad jis būtų baltas, tad jam teko užtepti tris dažų sluoksnius, kad žalia spalva neprasimuštų. Staiga pirmą rugsėjo savaitę Edita užsimanė surengti pobūvį – atšvęsti įkurtuves, kaip ji tai pavadino. Ryžtingai surašė kvietimus, tarsi tai būtų naujo gyvenimo pradžia.

Jie pakvietė visus tuos katedros narius, kurie jau buvo grįžę iš vasaros atostogų, ir kelis naujus Editos pažįstamus iš miesto; Holis Lomaksas visus nustebino priėmęs tą kvietimą, pirmą, kurį jis priėmė nuo to laiko, kai prieš metus atsikraustė į Kolumbiją. Stouneris iš kažkur iškapstė alkoholio kontrabandininką ir nupirko kelis džino butelius, Gordonas Finčas pažadėjo atnešti alaus, Editos teta Ema parūpino porą butelių chereso geriantiems silpnesnius gėrimus. Edita išvis nenorėjo vaišinti svečių alkoholiu: jis buvo draudžiamas. Bet Karolina Finč patikino, kad niekam iš universiteto žmonių tai neatrodys nederama, ir ji nusileido.

Ruduo tais metais buvo ankstyvas. Rugsėjo dešimtą, studentų registracijos dienos išvakarėse, truputį pasnigo, o naktį žemę sutraukė gruodas. Tačiau savaitės pabaigoje šaltis nuslūgo ir jų pobūvio dieną buvo tik vėsu, nors medžiai stovėjo pliki, žolė pradėjo ruduoti ir kažkokia visuotinė nykuma pranašavo sunkią žiemą. Vėsa lauke, apsinuoginusios tuopos ir guobos, atšiauriai styrančios jų kieme, ir – kaip kontrastas – šiluma viduje bei tvarkingai išrikiuoti artėjančio pobūvio atributai priminė Viljamui Stouneriui kažkokią kitą dieną. Iš pradžių jis nesuvokė, ką mėgina prisiminti, – paskui suprato, kad lygiai tokią pačią dieną prieš beveik septynerius metus jis pėsčias nupėdino į Džozajos Klermonto namus ir ten pirmąsyk išvydo Editą. Jam tai atrodė nutikus kažkur labai toli ir labai seniai; jis nepajėgė įvertinti permainų, įvykusių per tuos kelerius metus.

Kone visą savaitę prieš pobūvį Edita buvo karštligiškai pasinėrusi į ruošą: savaitei nusamdė juodaodę merginą, kad padėtų jai pasiruošti ir patarnautų, ir jiedvi šveitė grindis bei sienas, vaškavo medį, dulkino ir valė baldus, sustumdavo juos čia vienaip, čia kitaip, – tad pobūvio vakarą Edita jau buvo ties išsekimo riba. Po akimis juodavo tamsūs ratilai, o balsas tapo kone isteriškas. Šeštą valandą – svečiai buvo sukviesti septintai – ji dar kartą perskaičiavo taures ir pamatė, kad visiems pakviestiems svečiams jų neužteks. Paplūdo ašaromis, užbėgo laiptais aukštyn ir raudodama pareiškė, kad jai viskas nė motais, kad ji žemyn nebelipsianti. Stouneris mėgino ją nuraminti, bet ji į jo žodžius nereagavo. Jis prašė jos, kad nesirūpintų: jis gausiąs taurių. Tarnaitei pasakė netrukus grįšiąs ir išskubėjo iš namų. Kone valandą

ieškojo dar atidarytos parduotuvės, kur galėtų nupirkti taurių; kol ją surado, išrinko taures ir grįžo namo, buvo jau po septynių, ir pirmieji svečiai jau buvo atvykę. Edita stovėjo tarp jų svetainėje, šypsojosi ir šnekučiavosi lyg niekur nieko; atsainiai linktelėjo jam ir paprašė nunešti paketą į virtuvę.

Pobūvis niekuo nesiskyrė nuo kitų. Padrikai užsimezgęs pašnekesys greitai įsibėgėdavo, nors ir stokodamas energijos, ir be ryšio įsiliedavo į kitus pokalbius; staiga, nervingai pratrūkęs juokas sprogindavo po visą kambarį tarsi ištisinė atskirų pliūpsnių užtvara; svečiai plaukė iš vienos vietos į kitą, lyg ramiai užimdami besikeičiančias strategines pozicijas. Kai kurie iš jų tarsi šnipai, lydimi Editos arba Viljamo, klaidžiojo po visą namą ir aiškino, kad tokie seni namai esą daug pranašesni už naujus, ne tokius tvirtus pastatus, atsirandančius vienur kitur miesto pakraščiuose.

Dešimtą valandą dauguma svečių jau buvo prisikrovę lėkštes raikyto šalto kumpio ir kalakutienos, marinuotų abrikosų, įvairiausio garnyro ir mažylyčių pomidorų, salierų stiebų, alyvuogių, marinuotų daržovių, traškių ridikų ir smulkintų žalių žiedinių kopūstų; keletas buvo jau girti ir nevalgė nieko. Vienuoliktą dauguma svečių jau buvo išėję. Tarp likusiųjų buvo Gordonas ir Karolina Finčai, keletas katedros narių, kuriuos Stouneris pažinojo jau keletą metų, ir Holis Lomaksas. Lomaksas buvo gerokai įkaušęs, nors ir ne demonstratyviai; jis vaikščiojo atsargiai, lyg neštų sunkų daiktą nelygiu paviršiumi, o liesas išblyškęs jo veidas blizgėjo aptrauktas prakaito. Alkoholis atrišo jam liežuvį, ir nors jis kalbėjo tiksliai parinkdamas žodžius, balsas prarado įprastinę kandžią ironiją ir jis atrodė beginklis.

Jis papasakojo, koks vienišas buvo vaikystėje Ohajo valstijoje, kur jo tėvas buvo beveik klestintis smulkus verslininkas; papasakojo taip, tarsi kalbėtų apie kitą žmogų, papasakojo, kaip buvo atskirtas nuo visų savo luošumo, apie labai ankstyvą gėdos jausmą, kurio šaltinio nesuprato ir nuo kurio nedrįso gintis. Ir kai jis pasakojo apie ilgas dienas ir vakarus, kuriuos pats vienas leisdavo savo kambaryje skaitydamas, kad pabėgtų iš kalėjimo, kur jį buvo įkalinęs luošas kūnas, ir kaip jis pamažėle suvokė, kas yra išsilaisvinimas, ir kaip tas laisvės jausmas sustiprėjo, kai jis suprato jo prigimtį, – kai jis kalbėjo apie visa tai, Viljamas Stouneris pajuto jam artumą, kurio nė neįtarė. Jis suprato, kad Lomaksui žodžiai padėjo patirti tam tikrą virsmą, praregėjimą, kurio neišreikši jokiais žodžiais, kaip kartą jis pats patyrė per Arčerio Slouno paskaitą. Lomaksas tai patyrė anksti ir niekieno nepadedamas, tad jo žinojimas buvo autentiškesnis už Stounerio, bet, vienaip ar kitaip, svarbiausia buvo tai, kad jie abu pasirodė esą panašūs, nors galbūt nė vienas iš jųdviejų nebūtų norėjęs to prisipažinti kitam nei sau pačiam.

Jie šnekučiavosi iki keturių ryto, ir kuo daugiau gėrė, tuo jų kalba darėsi ramesnė, kol galiausiai visi nutilo. Visi sėdėjo susiglaudę tarp pobūvio likučių, it kažin kokioje saloje, spausdamiesi vienas prie kito, kad būtų šilčiau ir saugiau. Po valandėlės Gordonas ir Karolina Finčai atsistojo ir pasisiūlė parvežti Lomaksą namo. Lomaksas paspaudė Stouneriui ranką, pasiteiravo apie jo knygą ir palinkėjo sėkmingai ją išleisti, paskui priėjo prie Editos, kuri sėdėjo įsitempusi ant kėdės stačia atkalte, ir suėmė jos ranką; jis padėkojo jai už pobūvį. Tada, tarsi pagautas

kažkokio ramaus impulso, pasilenkė ir lūpomis palietė jos lūpas; Edita kilstelėjo ranką prie plaukų, ir valandėlę jiedu buvo šitaip sustingę, o kiti žiūrėjo į juos. Tai buvo skaisčiausias bučinys iš visų Stounerio matytų ir atrodė visai natūralus.

Stouneris išlydėjo svečius pro duris, padelsė valandėlę, kol jie nulips laiptais ir dings iš prieangio žibinto šviesos rato. Jį apsiautęs šaltas oras svilinte svilino; jis giliai įkvėpė, žvarba suteikė jam energijos. Paskui nenoriai uždarė duris ir grįžo vidun; svetainė buvo tuščia; Edita jau buvo užkopusi į viršų. Jis išjungė šviesą ir žengė per prigrioztą kambarį prie laiptų. Jau buvo beįprantąs prie tų namų: įsikibo į nematomą turėklą ir leidosi jo vedamas į viršų. Viršuje grindys buvo jau įžiūrimos, nes į koridorių sunkėsi šviesa pro praviras miegamojo duris. Jam einant koridoriumi ir įžengus į miegamąjį grindlentės po jo kojomis girgždėjo.

Editos drabužiai gulėjo netvarkingai išmėtyti ant grindų prie lovos, apklotai buvo nustumti kaip pakliūva; ji gulėjo nuoga ir žvilganti po lempa ant baltos nesulamdytos paklodės. Kūnas buvo atsipalaidavęs, begėdiškas savo išdriekta nuogybe ir švietė it blyškus auksas. Viljamas prisiartino prie lovos. Edita jau buvo spėjusi užmigti, tačiau šviesa iškrėtė pokštą – atrodė, kad pravira burna be garso taria aistros ir meilės žodžius. Viljamas ilgai stovėjo žiūrėdamas į ją. Jautė miglotą gailestį, netikrą draugiškumą ir įprastinę pagarbą; ir dar jį smelkė ilgesingas liūdesys, nes jis žinojo, kad niekada jos vaizdas nebesužadins to skaudžiai veriančio geismo, kurį jis buvo kitados patyręs, ir dar žinojo, kad jo niekada nebesujaudins, kaip kitados jaudino, tai, kad ji yra

šalia. Liūdnumas prasisklaidė, ir jis švelniai ją užklojo. Išjungė šviesą, atsigulė greta.

Kitą rytą Edita jautėsi pavargusi, negaluojanti ir visą dieną neišėjo iš kambario. Viljamas iškuopė namus ir pasirūpino dukra. Pirmadienį susitiko Lomaksą ir, prisiminęs pobūvio vakarą, šiltai jį prakalbino; Lomaksas jam atsakė su ironija, panašia į šaltą pyktį, ir neužsiminė apie pobūvį nei tądien, nei kada nors vėliau. Rodės, kad jis pajuto priešiškumą Stouneriui, ir įsikibo į jį.

Kaip Viljamas ir baiminosi, netrukus namas tapo žlugdančia finansine našta. Nors jis ir kruopščiai paskirstydavo savo atlyginimą, mėnesio pabaigoje visada likdavo be pinigų ir turėdavo kas mėnesį mažinti ir taip vis mąžtančias santaupas, kurias sukaupė dėstydamas vasarą. Pirmaisiais metais nusipirkus namą jis dukart nesumokėjo skolos Editos tėvui ir gavo ledinį moralizuojantį laišką su patarimais, kaip dera planuoti finansus.

Ir vis dėlto jis pajuto nuosavybės turėjimo džiaugsmą ir patyrė komfortą, kurio nesitikėjo. Jo kabinetas buvo pirmame aukšte, kiek toliau nuo svetainės, su aukštu langu į šiaurę; dieną jis būdavo užlietas minkštos šviesos, pabrėžiančios prašmatnų senu medžiu apmuštų sienų blizgesį. Rūsyje jis rado senų lentų, kurios, nuvalius purvą ir pelėsius, tiko prie tų medžiu apmuštų sienų. Jis jas nupoliravo ir sukalė iš jų lentynas, kad galėtų jaustis apsuptas knygų, o naudotų baldų parduotuvėje rado kelis apšiurusius krėslus, sofą ir senovišką rašomąjį stalą, kuris kainavo jam vos kelis dolerius ir daug savaičių restauravimo triūso.

Plušant prie kabineto ir pastarajam pamažu įgaunant pavidalą, Stouneris suprato, kad, pats to nežinodamas, daug metų gyveno susikūręs ir kažkur savyje užslėpęs – it kokią gėdingą paslaptį – vaizdą, kuris neva buvo kažkokios vietos vaizdas, o iš tikrųjų buvo jo paties vaizdas. Tad plušdamas prie savo kabineto siekė apibrėžti save patį. Kai šlifavo senas lentas knygų lentynoms ir regėjo nykstant šiurkštų paviršių bei pilkas laiko apnašas, ryškėjant medžio esmę ir galiausiai turtingą jo pluošto ir tekstūros grynumą, kai restauravo baldus ir stumdė juos į vietas kambaryje, jis pamažėle kūrė savo paties pavidalą, tvarkė save, darė save patį pakenčiamą.

Taigi, nepaisant nuolatinės įtampos, susijusios su skolos mokėjimu ir nepritekliais, keleri vėlesni metai buvo laimingi ir iš esmės jis gyveno taip, kaip svajojo gyvensiąs, kai buvo vyresniųjų kursų studentas ir vos tik vedęs. Edita neužėmė tokios didelės vietos jo gyvenime, kokią jis anksčiau tikėjosi ją užimsiant; atrodė, kad jie įžengė į ilgą paliaubų laikotarpį, panašų į aklavietę. Didžiąją laiko dalį jiedu praleisdavo atskirai; Edita nepriekaištingai tvarkė namus, kuriuose retai būdavo svečių. Kai nešluodavo, nevalydavo dulkių, nemazgodavo ar neblizgindavo, sėdėdavo savo kambaryje, ir atrodydavo, kad jaučiasi patenkinta. Ji niekad nekeldavo kojos į Viljamo kabinetą, rodės, jis jai neegzistavo.

Dukra vis dar daugiausia rūpinosi Viljamas. Popietėmis, grįžęs iš universiteto, pasiimdavo Greisę iš miegamojo viršuje, kurį jis pavertė vaikų kambariu, ir leisdavo jai žaisti savo kabinete, kai pats dirbdavo. Ji ramiai žaisdavo ant grindų pati viena,

visiškai patenkinta, kad niekas jai netrukdo. Retkarčiais Viljamas ją užkalbindavo, tada ji liaudavosi žaidusi ir pasižiūrėjusi į jį iš lėto nušvisdavo rimtu džiaugsmu.

Kartais jis pasikviesdavo studentus apsikeisti nuomonėmis ir pasišnekučiuoti. Prie rašomojo stalo jis laikė mažytę elektrinę viryklę, kad galėtų pavaišinti juos arbata, ir kai jie, droviai sėdėdami krėsluose, pasakydavo kokią pastabą apie jo biblioteką arba pagirdavo dukters gražumą, pajusdavo jiems drovų švelnumą. Atsiprašydavo, kad jo žmona nepasirodo, paaiškindavo, kad ji negaluoja, kol galiausiai suprato, jog nuolatiniai atsiprašymai, užuot pateisinę jos nebuvimą, tik dar labiau jį pabrėžia; jis liovėsi apie tai kalbėjęs, tikėdamasis, kad tyla kompromituoja jį mažiau negu aiškinimai.

Viljamo gyvenimas, išskyrus Editos pasitraukimą iš jo, buvo beveik toks, kokio jis norėjo. Kai nesiruošdavo paskaitoms, nevertindavo studentų darbų ar neskaitydavo disertacijų, jis skaitydavo ir rašydavo. Tikėjosi, kad laikui bėgant bus pripažintas ir kaip mokslininkas, ir kaip dėstytojas. Jo viltys dėl pirmosios knygos buvo kuklios ir santūrios, ir jis neapsiriko, nes vienas kritikas ją pavadino „elementaria“, o kitas – „kompetentinga apžvalga“. Iš pradžių jis labai didžiavosi ta knyga: laikydavo ją rankose, glostydavo neišvaizdų jos aplanką, vartydavo puslapius. Ji jam atrodė trapi, gyva, kaip vaikas. Perskaitė ją jau išspausdintą ir truputį nustebo, kad ji nei geresnė, nei prastesnė, negu jis manė ją būsiant. Paskui jam nusibodo į tą knygą žiūrėti, bet pagalvojęs apie ją, jos autorystę visada nustebdavo ir negalėdavo patikėti, kad išdrįso ją išleisti ir prisiimti tokią atsakomybę.

VII

Vieną 1927 metų pavasario vakarą Viljamas Stouneris grįžo namo vėlai. Drėgname šiltame ore tvyrojo ir maišėsi sprogstančių pumpurų kvapai, patamsyje čirškė svirpliai, tolumoje automobilis pakėlė dulkių debesį ir sudrumstė ramybę garsiu, ausį rėžiančiu dardesiu. Stouneris klumpino lėtai, paniręs į naujojo metų laiko snūdą, suglumintas gausybės žalių pumpurėlių, spindinčių krūmų ir medžių šešėliuose.

Kai įžengė į namus, Edita stovėjo svetainės gale, prispaudusi prie ausies telefono ragelį, ir žvelgė į jį.

– Tu pavėlavai, – ištarė.

– Taip, – atsakė jis maloniai, – turėjome doktorantų egzaminą žodžiu.

Ji padavė jam ragelį.

– Čia tau, tarpmiestinis. Kažkas stengėsi prisiskambinti tau visą popietę. Aš sakiau jiems, kad tu universitete, bet jie nesiliovė skambinę kas valandą.

Viljamas paėmė ragelį ir prisistatė. Jokio atsakymo. Tada vėl tarė:

– Alio!

Jam atsakė keistas plonas vyriškas balsas.

– Čia Bilas Stouneris?

– Taip. Su kuo kalbu?

– Jūs manęs nepažįstate. Aš ėjau pro šalį, ir jūsų mama paprašė, kad jums paskambinčiau. Skambinu jau visą popietę.

– Mat kaip, – pasakė Stouneris. Jo ranka, laikanti ragelį, drebėjo. – Kas nutiko?

– Jūsų tėtis, – ištarė balsas. – Nežinau, kaip pradėti.

Tas sausas, lakoniškas, išsigandęs balsas dudeno toliau, ir Viljamas Stouneris klausėsi jo bukai, tarsi jis būtų egzistavęs tik ragelyje, kurį laikė prie ausies. Tai, ką jis girdėjo, buvo susiję su jo tėvu. Beveik savaitę (aiškino tas balsas) jis jautėsi prastai, o kadangi samdinys nevaliojo pats vienas suarti ir apsėti laukų, jis, net ir smarkiai karščiuodamas, išėjo ankstų rytą į laukus sėti. Rytui įpusėjus samdinys rado jį kniūbsčią ant arimo, be sąmonės. Parnešė namo, paguldė į lovą ir nuėjo kviesti daktaro, bet vidurdienį jis buvo jau miręs.

– Ačiū, kad paskambinot, – mechaniškai ištarė Stouneris. – Pasakykite mano motinai, kad atvažiuosiu rytoj.

Pakabino ragelį ant kablio ir ilgai žiūrėjo į varpo pavidalo mikrofoną, pritvirtintą prie siauro juodo cilindro. Paskui pasisuko ir apsidairė po kambarį. Edita žiūrėjo į jį, laukdama, ką jis pasakys.

– Na, kas nutiko? – paklausė ji.

– Tėvas, – išlemeno Stouneris. – Mirė.

– O, Biliuk! – susijaudino Edita. Paskui linktelėjo galvą. – Vadinasi, tavęs nebus iki savaitės galo?

– Taip, – atsakė Stouneris.

– Tuomet aš pasikviesiu tetą Emą, kad man padėtų su Greise.

– Gerai, – mechaniškai atsakė Stouneris. – Gerai.

Jis rado, kas perimtų paskaitas iki savaitės galo ir anksti kitą rytą išvažiavo autobusu į Bunvilį. Plentas iš Kolumbijos į Kanzas Sitį, einantis pro Bunvilį, buvo tas pats, kuriuo jis traukė prieš septyniolika metų, kai pirmąsyk atvažiavo į universitetą; dabar jis buvo platus ir asfaltuotas, tvarkingos tiesios užtvaros skyrė tą kelią nuo kviečių ir kukurūzų laukų, švysčiojančių už autobuso lango.

Bunvilis nedaug tepasikeitė per tuos metus, kai jis jo nematė. Išdygo keletas naujų pastatų, buvo nuversta keletas senų, bet miestas išsaugojo savo plikumo ir trapumo aurą ir vis dar atrodė taip, lyg būtų laikinas konglomeratas, bet kada galintis išnykti. Nors dauguma gatvių per pastaruosius kelerius metus buvo išgrįstos, jį siautė plona dulkių migla ir dar galėjai pamatyti kelis arklių traukiamus ekipažus su plieniniais ratlankiais, skeliančiais žiežirbas, kai įsirėždavo į betoninį gatvės grindinį ar kelkraštį.

Namuose irgi niekas iš esmės nepasikeitė. Gal jie tik tapo dar griežtesni ir pilkesni, nei buvo anksčiau: ant sienų apkalos neliko nė šlakelio dažo, o nedažyti verandos rąstai smuktelėjo dar arčiau nuogos žemės.

Namie buvo žmonių – kaimynų, – kurių Stouneris neprisiminė; aukštas sulysęs vyras juodu kostiumu, baltais marškiniais ir siauru kaklaraiščiu buvo palinkęs prie jo motinos, kuri sėdėjo ant kėdės su stačia atkalte prie siauros medinės dėžės, kurioje gulėjo jo tėvas. Stouneris perėjo per kambarį. Aukštasis vyriškis jį pastebėjo ir žengė artyn; jo akys buvo pilkos ir negyvos, lyg

glazūruoto molio gabaliukai. Žemas salsvas baritonas, sodrus ir pritildytas, ištarė jam kelis žodžius; jis kreipėsi į jį „broli“ ir kalbėjo apie „netektį“, „Dievo valią“, pasiteiravo, ar Stouneris nenorėtų su juo pasimelsti. Stouneris pro jį praslinko ir atsistojo priešais motiną. Jos veidas plaukė priešais jį. Nors viskas buvo išskydę, jis pamatė, kad ji linktelėjo galvą ir atsistojo. Paskui įsikibo jam į parankę ir pasakė:

– Tu norėsi pamatyti tėvelį.

Liesdama jį taip, kad jis vos pajuto, motina nuvedė prie atviro karsto. Jis nudelbė akis žemyn. Žiūrėjo tol, kol akyse nuskaidrėjo, paskui, ištiktas šoko, atšlijo. Kūnas, į kurį jis žvelgė, buvo svetimo žmogaus kūnas: susitraukęs, mažylytis, o veidas it plono rudo popieriaus kaukė su giliomis juodomis įdubomis tose vietose, kur turėjo būti akys. Tamsiai mėlynas kostiumas, kuriuo tas kūnas buvo apgaubtas, buvo juokingai didelis, o iš rankovių kyšančios rankos, sudėtos ant krūtinės, atrodė kaip sudžiūvusios kažkokio gyvūno letenos. Stouneris atsisuko į motiną ir suprato, kad visas tas siaubas atsispindėjo jo akyse.

– Tėtis labai sublogo paskutinėmis savaitėmis, – paaiškino ji. – Prašiau jo, kad neitų į laukus, bet jis atsikėlė man dar nenubudus ir išėjo. Jis buvo netekęs galvos. Taip sirgo, kad neteko galvos ir nežinojo, ką daro. Daktaras sakė, kad taip ir buvo, kitaip jis nebūtų įstengęs to padaryti.

Jai kalbant Stouneris ją matė labai aiškiai: tarsi kalbėdama ji irgi būtų buvusi negyva, tarsi dalis jos būtų negrąžinamai sulindusi į karstą drauge su vyru ir niekada iš ten jau nebeišlįs. Jis ją matė tokią, kokia ji buvo: veidas sunykęs, susitraukęs, net

ir ramybės valandėlę jis buvo taip išsikreipęs, kad plonos lūpos nebedengė dantų galiukų. Ji vaikščiojo taip, tarsi nieko nesvertų ir visai neturėtų jėgų. Jis kažką sumurmėjo ir išėjo iš svetainės; nuėjo į kambarį, kuriame užaugo, stovėjo jo nykybėje. Jo akys degė ir buvo sausos, jis negalėjo verkti.

Jis pasirūpino viskuo, ko reikėjo laidotuvėms, ir pasirašė visus popierius, kuriuos reikėjo pasirašyti. Kaip ir visi kaimiečiai, jo tėvai turėjo laidotuvių draudimo polisus, kuriems atidėdavo kelis skatikus kas savaitę, net ir pačiais juodžiausiais laikais. Tie polisai, kuriuos motina ištraukė iš senos skrynios savo miegamajame, kėlė graudulį: įmantrūs spaudos paauksinimai buvo pradėję luptis, o pigus popierius po jais jau lūžinėjantis nuo senumo. Jis pasikalbėjo su motina apie jos ateitį: norėjo, kad ji važiuotų su juo į Kolumbiją. Ten daug vietos, tikino jis, ir (nuo melo jam sudiegė širdį) Edita džiaugsis jos draugija.

Bet motina pasakė su juo nevažiuosianti.

– Aš nesijausiu ten gerai, – teisinosi ji. – Mudu su tavo tėčiu... aš nugyvenau čia beveik visą gyvenimą. Nemanau, kad įsikūrusi kur nors kitur jausiuos gerai. Be to, Tobas... – Stouneris prisiminė, kad Tobas – tai juodaodis padėjėjas, kurį jo tėvas nusamdė prieš daugelį metų. – Tobas sakė, kad pabus čia tol, kol man jo reikės. Jis gražiai įsirengė kambarį rūsyje. Mudviem bus gerai.

Stouneris ginčijosi su ja, tačiau ji buvo nepaveikiama. Galiausiai jis suprato, kad ji nori tik vieno – numirti, o numirti nori ten, kur gyveno; ir suprato, kad motina nusipelnė to šlakelio orumo, kurį ji jaus padariusi taip, kaip nori.

Jie palaidojo tėvą mažame sklypelyje Bunvilio pakraštyje, ir Viljamas su motina grįžo į ūkį. Užmigti tą naktį jam nepavyko. Jis apsirengė ir nuėjo į lauką, kurį tėvas dirbo metai iš metų, kol štai dabar atėjo galas. Mėgino prisiminti jį, bet veidas, kurį jis pažinojo jaunystėje, taip ir neišplaukė. Atsiklaupė ant žemės, suėmė ranka sausą grumstą. Sutrynė jį ir stebėjo, kaip jis trupa, kaip smiltelės, tokios tamsios mėnulio šviesoje, byra jam tarp pirštų. Paskui nusišluostė ranką į kelnių klešnę, atsistojo ir patraukė atgal. Nemiegojo, gulėjo ant lovos ir stebeilijo pro vienintelį langą, kol išaušo, kol ant žemės nebeliko šešėlių, kol ji nusidriekė priešais jį pilka, skurdi ir beribė.

Po tėvo mirties Stouneris, kai tik galėdavo, važiuodavo savaitgaliais į ūkį ir, pamatęs motiną, kiekvieną sykį konstatuodavo, kad ji dar labiau sulyso, išblyško, nurimo, kol galiausiai ėmė atrodyti, kad gyvos liko tik jos įkritusios ryškios akys. Paskutinėmis dienomis ji išvis su juo nebekalbėjo, tik jos akys palengva mirkčiojo, kai ji žvelgė aukštyn gulėdama lovoje, ir retkarčiais iš lūpų išsprūsdavo trumpas atodūsis.

Jis palaidojo ją šalia vyro. Apeigoms pasibaigus, kai nedidelis gedėtojų būrelis pasišalino, Stouneris stovėjo vienas šaltame lapkričio vėjyje ir žvelgė į abu kapus: vieną dar atvirą savo naštai, kitą jau supiltą ir padengtą plonu žolės pūku. Paskui pasigręžė į menką pliką plotelį be jokių medžių, kur ilsėjosi kiti, tokie patys kaip jo motina ir tėvas, ir pažvelgė tolyn už jo, ton pusėn, kur buvo ūkis, kuriame jis gimė, kur jo motina ir tėvas nugyveno visus savo metus. Pamąstė apie kainą, kurios metai iš metų ši žemė reikalaudavo iš žmonių, nors likdavo tokia pati, kaip buvo, gal

tik šiek tiek bergždesnė, šiek tiek skurdesnė prieaugiu. Niekas čia nepasikeitė. Jų gyvenimus suėdė bedžiaugsmis triūsas, palaužęs valią, sustingdęs proto galias. O dabar jie gulėjo žemėje, kuriai atidavė gyvenimus, ir pamažu, metai po metų, žemė juos pasiims suvis. Drėgmė ir puvėsiai pamažėle užkrės pušų lentų dėžes, saugančias jų palaikus, pamažėle persimes į jų kūnus ir galiausiai suris paskutinius jų substancijos likučius. Ir jie taps bereikšme dalimi tos užsispyrėlės žemės, kuriai senų seniausiai save paaukojo.

Jis leido Tobui pasilikti ūkyje per žiemą; 1928 metų pavasarį paskelbė ūkį parduodąs. Buvo sutarta, kad Tobas liks ūkyje, iki tas bus parduotas, ir viskas, ką išaugins, bus jo. Tobas kaip įmanydamas geriau patvarkė sodybą, suremontavo namą ir perdažė nedidelį svirną. Bet tinkamas pirkėjas atsirado tik 1929 metų pavasarį. Stouneris sutiko su pirma pasiūlyta suma; tai buvo kiek daugiau negu du tūkstančiai dolerių; kelis šimtus dolerių davė Tobui, o likusią dalį rugpjūčio pabaigoj išsiuntė uošviui, kad sumažintų skolą už Kolumbijos namus.

Tų metų rudenį žlugo vertybinių popierių birža ir vietiniai laikraščiai mirgėte mirgėjo istorijomis apie Volstritą, apie sugriautus likimus ir pakitusius didžių žmonių gyvenimus. Kolumbijos gyventojų tai beveik nepalietė: miesto bendruomenė buvo konservatyvi ir beveik niekas iš miestiečių nebuvo investavęs pinigų į akcijas ar obligacijas. Tačiau pradėjo plaukti žinios apie bankų bankrotus visoje šalyje ir kai kuriems miestiečiams ėmė kilti abejonių. Keletas ūkininkų indėlius atsiėmė, o kai kurie

(paraginti vietinių bankininkų) dar padidino. Bet baimės niekas išties nejautė, kol nepasklido gandas apie mažo privataus banko, „Merchant's Trust", bankrotą Sent Luise.

Tai žiniai pasklidus Stouneris pietavo universiteto kavinėje, tad iškart grįžo namo pranešti apie tai Editai. „Merchant's Trust" buvo tas bankas, kuriame jie buvo paėmę paskolą namui ir kurio prezidentas buvo Editos tėvas. Tą popietę Edita paskambino į Sent Luisą, pasikalbėjo su motina; motina buvo linksma ir pasakė Editai, kad ponas Bostvikas ją užtikrino, jog jaudintis nėra dėl ko, jog per kelias savaites viskas susitvarkys.

Po trijų dienų Horacijus Bostvikas buvo rastas negyvas – savižudybė. Vieną rytą jis atėjo į savo kabinetą neįprastai linksmas, pasveikino kelis banko tarnautojus, kurie jau dirbo, nors banko durys buvo uždarytos, nužingsniavo į savo kabinetą, prieš tai pasakęs sekretorei, kad į skambučius neatsilieps, ir užsirakino iš vidaus. Maždaug dešimtą valandą šovė sau į galvą revolveriu, kurį nusipirko išvakarėse ir atsinešė portfelyje. Jokio raštelio nepaliko, bet dokumentai, tvarkingai sukrauti ant rašomojo stalo, pasakė viską, ką jis turėjo pasakyti. O jis turėjo pasakyti, kad juos paprasčiausiai ištiko finansinis krachas. Kaip ir jo bostonietis tėvas, jis neprotingai investavo ne vien tik savo, bet ir banko pinigus, ir krachas buvo toks absoliutus, kad jis nematė jokios išeities. Vėliau paaiškėjo, kad krachas buvo ne toks absoliutus, kaip jis manė savižudybės akimirką. Kai paveldėjimo dalykai buvo sutvarkyti, pasirodė, kad našlei liko namas bei šiek tiek nekilnojamojo turto Sent Luiso pakraščiuose, iš kurio gaunamų nedidelių pajamų jai užteko iki gyvenimo pabaigos. Tačiau

tai paaiškėjo ne iš karto. Viljamui Stouneriui buvo paskambinta telefonu ir pranešta apie Horacijaus Bostviko bankrotą ir savižudybę, o jis pranešė apie tai Editai taip švelniai, kaip tik jam leido šalti jųdviejų santykiai.

Edita į tą žinią sureagavo ramiai, kone taip, lyg būtų to tikėjusis. Ji valandėlę žvelgė į Stounerį netardama nė žodžio, paskui papurtė galvą ir užsigalvojusi pasakė:

– Vargšė mama. Ką ji dabar darys? Juk visada šalia buvo žmogus, kuris ja rūpinosi. Kaip ji dabar gyvens?

Stouneris tarė:

– Pasakyk jai, – ir sutrikęs nutilo, – pasakyk jai, kad gali persikelti gyventi pas mus, jei nori. Ji čia mielai laukiama.

Edita šyptelėjo keista su panieka sumišusio švelnumo šypsena:

– O, Biliuk. Ji verčiau numirtų pati. Negi tu nežinai?

Stouneris linktelėjo galvą.

– Ko gero, žinau, – pasakė.

Taigi tos dienos, kai Stouneriui buvo paskambinta, vakarą Edita išvažiavo į Sent Luisą, į laidotuves, ir ketino ten pabūti tiek, kiek reikės. Po savaitės Stouneris gavo trumpą žinutę, kad ji pabus su mama dar dvi savaites, o gal ir ilgiau. Jos nebuvo beveik du mėnesius, ir tame dideliame name Viljamas liko vienas su dukra.

Pirmąsias dvi dienas tušti namai keistai ir netikėtai kėlė jam nerimą. Bet jis prie tuštumos priprato ir ją pamėgo; po savaitės suprato, kad jaučiasi toks laimingas, koks nesijautė jau daug metų, ir kai pagalvodavo apie neišvengiamą Editos grįžimą, pajusdavo apmaudą, kurio jau nebebuvo prasmės nuo savęs slėpti.

Tą pavasarį Greisė atšventė savo šeštąjį gimtadienį, o rudenį pradėjo lankyti mokyklą. Kiekvieną rytą Stouneris išruošdavo ją į pamokas, o po pietų pareidavo iš paskaitų tokiu laiku, kad spėtų pasitikti grįžtančią.

Šešerių metų Greisė buvo aukšta, liekna mergaitė, labiau blondinė nei raudonplaukė, jos oda buvo nepaprastai šviesi, o akys – tamsiai mėlynos, kone violetinės. Ji buvo rami, linksma, mokėjo džiaugtis gyvenimu, ir jos tėvui tai kėlė tarsi nostalgiškos pagarbos jausmą.

Kartais Greisė žaisdavo su kaimynų vaikais, bet dažniausiai sėdėdavo su tėvu didžiuliame jo kabinete ir stebėdavo, kaip jis vertina studentų darbus arba skaito ar rašo. Užkalbindavo jį, ir jiedu šnekučiuodavosi – taip ramiai, taip rimtai, kad Viljamą užplūsdavo tiesiog neįsivaizduojama švelnumo banga. Ant geltono popieriaus lapų Greisė piešė kiek nevykusius, bet žavingus piešinius ir iškilmingai įteikdavo juos tėvui arba skaitydavo jam balsu iš pirmos klasės vadovėlio. Vakarais, kai ją paguldęs Stouneris grįždavo į kabinetą, pajusdavo, kad jam jos trūksta čia, jo kambaryje, bet pasiguosdavo mintimi, kad ji saugiai miega virš jo galvos. Pats beveik nesuvokdamas jis pradėjo ją auklėti ir apstulbęs, apimtas meilės stebėjo, kaip ji auga, kaip jos veide randasi protingumo apraiškos.

Edita grįžo į Kolumbiją tik kitų metų pradžioje, tad Kalėdas Stouneris atšventė dviese su dukra. Kalėdų rytą jiedu apsikeitė dovanomis; Greisė lankė kiek senamadišką mokyklą prie universiteto ir ten negrabiai nulipdė nerūkančiam tėvui peleninę. Viljamas jai padovanojo naują suknelę, pats išrinkęs ją

parduotuvėje miesto centre, keletą knygų ir spalvotų pieštukų rinkinį. Didžiąją dienos dalį abu sėdėjo priešais eglutę, šnekučiavosi ir žiūrėjo, kaip blyksi lemputės, atsispindėdamos žaisliukuose, o blizgučiai – tokia pasislėpusi ugnis – mirksi jiems nuo tamsiai žalių šakų.

Per Kalėdų atostogas, tą keistą, tarsi sustojusį ir tvyrantį virš veržlaus semestro metą, Viljamas Stouneris pradėjo suprasti du dalykus: jis įsisąmonino, kokią esmingai svarbią vietą Greisė užima jo gyvenime ir kad, ko gero, jis taps geru dėstytoju.

Širdies gilumoje pripažino, kad jis nėra geras dėstytojas. Visada, nuo pat pradžios, kai pačiose pirmose paskaitose apgraibomis ieškojo būdų perteikti pirmakursiams tai, ką perteikti privalėjo, jis suvokė prarają, skiriančią tai, ką jautė savo disciplinai, nuo to, ką perteikdavo auditorijai. Jis vylėsi, kad laikas ir patirtis tą prarają panaikins, bet taip neatsitiko. Jis žiauriai išduodavo tuos jam pačius brangiausius dalykus, kai apie juos kalbėdavo studentams: tai, kas buvo be galo gyva, jo žodžiuose nuvysdavo, o tai, kas jį labiausiai jaudino, išreikšta žodžiais netekdavo ugnies. Ir to neatitikimo suvokimas taip jį liūdino, kad tasai pojūtis tapo nuo jo nebeatsiejamas, kaip ir gunktelėję pečiai.

Tačiau per tas savaites, kai Edita buvo Sent Luise, skaitydamas paskaitas jis taip panirdavo į temą, kad neatitikimą pamiršdavo, užsimiršdavo pats ir net nebematydavo priešais sėdinčių studentų. Retkarčiais jį pagaudavo toks entuziazmas, kad jis pradėdavo mikčioti, gestikuliuoti ir nebepaisydavo konspektų, kuriais šiaip jau vadovaudavosi. Iš pradžių jį tas užsidegimas trikdydavo, jam atrodydavo, kad jis pernelyg familiariai elgiasi su savo medžiaga,

ir jis atsiprašydavo studentų, bet kai jie pradėjo lankytis jo namuose po paskaitų ir kai jų darbuose radosi truputis vaizduotės ir nedrąsių meilės apraiškų, tai tapo jam paskatinimu daryti tai, ko jo niekas nemokė. Literatūros, kalbos meilę, meilę proto ir širdies paslapčių, pasireiškiančių tiksliomis, keistomis ir netikėtomis raidžių ir žodžių kombinacijomis, išspausdintomis pačiais juodžiausiais ir šalčiausiais dažais, – tą meilę, kurią jis slėpė, tarsi ji būtų uždrausta ir pavojinga, jis ėmė demonstruoti, iš pradžių baikščiai, paskui drąsiai, galiausiai išdidžiai.

Atradimas, ką jis geba, jį nuliūdino ir drauge padrąsino. Prieš savo valią jis jautė, kad suklaidino ir savo studentus, ir save. Studentai, kurie iki šiol galėjo ramiai stumtis į priekį per jo paskaitas mechaniškai statydami koja už kojos, pradėjo žiūrėti į jį įtariai ir su apmaudu. Tie, kurie dar nebuvo jo studentai, ėmė lankyti jo paskaitas ir sveikinti jį koridoriuose. Jis kalbėjo užtikrinčiau ir jautė atsiradus savyje geranorišką tvirtą griežtumą. Įtarė, kad, pavėlavęs dešimčia metų, pradėjo suprasti, kas gi jis toks iš tikrųjų, ir tai, ką pamatė, buvo geriau ir sykiu blogiau nei tai, ką įsivaizdavo. Pasijuto pagaliau tampąs dėstytoju, kitaip tariant, žmogumi, kuriam jo žodžiai yra tiesa, kuriam orumo suteikia menas, neturintis nieko bendra su jo žmogiškuoju kvailumu, silpnumu ar neadekvatumu. Šiuo suvokimu jis negalėjo puikuotis, tačiau jis pakeitė jį taip, kad to nepastebėti buvo neįmanoma.

Todėl grįžusi iš Sent Luiso Edita pamatė jį pasikeitusį, ir nors nesuprato, kas atsitiko, tas pasikeitimas iš karto krito į akis. Ji grįžo popietiniu traukiniu jo neįspėjusi ir nužingsniavo per

svetainę tiesiai į kabinetą, kur ramiai sėdėjo jos vyras ir duktė. Ketino apstulbinti juos netikėtu savo pasirodymu ir pakitusia išvaizda, bet kai Viljamas pažvelgė į ją ir ji išvydo jo akyse nuostabą, iškart suprato, jog iš tikrųjų pasikeitė jisai, ir pasikeitė taip iš esmės, kad netikėto jos pasirodymo efektas dingo; o širdies gilumoje šaltai, tačiau su šiokia tokia nuostaba pagalvojo: aš jį pažįstu geriau, negu maniau.

Pamatęs ją namie ir tokią pasikeitusią Viljamas nustebo, bet tai jo nesujaudino, kaip būtų galėję sujaudinti kitados. Valandėlę jis žvelgė į žmoną, paskui atsistojo nuo stalo, perėjo per kambarį ir rimtai su ja pasisveikino.

Edita buvo trumpai nusikirpusi plaukus ir vožėjo skrybėlaitę, juos taip priglaudusia prie veido, kad jis atrodė lyg įspraustas į netaisyklingą rėmą; jos lūpos buvo nudažytos skaisčiai oranžiškai raudonai, o skruostikauliai paryškinti dviem raudylų dėmelėmis. Ji vilkėjo vieną iš tų trumpų madingų suknelių, kuriomis jaunos moterys žavėjosi pastaruosius kelerius metus: visiškai tiesi, ji krito jai nuo pečių iki kelių. Ji droviai šyptelėjo vyrui ir nutapeno per kambarį prie dukters, kuri sėdėjo ant grindų ir ramiai, įdėmiai ją nužiūrinėjo. Nerangiai pritūpė, nauja suknelė aptraukė jai šlaunis.

– Greise, širdele, – prabilo balsu, kuris Viljamui pasirodė dirbtinis ir lūžus, – ar pasiilgai mamytės? Ar manei, kad ji niekad nebegrįš?

Greisė pabučiavo motiną į skruostą ir rimtai pasižiūrėjo į ją.

– Tu pasikeitei, – pasakė.

Edita nusijuokė, atsistojo ir pakėlusi rankas aukštyn apsisuko.

– Mano nauja suknelė, nauji bateliai, nauja šukuosena. Ar tau patinka?

Greisė abejodama linktelėjo.

– Tu pasikeitei, – pakartojo.

Editos šypsena išplatėjo: ant vieno danties pasimatė lūpdažio pėdsakas. Ji pasisuko į Viljamą ir paklausė:

– Ar aš pasikeičiau?

– Taip, – atsakė Viljamas. – Žavinga. Labai daili.

Ji jam nusijuokė ir papurtė galvą.

– Vargšelis Biliukas, – ištarė.

Paskui vėl pasisuko į dukrą.

– Vadinasi, aš pasikeičiau, – pasakė jai. – Tikrai pasikeičiau.

Bet Viljamas žinojo, kad ji kalba jam. Ir tą pačią akimirką kažkaip neaiškiai suprato, kad Edita, pati to nenorėdama ir nesuvokdama, jam paskelbė naują karą.

VIII

Tas karo paskelbimas kilo iš permainos, prasidėjusios per tas savaites, kurias Edita praleido „namie“ Sent Luise po tėvo mirties. Jis sustiprėjo ir galiausiai virto žiaurumu, paakintas kitos permainos, kuri ištiko Viljamą Stounerį ir pamažėle didėjo jam supratus, kad jis gali tapti geru dėstytoju.

Kad ir kaip keista, tėvo laidotuvės Editos nesujaudino. Per visą tą įmantrią ceremoniją ji sėdėjo tiesi, nutaisiusi akmeninį veidą, ir toji išraiška nepakito jai žengiant pro spindintį ir putlų tėvo kūną puošniame karste. Bet kapinėse, kai karstas jau buvo nuleistas į siaurą duobę, išklotą dirbtinės žolės kilimėliais, ji nunarino savo bejausmį veidą, užsidengė jį delnais ir nepakėlė tol, kol kažkas palietė jos petį.

Po laidotuvių keletą dienų Edita praleido savo buvusiame kambaryje, kur užaugo, o su motina matydavosi tik per pusryčius ir vakarienę. Lankytojai, atėję pareikšti užuojautos, manė, kad ji skendi sielvarte.

– Jiedu buvo labai artimi, – paslaptingai ištardavo Editos motina. – Daug artimesni, negu atrodė.

Bet Edita vaikščiojo po tą kambarį taip, it vaikščiotų ten pirmąsyk gyvenime, nevaržoma, liesdama jo sienas, langus,

tikrindama jų tvirtumą. Kambaryje buvo skrynia, atnešta iš palėpės, pilna jos vaikystės mantos; ji vieną po kito atidarė visus rašomojo stalo stalčius, kurių niekas netraukinėjo daugiau nei dešimt metų. Suglumusi, neskubėdama, tarsi turėtų marias laiko, ji peržiūrėjo savo daiktus, glostė juos, pasukdavo čia į vieną pusę, čia į kitą, tyrinėjo kone pamaldžiai. Užėjusi vaikystėje gautą laišką, perskaitydavo jį nuo pradžios iki galo, lyg pirmą kartą; užtaikiusi pamirštą lėlę, šypsodavosi jai ir glostydavo jos dažytus porcelianinius skruostus, lyg vėl būtų dovaną gavęs vaikas.

Galiausiai tvarkingai sudėjo visą savo vaikišką mantą į dvi krūvas. Vienoje buvo žaislai ir niekučiai, kuriuos ji įsigijo pati, slaptos fotografijos ir mokyklos draugių laiškai, dovanos, kitados gautos iš tolimų giminaičių; kitoje krūvoje gulėjo tėvo jai dovanoti daiktai ir daiktai, su kuriais jis buvo tiesiogiai ar netiesiogiai susijęs. Kaip tik šita krūva ir pasiglemžė visą jos dėmesį. Metodiškai, bejausmiu veidu – be pykčio ir be džiaugsmo – ji ėmė iš jos daiktus vieną po kito ir juos naikino. Laiškus ir drabužius, lėlių kamšalą, smeigtukų pagalvėles ir nuotraukas ji sudegino židinyje; molines ir porcelianines lėlių galvas, jų rankas ir kojas sugrūdo ant židinio į miltelius, o tai, kas liko, viską sudeginusi ir sugrūdusi, sušlavė į krūvelę ir sumetusi į klozetą gretimame vonios kambaryje nuleido vandenį.

Kai viskas buvo baigta: dūmai kambaryje išvėdinti, židinys iššluotas, keli likę daiktai sugrąžinti į skrynią ir stalčius, Edita Bostvik-Stouner atsisėdo prie tualetinio staliuko ir pažvelgė į save veidrodyje, kurio sidabrinis pagrindas jau buvo pradėjęs plonėti ir luptis žvyneliais, tad atspindys buvo netobulas ar jo

išvis nebuvo, ir veidas atrodė keistai suskaidytas. Jai buvo trisdešimt metų. Plaukams jau stigo jaunatviško žvilgesio, aplink akis buvo susimetusios smulkutės raukšlelės, oda ant atsikišusių skruostikaulių labiau įsitempusi. Ji linktelėjo atvaizdui veidrodyje, staigiai atsistojo, nulipo laiptais žemyn ir pirmąsyk per visas tas dienas linksmai ir beveik intymiai pasišnekėjo su motina.

Ji norinti (prisipažino) pasikeisti. Pernelyg ilgai buvusi tokia, kokia buvo; kalbėjo apie savo vaikystę, apie savo santuoką. Tad, remdamasi neaiškiais šaltiniais, apie kuriuos kalbėjo neužtikrintai, ji susikūrusi savo įvaizdį, kurį norėtų realizuoti; ir beveik visus du mėnesius, kuriuos išbuvo Sent Luise su motina, atsidėjo tam savęs realizavimui.

Paprašė motinos paskolinti jai padorią pinigų sumą, ir ši impulsyviai tuos pinigus jai padovanojo. Edita įsigijo naują garderobą ir sudegino visus drabužius, kuriuos atsivežė iš Kolumbijos; plaukus nusikirpo trumpai, pagal paskutinę madą; nusipirkusi kosmetikos ir kvepalų, kasdien pratinosi visu tuo naudotis savo kambaryje. Išmoko rūkyti ir išlavino naują kalbos manierą, šiurkščią, šaižoką, su britiškomis intonacijomis. Į Kolumbiją grįžo gerai kontroliuodama tuos išorinius pokyčius, kitą, intymų pokytį užslėpusi vėlesniam laikui.

Grįžusi į Kolumbiją, pirmuosius du mėnesius ji buvo įnirtingai pasinėrusi į veiklą, ir, regis, jai nebereikėjo dėtis ligone ar ležna moterimi. Įstojo į nedidelę teatro trupę ir atsidėjo jai patikėtam darbui: kūrė ir tapė dekoracijas, rinko pinigus trupei išlaikyti ir netgi suvaidino kelis nežymius vaidmenis. Grįžęs namo po paskaitų, Stouneris rasdavo svetainę užplūstą jos

draugų – nepažįstamų žmonių, kurie žiūrėdavo į jį kaip į įsibrovėlį, o jis mandagiai pasveikindavo juos galvos linktelėjimu ir pasišalindavo į savo kabinetą, kur girdėdavo už sienų jų prislopintus patetiškus balsus.

Edita nupirko naudotą pianiną ir pastatė jį svetainėje prie sienos, skiriančios tą kambarį nuo Viljamo kabineto; muzikos pamokų ji atsisakė prieš pat vestuves, tad dabar viską pradėjo beveik iš naujo: grojo gamas, kankinosi skambindama pratimus, kurie jai buvo per sunkūs, kartais skambindavo porą valandų per dieną, dažniausiai vakarais, kai Greisė jau būdavo paguldyta miegoti.

Studentų būreliai, kuriuos Stouneris kviesdavo namo padiskutuoti, didėjo, susirinkimai dažnėjo; Edita nebenorėjo tupėti viršuje, atskirai nuo visų. Ji primygtinai vaišindavo juos kava ar arbata ir ją atnešusi pasilikdavo kabinete. Kalbėdavo garsiai, linksmai ir sugebėdavo nukreipti kalbą į savo darbą tame mažame teatre, į savo muzikos pamokas arba tapybą bei skulptūrą, kurių (taip ji pareiškė) ketino vėl imtis, kai tik suras laiko. Sugluminti ir nejaukiai pasijutę, studentai pamažėle liovėsi lankęsi jų namuose, ir Stouneris pradėjo susitikinėti su jais prie kavos puodelio universiteto valgykloje ar kavinukėse, išsibarsčiusiose po visą studentų miestelį.

Jis niekada neužsimindavo Editai apie jos pakitusį elgesį; jos veikla jį ne itin erzino, be to, ji atrodė laiminga, nors gal ir per daug stengėsi tai parodyti. Šiaip ar taip, dėl to, kaip pakrypo jos gyvenimas, jis kaltino save: jis nesugebėjo atverti jai kokios nors prasmės jųdviejų bendrame gyvenime, jų santuokoje. Tad ji

pasielgė teisingai, suradusi prasmę srityse, kurios neturėjo nieko bendra su juo, ir nuėjusi tais keliais, kuriais jis negalėjo paskui ją sekti.

Padrąsintas savo, kaip dėstytojo, sėkmės ir didėjančio populiarumo tarp geriausių vyresniųjų kursų studentų, 1930 metų vasarą jis pradėjo rašyti naują knygą. Ir dabar beveik visą laisvą laiką praleisdavo savo kabinete. Jiedu su Edita vis dar vaidino, kad jų miegamasis – bendras, bet Stouneris retai kada ten pasirodydavo ir niekada neperžengdavo jo slenksčio naktį. Miegodavo ant sofos savo kabinete ir netgi drabužius laikė nedidukėje spintoje, kurią sukurpė kambario kampe.

Užtat jis galėjo būti su Greise. Ji daug laiko praleisdavo su tėvu jo kabinete, kaip įprato dar tuomet, kai motina buvo ilgam išvykusi pirmą kartą; Stouneris netgi surado jai mažą rašomąjį stalą ir kėdę, kad ji turėtų kur skaityti ir ruošti pamokas. Valgydavo jiedu daugiausia vieni; Edita paprastai būdavo išėjusi, o kai likdavo namie, dažniausiai linksmindavo savo teatro draugus vakarėliais, kuriuose vaikui dalyvauti nederėjo.

Paskui Edita staiga liovėsi išeidinėti. Visi trys vėl pradėjo valgyti drauge. Ir Edita netgi parodė šiokį tokį norą rūpintis namais. Kambariuose buvo tylu, net pianinu nebuvo skambinama, tad klaviatūrą dengė dulkių sluoksnis.

Jie buvo priėję tokią šeimyninio gyvenimo ribą, kai retai kalbėdavo apie save ar vienas apie kitą, bijodami sugriauti tą trapią pusiausvyrą, kuri darė jų gyvenimą įmanomą. Tad tik po ilgų dvejonių ir apsvarstęs pasekmes Stouneris galiausiai paklausė jos, ar kas nors atsitiko.

Jiedu sėdėjo prie vakarienės stalo; Greisei buvo leista nueiti į tėvo kabinetą pasiieškoti kokios nors knygos.

– Ką tu turi galvoje? – paklausė Edita.

– Tavo draugus, – paaiškino Viljamas. – Jie jau seniai nebesirodo, ir tu, regis, nebesi paskendusi teatro veikloje. Tad aš ir pagalvojau, ar kas neatsitiko.

Beveik vyrišku judesiu Edita išstūmė cigaretę iš pakelio, gulėjusio prie jos lėkštės, įsibruko ją į burną ir prisidegė ką tik pusiau surūkytos cigaretės galu. Neištraukusi cigaretės iš burnos, giliai įkvėpė dūmą ir atlošė galvą, o kai vėl pažvelgė į Viljamą, jos akys buvo susiaurėjusios, žvilgsnis suktas ir pašaipus.

– Nieko neatsitiko, – patikino ji. – Tik jie man nusibodo, ir tas darbas irgi. Negi visada kas nors turi atsitikti?

– Ne, – atsakė Viljamas, – aš tik pamaniau, gal tu sunegalavai, ar ką.

Jis pamiršo tą pokalbį, netrukus atsistojo ir nuėjo į kabinetą, kur Greisė sėdėjo prie savo rašomojo stalo, pasinėrusi į knygą. Stalinės lempos šviesa spindėjo jos plaukuose, ryškiai apibrėždama susikaupusio veiduko kontūrus. Ji gerokai ūgtelėjo per pastaruosius metus, pagalvojo Viljamas, ir lengvas, gana malonus liūdesys sugniaužė jam gerklę. Jis nusišypsojo ir ramiai žengė prie savo stalo.

Po kelių minučių jau buvo nugrimzdęs į savo darbą. Išvakarėse jis baigė vertinti studentų darbus ir pasiruošė paskaitoms savaitei į priekį. Tad šįvakar ir dar kelis vakarus galės atsidėti savo knygai. Jam buvo dar nevisiškai aišku, kokią knygą rašys; apskritai jis norėjo pratęsti tai, ką pradėjo pirmąja knyga, tiek

epochos atžvilgiu, tiek užmoju. Norėjo aprėpti anglų Renesansą ir savuosius Antikos bei Viduramžių lotynų poetų įtakų tyrimus perkelti į tą sritį. Dabar buvo planavimo etapas, ir tas etapas teikė jam daugiausia džiaugsmo: skirtingų požiūrių sugretinimas ir atrinkimas, kai kurių strategijų atmetimas, paslaptys ir abejonės, glūdinčios dar neištirtose galimybėse, pasirinkimo padariniai... Galimybės, kurias regėjo, taip jį pradžiugino, kad jis nebesitvėrė savame kailyje. Atsistojo, žengė kelis žingsnius ir, tarytum kokio neviltingo džiaugsmo apimtas, užkalbino dukrą, o ji pakėlė akis nuo knygos ir jam atsakė.

Greisė pagavo jo nuotaiką, ir tai, ką jis pasakė, ją prajuokino. Paskui abudu juokėsi drauge, be jokios priežasties, tarsi būtų septynmečiai. Staiga kabineto durys atsivėrė, ir akinanti svetainės šviesa suraižė šešėliuotas kabineto nišas. Tarpduryje stovėjo tos šviesos išryškinta Edita.

– Greise, – kreipėsi ji lėtai ir aiškiai, – tėvelis dirba. Netrukdyk jam.

Valandėlę Viljamas ir jo duktė buvo taip apstulbinti to netikėto įsiveržimo, kad abudu sustingo ir neteko žado. Paskui Viljamas išlemeno:

– Nesijaudink, Edita, ji man netrukdo.

Edita pakartojo, tarsi jis nieko nebūtų pasakęs:

– Greise, ar girdėjai, ką aš pasakiau? Išeik tuojau pat.

Apstulbusi Greisė atsistojo ir žengė per kambarį. Jo vidury sustojo, iš pradžių pažvelgė į tėvą, paskui į motiną. Edita jau buvo vėl bepradedanti savo giesmelę, bet Viljamui pavyko ją nutraukti.

– Viskas gerai, Greise, – pasakė jis kaip įmanydamas ramiau. – Viskas gerai. Eik su mama.

Kai Greisė išėjo į svetainę, Edita kreipėsi į vyrą:

– Vaikui suteikta per daug laisvės. Nenormalu, kad ji tokia rami, tokia užsisklendusi. Ji per daug ilgai užsibuvo viena. Jai reikia būti aktyvesnei ir žaisti su savo amžiaus vaikais. Nejau tu nesupranti, kokia ji nelaiminga?

Ir uždarė duris jam dar nespėjus atsakyti.

Jis ilgai stovėjo kaip įbestas. Pažvelgė į savo rašomąjį stalą, apšnerkštą popieriaus lapais ir knygomis. Stovėjo taip susiraukęs dar keletą minučių, tarsi norėtų kažką prisiminti. Paskui vėl pasisuko ir priėjo prie Greisės rašomojo stalelio, pastovėjo prie jo kurį laiką, kaip ką tik stovėjo prie savo stalo. Lempą išjungė, ir stalo viršus tapo pilkas, be jokios gyvybės. Tada Stouneris žengė per kambarį prie sofos, atsigulė ir įdūrė akis į lubas.

Viso to bjaurastį jis suvokė pamažu ir tik po keleto savaičių pajėgė prisipažinti sau suvokęs, ką Edita rezga, o kai galiausiai jau drįso tai prisipažinti, jo tai beveik nenustebino. Savo kampaniją Edita vykdė taip sumaniai ir protingai, kad jis negalėjo rasti jokios racionalios dingsties pasiskųsti. Po to netikėto ir beveik brutalaus įsiveržimo į jo kabinetą aną vakarą, įsiveržimo, kuris dabar, per laiko atstumą, atrodė jam lyg nelauktas puolimas iš pasalų, Editos strategija tapo ne tokia tiesmukiška, ramesnė ir santūresnė. Tai buvo strategija, pridengta meile ir rūpesčiu, tad prieš ją Stouneris buvo visiškai bejėgis.

Dabar Edita visą laiką sėdėjo namie. Rytais ir ankstyvą popietę, kai Greisė būdavo mokykloje, ji uoliai keitė Greisės miegamojo apstatymą. Išnešė rašomąjį staliuką iš Stounerio kabineto, nuvalė politūrą ir perdažė jį šviesiai rožine spalva, o aplink jį pritvirtino platų tokios pačios spalvos raukto atlaso kaspiną, tad iš stalo, prie kurio Greisė buvo pripratusi, nebeliko nieko; vieną popietę, Greisei stovint šalia ir netariant nė žodžio, ji peržiūrėjo visus drabužėlius, kuriuos jai buvo nupirkęs Viljamas, daugumą jų išmetė ir pažadėjo, kad savaitgalį jos nueis į miesto centrą ir pakeis visa tai, ką išmetė, tinkamesniais, „mergaitiškesniais" apdarais. Taip jiedvi ir padarė. Vakarop, nuvargusi, bet triumfuojanti, Edita grįžo su krūvą ryšulių ir išsekusia dukra, kuri jautėsi žiauriai nepatogiai vilkėdama nauja kietai iškrakmolyta suknele su nesuskaitoma daugybe raukinukų ir išpūsta palanka, iš po kurios jos kojos kyšojo it apgailėtini pagaliukai.

Edita nupirko dukrai lėlių, žaislų ir, kai Greisė žaisdavo su jais, pati sukinėdavosi aplinkui, tarsi tai būtų jos pareiga; ji privertė ją mokytis skambinti pianinu ir sėdėdavo ant suoliuko greta, kai ji skambindavo gamas; menkiausiai progai pasitaikius rengdavo jai šventes, į kurias sukviesdavo kaimynų vaikus, ir tie ateidavo pagiežingi, paniurę, įsispraudę į standžius išeiginius drabužius; be to, ji griežtai prižiūrėjo, ką jos duktė skaito ir kaip ruošia pamokas, neleisdama jai dirbti ilgiau, nei jos nuskirtą laiką.

Dabar Editos viešniomis tapo kaimynų vaikų motinos. Jos užsukdavo rytais, gerdavo kavą ir šnekučiuodavosi, kol vaikai būdavo mokykloje, o popietėmis atsivesdavo ir juos, stebėdavo,

kaip jie žaidžia didžiulėje svetainėje ir tuščiai plepėdavo, stelbiamos triukšmo, kurį vaikai keldavo žaisdami ir lakstydami.

Stouneris tomis popietėmis šiaip jau būdavo savo kabinete, ir kadangi motinos kalbėdavo garsiai, stengdamosi perrėkti vaikų balsus, girdėdavo visus jų pokalbius.

Kartą, triukšmui pritilus, jis išgirdo Editą sakant:

– Vargšė Greisė. Ji taip myli savo tėvą, o jis jai skiria taip mažai laiko. Suprantate, jo darbas, be to, jis pradėjo rašyti naują knygą...

Keistai, lyg žiūrėdamas iš kažkur toli, jis pastebėjo, kad jo rankos, laikančios knygą, ėmė virpėti. Jos virpėjo ilgokai, kol galiausiai jis jas sutramdė, sugrūdęs giliai į kišenes, sugniaužęs į kumščius ir nepaleisdamas.

Dabar jis dukrą matydavo retai. Jie valgydavo visi trys drauge, bet tuomet jis vargiai teišdrįsdavo ją prakalbinti, nes jei prakalbindavo ir jei Greisė jam atsakydavo, Edita iškart surasdavo ką prikišti dukrai dėl laikysenos prie stalo arba sėdėsenos ir pasakydavo savo pastabą taip šaižiai, kad Greisė nebepratardavo nė žodžio ir nepakeldavo galvos iki pat pietų ar vakarienės pabaigos.

Greisė ir šiaip buvo plonytė, bet pradėjo dar labiau liesėti. Edita švelniai šaipėsi, kad ji „auga aukštyn, o ne platyn“. Jos žvilgsnis pasidarė budrus, beveik nepatiklus, veido išraiška, kitados ramiai giedra, dabar buvo arba niūroka, arba džiugi, beveik isteriška, ji retai kada besišypsodavo, nors juokdavosi dažnai. O kai nusišypsodavo, rodės, jos veidu šmėsteldavo šešėlis. Kartą, kai Edita buvo viršuj, Viljamas susidūrė su ja svetainėje. Greisė

droviai jam nusišypsojo, jis nevalingai pritūpė ir apkabino ją. Pajuto, kaip jos kūnas sustingo, o veide pasirodė išgąstis ir suglumimas. Jis palengva atsistojo, žingtelėjo nuo jos, sulemeno kažką be ryšio ir pasišalino į savo kabinetą.

Kitą rytą jis liko sėdėti prie pusryčių stalo, kol Greisė išėjo į mokyklą, nors ir žinojo, kad pavėluos į devintos valandos paskaitą. Išlydėjusi Greisę pro duris, Edita į valgomąjį negrįžo, ir jis žinojo, kad ji jo vengia. Tad pats nupėdino į svetainę, kur žmona sėdėjo ant sofos su kavos puodeliu ir cigarete.

Be jokių įžangų išpyškino:

– Edita, man nepatinka tai, kas darosi su Greise.

Ji atrėžė jam iškart, tarsi tik to ir laukė:

– Ką tu turi galvoje?

Stouneris atsisėdo kitame sofos gale, atokiau nuo žmonos. Jį apniko bejėgiškumo jausmas.

– Tu žinai, ką aš turiu galvoje, – atsakė su nuovargio gaidele. – Nebūk su ja tokia griežta. Nekankink jos.

Edita sutrynė lėkštelėje cigaretę.

– Greisė dar niekada nebuvo tokia laiminga. Dabar ji turi draugų ir turi kuo užsiimti. Suprantu, jog tu per daug užsiėmęs, kad tai pastebėtum, bet privalai žinoti, kad pastaruoju metu ji daug daugiau bendrauja su kitais. Be to, ji juokiasi. Anksčiau ji niekad nesijuokdavo. Beveik niekada.

Viljamas žvelgė į ją nustėręs.

– Ir tu tiki tuo, ką sakai?

– Žinoma, kad tikiu, – atšovė Edita. – Juk aš jos motina.

Ir Stouneris suprato, kad ji tikrai tuo tiki. Jis palingavo galvą.

– Aš niekad nenorėjau prisipažinti to pats sau, – prabilo jis savotiškai ramiai, – bet tu juk iš tikrųjų manęs nekenti, Edita, ar ne?

– Ką? – Nuostaba jos veide buvo neapsimestinė. – O, Biliuk! – Ir ji nusijuokė aiškiai, nevaržomai. – Nekvailiok. Na ką tu, žinoma, kad ne. Juk tu mano vyras.

– Nesinaudok vaiku. – Jis negalėjo sutvardyti balso taip, kad jis nedrebėtų. – Tau nėra reikalo toliau taip elgtis. Sugalvok ką nors kita. O jeigu ir toliau naudosies Greise, aš... – Jis nebaigė sakinio.

Po valandėlės Edita paklausė:

– Tu... – ji kalbėjo ramiai, be iššūkio. – Tu gali padaryti tik viena – palikti mane, bet tu to niekada nepadarysi. Mudu abu tai žinom.

Jis linktelėjo galvą.

– Manau, tu teisi.

Jis aklai atsistojo ir nužingsniavo į savo kabinetą. Išsitraukė iš spintos paltą, pasiėmė prie stalo stovėjusį portfelį. Kai ėjo per svetainę, Edita vėl kreipėsi į jį.

– Biliuk, aš neskriausiu Greisės. Tu privalai tai žinoti. Aš ją myliu. Ji mano brangiausia duktė.

Ir jis žinojo, kad tai tiesa, kad ji iš tikrųjų ją myli. Ir žinant šitai jam norėjosi staugte staugti. Jis papurtė galvą ir išėjo į šaltį.

Grįžęs namo vakare pamatė, kad per tą dieną Edita, padedama vietinio pagalbininko, išnešė iš kabineto visą jo mantą. Sugrūsti svetainės kampe stovėjo jo rašomasis stalas ir sofa, o aplink gulėjo sujaukti drabužiai, popieriai ir visos jo knygos.

*

Kadangi dabar daugiau bus namie, ji nusprendusi (taip jam paaiškino) vėl imtis tapybos ir skulptūros, o jo kabinetas su šiaurine šviesa – vienintelė vieta visuose namuose, kur apšvietimas bus jai tinkamas. Ji žinojusi, kad jis būsiąs nieko prieš iš ten išsikraustyti, jis galįs naudotis įstiklinta saulėtąja veranda namo gale – ji atokiau nuo svetainės, ir jam ten būsią ramiau, patogiau dirbti.

Bet saulėtoji veranda buvo tokia maža, kad jis negalėjo ten susidėti savo knygų jokia tvarka, o kadangi joje nebuvo vietos nei rašomajam stalui, nei sofai, stovėjusiems jo kabinete, tai jis nugabeno juos į rūsį. Žiemą verandą buvo sunku apšiltinti, o vasarą, jis žinojo, saulė taip svilins pro aklinai įstiklintus langus, kad joje vargiai beištversi. Ir vis dėlto jis dirbo ten kelis mėnesius. Pasistatė mažą staliuką ir naudojosi juo kaip rašomuoju stalu, dar nusipirko reflektorinį šildytuvą, kad bent kiek apsigintų nuo šalčio, kuris vakarais skverbdavosi per ploną sienų apkalą. Naktį miegodavo susisupęs į antklodę svetainėje ant sofos.

Po kelių mėnesių palyginti ramios, nors ir nepatogios taikos, grįžęs po pietų iš universiteto jis vis aptikdavo jo kabinetu tapusiame kambaryje nerūpestingai paliktus visokius nebereikalingų daiktų likučius: sulūžusias lempas, nebenaudojamus patiesalus, skryneles ir dėžutes nuo visokių niekučių.

– Rūsyje taip drėgna, – paaiškino Edita, – jie ten supus. Juk tu neturi nieko prieš, jei kurį laiką palaikysiu juos čia, ar ne?

Vieną pavasario popietę jis grįžo namo per baisią liūtį ir pamatė, kad vienas lango stiklas išdaužtas, o lietus permerkė kelias

jo knygas ir daugybę užrašų taip, kad jie buvo nebeišskaitomi; po kelių savaičių aptiko, kad Greisei ir keliems jos draugams buvo leista žaisti jo kambaryje ir kad dar daugiau jo užrašų ir pirmieji naujosios knygos puslapiai buvo suplėšyti ir sudarkyti nepataisomai.

– Aš juos įleidau tik kelioms minutėms, – teisinosi Edita. – Juk jiems reikėjo kur nors žaisti. Neįsivaizduoju, kas ten nutiko. Tau reikia pasikalbėti su Greise. Aš jai aiškinau, koks tau svarbus tavo darbas.

Tada jis pasidavė. Perkėlė kiek tik buvo įmanoma knygų į savo kabinetą universitete, kuriuo dalinosi su trimis jaunesniais dėstytojais, ir visą tą laiką, kurį anksčiau dirbdavo namie, dabar praleisdavo čia, o namo anksti pargrįždavo tik tuomet, kai taip pasiilgdavo dukters, kad nebevaliodavo ištverti nepamatęs jos nors akimirką ar neištaręs jai vieno kito žodžio.

Bet kabinete vietos buvo tik daliai knygų, ir jo darbas dažnai nutrūkdavo dėl to, kad po ranka nebūdavo reikiamų tekstų. Be to, vienas iš jo kolegų, toks uolus vaikinas, turėjo įprotį vakarais diskutuoti ten su studentais, ir šnypščiantys, sunkiai vykstantys jų pokalbiai blaškydavo jį taip, kad jam būdavo sunku susikaupti. Ta jo knyga liovėsi jį dominusi, darbas pamažėle lėtėjo, paskui išvis sustojo. Galiausiai Stouneris suprato, kad knygos rašymas tapo jam užuovėja, dingstimi ateiti į universitetą vakare. Jis skaitė, studijavo ir galop pajuto, kad ta veikla teikia jam šiokią tokią paguodą, malonumą, net šlakelį to senų laikų džiaugsmo, kai tiesiog mokėsi neturėdamas jokio konkretaus tikslo.

Edita liovėsi persekiojusi dukrą ir taip įkyriai ja rūpinusis, tad Greisė jau retkarčiais nusišypsodavo ir net laisviau su juo pasikalbėdavo. Ir jam pasirodė, kad gyventi įmanoma ir net įmanoma retkarčiais pasijusti laimingam.

IX

Anglų filologijos katedros vedėjo pareigos, po Arčerio Slouno mirties laikinai patikėtos Gordonui Finčui, buvo kasmet iš naujo pavedamos jam ir galiausiai visi katedros nariai priprato prie tos netyčia susiklosčiusios anarchijos: paskaitų tvarkaraščiai vis dėlto būdavo sudaromi, paskaitos vyko, nauji etatai būdavo patvirtinami, kasdieniai katedros reikalai kažkaip tvarkomi, ir mokslo metai keitė vieni kitus. Visi suprato, kad nuolatinis katedros vedėjas bus paskirtas iškart po to, kai tik bus galima patvirtinti Finčą Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu, kuriuo jis šiaip jau buvo faktiškai, bet dar neoficialiai; grėsė pavojus, kad Džozaja Klermontas niekada nenumirs, nors jau retai kada bematydavai jį slampinėjant koridoriuose.

Katedros nariai gyveno kasdienybe, dėstė tuos pačius kursus kaip ir prieš metus, o laisvomis tarp paskaitų valandėlėmis lankydavosi vieni kitų kabinetuose. Oficialiai jie susitikdavo tik kiekvieno semestro pradžioje, kai Gordonas Finčas sukviesdavo formalų katedros posėdį, ir tomis progomis, kai Doktorantūros koledžo dekanas pasiųsdavo jiems priminimus išdalinti egzaminų žodžiu ir disertacijų užduotis doktorantams, kurių mokslai ėjo į pabaigą.

Tie egzaminai surydavo daugiausia Stounerio laiko. Savo nuostabai, jis pradėjo džiaugtis kukliu savo, kaip dėstytojo, populiarumu: jam tekdavo atsakyti studentams, norintiems užsirašyti į doktorantams skirtą jo seminarą „Lotyniškoji tradicija ir Renesanso literatūra", o per jo apžvalgines paskaitas žemesniesiems kursams auditorijos visada būdavo sausakimšos. Keletas doktorantų paprašė jį būti jų moksliniu vadovu, kiti – disertacijos gynimo tarybos nariu.

1931 metų rudenį seminaro grupė buvo jau beveik visiškai surinkta dar prieš užsirašymo į jį dieną: daugelis doktorantų buvo susitarę su Stouneriu praėjusių metų pabaigoje arba vasarą. Semestrui prasidėjus, po savaitės į Stounerio kabinetą užsuko studentas ir pasiprašė būti priimtas į tą seminarą.

Stouneris sėdėjo prie rašomojo stalo su seminaro dalyvių sąrašu prieš akis ir svarstė, kaip jiems paskirstyti užduotis; tai buvo ypač sunku, nes daugelio iš jų jis nepažinojo. Buvo rugsėjo popietė, langas prie jo rašomojo stalo atlapotas; didelio pastato šešėlis krito ant vejos, tiksliai nubrėždamas jo kontūrus: kupolo pusratis ir netaisyklinga stogo linija, tamsinantys vejos žalumą ir nepastebimai šliaužiantys tolyn į studentų miestelį ir dar už jo. Pro langą pūstelėjo šaltokas vėjelis, atnešdamas gaivų rudens aromatą.

Kažkas pasibeldė į praviras duris, Stouneris atsisuko ir pakvietė:

– Prašom.

Iš koridoriaus tamsos į kambario šviesą įšliurino kažkoks pavidalas. Stouneris mieguistai pamirksėjo priešais koridoriaus

blausumą, atpažindamas studentą, kurį buvo matęs universiteto koridoriuose, bet nežinojo, kas jis toks. Kairė jaunuolio ranka nejudamai styrojo jam prie šono, o kairę koją eidamas jis vilko. Veidas buvo išblyškęs, apskritas, kaip ir jo akiniai raginiais rėmeliais, tvarkingai šone perskirti plaukai – juodi, ploni, prigludę prie apskrito pakaušio.

– Daktaras Stouneris? – pasiteiravo studentas; jo balsas buvo spigus, kalbėjo jis kapotai, bet raiškiai.

– Taip, – patvirtino Stouneris. – Gal prisėstumėt?

Jaunuolis atsisėdo ant medinės kėdės su stačia atkalte prie Stounerio rašomojo stalo; jo koja buvo ištiesta, o ant jos gulėjo nuolat į puskumštį suriesta kairė ranka. Jis nusišypsojo, palingavo galvą ir ištarė keistu, save menkinančiu tonu:

– Jūs tikriausiai manęs nepažįstate, aš Čarlzas Volkeris. Antrųjų metų doktorantas. Aš padedu daktarui Lomaksui.

– Taip, pone Volkeri, – atsiliepė Stouneris. – Kuo galiu jums padėti?

– Na, norėčiau, kad padarytumėt man paslaugą, pone Stouneri. – Volkeris vėl šyptelėjo. – Žinau, kad jūsų seminare vietų jau nėra, bet aš labai norėčiau jį lankyti. – Jis nutilo, paskui pabrėžtinai pasakė: – Daktaras Lomaksas man patarė su jumis pasikalbėti.

– Suprantu, – atsakė Stouneris. – Kokia jūsų specializacija, pone Volkeri?

– Poetai romantikai, – atsakė Volkeris. – Daktaras Lomaksas bus mano disertacijos vadovas.

Stouneris linktelėjo galvą.

– Kiek jūs jau pasistūmėjote ją rašydamas?

– Tikiuosi baigti ją per dvejus metus, – paaiškino Volkeris.

– Na, tuomet bus lengviau, – pasakė Stouneris. – Aš rengiu tą seminarą kasmet. Dabar grupė išties jau tokia didelė, kad vargiai gali jį pavadinti seminaru, o dar vienas žmogus būtų visiška prapultis. Kodėl jums nepalaukus kitų metų, jei iš tikrųjų norite to kurso?

Volkeris nudelbė akis.

– Na, atvirai kalbant, – ir jis vėl plačiai nusišypsojo, – aš esu nesusipratimo auka. Kaltas, žinoma, esu pats. Nesupratau, kad kiekvienam doktorantui privalu lankyti mažiausiai keturis seminarus, kad gautų laipsnį, o aš pernai nelankiau nė vieno. Ir, kaip jums žinoma, negalima lankyti daugiau kaip vieno per semestrą. Tad, kad baigčiau doktorantūrą po dvejų metų, šį semestrą privalau lankyti vieną seminarą.

Stouneris atsiduso.

– Suprantu. Vadinasi, iš tikrųjų lotyniškosios tradicijos įtaka jūsų ne per daug domina?

– Domina, tikrai domina, pone Stouneri. Tikrai domina. Man tai bus labai pravartu rašant disertaciją.

– Pone Volkeri, jūs turite žinoti, kad tai labai specializuotas kursas, ir aš patariu jį lankyti tik tiems, kuriuos tas dalykas ypač domina.

– Taip, pone Stouneri, aš jus užtikrinu, kad man tas dalykas *ypač* įdomus, – įtikinėjo Volkeris. Stouneris linktelėjo.

– Kokio lygio jūsų lotynų kalbos žinios?

Volkeris nunarino galvą.

– Visiškai deramo, pone Stouneri. Lotynų kalbos egzamino dar nelaikiau, bet skaitau ta kalba labai padoriai.

– Kokias dar kalbas mokate? Prancūzų, vokiečių?

– Ak, taip, pone Stouneri. Aš ir jų egzamino dar nelaikiau. Manau, išlaikysiu juos visus sykiu šių metų gale, kad atsikratyčiau tos naštos. Bet skaitau labai padoriai ir viena, ir kita kalba. – Volkeris nutilo, paskui pridūrė: – Daktaras Lomaksas sakė manąs, kad aš kuo puikiausiai pritapsiu prie jūsų seminaro.

Stouneris atsiduso.

– Gerai, – pasakė, – daugiausia tekstų bus lotynų kalba, šiek tiek prancūziškų ir vokiškų, nors be jų galėsite ir apsieiti. Duosiu jums literatūros sąrašą ir kitą trečiadienį po pietų aptarsime jūsų seminaro temą.

Volkeris jausmingai jam padėkojo ir nelengvai pakilo nuo kėdės.

– Iškart kibsiu į tuos tekstus, – patikino. – Nesigailėsite mane priėmęs, pone Stouneri.

Stouneris pažvelgė į jį šiek tiek nustebęs.

– Man tai net nešovė į galvą, – atsakė sausai. – Pasimatysime trečiadienį.

Seminaras vyko mažytėje pusrūsio auditorijoje pietiniame Džesi Holo sparne. Iš cementinių sienų sunkėsi drėgmės kvapas, nors jis ir nebuvo nemalonus, kojų šlepsėjimas ant plikų cementinių grindų priminė duslius atodūsius. Vienintelė lempa kabojo lubų vidury ir švietė žemyn taip, kad sėdintieji auditorijos centre būdavo tarsi nutvieksti prožektoriaus, o sienos likdavo

blausiai pilkos, kampai – kone juodi, tarsi tas lygus nedažytas cementas būtų sugėręs visą besiliejančią nuo lubų šviesą.

Tą antrąjį seminaro trečiadienį Viljamas Stouneris atėjo į auditoriją kelias minutes pavėlavęs. Pasisveikino su studentais ir ėmė dėlioti knygas bei popierius ant beicuoto ąžuolo staliuko, stovinčio ties lentos viduriu. Apmetė žvilgsniu po visą salę išsisklaidžiusią nedidukę grupę. Kai kuriuos iš tų žmonių pažinojo: du buvo doktorantai, kurių jis buvo mokslinis vadovas, keturi – magistrantai iš fakulteto, kur jis dėstė bakalaurams, o kiti – trys šiuolaikinių kalbų doktorantai, vienas – filosofijos, rašantis disertaciją apie scholastus; dar buvo pagyvenusi licėjaus mokytoja, pasiėmusi metų atostogas humanitarinių mokslų magistro laipsniui apsiginti, ir paskutinė – tamsiaplaukė jauna moteris, nauja Anglų literatūros katedros dėstytoja, – ji dirbo jau dvejus metus ir drauge rašė disertaciją, kurią pradėjo baigusi doktorantūrą viename Rytų pakrantės universitete. Ji pasiprašė Stounerio leisti dalyvauti jo seminare kaip laisvai klausytojai, ir šis sutiko. Čarlzo Volkerio tarp jų nebuvo. Stouneris valandėlę luktelėjo šlamindamas savo popieriais, paskui atsikosėjo ir pradėjo paskaitą.

– Praeitą kartą mes apsvarstėme šito seminaro apimtį ir nutarėme apsiriboti Viduramžių lotyniškosios tradicijos įtaka pirmiesiems trims laisviesiems menams, tai yra gramatikai, retorikai ir dialektikai. – Jis nutilo ir nužvelgė veidus – nedrąsius, smalsius, primenančius kaukę, – visą dėmesį sutelkusius į jį ir į tai, ką jis sako.

– Kai kuriems iš jūsų toks apribojimas gali pasirodyti beprotiškai griežtas, bet aš neabejoju, kad mes rasime pakankamai

medžiagos, užvaldysiančios visą mūsų dėmesį, net jeigu tik paviršutiniškai atseksime tų trijų menų raidą nuo Viduramžių iki šešiolikto amžiaus. Mums svarbu suprasti, jog tie trys menai – retorika, gramatika ir dialektika – vėlyvųjų Viduramžių ir ankstyvojo Renesanso žmogui reiškė tai, ką šiandien galime pajusti tik miglotai, jei neišlavinsime istorinės vaizduotės. Tarkim, gramatikos menas to meto eruditui buvo ne tik mechaninis kalbos dalių išdėstymas. Nuo vėlyvojo Helenizmo iki pat Viduramžių gramatikos mokslas ir praktika buvo ne vien tik „stiliaus įgūdžiai“, apie kuriuos kalbėjo Platonas ir Aristotelis; tai buvo – ir šitai tapo be galo svarbu – kartu poezijos ir techninių jos žodžio taiklumo galimybių mokslas, vienos nuo kito neatskiriamų poezijos formos ir turinio bei stiliaus subtilybių aiškinimas, kiek tai gali būti atskirta nuo retorikos.

Jis pasijuto pagautas savo temos ir suvokė, kad keletas studentų palinko į priekį ir liovėsi užsirašinėję. Tad aiškino toliau:

– Be to, jei kas nors dvidešimtame amžiuje mus paklaus, kuris iš šių trijų menų yra svarbiausias, tikriausiai pasirinksime dialektiką arba retoriką, ir labai maža tikimybė, kad pasirinktume gramatiką. O romėnas arba Viduramžių mokslininkas – ir poetas – beveik be abejonės rinktųsi gramatiką. Mes turim prisiminti...

Garsus triukšmas pertraukė jo kalbą. Durys atsivėrė, ir į auditoriją įžengė Čarlzas Volkeris: jam uždarant duris, knygos, kurias jis nešėsi po luoša ranka, išslydo ir garsiai bumbtelėjo į grindis. Jis nerangiai pasilenkė, atkišęs atgal nesveiką koją, ir pamažėle susirinko knygas bei popierius. Paskui atsitiesė ir nuklibikščiavo

per auditoriją; koja garsiai ir nemaloniai švysčiojo, bruoždama pliką cementą, ir tas šnypštesys gūdžiai aidėjo. Jis susirado kėdę pirmoje eilėje ir atsisėdo.

Kai Volkeris įsitaisė ir tvarkingai išsidėliojo savo popierius bei knygas, Stouneris tęsė kalbą:

– Mes turim nepamiršti, kad Viduramžiais gramatikos samprata buvo platesnė nei Helenizmo ar romėnų laikais. Ji aprėpė ne tik taisyklingos kalbos mokslą ir tekstų aiškinimo meną, ji dar aprėpė ir šiuolaikinės analogijos, etimologijos sąvokas, pristatymo metodus ir konstrukcijų koncepcijas, *licentia poetica* sąlygas bei jų išimtis ir net metaforų meną bei kalbos figūras.

Toliau rutuliodamas minėtas gramatikos kategorijas Stouneris žvilgčiojo į auditoriją; suprato, kad, Volkeriui įžengus į auditoriją, prarado klausytojų dėmesį ir kad prireiks šiek tiek laiko, kol vėl jį prikaustys. Jo žvilgsnis nuolat smalsiai krypdavo į Volkerį, kuris, iš pradžių puolęs įnirtingai užsirašinėti, galiausiai padėjo plunksnakotį ant sąsiuvinio ir žiūrėjo į Stounerį nepatikliai susiraukęs. Galiausiai pakėlė ranką. Stouneris baigė pradėtą sakinį ir linktelėjo jam.

– Pone Stouneri, – prabilo Volkeris, – atleiskit man, bet aš nesuprantu. Kaip gali... – jis nutilo, ir jo lūpos iš lėto sudėjo žodį, – *gramatika* turėti ką nors bendra su poezija? Turiu galvoje iš esmės. Su *tikra* poezija.

Stouneris maloniai atsakė:

– Kaip aiškinau prieš jums ateinant, pone Volkeri, „gramatikos“ terminas tiek romėnų, tiek Viduramžių retorių buvo suvokiamas kur kas plačiau, nei jis suvokiamas šiandieną. Jiems

jis reiškė... – Jis nutilo, supratęs, kad ketina pakartoti tai, ką jau sakė paskaitos pradžioje; pajuto, kad studentai nekantriai muistosi. – Manau, tas ryšys jums taps aiškesnis kiek vėliau, kai pamatysime, kiek daug vidurinio ir net vėlyvojo Renesanso poetai bei dramaturgai buvo skolingi lotynų retoriams.

– Negi visi? – šyptelėjo Volkeris ir atsilošė kėdėje. – Argi Samjuelis Džonsonas nėra pasakęs apie Šekspyrą, kad jis labai menkai temokėjo lotynų kalbą, o ką jau kalbėti apie graikų?

Kai auditorijoje pasigirdo sunkiai tramdomas juokas, Stouneriui jo pagailo.

– Jūs, žinoma, turėjote omeny Beną Džonsoną.

Volkeris nusiėmė akinius ir bejėgiškai mirksėdamas juos nusivalė.

– Žinoma, – patvirtino. – Apsirikau.

Nors Volkeris pertraukė jį kelis kartus, Stouneriui pavyko užbaigti paskaitą gana sėkmingai ir jis net sugebėjo paskirstyti pirmųjų pranešimų temas. Seminarą baigė beveik pusvalandžiu anksčiau, išskubėjo iš auditorijos ir pamatė, kad stingiai išsiviepęs Volkeris klibikščiuoja jo link. Jis nukaukšėjo mediniais pusrūsio laiptais viršun, užkopė į antrą aukštą glotniais marmuriniais laiptais, žengdamas iškart per du; negalėjo atsikratyti keisto jausmo, kad Volkeris atkakliai klibikščiuoja iš paskos, stengdamasis jį prisivyti. Ir jį nutvilkė ūmus gėdos ir kaltės jausmas.

Užkopęs į trečią aukštą patraukė tiesiai į Lomakso kabinetą. Lomaksas diskutavo su kažkokiu studentu.

Stouneris kyštelėjo galvą pro duris ir paklausė:

– Holi, ar galėčiau, kai baigsi, trumpai su tavim šnektelt?

Lomaksas draugiškai jam pamojo.

– Užeik. Mes jau baigiame.

Stouneris įėjo vidun ir apsimetė žiūrinėjąs knygas lentynose, kol Lomaksas baigė pokalbį su studentu. Kai studentas išėjo, atsisėdo į jo atlaisvintą kėdę. Lomaksas klausiamai įdūrė į jį akis.

– Aš dėl studento, – prabilo Stouneris. – Čarlzo Volkerio. Jis sakė, kad tu pasiuntei jį pas mane.

Lomaksas suglaudė pirštų galiukus ir įsispoksojo į juos linguodamas galvą.

– Taip. Rodos, patariau, manydamas, kad jis galėtų gauti naudos iš tavo seminaro... tema, tema... apie lotyniškąją tradiciją?

– Ar gali ką nors pasakyti man apie jį?

Kaip koks išminčius atkišęs apatinę lūpą, Lomaksas pakėlė akis nuo pirštų į lubas.

– Geras studentas. Netgi, sakyčiau, išskirtinis. Rašo disertaciją apie Šelį ir Helenizmo idealą. Atrodo, ji bus puiki, iš tikrųjų puiki. Ne iš tų, kurios vadinamos, – jis nutilo, tarsi ieškodamas tikslesnio žodžio, – *solidžiomis*, bet joje labai pasireiškia vaizduotė. Klausi ne šiaip sau, turi priežasčių?

– Taip, – patvirtino Stouneris. – Šiandien per seminarą jis elgėsi kvailokai. Tiesiog svarsčiau, ar turėčiau kaip nors į tai reaguoti.

Lomakso draugiškumas kaipmat išgaravo, ir jo veide atsirado kur kas įprastesnė ironijos kaukė.

– Na taip, – ištarė jis su ledine šypsena, – jaunystės paikumas ir mitrumo stygius. Dėl priežasčių, kurias galėtum suprasti,

Volkeris liguistai drovus, todėl kartais puola gintis ir būna pernelyg kategoriškas. Kaip ir visi mes, jis turi problemų, bet tikiuosi, kad jo moksliniai ir kritiniai gebėjimai nebus vertinami pagal visiškai suprantamus jo psichikos sutrikimus. – Jis pažvelgė į Stounerį ir pridūrė su linksma piktdžiuga: – Kaip tu tikriausiai pastebėjai, jis luošys.

– Gal ir taip, – mąsliai atsakė Stouneris. Atsiduso, paskui atsistojo. – Ko gero, iš tikrųjų per anksti pradėjau nerimauti. Tiesiog norėjau pasitikrinti, pasitarti su tavim.

Staiga Lomakso balsas pasidarė griežtas ir kone sudrebėjo nuo tvardomo pykčio.

– Tu pamatysi, kad jis išskirtinis studentas. Garantuoju, pamatysi, kad jis *puikus* studentas.

Valandėlę Stouneris žvelgė į jį suglumęs. Paskui linktelėjo galvą ir išėjo iš kabineto.

Seminaras vykdavo kartą per savaitę. Pirmuosius kelis sykius Volkeris pertraukdavo kalbėtoją tokiais beviltiškai nevykusiais klausimais ir komentarais, kad Stouneris nežinojo, kaip į juos reaguoti. Netrukus studentai į jo pareiškimus ir klausimus pradėjo atsakinėti juoku arba kandžiu nepaisymu, tad po kelių savaičių jis išvis nutilo ir tik sėdėdavo su akmenine pasipiktinimo bei įžeisto principingumo išraiška veide, o aplink jį banguodavo seminaro debatai. Atrodytų juokinga, jeigu jo pasipiktinimas ir apmaudas nedvelktų tokia patetika, pamanė Stouneris.

Nepaisant Volkerio, seminaras buvo sėkmingas, vienas geriausių, kuriems Stouneris kada nors vadovavo. Beveik nuo pat

pradžių temos potekstės sudomino studentus, ir visi jie pajuto tą atradimo džiaugsmą, kuris sukyla, kai pajunti, jog tavo tema – tik dalis nepalyginti platesnės temos ir jog gilinimasis į ją nuves nežinia kaip toli. Seminaras funkcionavo pats savaime, ir studentai taip į jį įsitraukė, kad pats Stouneris tapo tiesiog vienu iš jų ir lygiai taip pat stropiai ieškojo atsakymų į klausimus. Net ta laisvoji klausytoja – jauna dėstytoja, stabtelėjusi Kolumbijoje baigti rašyti savo disertacijos, – paklausė, ar negalėtų paskaityti pranešimo viena iš tų temų: ji mananti, kad galėtų aptikti kažką, kas būtų naudinga ir kitiems pranešimams. Ji buvo vardu Katerina Driskol ir artėjo prie trečios dešimties. Stouneris neatkreipė į ją dėmesio, kol po vieno seminaro ji neužsiminė apie savo pranešimą ir nepaklausė, ar jis nesutiktų perskaityti jos disertacijos, kai ji bus baigta. Stouneris atsakė, kad jos pranešimas pageidautinas ir kad jis džiaugsis, jei galės perskaityti jos disertaciją.

Pranešimai buvo nukelti į antrąją semestro pusę, iškart po Kalėdų atostogų. Volkerio pranešimą „Helenizmas ir Viduramžių lotyniškoji tradicija“ buvo numatyta išklausyti anksčiau, bet jis vis atidėliojo aiškindamas Stouneriui, kad jam sunku gauti reikiamas knygas, kurių nėra universiteto bibliotekoje.

Buvo sutarta, kad, kaip laisvoji klausytoja, panelė Driskol savo pranešimą skaitys tada, kai bus pasisakę visi kreditus renkantys studentai, tačiau paskutinę dieną prieš Stouneriui leidus pradėti skaityti seminaro pranešimus, kai iki semestro pabaigos liko dvi savaitės, Volkeris vėl ėmė jį maldauti, kad duotų jam pasiruošti dar savaitę: jis sirgęs, turėjęs bėdų dėl akių, be to, pati svarbiausia knyga dar neatėjusi per tarpbibliotekinį

abonementą. Taigi tądien jį pakeitė panelė Driskol: ji perskaitė savo pranešimą. Jo tema buvo „Elijus Donatas ir Renesanso tragedija“. Ji patyrinėjo, kaip Šekspyras pasinaudojo Donato tradicija, taip išpuoselėta Viduramžių gramatikose ir vadovėliuose. Vos jai pradėjus skaityti, Stouneris iškart suprato, kad pranešimas bus geras, ir klausėsi jo su jauduliu, kokio jau seniai nebuvo patyręs. Panelei Driskol baigus skaityti ir auditorijai pranešimą apsvarsčius, Stouneris sulaikė ją valandėlę, kai studentai išėjo iš auditorijos.

– Panele Driskol, aš tik noriu pasakyti... – Jis nutilo, ir akimirką jį perliejo nesmagumo ir drovumo banga. Ji klausiamai žvelgė į jį didžiulėmis tamsiomis akimis, jos veidas, griežtai aprėmintas juodų plaukų, sušukuotų atgal ir suimtų į kuodelį, atrodė labai išblyškęs. Jis vėl prabilo: – Aš tik noriu pasakyti, kad jūsų pranešimas buvo pats geriausias iš visų mano girdėtų ta tema, ir aš jums labai dėkingas, kad pasisiūlėte jį parengti.

Ji neatsakė. Jos veido išraiška nepasikeitė, bet akimirką Stouneriui pasirodė, kad ji supyko: kažkas nuožmaus suspindo jos akyse. Paskui ji nuraudo kaip burokas, staigiai nulenkė galvą, – Stouneris nesuprato, ar iš pykčio, ar iš dėkingumo, – ir nuskubėjo šalin. Sutrikęs ir sunerimęs, jis pamažu iškėblino iš auditorijos, išsigandęs, kad nebūtų jos užgavęs savo kerėplišku elgesiu.

Vėliau Stouneris kaip įmanydamas draugiškiau paaiškino Volkeriui, kad jis privaląs perskaityti savo pranešimą kitą trečiadienį, jeigu nori gauti to kurso kreditą; kaip jis beveik ir tikėjosi, Volkerį dėl tokio įspėjimo apėmė šaltas ir pagarbus pyktis; jis pakartojo, kaip jį sugaišinusios įvairios aplinkybės bei sunkumai,

ir patikino Stounerį, kad nerimauti nėra dėl ko, kad pranešimas jau beveik parašytas.

Tą paskutinį trečiadienį Stounerį sugaišino kabinete kelias minutes panikavęs antrakursis, norėjęs įsitikinti, jog gaus patenkinamą pažymį iš apžvalginio kurso, taigi nebus išmestas iš bičiulių grupės. Paskui Stouneris nuskubėjo laiptais žemyn ir uždusęs įžengė į auditoriją; pamatė, kad Čarlzas Volkeris sėdi prie jo stalo ir įsakmiai, niūriai spokso į studentų būrelį. Jis aiškiai krėtė savo cirkus. Pasisuko į Stounerį ir nužvelgė jį iš aukšto, tarsi būtų dėstytojas, tramdantis triukšmadarį studentą. Paskui ta išraiška pradingo iš jo veido, ir jis pasakė:

– O mes jau rengėmės pradėti be jūsų... – Paskutinę akimirką nutilo, šyptelėjo, nulenkė galvą ir pridūrė taip, kad Stouneris suprastų visą tos situacijos ironiją: – Pone Stouneri.

Valandėlę Stouneris žiūrėjo į jį, paskui pasisuko į auditoriją.

– Atleiskit, kad pavėlavau. Kaip žinote, ponas Volkeris šiandien perskaitys savo pranešimą tema „Helenizmas ir Viduramžių lotyniškoji tradicija“, – ir atsisėdo į pirmą eilę prie Katerinos Driskol.

Čarlzas Volkeris valandėlę pasikniausė tarp savo popierių ant stalo ir vėl demonstratyviai nutaisė nesuprasto genijaus miną. Patapšnojo dešinės rankos smiliumi į rankraštį ir, tarsi ko lauktų, įdūrė akis į auditorijos kampą, nugręžęs jas nuo tos vietos, kur sėdėjo Stouneris ir Katerina Driskol. Paskui, retkarčiais žvilgteldamas į savo užrašus, pradėjo:

– Štai šitaip, susidūrus su didžiąja literatūros paslaptimi ir neapsakoma jos galia, mums dera atverti tos galios ir paslapties

šaltinį. Tačiau, gerai pasvarsčius, kas iš to? Juk literatūros kūrinys apsisiaučia tokiu tankiu šydu, kad mes negalime per jį prasiskverbti. Ir liekame tik to kūrinio garbintojais, bejėgiais atsispirti jo poveikiui. Kas išdrįs tą šydą pakelti, atverti tai, kas neatveriama, pasiekti tai, kas nepasiekiama? Patys stipriausieji iš mūsų esam tik geibiausi neūžaugos, tik žvangantis varis ir skambantys cimbolai, trimitai priešais tą amžinąją paslaptį.

Jo balsas čia pakildavo iki *crescendo*, čia nuščiūdavo, jis tiesė į priekį dešinę ranką su maldaujamai aukštyn pakeltais pirštais, o kūnas lingavo sulig žodžių ritmu; akys užvirto aukštyn, tarsi jis kreiptųsi į Dievą. Kažkas groteskiškai pažįstamo buvo tame, ką jis kalbėjo ir darė. Ir staiga Stouneris suprato, kas tai. Tai buvo Holis Lomaksas – veikiau neabejotina jo karikatūra, taip netikėtai atskleista šito karikatūristo, padiktuota ne paniekos ar antipatijos, o pagarbos ir meilės.

Volkeris perėjo į normalų balso toną ir ramiai, santūriai kreipėsi į galinę auditorijos sieną:

– Neseniai mes girdėjome pranešimą, kuris, akademinės publikos nuomone, turi būti laikomas nepriekaištingu. Pastabose, kurias čia išdėstysiu, nebus nieko asmeniško. Aš tik noriu pailiustruoti savo mintį. Mes girdėjome – turiu galvoje tą pranešimą – pretenzijas į Šekspyro meno paslapties ir neprilygstamo lyrizmo paaiškinimą. O aš sakau jums, – ir jis dūrė pirštu į auditoriją, tarsi norėtų ją persmeigti, – kad tai netiesa! – Jis atsilošė kėdėje ir pažvelgė į savo užrašus. – Mus norima įtikinti, kad kažkoks Donatas, neaiškus ketvirto amžiaus prieš Kristų

gramatikas... mus norima įtikinti, kad toks žmogus, toks pedantas turėjo pakankamai galios nulemti kūrybą vieno didžiausių genijų per visą meno istoriją. Ar išgirdus tokią prielaidą nevertėtų suabejoti? Argi mes *neprivalėtume* tuo suabejoti?

Pyktis, paprastas, bukas pyktis perliejo Stounerį, nustelbdamas verpetą sudėtingų jausmų, apėmusių jį nuo pranešimo pradžios. Pirmas impulsas buvo atsistoti ir padaryti galą tam besirutuliojančiam farsui; jis žinojo – jeigu nesustabdys to iškart, turės leisti Volkeriui kalbėti tiek, kiek jis norės. Jis truputį pasigręžė, kad pasižiūrėtų į Katerinos Driskol veidą: šis buvo giedras, be jokios ypatingos išraiškos, tik mandagus nešališkas susidomėjimas – į Volkerį nukreiptos tamsios akys buvo kupinos abejingumo, beveik nuobodulio. Stouneris vogčia žvelgė į ją akimirką kitą ir pagavo save mėginant nuspėti, ką ji jaučia ir kokios jo reakcijos norėtų. Kai galiausiai atitraukė nuo jos akis, suvokė pavėlavęs: jis laukė pernelyg ilgai, kad galėtų dabar jį nutraukti, ir Volkeris įnirtingai puolė dėstyti tai, ką sumanė:

– ...tą monumentalų statinį, kuris yra Renesanso literatūra, tą statinį, kuris yra kertinis didžiosios devyniolikto amžiaus poezijos akmuo. To įrodymų, taip būdingų nuobodžiam universiteto kursui, skirtingai nuo kritikos, deja, irgi trūksta. Koks *įrodymas* buvo pateiktas, kad Šekspyras bent jau skaitė tą neaiškų romėnų gramatiką? Prisiminkime, kad Benas Džonsonas, – jis valandėlę padvejojo, – taip, pats Benas Džonsonas, Šekspyro amžininkas ir draugas, teigė, jog poetas menkai mokėjo lotynų kalbą, o juolab graikų. O Džonsonas, dievinęs Šekspyrą, žinoma, neieškojo jokių

savo didžiojo draugo kliaučių. Priešingai, jis norėjo įpiršti mintį, kaip dabar aš, jog neprilygstamas Šekspyro lyriškumas radosi ne iš to, kad jis iki išnaktų degino lempą, o yra apraiška tikro, aukščiausio genialumo, nepavaldaus žemiškiems įstatymams. Kitaip nei menkesni poetai, Šekspyras gimė ne tam, kad raudonuotų niekieno nematomas ir tuščiai švaistytų savo dovanas dykumoje; kurių galų nemirtingasis bardas, prieinantis prie paslaptingo šaltinio, iš kurio peno semiasi visi poetai, griebtųsi bukinančių taisyklių, randamų paprastoje gramatikoje? Ką jam reikštų Donatas, net jeigu jis ir būtų jį perskaitęs? Unikaliam genijui, kuris yra pats sau įstatymas, nėra reikalo remtis „tradicija", kuri čia buvo mums apibūdinta, nesvarbu, ar ji būtų apskritai lotyniška, ar donatiška, ar dar kokia. Genijus, plevenantis aukštybėse ir laisvas, privalo...

Susigyvenęs su savo pykčiu, Stouneris pajuto, kaip jį apėmė nevalingas liguistas susižavėjimas. Kad ir kokia įmantri ir stokojanti tikslumo, to žmogaus retorikos ir pramanų galia buvo bauginamai įspūdinga; kad ir koks jis buvo groteskiškas, jo poveikis buvo realus. Volkerio akyse buvo kažkas šalto, sukto ir budraus, kažkas bergždžiai beatodairiška ir vis dėlto apdairu. Stouneris suprato, kad priešais jį – toks milžiniškas, toks įžūlus blefas, kad grumtis su juo jis nepasiruošęs.

Nes net patiems nedėmesingiausiems studentams auditorijoje tapo aišku, kad Volkeris įsitraukė į visiškai improvizuotą spektaklį. Stouneris net abejojo, ar jis bent kiek nutuokė, ką pasakys, prieš sėsdamasis prie rašomojo stalo priešais auditoriją ir įbesdamas šaltą, įsakmų žvilgsnį į susirinkusiuosius. Tapo aišku,

kad popierių šūsnis ant stalo priešais jį – tik popierių šūsnis; apšilęs jis net nebeapsimetinėjo, kad į juos žvilgteli, o baigdamas, įsikarščiavęs ir apimtas jaudulio, tiesiog nustūmė juos šalin.

Kalbėjo jis beveik valandą. Jam artėjant prie pabaigos kiti seminaro studentai nerimastingai susižvalgė, tarytum jaustų kažin kokį pavojų ir galvotų, kaip čia pasprukus; jie atkakliai vengė žiūrėti į Stounerį ir į tą jauną moterį, kuri apatiškai sėdėjo greta jo. Staiga, tarsi būtų pajutęs tą nerimą, Volkeris nutilo, pasilenkė į priekį ir pergalingai nusišypsojo.

Tą pačią akimirką Stouneris pašoko ir pareiškė, kad seminaras baigtas; nors tuomet pats to nesuvokė, taip pasielgė savotiškai pasigailėjęs Volkerio: kad nesuteiktų progos nė vienam studentui pradėti diskutuoti dėl to, ką jie išgirdo. Paskui priėjo prie rašomojo stalo, už kurio sėdėjo Volkeris, ir paprašė jį pasilikti kelioms minutėms. Tarsi nuklydęs mintimis kažkur kitur, Volkeris išsiblaškęs linktelėjo galvą. Tada Stouneris pasisuko ir išlydėjo tuos kelis iškrikusius studentus iš auditorijos. Pamatė, kad Katerina Driskol irgi eina viena koridoriumi. Pašaukė ją, ir kai ji stabtelėjo, nužingsniavo prie jos ir sustojo priešais. Prabilęs vėl pasijuto kerėpla, kaip ir tada, kai pagyrė jos pranešimą aną savaitę.

– Panele Driskol, aš labai atsiprašau. Tai išties buvo baisiai nedora. Jaučiuosi už tai atsakingas. Matyt, turėjau tai sustabdyti.

Ji nieko neatsakė, ir jos veido išraiška nė trupučio nepakito; ji pažvelgė į jį lygiai taip pat, kaip auditorijoje žvelgė į Volkerį.

– Žodžiu, – pridūrė Stouneris, dar labiau jausdamasis kerėpla, – labai atsiprašau, kad jis jus užsipuolė.

Tada ji nusišypsojo. Lėta šypsena, sukilusi ties akių kampučiais, stabtelėjo ties lūpomis ir galiausiai nušvietė visą jos veidą slaptu vidiniu džiaugsmu. Stouneris vos nešastelėjo atgal nuo tokios netikėtos nevalingos šilumos.

– O, visai ne mane, – ištarė ji, nežymiai virptelėjusi nuo slepiamo juoko, nuspalvinusio jos žemo balso tembrą. – Anaiptol ne mane. Jis užsipuolė *jus*. Aš čia beveik niekuo dėta.

Stouneris pasijuto išlaisvintas nuo jį slėgusios apgailestavimo ir nerimo naštos, nors net nesuvokė, kad buvo jos užgultas; palengvėjimas buvo beveik fiziškas; jis pasijuto taip, tarsi jo kojos neliestų žemės ir jis būtų truputį apsvaigęs. Tad nusijuokė.

– Žinoma, – pasakė. – Žinoma, kad taip.

Šypsena išnyko iš panelės Driskol veido, ir ji dar akimirką rimtai žiūrėjo į jį. Paskui linktelėjo galvą, nusisuko ir skubiai nužingsniavo koridoriumi. Ji buvo liekna, tiesi, jos eigastis nekrito į akis. Jai pradingus Stouneris valandėlę pastovėjo, įsmeigęs žvilgsnį į tuščią koridorių. Paskui atsiduso ir patraukė į auditoriją, kur jo laukė Volkeris.

Volkeris sėdėjo kur sėdėjęs. Stebeilijo į Stounerį ir šypsojosi, veide keistai susiplakus perdėtam nuolankumui ir arogancijai. Stouneris atsisėdo į kėdę, kurią buvo palikęs prieš kelias minutes, ir smalsiai pažvelgė į Volkerį.

– Klausau, pone Stouneri, – prabilo Volkeris.

– Ar galėtumėte pasiaiškinti? – ramiai paklausė Stouneris.

Apskritame Volkerio veide išplito įžeista nuostaba.

– Ką jūs turite omeny, pone Stouneri?

– Būkit malonus, pone Volkeri, – prabilo Stouneris su nuovargiu balse. – Diena buvo ilga, ir mudu abu pavargę. Ar galite pasiaiškinti dėl šios popietės spektaklio?

– Dievaž, pone Stouneri, aš nenorėjau nieko įžeisti. – Jis nusiėmė akinius ir skubiai juos nuvalė; Stounerį ir vėl nustebino tai, kad jo veidas taip atvirai pažeidžiamas. – Aš įspėjau, kad mano pastabos netaikomos niekam asmeniškai. Mielai atsiprašysiu tos jaunos panelės, jeigu ją įžeidžiau...

– Pone Volkeri, – nutraukė jį Stouneris. – Jūs puikiai žinote, kad aš kalbu ne apie tai.

– Ar ta jauna panelė jums pasiskundė? – paklausė Volkeris. Kai vėl dėjosi akinius, jo rankos drebėjo. Kai šie jau buvo ant nosies, jam pavyko piktai susiraukti. – Išties, pone Stouneri, įžeistos studentės skundai neturėtų...

– Pone Volkeri! – Stouneris pajuto, kaip balsas išdavė jį praradus savitvardą. Giliai įkvėpė oro. – Nei jauna panelė, nei aš, nei kas nors kitas čia niekuo dėti, niekas, išskyrus jūsų spektaklį. Ir aš vis dar laukiu jūsų pasiaiškinimo.

– Tada, bijau, kad visiškai jūsų nesuprantu, pone Stouneri. Nebent...

– Nebent kas, pone Volkeri?

– Nebent tai tik požiūrio reikalas, – paaiškino Volkeris. – Suprantu, kad mūsų nuomonės nesutampa, bet visada maniau, kad pareikšti priešingą nuomonę sveika. Maniau, jog jūs pakankamai plačių pažiūrų, kad...

– Aš neleisiu jums išsisukti, – pareiškė Stouneris. Jo balsas buvo ramus ir šaltas. – Taigi, kokia buvo jūsų seminaro tema?

– Jūs supykote, – ištarė Volkeris.

– Taip, aš supykau. Kokia buvo jūsų seminaro tema?

Volkeris atsakė oficialiai sausai ir mandagiai:

– Mano tema buvo „Helenizmas ir Viduramžių lotyniškoji tradicija“, pone Stouneri.

– Ir kada jūs baigėte rašyti tą pranešimą, pone Volkeri?

– Prieš dvi dienas. Kaip jau sakiau, jis buvo beveik baigtas prieš dvi savaites, bet per tarpbibliotekinį abonementą užsakyta knyga nebuvo atėjusi iki...

– Pone Volkeri, jeigu jūsų pranešimas buvo *beveik* baigtas prieš dvi savaites, kaip jūs galėjote jame remtis panelės Driskol pranešimu, perskaitytu tik aną savaitę?

– Aš smarkiai pakeičiau jį paskutinę akimirką. – Jo balsas pritvinko ironijos. – Maniau, kad tai leistina. Ir kartais nutoldavau nuo savo teksto. Mačiau tai darant kitus studentus, tad pamaniau, kad ir aš galiu naudotis ta privilegija.

Stouneris sunkiai sutvardė beveik isterišką norą nusijuokti.

– Pone Volkeri, gal man paaiškintumėt, ką bendra turi tai, kad jūs užsipuolėte panelės Driskol pranešimą, su Helenizmo įtaka Viduramžių lotyniškajai tradicijai?

– Aš priėjau prie savo temos netiesiogiai, pone Stouneri, – atsakė Volkeris. – Maniau, kad, rutuliojant savo koncepciją, mums leista pažvelgti šiek tiek plačiau.

Stouneris valandėlę tylėjo. Paskui su nuovargiu balse pasakė:

– Pone Volkeri, man nemalonu sukirsti doktorantą. Juoba nemalonu jį sukirsti dėl to, kad jis neatitinka savo pretenzijų.

– Pone Stouneri! – pasipiktino Volkeris.

– Bet jūs darote viską, kad būčiau priverstas taip pasielgti. Dabar, man regis, liko tik viena alternatyva. Galiu susilaikyti nuo šito kurso vertinimo, jeigu sutarsime, kad jūs pateiksite deramą pranešimą ta tema per ateinančias tris savaites.

– Bet, pone Stouneri, aš jau padariau pranešimą. Jeigu sutikčiau padaryti kitą, tai reikštų...

– Gerai, – nutraukė jį Stouneris, – duokit pranešimo, nuo kurio šiandien nukrypote, rankraštį, ir aš dar pažiūrėsiu, ką čia galima išgelbėti.

– Pone Stouneri! – sušuko Volkeris. – Aš nenorėčiau išleisti jo iš rankų dabar. Jis dar *labai* žalias.

Bet Stouneris, nors jautėsi nejaukiai ir varžėsi, neatlyžo:

– Nieko tokio. Aš sugebėsiu rasti tai, ką noriu sužinoti.

Volkeris klastingai pažvelgė į jį.

– Pone Stouneri, ar jūs prašėte ko nors kito, kad įteiktų jums savo rankraštį?

– Ne, neprašiau.

– Tada, – pergalingai prabilo jis beveik laimingas, – aš privalau atsisakyti duoti jums *savo* rankraštį iš principo. Nebent ir visų kitų pareikalautumėte įteikti jums rankraščius.

Valandėlę Stouneris nenuleido nuo jo akių.

– Puiku, pone Volkeri. Jūs apsisprendėte. Pokalbis baigtas.

Volkeris paklausė:

– Kaip turėčiau tai suprasti, pone Stouneri? Ko aš galiu tikėtis iš šio seminaro?

Stouneris nusijuokė.

– Pone Volkeri, jūs mane stebinate. Na, aišku, kad gausite nepatenkinamą pažymį.

Volkeris pasistengė, kad jo apskritas veidas ištįstų. Su kantraus kankinio apmaudu ištarė:

– Suprantu. Puiku, pone Stouneri. Turi būti pasiruošęs kentėti už savo įsitikinimus.

– Ir už savo tingėjimą, nesąžiningumą, neišmanymą, – pridūrė Stouneris. – Pone Volkeri, nors tai savaime aišku ir nėra reikalo sakyti, aš rimtai patariu jums peržiūrėti savo padėtį universitete. Man kyla rimtas klausimas, ar jums vieta doktorantūroje.

Pirmą kartą Volkerio jausmas atrodė tikras: pyktis suteikė jam kažko panašaus į orumą.

– Pone Stouneri, jūs nuėjote per toli. Jūs negalite to sakyti rimtai.

– Aš sakau tai rimtų rimčiausiai.

Valandėlę Volkeris buvo ramus. Mąsliai žvelgė į Stounerį. Paskui pasakė:

– Aš buvau pasiryžęs susitaikyti su jūsų parašytu pažymiu. Bet turite suprasti, kad su šituo taikytis negaliu. Jūs suabejojote mano išmanymu!

– Taip, ponas Volkeri, – atsakė Stouneris apatiškai. Ir atsistojo. – O dabar, jums leidus... – ir nužingsniavo prie durų.

Bet jį sustabdė rėkte išrėkta jo pavardė. Jis atsigręžė. Volkerio veidas buvo tamsiai raudonas ir taip papurtęs nuo pykčio, kad akys už storų stiklų atrodė kaip maži taškeliai:

– Pone Stouneri! – šaukė jis. – Tai dar ne paskutinis mano žodis! Patikėkit, tai dar ne paskutinis mano žodis!

Stouneris pažiūrėjo į jį bukai, be jokio smalsumo. Išsiblaškęs linktelėjo galvą ir išėjo į koridorių. Kojos buvo sunkios, vilkte vilkosi per cementines grindis. Jis buvo nualintas visų tų emocijų ir jautėsi labai senas ir pavargęs.

X

Ir tai iš tikrųjų buvo ne paskutinis žodis.

Semestras baigėsi penktadienį, o vertinimus jis paskelbė kitą pirmadienį. Tai buvo pats nemėgstamiausias jo darbas, ir jis visuomet stengdavosi atsikratyti jo kuo greičiau. Parašė Volkeriui nepatenkinamą pažymį ir daugiau apie tai nebegalvojo. Didžiąją savaitės tarp praėjusio ir būsimo semestrų dalį skaitė dviejų disertacijų, kurios turėjo būti ginamos pavasarį, juodraščius. Jie buvo ne itin vykę, tad turėjo gerokai susikaupti. Incidentas su Volkeriu išgaravo jam iš galvos.

Tačiau praėjus dviem savaitėms nuo pavasario semestro pradžios gavo ir vėl jį prisiminti. Vieną rytą savo pašto dėžutėje rado Gordono Finčo raštelį: šis prašė jį užeiti pasikalbėti jam patogiu metu į jo kabinetą.

Gordono Finčo ir Viljamo Stounerio draugystė pasiekė lygį, kurį pasiekia visos tokios ganėtinai senos draugystės; ji buvo kasdienė, tvirta ir tokia santūriai artima, kad tapo beveik nuasmeninta. Jie retai susitikdavo už universiteto ribų, nors Karolina Finč retkarčiais teikdavosi paskambinti Editai. Kalbėdami jie prisimindavo jaunystę ir matydavo vienas kitą tokį, kokie buvo prieš daugelį metų.

Pradėjusio penktąją dešimtį Finčo laikysena buvo tiesi, grakšti, kaip žmogaus, ryžtingai kontroliuojančio savo svorį, veidas buvo putlus, bet dar be raukšlių, nors skruostai jau pradėjo smukti, o ant sprando buvo susimetę riebalų rumbai. Plaukai labai išretėjo, ir jis pradėjo juos šukuoti taip, kad atsirandanti plikė nekristų į akis.

Tą popietę, kai Stouneris užsuko į jo kabinetą, jiedu valandėlę kasdieniškai pakalbėjo apie savo šeimynas: Finčas kaip paprastai apsimetė manąs, kad Stounerio santuoka sėkminga, o Stouneris kaip paprastai negalėjo patikėti, kad Gordonas ir Karolina susilaukė dviejų vaikų ir kad mažoji jau lanko darželį.

Po tokio artimos draugystės pademonstravimo ritualo Finčas išsiblaškęs pažvelgė pro langą ir pasakė:

– Ką gi aš tau norėjau pasakyti? Ak, taip! Doktorantūros koledžo dekanas, žinodamas, kad mudu draugai, patarė tau pranešti... Na, nieko ypatingo. – Jis dirstelėjo į užrašų knygelę. – Tiesiog toks vienas doktorantas įtūžo, kad tu jį sukirtai savo seminare aną semestrą.

– Volkeris, – patikslino Viljamas Stouneris, – Čarlzas Volkeris.

Finčas linktelėjo galvą.

– Taip, tas pats. Kas ten įvyko?

Stouneris gūžtelėjo pečiais.

– Na, galiu pasakyti tik tiek, kad jis neperskaitė nė vieno teksto savo tema. Tai buvo seminaras, skirtas lotyniškajai tradicijai. Jis mėgino suklastoti savo pranešimą, ir kai pasiūliau jam arba parengti kitą, arba pateikti man skaitytąjį, jis atsisakė tai

padaryti. Man nieko kito nebeliko, kaip parašyti jam nepatenkinamą pažymį.

Finčas vėl linktelėjo galvą.

– Taip ir maniau. Dievaž, norėčiau, kad jie negaišintų man laiko tokiais dalykais, bet tavo labui ir apskritai privalau patikrinti.

– Ar nutiko kas nors ypatinga? – paklausė Stouneris.

– Ne, ne, – atsakė Finčeris. – Nieko ypatinga. Paprasčiausias skundas. Juk žinai, kaip būna. Žodžiu, tas Volkeris gavo vos patenkinamą pažymį iš pirmojo savo kurso – jei panorėtume, jis galėtų būti iškart pašalintas iš doktorantūros. Bet mes jam leidome laikyti išankstinį egzaminą žodžiu kitą mėnesį, tada viskas išsispręs savaime. Atleisk, kad pavarginau tave dėl to.

Valandėlę jiedu dar šnektelėjo apie kitus dalykus. Paskui, kai Stouneris jau buvo beišeinąs, Finčas sulaikė jį nerūpestingai tardamas:

– Luktelk, norėjau pasakyti dar vieną dalyką. Rektorius ir taryba galiausiai nusprendė ką nors daryti su Klermontu, taip tęstis nebegali. Tad manau, kad kitų mokslo metų pradžioje aš oficialiai tapsiu Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu.

– Smagu girdėti, Gordonai, – nudžiugo Stouneris. – Pats metas.

– Taigi turėsime išsirinkti naują katedros vedėją. Turi kokių minčių?

– Ne, – atsakė Stouneris. – Tiesą sakant, niekada apie tai negalvojau.

– Galime išsirinkti ką nors iš pašalies, naują žmogų, arba ką nors iš esamų katedros narių. Norėčiau žinoti: na, jeigu rinktume ką nors iš savų... Na, ar *tave* domintų tos pareigos?

Stouneris valandėlę pamąstė.

– Aš negalvojau apie tai, bet... ne. Ne, nemanau, kad norėčiau...

Finčeriui taip akivaizdžiai palengvėjo, kad Stouneris nesusilaikė nenusišypsojęs.

– Puiku, aš taip ir maniau. Tai toks šūdinas darbas. O ką jau kalbėti apie oficialų atstovavimą, bendravimą ir visa kita... – Jis nusigręžė nuo Stounerio. – Žinau, kad tu nemėgsti tokių dalykų. Bet kadangi senis Slounas mirė, o Haginsas ir tas, kaip jis ten, Kuperis, pernai išėjo į pensiją, tu esi vyriausias katedros narys. Bet jeigu nedegi noru, tai...

– Tikrai ne, – užtikrino Stouneris. – Iš manęs būtų niekam tikęs katedros vedėjas. Tad nei tikiuosi, nei noriu būti juo paskirtas.

– Puiku, – pakartojo Finčas. – Puiku. Tai gerokai palengvina visą reikalą.

Jiedu atsisveikino, ir kurį laiką Stouneris nebeprisiminė to pokalbio.

Išankstinis Čarlzo Volkerio egzaminas žodžiu buvo paskirtas kovo vidury, ir Stouneris nustebo gavęs Finčo žinutę, kad jis bus vienas iš trijų egzamino komisijos narių. Jis priminė Finčui, kad sukirto Volkerį, kad Volkeris tai priėmė kaip išpuolį prieš jį asmeniškai, ir paprašė jį atleisti nuo tos pareigos.

– Reglamentas, – atsakė jam Finčas atsiduses. – Pats žinai, kaip jis veikia. Komisija privalo būti sudaryta iš mokslinio vadovo, jo lankyto seminaro dėstytojo ir trečio dėstytojo iš šalies, nesusijusio su jo specialybe. Lomaksas – jo vadovas, tu – vienintelis jo lankyto seminaro dėstytojas, o kaip dėstytoją iš šalies aš parinkau naują žmogų – Džimą Holandą. Doktorantūros koledžo dekanas Raderfordas ir aš taip pat dalyvausime neoficialiai. Pasistengsiu, kad viskas vyktų kuo sklandžiau.

Tačiau tai buvo išbandymas, kuris sklandžiai praeiti negalėjo. Nors Stouneris norėjo užduoti kuo mažiau klausimų, išankstinio egzamino žodžiu taisyklės buvo griežtos: kiekvienam dėstytojui buvo suteikiamos keturiasdešimt penkios minutės klausinėti kandidatą visko, ko tik jis panorės, o kiti du turėjo teisę įsiterpti.

Egzamino dieną Stouneris sąmoningai atėjo vėlai į seminaro auditoriją trečiame Džesi Holo aukšte. Volkeris sėdėjo ilgo, kruopščiai išblizginto stalo gale. Keturi jau susirinkę egzaminuotojai: Finčas, Lomaksas, naujasis žmogus Holandas ir Henris Raderfordas, buvo susėdę kitame stalo gale. Stouneris įsmuko pro duris ir atsisėdo kuo toliau nuo Volkerio. Finčas ir Holandas linktelėjo jam pasisveikindami. Lomaksas, sudribęs savo kėdėje, žiūrėjo tiesiai priešais save ir barbeno ilgais baltais pirštais į veidrodinį stalo paviršių. Volkeris, aukštai iškėlęs galvą, jos nepakrutindamas žvelgė į juos per visą stalą su šalta panieka.

Raderfordas atsikrenkštė.

– Ak, pone... – jis pasitikslino pavardę priešais gulinčiame popieriaus lape, – pone Stouneri.

Raderfordas buvo gležnas, liesas, žilas vyriškis nuolaidžiais pečiais, pasmukę išoriniai jo antakių ir akių kampučiai teikė jam švelniai bejėgišką išraišką. Nors jis pažinojo Stounerį jau daug metų, taip ir nesugebėjo įsiminti jo pavardės. Jis vėl atsikrenkštė.

– Mes jau ketinome pradėti.

Stouneris linktelėjo galvą, įsirėmė alkūnėmis į stalą, surėmė pirštus ir nenuleido nuo jų akių, kol Raderfordo balsas monotoniškai dėstė oficialią egzamino žodžiu įžangą.

– Ponas Volkeris egzaminuojamas (Raderfordo balsas dudeno vienodai, migdomai) norint nustatyti jo gebėjimą tęsti doktorantūrą Misūrio valstijos universiteto Anglų filologijos katedroje. Tą egzaminą laikė visi kandidatai į doktorantus, ir jis skirtas ne tik įvertinti bendrai kandidato kompetencijai, bet ir stipriosioms ir silpnosioms jo pusėms, kad būsimosios jo studijos būtų orientuojamos kuo tinkamiausiai. Galimi trys šio egzamino rezultatai: išlaikyta, sąlygiškai išlaikyta, neišlaikyta.

Raderfordas aprašė tų galimų atvejų sąlygas ir nepakėlęs akių ėmė oficialiai pristatinėti egzaminuotojus ir kandidatą. Paskui stumtelėjo tolyn nuo savęs tą popieriaus lapą ir beviltiškai apsidairė.

– Pagal tradiciją, – pradėjo jis romiai, – klausti pradeda egzaminuojamojo mokslinis vadovas, pone... – Jis žvilgtelėjo į popieriaus lapą. – Pone Lomaksai, žodis jums, kaip pono Volkerio moksliniam vadovui. Taigi...

Lomaksas loštelėjo galvą atgal, tarytum netikėtai išbudintas iš snūdo. Jis apsidairė, sumirksėjo, nežymiai šyptelėjo, bet jo žvilgsnis buvo skvarbus ir budrus.

– Pone Volkeri, jūs ketinate rašyti disertaciją apie Šelį ir Helenizmo idealą. Tikriausiai dar nepermąstėte visos tos temos, bet gal galėtumėte papasakoti apie savo pasirinkimo priežastis, kontekstą ir panašiai.

Volkeris linktelėjo galvą ir pradėjo berti kaip iš pypkės.

– Aš ketinu parodyti, kaip *Himne intelektualiam grožiui* Šelis atmetė Godvino determinizmą dėl daugiau ar mažiau platoniško idealo ir kaip brandžiai jis pasirėmė tuo idealu *Išlaisvintajame Prometėjuje*, visiškai suliedamas į viena ankstyvąjį savo ateizmą, radikalizmą, krikščionybę ir mokslinį determinizmą, ir galiausiai išsiaiškinti, kaip tas idealas sunyko tokioje vėlyvoje jo poemoje kaip *Heladė*. Mano supratimu, šita tema svarbi dėl trijų priežasčių: pirmiausia ji parodo Šelio intelekto kokybę ir padeda mums geriau suprasti jo poeziją. Antra, ji atskleidžia devyniolikto amžiaus pradžioje vyravusius filosofinius ir literatūrinius konfliktus ir taip išplečia mūsų romantinės poezijos supratimą ir gebėjimą ją vertinti. Trečia, ta tema turi ypatingą tiesioginį ryšį su mūsų laikais, laikais, kai susiduriame su daugeliu tokių pačių konfliktų, su kuriais susidūrė Šelis ir jo amžininkai.

Stouneris klausėsi, ir jam besiklausant jo nuostaba tolydžio augo. Jis negalėjo patikėti, kad tai tas pats žmogus, kuris lankė jo seminarą, kurį jis manė suprantąs. Volkerio pristatymas buvo aiškus, paprastas ir protingas, tarpais netgi puikus. Lomaksas neklydo: jei disertacija atitiks lūkesčius, ji bus puiki. Jį perliejo viltis, šiluma, džiugesys, ir jis dėmesingai palinko į priekį.

Volkeris kalbėjo apie savo disertaciją gal kokias dešimt minučių, paskui staiga nutilo. Lomaksas paskubomis paklausė dar

vieno dalyko, ir Volkeris puolė atsakinėti. Gordonas Finčas pagavo Stounerio žvilgsnį ir vogčia pažvelgė į jį klausiamai. Stouneris šyptelėjo susigėdęs ir nežymiai gūžtelėjo pečiais.

Kai Volkeris vėl nutilo, iškart prabilo Džimas Holandas. Tai buvo liesas jaunuolis, jausmingas ir išblyškęs, su truputį iššokusiomis mėlynomis akimis; kalbėjo tyčia lėtai, balsas, rodės, visą laiką drebėjo nuo priverstinio tvardymosi.

– Pone Volkeri, kiek anksčiau jūs minėjote Godvino determinizmą. Gal galėtumėte susieti jį su Džono Loko fenomenalizmu?

Stouneris prisiminė, kad Holandas – aštuonioliko amžiaus specialistas.

Valandėlę tvyrojo tyla. Volkeris pasisuko į Holandą, nusiėmė savo apskritus akinius ir ėmė juos valyti; jo akys mirkčiojo, žiūrėdamos kur pakliūva. Paskui jis vėl užsidėjo akinius ir vėl pradėjo mirkčioti.

– Būkit malonus, pakartokite klausimą.

Holandas jau buvo beprabyląs, bet įsiterpė Lomaksas.

– Džimai, – kreipėsi jis bičiuliškai, – gal galėčiau truputį išplėsti klausimą? – Ir Holandui dar nespėjus atsakyti skubiai pasisuko į Volkerį. – Pone Volkeri, atsižvelgdamas į dėstytojo Holando klausimo potekstę – būtent į tai, kad Godvinas sutiko su Loko jutiminės pažinimo prigimties teorija – *tabula rasa* ir panašiai, – ir kad Godvinas, kaip ir Lokas, tikėjo, jog sprendinys ir suvokimas, iškreipti atsitiktinių aistrų ir neišvengiamo neišmanymo, gali būti ištaisyti auklėjimo, – gal, remdamasis šitomis išvadomis, pakomentuotumėt Šelio pažinimo principą, o ypač grožio principą, suformuluotą paskutinėse *Adonio* stancose?

Holandas atsilošė kėdėje, jo veide įsibrėžė sutrikimo raukšlė. Volkeris linktelėjo ir skubiai atsakė:

– Nors pirmosios *Adonio*, Šelio poemos, parašytos jo draugo ir bendraamžio Džono Kitso garbei, stancos yra standartiškai klasikinės, su aliuzijomis į Motiną, Valandas, Uraniją ir panašiai, su atsikartojančiais kreipiniais, – tikroji klasikinė esmė atsiveria tik paskutinėse stancose, kurios iš esmės yra didingas himnas Amžinajam Grožio principui. Sutelkim valandėlę dėmesį į garsiąsias eilutes:

Gyvenimas, lyg margaspalvio stiklo skliautas,
Dėmėja baltą amžinybės šviesą,
Kol šukėm krenta trypiamas Mirties.

Simboliškumas, numanomas šiose eilutėse, tampa aiškus tik kai jas grąžiname į jų kontekstą. „Vienis išlieka, – rašo Šelis keliomis eilutėmis aukščiau, – o daugis keičiasi ir išnyksta.“ Atminty išplaukia ir tokios pat garsios Kitso eilutės:

Tiesa – tai grožis, grožis – tai tiesa, tik tiek
Težinom žemėje, tik tiek ir turime žinot.

Taigi principas yra grožis, bet grožis sykiu yra ir pažinimas. Ir šitos koncepcijos šaknys... – Volkerio balsas čiurleno sklandžiai ir užtikrintai, žodžiai plaukė iš greitai judančių lūpų, beveik kaip... Stouneris krūptelėjo, ir užgimstanti jo viltis pradingo taip pat staiga, kaip atsirado. Valandėlę jis pajuto beveik fizišką negalę.

Nudelbė akis į stalą ir tarp rankų glotniai nupoliruotame riešutmedžio paviršiuje pamatė savo veido atspindį. Vaizdas buvo tamsus, ir jam nepavyko išskirti savo bruožų; atrodė, kad mato neaiškiai mirgančią šmėklą, išplaukiančią jo pasveikinti iš to kieto paviršiaus.

Lomaksas savo klausimus baigė, ir stojo Holando eilė. Stouneris pripažino, kad spektaklis buvo meistriškas: santūriai, labai žaviai ir nuotaikingai Lomaksas tampė visas virveles. Kartais, Holandui uždavus klausimą, Lomaksas geraširdiškai apsimesdavo jo nesuprantąs ir paprašydavo jį paaiškinti. Kitais kartais, atsiprašydamas dėl savo paties entuziazmo, jis palydėdavo Holando klausimus savo svarstymais, taip įtraukdamas Volkerį į diskusiją ir taip sudarydamas įspūdį, kad šis išties yra jos dalyvis. Jis perfrazuodavo klausimus (visada mandagiai atsiprašęs) taip juos pakeisdamas, kad pradinis klausimo tikslas visada paskęsdavo jo paaiškinime. Jis įtraukdavo Volkerį į neva rafinuotus teorinius svarstymus, bet visus argumentus dėstydavo pats. Ir galiausiai, nesiliaudamas atsiprašinėti, į Holando klausimus įterpdavo savus, vedančius Volkerį ten, kur jis norėjo jį nukreipti.

Visą tą laiką Stouneris tylėjo. Jis klausėsi verpetuojančių aplink jį kalbų, įdėmiai žvilgčiodamas į Finčo veidą, kuris apsunko tarsi kaukė; pažvelgė į Raderfordą, kuris sėdėjo užsimerkęs ir linksėjo galvą; stebėjo visiškai sutrikusį Holandą, mandagią Volkerio panieką ir karštligišką Lomakso žvalumą. Laukė, kada galės padaryti tai, ką, jo supratimu, padaryti privalėjo, laukė to apimtas siaubo, pykčio ir liūdesio, didėjančių sulig kiekviena

praslenkančia minute. Ir džiaugėsi nesusidūręs nė su vieno iš jų žvilgsniu.

Galiausiai Holando klausinėjimo laikas baigėsi. Lyg iš dalies persiėmęs Stounerį apnikusiu siaubu, Finčas pažiūrėjo į laikrodį ir linktelėjo galvą. Bet nieko nepasakė.

Stouneris giliai įtraukė oro. Vis dar žvelgdamas į savo veido šmėklą poliruotame stalo paviršiuje, be jokios išraiškos pasakė:

– Pone Volkeri, aš jums užduosiu kelis klausimus iš anglų literatūros. Jie bus labai paprasti ir nepareikalaus įmantraus atsakymo. Uždavinėsiu juos chronologine tvarka, kol baigsis mano laikas. Iš pradžių gal galėtumėt nusakyti man anglosaksų eilėdaros principus?

– Taip, pone, – atsakė Volkeris. Jo veidas sustingo. – Pradėkim nuo to, kad tamsiaisiais amžiais anglosaksų poetams stigo tų jautrumo privalumų, kuriais buvo apdovanoti vėlesni anglų tradicijos poetai. Sakyčiau, jų poezijai išties buvo būdingas primityvizmas, ir vis dėlto tame primityvizme jaučiamas, nors ne visų įžvelgiamas, jaučiamas tas jausmų subtilumas, kuris būdingas...

– Pone Volkeri, – nutraukė jį Stouneris, – aš prašiau jus nusakyti eilėdaros principus. Ar galėtumėt juos išvardinti?

– Na, sere, – pradėjo Volkeris, – ji labai šiurkšti ir netaisyklinga. Aš, žinoma, kalbu apie eilėdarą.

– Ir tai viskas, ką jūs galit apie ją pasakyti?

– Pone Volkeri, – skubiai įsiterpė Lomaksas – pernelyg audringai, pamanė Stouneris, – gal galėtumėte pailiustruoti tą jūsų paminėtą šiurkštumą...

– Ne, – tvirtai užprotestavo Stouneris, į nieką nežiūrėdamas. – Aš noriu, kad būtų atsakyta į mano klausimą. Ar tai viskas, ką jūs galite pasakyti apie anglosaksų eilėdarą?

– Na, pone Stouneri, – prabilo Volkeris. Jis šypsojosi, ir ta šypsena perėjo į nervingą kikenimą. – Atvirai kalbant, aš dar neišklausiau privalomo anglosaksų literatūros kurso, tad nedrįstu diskutuoti tokiomis temomis be reikiamo pasiruošimo.

– Puiku, – atsakė Stouneris. – Praleiskim anglosaksų literatūrą. Gal galėtumėte paminėti kokią nors Viduramžių dramą, turėjusią įtakos Renesanso dramos raidai?

Volkeris linktelėjo galvą.

– Žinoma, visos Viduramžių dramos savotiškai vedė į Renesanso aukštumas. Sunku suvokti, kad iš bergždžios Viduramžių dirvos vos po kelerių metų išaugo ir sužydėjo Šekspyro drama, ir...

– Ponas Volkeri, aš užduodu labai paprastus klausimus. Ir norėčiau išgirsti paprastus atsakymus. Aš supaprastinsiu savo klausimą dar labiau. Išvardinkite tris Viduramžių dramas.

– Ankstyvųjų ar vėlyvųjų Viduramžių, pone? – Jis nusiėmė akinius ir ėmė įnirtingai juos valyti.

– *Bet kurias* tris, pone Volkeri.

– Jų tiek daug, – pradėjo Volkeris, – tiesiog sunku... Na, *Paprastas žmogus*...

– Galėtumėt išvardinti dar kelias?

– Ne, pone. Turiu prisipažinti, jog esu silpnas srityse, kurias jūs...

– Ar galėtumėte pasakyti kokių nors Viduramžių literatūros kūrinių pavadinimus – tik pavadinimus?

Volkerio rankos drebėjo.

– Kaip jau sakiau, pone, turiu pripažinti, jog esu nepasikaustęs Viduramžių...

– Tuomet pereikime prie Renesanso. Koks to meto žanras jums pats lengviausias, pone Volkeri?

Volkeris padvejojo ir prieš savo valią maldaujamai pažvelgė į Lomaksą.

– Poezija, pone. Arba drama. Gal geriau drama.

– Vadinasi, drama. Kuri anglų tragedija pirmoji parašyta baltosiomis eilėmis, pone Volkeri?

– Pirmoji? – Volkeris apsilaižė lūpas. – Specialistų nuomonės skiriasi, pone. Aš nedrįsčiau...

– Ar galėtumėte įvardinti kokią nors reikšmingą dramą, parašytą dar prieš Šekspyrą?

– Žinoma, pone, – atsakė Volkeris. – Marlou, garsioji jo eilutė...

– Išvardinkite kelias Marlou pjeses.

Volkeris pasistengė susitvardyti.

– Žinoma, pelnytai pagarsėjęs *Daktaras Faustas*. Ir... ir *Malfio žydas*.

– *Faustas* ir *Maltos žydas*. Galite suminėti kitas?

– Atvirai kalbant, pone, pastaraisiais metais aš perskaičiau iš naujo tik šitas dvi. Tad bemeilyčiau ne...

– Gerai. Tuomet pasakykite ką nors apie *Maltos žydą*.

– Pone Volkeri, – sušuko Lomaksas, – leiskite man kiek išplėsti šį klausimą. Gal jūs...

– Ne! – niūriai užprotestavo Stouneris, nežiūrėdamas į Lomaksą. – Aš noriu, kad jis atsakytų į mano klausimus. Pone Volkeri...

Volkeris desperatiškai pradėjo:

– Kaip jau sakiau, garsioji Marlou eilutė...

– Pamirškime tą... garsiąją eilutę, – ištarė Stouneris pavargusiu balsu. – Apie ką ta pjesė?

– Na, – pradėjo Volkeris šiek tiek tūžmingai, – Marlou gvildena antisemitizmo problemą, nes antisemitizmas pasireiškė šešiolikto amžiaus pradžioje. Atjauta, netgi, sakyčiau, gili atjauta...

– Tiek to su ta atjauta, pone Volkeri. Pereikim prie...

– Leiskite kandidatui atsakyti į klausimą! Bent jau duokit jam laiko atsakyti!

– Gerai, – romiai sutiko Stouneris. – Ar norite tęsti atsakymą, pone Volkeri?

Volkeris valandėlę padvejojo.

– Ne, pone, – atsakė.

Stouneris negailestingai bėrė klausimus. Pyktis ir įniršis ant Volkerio ir Lomakso virto savotišku gailesčiu ir pasidygėjimu jais abiem. Po valandėlės Stouneriui pasirodė, kad jis jau nebesitvardo ir girdi savo nenutylantį balsą, bejausmį ir negailestingą.

Galiausiai išgirdo save pareiškiant:

– Gerai, pone Volkeri, jūsų pasirinktas laikotarpis – devynioliktas amžius. Regis, jūs ne ką teišmanote apie ankstesnių amžių literatūrą, gal geriau pasijusite poetų romantikų bendrijoje.

Jis stengėsi nežiūrėti į jį, bet negalėjo susilaikyti retkarčiais nepakėlęs akių į tą apvalią, šaltai ir piktdžiugiškai spoksančią į jį kaukę.

Volkeris atžariai linktelėjo galvą.

– Jūs gerai susipažinęs su svarbiausiomis lordo Bairono poemomis, ar ne?

– Žinoma, – atšovė Volkeris.

– Tai gal galėtumėte ką nors pasakyti apie jo *Anglų bardus ir škotų apžvalgininkus**?

Valandėlę Volkeris įtariai į jį žiūrėjo. Paskui pergalingai nusišypsojo.

– Ak! – sušuko jis ir smarkiai papurtė galvą. – Suprantu. *Dabar* aš suprantu. Jūs norite iškrėsti man pokštą. Žinoma! *Anglų bardus ir škotų apžvalgininkus* parašė visai ne Baironas. Tai garsusis Džono Kitso atsakymas žurnalistams, kurie mėgino suteršti jo, kaip poeto, reputaciją, kai buvo išspausdinti jo pirmieji eilėraščiai. Puiku, pone. Puiku...

– Ką gi, pone Volkeri, – atsakė Stouneris nuvargusiu balsu. – Daugiau klausimų nebeturiu.

Kurį laiką visi tylėjo. Paskui Raderfordas atsikrenkštė, pašiureno popieriais, kurie gulėjo priešais jį ant stalo, ir pasakė:

– Ačiū, pone Volkeri. Gal malonėtumėte valandėlei išeiti ir palaukti, komisija aptars jūsų egzaminą ir pasakys jums savo sprendimą.

* *Anglų bardai ir škotų apžvalgininkai* – satyrinė lordo Bairono poema, anonimiškai išspausdinta 1809 metais. Tai jo atsakymas pamfleto forma į žiaurią jo pirmojo eilėraščių rinkinio *Laisvos valandos* kritiką, išspausdintą Edinburgo apžvalgoje.

Per tas kelias akimirkas Volkeris atitoko. Jis atsistojo ir padėjo savo luošą ranką ant stalo. Beveik globėjiškai visiems nusišypsojo.

– Ačiū, ponai, – pasakė. – Tai buvo labai įdomi patirtis.

Paskui išklibikščiavo iš auditorijos ir uždarė duris.

Raderfordas atsiduso.

– Na, džentelmenai, ar turite ką pasakyti?

Vėl stojo tyla.

Lomaksas tarė:

– Manau, kad į mano klausimus jis atsakė *visiškai* neblogai. Ir neblogai atsakė į Holando klausimus. Turiu pripažinti, kad buvau šiek tiek nusivylęs tuo, kaip vyko paskutinė egzamino dalis, bet manau, kad jis buvo jau gana pavargęs. Jis – *geras* studentas, bet, jausdamas spaudimą, neatsiskleidžia taip, kaip galėtų. – Pasisukęs į Stounerį, jis šyptelėjo tuščia, iškankinta šypsena. – O tu šiek tiek jį spaudei, Bilai, turi pripažinti. Aš balsuoju: išlaikyta.

– Pone... Holandai, – kreipėsi Raderfordas.

Holandas pažvelgė į Lomaksą, paskui į Stounerį; sutrikęs suraukė antakius, jo akys mirksėjo.

– Bet... kandidatas man pasirodė labai silpnas. Net nežinau, ką sakyti. – Jam perdžiūvo burna, ir jis nurijo seilę. – Tai pirmas egzaminas žodžiu, kuriame aš dalyvauju. Išties nežinau, kokie jūsų standartai, bet... na, jis atrodė siaubingai silpnas. Leiskit man valandėlę pagalvoti.

Raderfordas pritariamai linktelėjo galva.

– Pone... Stouneri.

– Neišlaikyta, – išpyškino Stouneris. – Tai labiau negu aišku.

– Na jau, na jau, Bilai! – susijaudino Lomaksas. – Tu kiek per griežtas tam berniukui, argi ne?

– Ne, – ramiai atsakė Stouneris, akis įdūręs tiesiai prieš save, – ir tu tai puikiai žinai, Holi.

– Ką tuo nori pasakyti? – paklausė Lomaksas; rodės, jis pakėlė balsą, kad suteiktų jam jausmingumo. – Ką tuo nori pasakyti?

– Liaukis, Holi, – ištarė Stouneris pavargusiu balsu. – Tas vyrukas nieko neišmano. Tai aišku kaip dieną. Mano užduoti klausimai būtų tikę pirmųjų kursų studentams, o jis nesugebėjo patenkinamai atsakyti nė į vieną iš jų. Be to, jis tinginys ir nesąžiningas. Mano seminare praeitą semestrą...

– Tavo seminare! – atžariai nusikvatojo Lomaksas. – Girdėjome apie tavo seminarą. Be to, tai jau visai kitas reikalas. Svarbu, kaip jis atsakinėjo šiandien. Ir visiškai aišku, – jo akys susiaurėjo, – visiškai aišku, kad jis atsakinėjo gerai, kol tu nepradėjai jo kirsti.

– Aš daviau jam klausimus, – pataisė jį Stouneris. – Pačius papraščiausius klausimus, kokius tik galima įsivaizduoti. Buvau pasirengęs suteikti jam visas galimybes. – Jis nutilo, paskui atsargiai pridūrė: – Tu – jo disertacijos vadovas, natūralu, kad jūs aptarėte disertacijos temą. Todėl, kai tu klausinėjai jį apie disertaciją, jis atsakinėjo labai gerai. Bet vos tik nuo jos nutolome...

– Ką tu nori tuo pasakyti?! – sušuko Lomaksas. – Tu darai užuominą, kad aš... kad buvo kažkoks...

– Aš nedarau jokių užuominų, išskyrus tai, kad kandidatas dirbo prastai. Ir negaliu sutikti su tuo, kad jis egzaminą išlaikė.

– Klausyk, – tarė Lomaksas. Jo balsas nurimo, ir jis pasistengė nusišypsoti. – Aš suprantu, kad dirbdamas su juo galiu susidaryti apie jį geresnę nuomonę nei tu. Jis išklausė keletą mano kursų ir... bet nesvarbu. Aš sutinku su kompromisu. Nors manau, kad tai per griežta. Noriu pasiūlyti jam sąlyginį išlaikymą. Tai reikš, kad jis galės paplušėti dar porą semestrų, o tada...

– Išties, – tarė Holandas su palengvėjimu, – taip bus geriau, negu trumpai drūtai jį sukirsti. Aš nepažįstu jo, bet akivaizdu, kad jis nepasiruošęs...

– Puiku, – pasakė Lomaksas, plačiai šypsodamasis Holandui. – Vadinas, sutarta. Mes jį...

– Ne, – pasakė Stouneris. – Aš privalau balsuoti „neišlaikyta".

– Po perkūnais! – pradėjo šaukti Lomaksas. – Ar tu suvoki, ką darai, Stouneri? Ar tu suvoki, ką darai tam berniukui?

– Taip, – ramiai atsakė Stouneris. – Ir aš dėl jo apgailestauju. Per mane jis negaus savo laipsnio ir per mane negalės dėstyti koledže arba universitete. Kaip tik to aš ir noriu. Jeigu jis taps dėstytoju, tai bus katastrofa.

Lomaksas laikėsi labai ramiai.

– Tai tavo paskutinis žodis? – paklausė jis lediniu balsu.

– Taip, – atsakė Stouneris.

Lomaksas linktelėjo galvą.

– Aš jus įspėju, docente Stouneri, aš neketinu viso šito taip palikti. Šiandieną jūs pareiškėte tam tikrus kaltinimus... jūs iš anksto nuteikėte, kad... kad...

– Džentelmenai, prašom... – nutraukė jį Raderfordas. Atrodė, kad jis tuoj pravirks. – Nepamirškime mūsų reikalo. Kaip

jums žinoma, kandidatas gali išlaikyti egzaminą tik už tai balsavus visiems. Ar mes niekaip negalime išspręsti to nesutarimo?

Visi tylėjo.

Raderfordas atsiduso.

– Ką gi, tada man nelieka nieko daugiau, kaip tik paskelbti, kad...

– Luktelkit. – Tai buvo Gordonas Finčas; per visą egzaminą jis buvo toks tylus, kad kiti kone pamiršo jį čia esant. Dabar jis kilstelėjo nuo kėdės ir, nepakeldamas akių nuo stalviršio, pareiškė nuvargusiu, bet ryžtingu balsu:

– Kaip laikinai einantis katedros vedėjo pareigas, aš pateiksiu pasiūlymą. Tikiuosi, juo bus pasinaudota. Siūlau atidėti sprendimą dviem dienoms. Turėsime laiko nusiraminti ir tada aptarsime.

– Aptarinėti nėra ko, – atšovė įsikarščiavęs Lomaksas. – Jeigu Stouneris nori jį...

– Aš pateikiau pasiūlymą, – taikiai pareiškė Finčas, – ir prašom jo laikytis. Dekane Raderfordai, siūlau pranešti kandidatui apie mūsų sprendimą.

Jie rado Volkerį kuo ramiausiai sėdintį koridoriuje prie auditorijos. Jis nerūpestingai laikė dešinėje rankoje cigaretę ir nuobodžiaudamas spoksojo į lubas.

– Pone Volkeri, – pašaukė Lomaksas ir nušlubavo prie jo.

Volkeris atsistojo, jis buvo keletu centimetrų aukštesnis už Lomaksą, tad turėjo nudelbti akis.

– Pone Volkeri, aš buvau paprašytas jums pranešti, kad komisija nepriėjo bendros nuomonės dėl jūsų egzamino; ji bus jums

pranešta poryt. Bet užtikrinu jus, – jis pakėlė balsą, – užtikrinu jus, kad jums nėra dėl ko baimintis. Visiškai nėra dėl ko.

Valandėlę Volkeris stovėjo, šaltakraujiškai vedžiodamas žvilgsnį nuo vieno veido prie kito.

– Dar kartą dėkoju jums, džentelmenai, už dėmesį. – Tai sakydamas pagavo Stounerio žvilgsnį, ir jo lūpose sušmėžavo šypsenėlė.

Gordonas Finčas išskubėjo nepasikalbėjęs nė su vienu iš jų; Stouneris, Raderfordas ir Holandas nužingsniavo koridoriumi drauge; Lomaksas liko stovėti rimtai diskutuodamas su Volkeriu.

– Na, – prabilo Raderfordas, eidamas tarp Stounerio ir Holando, – nemalonus reikalas. Iš kurios pusės bepažiūrėtum, nemalonus reikalas.

– Tai jau tikrai, – pasakė Stouneris ir nusisuko nuo jų. Jis nulipo marmuriniais laiptais, vis greitesniais žingsniais artėdamas prie pirmo aukšto, paskui išėjo lauk. Giliai įtraukė dūmuoto popietės kvapo, paskui dar kartą, lyg būtų iš vandens išnėręs plaukikas. Tada lėtai nukėblino namo.

Ankstyvą rytojaus popietę, jam dar nespėjus papietauti, paskambino Gordono Finčo sekretorė ir paprašė, kad jis tuoj pat užeitų į jo kabinetą.

Kai įėjo, Finčas jo jau nekantriai laukė. Atsistojo ir pamojo ranka ragindamas sėstis į kėdę, kurią pritraukė prie savo rašomojo stalo.

– Ar pakvietei mane dėl Volkerio reikalo? – paklausė Stouneris.

– Iš dalies, – atsakė Finčas. – Lomaksas paprašė jį priimti ir pamėginti išspręsti tą reikalą. Atrodo, kad jis bus nemalonus. Norėjau šnektelt su tavim kelias minutes akis į akį, kol Lomaksas dar neatėjo. – Jis vėl atsisėdo ir kelias minutes pasisukiojo savo sukamajame krėsle, mąsliai žiūrėdamas į Stounerį. Paskui staiga išbėrė: – Lomaksas – geras vyras.

– Žinau, – atsakė Stouneris. – Kai kuriais atžvilgiais jis, ko gero, geriausias vyras katedroje.

Finčas kalbėjo toliau taip, lyg Stouneris nieko nebūtų pasakęs:

– Jis turi savo problemų, bet jos iškyla nedažnai, o kai iškyla, paprastai jis sugeba su jomis susidoroti. Visa bėda, kad tas reikalas užgriuvo kaip tik dabar, velnioniškai ne laiku. Skilimas katedroje lyg tyčia dabar. – Finčas palingavo galvą.

– Gordonai, – prabilo Stouneris, pasijutęs nejaukiai, – tikiuosi, tu ne...

Finčas pakėlė ranką.

– Palauk, – pasakė. – Privalėjau tau pasakyti anksčiau. Bet tai neturėjo būti paviešinta ir dar, tiesą sakant, buvo visai neoficialu. Ir dabar tai dar turi būti konfidencialu, bet... pameni, prieš kelias savaites aš tau sakiau apie katedros vedėjo pareigas?

Stouneris linktelėjo.

– Na, juo tapo Lomaksas. Naujasis katedros vedėjas – jis. Tai jau nutarta, reikalas išspręstas. Pasiūlymas atėjo iš viršaus, bet turiu prisipažinti, kad aš jam pritariau. – Jis trumpai nusijuokė. – Nieko kito negalėjau padaryti. Bet jeigu ir būčiau galėjęs, būčiau sutikęs... tuomet. Dabar nesu tikras.

– Suprantu, – mąsliai ištarė Stouneris. Po valandėlės vėl prabilo: – Džiaugiuosi, kad man nepasakei. Nemanau, kad tai būtų ką nors pakeitę, tačiau bent jau nesujaukė mūsų ginčo.

– Po perkūnais, Bilai! – nusikeikė Finčas. – Juk turėtum suprasti. Man nusispjaut į Volkerį ar Lomaksą, ar... bet tu – mano senas draugas. Klausyk. Manau, dėl šito reikalo tu visiškai teisus. Po galais, aš žinau, kad tu visiškai teisus. Bet būkim praktiški. Lomaksas žiūri į tai labai rimtai, jis nepaliks to likimo valiai. Ir jeigu reikalas prieis iki kovos, užvirs pragaras. Lomaksas gali būti kerštingas, ir tu žinai tai ne blogiau už mane. Atleisti tavęs jis negalės, bet gali padaryti kone visa kita. Ir iki tam tikros ribos aš turėsiu su juo sutikti. – Jis vėl karčiai nusijuokė. – Po perkūnais, ne iki tam tikros ribos, o ***beveik visiškai.*** Jeigu dekanas atšaukia katedros vedėjo sprendimus, jis privalo atleisti jį iš katedros vedėjo pareigų. Na, jeigu Lomaksas peržengtų ribas, aš galėčiau jį atleisti iš pareigų ar bent jau pamėginti. Gal būčiau išgirstas, gal ir nebūčiau. Bet net jeigu ir pamėginčiau, prasidėtų kova, kuri suskaldytų katedrą, gal net visą koledžą. O aš, po galais... – Finčas staiga pasijuto nejaukiai ir sulemeno: – Aš, po galais, privalau galvoti apie koledžą. – Jis įdūrė akis tiesiai į Stounerį. – Ar supranti, ką noriu pasakyti?

Stounerį užplūdo šilta meilės ir švelnios pagarbos senam savo bičiuliui banga.

– Na, žinoma, suprantu, Gordonai. Negi manai, kad galėčiau nesuprasti?

– Puiku, – tarė Finčas. – Ir dar vienas dalykas. Aš nežinau, kaip Lomaksas vedžioja universiteto rektorių už nosies ir daro su

juo, ką nori. Todėl viskas gali būti netgi žiauriau, nei tau atrodo. Klausyk, tau tereikia pasakyti, kad apsigalvojai. Gali net suversti visą bėdą man – pasakyk, kad aš priverčiau tave tai padaryti.

– Tai ne mano reputacijos išsaugojimo reikalas, Gordonai.

– Žinau, – pasakė Finčas. – Nevykusiai pasakiau. Pažiūrėk šitaip: kas mums tas Volkeris? Taip, žinau, tai principo reikalas, bet yra ir kitas principas, apie kurį turi pagalvoti.

– Tai ne principas, – atkirto Stouneris. – Tai Volkeris. Duoti jam valią auditorijoje tolygu katastrofai.

– Po galais, – su nuovargiu balse ištarė Finčas. – Jei jis neapsigins čia, galbūt padarys tai kur nors kitur; be to, galbūt ir čia gaus tą laipsnį, nepaisant tavo pastangų. Tu galėtum pralaimėti, supranti, kad ir ką darytum. Mes negalime atsikratyti visų volkerių.

– Gal ir negalime, – sutiko Stouneris. – Bet galime pamėginti.

Finčas kurį laiką patylėjo. Paskui atsiduso.

– Gerai. Nebėra prasmės versti Lomaksą laukti. Kuo greičiau, tuo geriau. – Jis atsistojo ir žengė prie durų, vedančių į mažą prieškambarį. Bet kai ėjo pro Stounerį, šis uždėjo ranką jam ant dilbio ir akimirkai jį sulaikė.

– Gordonai, ar prisimeni, ką kartą pasakė Deivas Mastersas?

Sutrikęs Finčas suraukė antakius.

– O kuo čia dėtas Deivas Mastersas?

Stounerio žvilgsnis nuklydo tolyn per kambarį, pro langą, jis stengėsi kažką prisiminti.

– Mes buvome trise, ir jis pasakė... kažką apie tai, kad universitetas – tai prieglauda, prieglobstis nuo pasaulio tiems, iš

kurių viskas atimta, luošiams. Bet jis turėjo omeny ne Volkerį. Deivui Volkeris būtų... pasaulis. Tad mes negalime jo įsileisti. Jei įsileisim, tapsime tokie kaip pasaulis, tokie pat netikri, tokie pat... Vienintelė mūsų viltis – jo neįsileisti.

Finčas valandėlę žiūrėjo į jį. Paskui plačiai išsišiepė.

– Ak tu šunsnuki, – linksmai ištarė jis. – Nagi, kvieskime Lomaksą.

Jis atvėrė duris, pamojo ranka, ir Lomaksas įžengė į kabinetą.

Įžengė taip išdidžiai, oficialiai, jog vargiai galėjai pastebėti, kad jis trūkčioja dešinę koją; pailgas gražus jo veidas buvo sustingęs ir šaltas, o galvą jis buvo iškėlęs taip aukštai, jog ilgoki garbanoti plaukai kone lietė kuprą, iškreipusią jo nugarą po kairiu petim. Nepažvelgęs nė į vieną iš jų, jis prisitraukė kėdę, kuri stovėjo priešais Finčo rašomąjį stalą, atsisėdo kaip įmanydamas tiesiau ir įsmeigė akis į tarpą tarp Finčo ir Stounerio. Paskui iš lengvo pasuko galvą į Finčą.

– Aš paprašiau, kad mes susitiktume visi trys dėl paprastos priežasties. Norėčiau sužinoti, ar dėstytojas Stouneris persigalvojo dėl savo neprotingo vakarykščio sprendimo.

– Mudu su ponu Stouneriu aptarėme tą reikalą, – pradėjo Finčas. – Bijau, kad mums nepavyko pasiekti kompromiso.

Lomaksas pasisuko į Stounerį, nudūrė jį žvilgsniu, jo šviesiai mėlynos akys apsiblausė, sakytum, jas aptraukė skaidri plėvelė.

– Tuomet, deja, man teks atvirai pareikšti kai kuriuos gana rimtus kaltinimus.

– Kaltinimus? – nustebo ir truputį susierzino Finčas. – Tu niekad neminėjai nieko panašaus ir...

– Apgailestauju, – nutraukė jį Lomaksas. – Bet tai neišvengiama. – Ir kreipėsi į Stounerį:

– Pirmą kartą jūs kalbėjotės su Čarlzu Volkeriu, kai jis pasiprašė lankyti jūsų doktorantų seminarą. Taip?

– Taip, – patvirtino Stouneris.

– Ir labai nenorėjote jo priimti, ar ne?

– Taip, – atsakė Stouneris, – grupėje jau buvo dvylika studentų.

Lomaksas žvilgtelėjo į užrašus, kuriuos laikė dešinėje rankoje.

– Ir kai tas studentas pasakė, kad jam *būtina* lankyti tą seminarą, jūs nenoriai su tuo sutikote, sakydamas, kad jo dalyvavimas gali tą seminarą sužlugdyti. Taip?

– Ne visai, – atsakė Stouneris. – Kiek pamenu, pasakiau, kad *dar vienas* studentas, ir seminaras...

Lomaksas pamojavo ranka.

– Nesvarbu. Aš tik noriu atkurti kontekstą. Taigi per tą pirmą pokalbį jums nekilo abejonių dėl jo kompetencijos dalyvauti tame seminare?

Gordonas Finčas su nuovargiu balse prabilo:

– Holi, kur visa tai mus nuves? Kam visa tai...

– Būk malonus, – nutraukė jį Lomaksas. – Aš juk sakiau, kad turiu pareikšti kaltinimus. Tu privalai leisti man juos išdėstyti. Taigi. Jums nekilo abejonių dėl jo kompetencijos?

Stouneris ramiai pareiškė:

– Taip, aš uždaviau jam kelis klausimus, norėdamas įsitikinti, kad jis sugebės atlikti užduotis.

– Ir įsitikinote, kad sugebės?

– Nebuvau dėl to tikras, – pasakė Stouneris. – Dabar sunku prisiminti.

Lomaksas pasisuko į Finčą.

– Taigi mes galime patvirtinti, kad: pirma, dėstytojas Stouneris nenorėjo priimti Volkerio į savo seminarą; antra, jo nenoras buvo toks didelis, jog jis pagrasino Volkeriui, kad jo dalyvavimas seminarą sužlugdys; trečia, jis suabejojo Volkerio kompetencija atlikti seminaro užduotis; ketvirta, nepaisant tos abejonės ir stipraus apmaudo, jis vis dėlto leido jam dalyvauti seminare.

Apniktas nevilties, Finčas palingavo galvą.

– Holi, visa tai beprasmiška.

– Palauk, – nenustygo Lomaksas. Jis paskubom dirstelėjo į savo užrašus, paskui skvarbiu žvilgsniu į Finčą. – Aš turiu dar kitų kaltinimų. Galėčiau juos suformuluoti „per kryžminę apklausą“, – žodžius „kryžminė apklausa“ jis ištarė su ironija, – nors aš ne prokuroras. Bet užtikrinu jus, kad esu pasirengęs tuos kaltinimus atskleisti, jei to prireiks. – Padarė pauzę, tarsi norėdamas sukaupti jėgas. – Aš esu pasiruošęs įrodyti, pirma, kad docentas Stouneris leido ponui Volkeriui dalyvauti savo seminare, nors jau turėjo išankstinį nusistatymą prieš jį; aš pasirengęs įrodyti, kad tą išankstinį nusistatymą sustiprino tam tikras temperamentų konfliktas, išryškėjęs per tą seminarą, kad tas konfliktas buvo kurstomas ir stiprinamas paties pono Stounerio, kuris leido kitiems seminaro dalyviams ir, žinoma, kartais juos skatino šaipytis ir juoktis iš pono Volkerio. Aš pasirengęs įrodyti, kad ne vieną kartą tas išankstinis nusistatymas buvo pademonstruotas docento Stounerio pareiškimais studentams ir

pašaliniams; kad jis apkaltino poną Volkerį užsipuolus seminaro dalyvę, nors ponas Volkeris tik pareiškė kitokią nuomonę, kad jis prisipažino supykęs dėl to „užsipuolimo“ ir, negana to, – mėgavosi pasakodamas apie tai, kaip ponas Volkeris „kvailai elgėsi“. Aš esu pasirengęs įrodyti ir tai, kad be jokio provokavimo, vien tik dėl to išankstinio nusistatymo docentas Stouneris apkaltino poną Volkerį tingumu, neišmanymu ir nesąžiningumu. Ir galiausiai tai, kad iš trylikos seminaro dalyvių ponas Volkeris buvo vienintelis – *vienintelis*, – kurį docentas Stouneris išskyrė iš kitų parodydamas įtarumą ir paprašė jį – *vienintelį* – įteikti seminaro pranešimo tekstą. O dabar aš prašau poną Stounerį paneigti tuos kaltinimus, po vieną arba visus sykiu.

Stouneris palingavo galvą, beveik susižavėjęs.

– O Viešpatie! – prabilo. – Kaip viskas pateikta! Žinoma, viskas, ką tu sakai, yra faktai, bet nė vienas nėra teisybė. Viskas buvo visai ne taip, kaip sakai.

Lomaksas linktelėjo galvą, tarsi to ir tikėjosi.

– Aš pasirengęs įrodyti, kad viskas, ką pasakiau, yra tiesa. Bus labai paprasta pakviesti, jeigu reikės, to seminaro dalyvius, kiekvieną atskirai, ir apklausti.

– Ne! – griežtai užprotestavo Stouneris. – Tai labiausiai papiktinantis dalykas, kurį jūs pasakėte per visą šią popietę. Aš neleisiu įvelti į tą skandalą studentų.

– Jūs galit neturėti pasirinkimo, Stouneri, – švelniai ištarė Lomaksas. – Jūs galit išvis neturėti pasirinkimo.

Gordonas Finčas pažvelgė į Lomaksą ir ramiai paklausė:

– Kur tu taikai?

Lomaksas nesureagavo į jo žodžius. Jis vėl kreipėsi į Stounerį:

– Ponas Volkeris man pasakė, jog dabar, nors tai ir nesuderinama su jo principais, jis ketina įteikti jums tą seminaro pranešimą, kuris sukėlė jums tiek daug bjaurių abejonių. Jis susitaikys su bet kuriuo sprendimu, kurį padarysite jūs ir bet kurie kiti du kvalifikuoti katedros nariai. Ir jeigu pranešimas bus įvertintas patenkinamai jūsų trijų daugumos, seminaro pažymys bus patenkinamas ir ponui Volkeriui bus leista pasilikti doktorantūroje.

Stouneris papurtė galvą, jam buvo gėda žiūrėti į Lomaksą.

– Jūs žinote, kad aš negaliu to padaryti.

– Gerai. Man atkaru taip elgtis, bet... jeigu jūs nepakeisite vakarykščio savo sprendimo balsuojant, aš būsiu priverstas pateikti jums oficialius kaltinimus.

Gordono Finčo balsas pakilo.

– Tu būsi priverstas padaryti *ką*?

Lomaksas šaltai išpyškino:

– Misūrio valstijos universiteto konstitucija suteikia teisę bet kuriam etatiniam katedros dėstytojui iškelti kaltinimus bet kuriam kitam etatiniam katedros nariui, jei esama įtikinamų argumentų, jog kaltinamasis katedros narys stinga kompetencijos, elgiasi neetiškai, neatlieka savo pareigų taip, kaip to reikalauja etikos normos, surašytos Konstitucijos trečiosios dalies šeštame straipsnyje. Tie kaltinimai ir juos patvirtinantys įrodymai bus išklausyti visos katedros, ir bylos nagrinėjimo pabaigoje katedra arba parems tuos kaltinimus dviem trečdaliais balsų, arba atmes juos.

Išsižiojęs Gordonas Finčas griuvo atgal į krėslą ir negalėdamas patikėti lingavo galvą. Paskui pasakė:

– Klausyk, tas visas reikalas darosi nebevaldomas. Juk tu negali taip kalbėti rimtai, Holi.

– Užtikrinu tave, kad kalbu rimtai, – patikino Lomaksas. – Tai rimtas reikalas. Tai principo reikalas, be to, čia suabejota mano principingumu. Aš turiu teisę pateikti kaltinimus, jei matau reikalą.

– Jie sužlugs.

– Tebūnie, bet aš turiu teisę pateikti kaltinimus.

Valandėlę Finčas stebeilijo į Lomaksą. Paskui ramiai, beveik draugiškai pasakė:

– Jokių kaltinimų nebus. Nežinau, kaip tas klausimas išsispręs, ir man tai nelabai rūpi. Bet kaltinimų nebus. Netrukus mes iš čia išeisime ir pasistengsime pamiršti didžiumą to, kas buvo pasakyta šią popietę. Ar bent jau dėsimės pamiršę. Aš neketinu velti į skandalą fakulteto ar koledžo. Jokių kaltinimų nebus. Nes, – pridūrė jis maloniai, – jeigu jie bus pateikti, aš pažadu, jog išsinersiu iš kailio, kad tave sutriuškinčiau. Aš nesustosiu prieš nieką. Aš panaudosiu savo įtaką iki paskutinio šlakelio; jei reikės, sumeluosiu; jei prireiks, apšmeišiu tave. O dabar einu pranešti dekanui Raderfordui, kad balsavimas dėl pono Volkerio galioja. Jeigu ir toliau nori varyti savo, gali eiti pas jį, pas rektorių ar pas Dievą. Bet šitame kabinete reikalas baigtas. Ir aš nebenoriu nieko apie jį girdėti.

Kol Finčas kalbėjo, Lomakso veidas tapo mąslus ir šaltas. Kai Finčas baigė, Lomaksas linktelėjo galvą, beveik kaip visada, ir

atsistojo. Žvilgtelėjo į Stounerį, žengė per kambarį ir išklibikščiavo lauk. Valandėlę Finčas ir Stouneris sėdėjo tylėdami. Galiausiai Finčas ištarė:

– Kažin, kas sieja jį su Volkeriu?

Stouneris papurtė galvą.

– Ne tai, ką tu manai, – pasakė. – Nežinau kas. Ir nemanau, kad noriu žinoti.

Po dešimties dienų Holis Lomaksas buvo paskelbtas Anglų filologijos katedros vedėju ir po poros savaičių visiems katedros nariams buvo išdalinti paskaitų tvarkaraščiai. Stouneris nenustebo, kad visiems mokslo metams jis gavo dėstyti tris kompozicijos kursus pradedantiesiems studentams ir vieną apžvalginį antrakursiams, o jo Viduramžių literatūros skaitymų kursas ir doktorantūros seminaras buvo išbraukti iš programos. Tai pradedančiojo dėstytojo tvarkaraštis, pamanė Stouneris. Ir jis buvo netgi kur kas blogesnis, nes paskaitos buvo paskirtos ne viena po kitos, o kaip pakliūva išmėtytos per visas šešias savaitės dienas. Jis nepareiškė jokio nepasitenkinimo dėl tvarkaraščio ir nusprendė ateinančiais metais dėstysiąs taip, lyg nieko blogo nenutiko.

Bet pirmą sykį nuo tada, kai pradėjo dėstyti, jam šovė į galvą palikti universitetą ir pasiieškoti dėstytojo darbo kitur. Jis šnektelėjo apie tai su Edita, bet ji taip pažvelgė į jį, lyg jis jai būtų vožęs per galvą.

– Aš negalėčiau, – atsakė ji. – O, aš negalėčiau.

Paskui, supratusi, kad išsidavė parodžiusi savo baimę, supyko.

– Ir ką tu sau galvoji? – paklausė. – Mūsų namai, mūsų mieli namai. Ir mūsų draugai. Ir Greisės mokykla. Vaiko nedera stumdyti iš mokyklos į mokyklą.

– Tai gali būti neišvengiama, – pasakė jis. Jis nepapasakojo jai apie incidentą su Čarliu Volkeriu ir Lomakso įsikišimą, tačiau netrukus paaiškėjo, kad ji viską žino.

– Neapgalvota, – pasakė ji. – Visiškai neapgalvota. – Bet jos pyktis buvo keistai mechaniškas, beveik atsainus; šviesiai mėlynos akys klaidžiojo nuo jo prie paskirų daiktų svetainėje. Lyg ji būtų norėjusi įsitikinti, kad jie tebėra savo vietoje; ploni strazdanoti jos pirštai nepaliaujamai judėjo. – O! Aš viską žinau apie tavo nemalonumus. Niekada nesikišau į tavo darbą, bet tu išties labai užsispyręs. Noriu tau pasakyti, kad *Greisė* ir aš irgi esam įtrauktos į šitą reikalą, ir nė nemanyk mūsų prašyti viską susirinkti ir iškeliauti vien dėl to, kad tu patekai į keblią padėtį.

– Bet aš taip galvoju iš dalies dėl tavęs ir Greisės. Labai maža tikimybė, kad čia pasilikęs aš prasisieksiu katedroje.

– Ak, – prabilo Edita užsigalvojusi, kartėlio kupinu balsu. – Tai visai nesvarbu. Mes visą laiką buvome tokie skurdžiai, kad nėra pagrindo bijoti būti skurdžiais ir toliau. Tau reikėjo anksčiau pagalvoti, kuo tai baigsis. Luošys. – Staiga jos balsas pasikeitė, ir ji atlaidžiai, beveik meiliai nusijuokė. – Garbės žodis, tu taip viską imi į širdį. O koks gi *skirtumas*?

Ir ji nebenorėjo nieko girdėti apie išvykimą iš Kolumbijos. Jei jis susigalvotų tai padaryti, jiedvi su Greise visad gali persikelti gyventi pas jos tetą Emą: ši jau visiškai paliegusi ir apsidžiaugtų jų draugija.

Taigi jis atmetė tą galimybę, vos tik ji spėjo šauti jam į galvą. Tą vasarą jis turėjo dėstyti, ir du iš tų kursų buvo jam ypač įdomūs; jie buvo įtraukti į tvarkaraštį dar prieš Lomaksui tampant katedros vedėju. Jis pasiryžo skirti jiems visą dėmesį, nes žinojo, kad gali negreitai gauti vėl juos dėstyti.

XI

Praėjus kelioms savaitėms nuo 1932 metų rudens semestro pradžios Viljamui Stouneriui tapo aišku, kad jo kova dėl Čarlzo Volkerio nušalinimo nuo anglų filologijos doktorantūros buvo bergždžia. Po vasaros atostogų Volkeris sugrįžo į studentų miestelį taip, tarsi tai būtų pergalingas grįžimas į areną; pamatęs Stounerį Džesi Holo koridoriuose, jis ironiškai linkteldavo jam ir piktdžiugiškai išsiviepdavo. Iš Džimo Holando Stouneris sužinojo, kad dekanas Raderfordas atidėjo oficialų pernykščio balsavimo rezultatų paskelbimą ir galiausiai buvo nuspręsta, jog Volkeriui bus leista laikyti egzaminą žodžiu dar kartą, o jo egzaminuotojus paskirs katedros vedėjas.

Taigi mūšis buvo baigtas ir Stouneris buvo pasirengęs prisipažinti pralaimėjęs; tačiau kova nesibaigė. Kai Stouneris susitikdavo Lomaksą koridoriuose ar katedros posėdžiuose, ar oficialiuose renginiuose, šis kalbėdavo su juo taip, kaip kalbėdavo anksčiau, sakytum, nieko tarp jųdviejų neįvyko. Tačiau į jo sveikinimus Lomaksas neatsakydavo, tik šaltai jį nužvelgdavo ir nusukdavo akis, tarsi norėdamas pasakyti, kad nenurims.

Kartą vėlų rudenį Stouneris ramiai įėjo į Lomakso kabinetą ir gavo pastovėti prie jo rašomojo stalo keletą minučių, kol šis, sučiaupęs lūpas, nenoriai nukreipė į jį piktą žvilgsnį.

Supratęs, kad kalbėti Lomaksas nesirengia, Stouneris, apimtas nejaukumo, pasakė:

– Klausyk, Holi, viskas jau baigta ir pamiršta. Ar negalėtume išmesti to iš galvos?

Lomaksas įdėmiai pažvelgė į jį.

Stouneris kalbėjo toliau:

– Na, mudu susiginčijome, bet taip juk atsitinka. Anksčiau mudu buvome draugai, ir aš nematau priežasčių...

– Mudu niekada nebuvome draugai, – pabrėžtinai nukirto Lomaksas.

– Na, gerai, – kalbėjo toliau Stouneris. – Bet juk mes sutarėme... Galime pasilaikyti tuos mudviejų nesutarimus, bet, dėl Dievo meilės, kam juos demonstruoti. Net studentai jau pastebi.

– Ir nenuostabu, – pagiežingai iškošė Lomaksas, – juk vieno iš jų karjera vos nebuvo sužlugdyta. Talentingo studento, kurio vienintelis nusikaltimas buvo jo vaizduotė, entuziazmas ir principingumas, pastūmėję jį į konfliktą su jumis... ir, taip, esu priverstas tai konstatuoti... apmaudus fizinis negalavimas, kuris normaliam žmogui būtų sukėlęs užuojautą. – Sveika dešine ranka Lomaksas pakėlė pieštuką, ir šis suvirpėjo jam prieš veidą; Stouneris kone su siaubu suprato, kad Lomaksas kalba šiurpiai, nenumaldomai nuoširdžiai. – Ne, – aistringai pridūrė Lomaksas, – aš negaliu jums atleisti.

Stouneris stengėsi išsaugoti ramų balsą.

– Aš kalbu ne apie atleidimą. Aš kalbu apie mudviejų elgesį vienas su kitu, kad jis nesukeltų keblumų studentams ir kitiems katedros nariams.

– Būsiu labai atviras, Stouneri, – pasakė Lomaksas. Jo pyktis atslūgo ir balsas nurimo, tapo dalykiškas. – Nemanau, kad jūs tinkate būti dėstytoju: žmogus, kurio išankstiniai nusistatymai užgožia gabumus ir išsilavinimą, negali juo būti. Aš tikriausiai atleisčiau jus, jeigu turėčiau galios, bet aš tos galios neturiu, ir mudu abu tai žinome. Jus gina etatinių darbuotojų statutas. Privalau tai pripažinti. Bet neprivalau veidmainiauti. Nenoriu turėti su jumis nieko bendra. Ničnieko. Ir neapsimesiu, kad taip nėra.

Stouneris kurį laiką įdėmiai žvelgė į jį. Paskui papurtė galvą.

– Gerai, Holi, – pasakė apatiškai. Ir žengė durų link.

– Luktelkit, – sustabdė jį Lomaksas.

Stouneris atsisuko. Lomaksas įdėmiai žiūrėjo į kažkokius popierius ant rašomojo stalo, jo veidas buvo įraudęs, ir atrodė, kad jis kovoja su savimi. Stouneris suprato, kad tai, ką jis mato, yra ne pyktis, o gėda.

Lomaksas prabilo:

– Nuo šiol, jeigu norėsite susitikti su manimi dėl katedros reikalų, būkit malonus, praneškite man per sekretorę.

Ir nors Stouneris kurį laiką dar stovėjo žiūrėdamas į jį, Lomaksas nepakėlė galvos. Jo veidas nežymiai virptelėjo, paskui nurimo. Stouneris išėjo iš kabineto.

Ir nuo tada daugiau nei dvidešimt metų jiedu neapsikeitė nė vienu žodžiu tiesiogiai.

Vėliau Stouneris suprato, kad studentai neišvengiamai buvo to paveikti; net jeigu jam būtų pavykę įtikinti Lomaksą apsimesti,

ilgainiui jam vis tiek nebūtų pavykę apsaugoti jų nuo tos kovos suvokimo.

Buvę jo studentai ir netgi tie, kuriuos jis gerai pažinojo, pradėjo sveikinti jį drovėdamiesi ir net kalbėti su juo vogčia. Keletas buvo demonstratyviai draugiški ir net išsukdavo iš kelio, kad šnekteltų su juo arba kad būtų pamatyti vaikštant su juo koridoriuose. Bet jis jau niekada nebeatgavo su jais tokio ryšio, koks buvo anksčiau, jis tapo ypatinga figūra, ir norint su juo matytis arba nesimatyti reikėjo turėti ypatingų priežasčių.

Jis pajuto, kad bendravimas su juo varžo tiek jo draugus, tiek priešus, tad laikėsi vis atokiau nuo jų.

Jį apėmė savotiška apatija. Dėstė visiškai atsidavęs savo darbui, tačiau nekintama pirmo ir antro kurso studentų programos rutina sekino jo užsidegimą ir dienai baigiantis jis būdavo nualintas ir viskam abejingas. Per laisvas valandas tarp paskaitų, išmėtytų su ilgais tarpais, jis kviesdavo studentus pasikalbėti, kruopščiai išnagrinėdavo jų darbus ir aiškindavo tol, kol jie imdavo nekantrauti.

Laikas jam slinko lėtai. Jis stengėsi praleisti jo daugiau namie su žmona ir vaiku, tačiau jo paskaitų tvarkaraštis buvo toks keistas, kad jis niekada nesutapdavo su griežta Editos dienotvarke; jis suprato (be nuostabos), kad jo reguliarus buvimas namie liūdina žmoną taip, kad ji tapo nervinga, tyli ir kartais fiziškai sunegaluodavo. Ir per visą tą laiką, kurį praleisdavo namie, jis tik retkarčiais matydavosi su Greise. Edita rūpestingai sutvarkė dukters dienotvarkę: vienintelis jos „laisvas“ laikas buvo vakare,

o Stouneris turėjo vakarines paskaitas keturis kartus per savaitę. Kai grįždavo iš jų, Greisė jau gulėdavo lovoje.

Tad jis ir toliau matydavosi su Greise tik rytais, labai trumpai, per pusryčius, o vienas su ja pabūdavo tik tas kelias minutes, kai Edita nurinkdavo stalą ir sukraudavo indus mirkti į virtuvės kriauklę. Jis stebėjo, kaip tįsta jos kūnas, kaip jos rankos ir kojos įgauna rambaus grakštumo, kaip ramiose jos akyse ir dėmesingame veide ryškėja intelektas. Ir kartais pajusdavo dar išlikus tarp jų šiokį tokį artumą, artumą, kurio nė vienas jųdviejų negalėjo leisti sau prisipažinti.

Galiausiai jis grįžo prie savo seno papratimo didžiumą laiko leisti savo kabinete Džesi Hole. Įtikinėjo save, kad turi būti dėkingas už galimybę skaityti niekieno netrukdomas, neslegiamas būtinybės ruoštis apibrėžtiems kursams, laisvas nuo prievartinių tam tikrų dalykų studijų. Pamėgino skaityti be išankstinio plano, tik savo malonumui, pasimėgavimui, skaityti krūvas knygų, kurios jau metų metais laukė eilėje. Tačiau jo sąmonė nekrypo norima linkme; jo dėmesys nuklysdavo nuo puslapio, kurį laikydavo prieš akis, ir jis vis dažniau pagaudavo save bukai stebeilijant tiesiai priešais save, į tuštumą; kartais atrodydavo, kad iš jo galvos išplauta viskas, ką žinojo, ir visa jo valios jėga išsemta. Kartais pasijusdavo esąs tarsi daržovė ir skaudžiai trokšdavo, kad kas nors – tegu ir skausmas – jį persmelktų ir grąžintų jam gyvybę.

Jis priėjo tokį amžiaus tarpsnį, kai jam vis įsakmiau iškildavo toks stulbinamai paprastas klausimas, kad jis nepajėgė jo pripažinti atvirai. Jis pasijuto klausiąs save, ar jo gyvenimas vertas

gyventi, ar išvis kada nors buvo to vertas. Įtarė, kad anksčiau ar vėliau tas klausimas iškyla visiems žmonėms, ir svarstė, ar ir jiems jis kyla taip nuasmenintai ir įsakmiai, kaip jam. Tą klausimą lydėjo didžiulis liūdesys, tačiau tas liūdesys buvo toks neapibrėžtas, kad (taip jam atrodė) turėjo mažai ką bendra su juo ar su jo dalia; jis net nebuvo tikras, kad visa tai turi kokį nors ryšį su tomis tiesioginėmis ir akivaizdžiomis priežastimis, kurios sudarkė jo asmeninį gyvenimą. Įsivaizdavo, kad jis radosi iš nugyventų metų sankaupos, iš atsitiktinumų bei aplinkybių tankio ir to, ką jis suprato visa tai išgyvenęs. Jis patyrė ironišką ir niūrų malonumą suvokęs, kad jo įgytas menkas išmanymas atvedė jį prie akivaizdžios tiesos: galiausiai viskas, net įgytos žinios, suteikusios jam galimybę tai suvokti, buvo bergždžia, tuščia ir galiausiai grimzdo į nebūtį, kurios jos negalėjo pakeisti.

Vieną vėlų vakarą, po paskutinės paskaitos, jis grįžo į savo kabinetą ir atsisėdo prie rašomojo stalo, norėdamas paskaityti. Buvo žiema ir snigo kiaurą dieną, todėl lauke viskas buvo užklota minkštu baltu sniegu. Kabinetas buvo per daug prišildytas, ir Stouneris atvėrė langą prie rašomojo stalo, kad į tvankų kambarį įeitų gaivaus oro. Jis giliai įkvėpė ir leido akims ganytis po baltą studentų miestelio erdvę. Pagautas impulso išjungė stalinę lempą ir taip sėdėjo įkaitusioje savo kabineto tamsoje; šaltas oras pripildė jo plaučius, ir jis palinko prie atlapoto lango. Įsiklausė į žiemos nakties tylą, ir jam pasidingojo, kad jis jaučia garsus, sugertus subtilių ir įmantrių sniego kristalų. Tame baltume niekas nekrutėjo; ta negyva scena, rodės, traukė jį savin, čiulpė jo sąmonę lygiai taip pat, kaip čiulpė iš oro garsą ir laidojo savo

šaltam baltam minkštume. Jis pasijuto traukiamas į tą baltumą, kuris driekėsi, kiek tik užmatė jo akis, ir buvo dalis tamsos, kuri jį atspindėjo, dalis giedro dangaus be debesėlio, kur nejutai nei aukščio, nei gilumo. Akimirką jis pasijuto išėjęs iš to kūno, kuris sėdėjo nejudėdamas prieš langą; ir jam juntant, kaip jis slysta šalin, viskas: ta plokščia baltuma, medžiai, aukštos kolonos, naktis, tolimos žvaigždės, atrodė neįtikėtinai maži, nutolę, sakytum, traukėsi į nebūtį. Tada už jo nugaros džergžtelėjo radiatorius. Jis krustelėjo, ir scena vėl tapo tokia, kokia ji buvo iš tikrųjų. Su keistai priverstiniu palengvėjimu jis spustelėjo stalinės lempos mygtuką. Paėmė knygą, kelis popierius, išėjo iš kabineto, patraukė per tamsius koridorius, paskui išniro pro plačias dvivėres duris Džesi Holo gale. Įsiklausydamas į kiekvieną žingsnį, dusliai gurgždantį sausame sniege, iš lėto kėblino namo.

XII

Tais metais, ypač žiemos mėnesiais, jis pasijusdavo vis dažniau sugrįžtąs į tokią nerealumo būseną. Panorėjęs, regis, galėdavo atskirti savo sąmonę nuo ją priglaudusio kūno, ir tada žvelgdavo į save kaip į keistai pažįstamą svetimą žmogų, darantį keistai pažįstamus dalykus, kuriuos privalėjo daryti. Tai buvo atsiribojimas, kurio jis niekada anksčiau nebuvo patyręs, ir žinojo, kad turėtų dėl to susirūpinti, bet buvo nustėręs ir negalėjo savęs įtikinti, kad tai išties svarbu. Jam buvo keturiasdešimt dveji, ir jis nematė prieš akis nieko, kas jį galėtų sudominti, o užpakaly buvo labai nedaug kas, ką norėjo prisiminti.

Einant keturiasdešimt trečiuosius Viljamo Stounerio kūnas buvo beveik toks pats liesas, koks buvo jam dar esant jaunuoliui, kai jis, apstulbęs ir apimtas pagarbios baimės, pirmą kartą vaikščiojo po studentų miestelį, kurio padarytas įspūdis taip suvisai ir neišdilo. Metai iš metų jis vis labiau kūprinosi ir išmoko lėtinti judesius, tad jo valstietiškas rankų ir kojų nerangumas atrodė veikiau išlavintas, o ne kaimiškos prigimties reliktas. Pailgas jo veidas laikui bėgant sušvelnėjo, ir nors oda vis dar buvo panaši į raugintą odą, ji jau nebeatrodė tokia ištempta ant skruostikaulių: raukšlelės aplink akis ir lūpas ją palaisvino. Vis dar smigios

ir spindinčios pilkos akys įkrito dar giliau, tad skvarbus jų akylumas buvo nebe taip ryškiai matomas; plaukai, kitados šviesiai rudi, patamsėjo, nors prie smilkinių jau pradėjo žilti. Jis retai kada pagalvodavo apie savo metus, negailestavo, kad jie greitai bėga, tačiau, pamatęs savo veidą veidrodyje ar atspindį durų, atsiveriančių į Džesi Holą, stikle, mažumėlę sutrikdavo, pastebėjęs, kaip jis pasikeitė.

Vieną vėlią ankstyvo pavasario popietę jis sėdėjo vienas savo kabinete. Ant rašomojo stalo gulėjo šūsnis pirmakursių rašomųjų; vieną jis laikė rankoje, bet į jį nežiūrėjo. Kaip pastaruoju metu dažnai darydavo, žvelgė pro langą į tą studentų miestelio dalį, kuri buvo matyti pro jo kabineto langą. Diena buvo saulėta, ir Džesi Holo metamas šešėlis jam bežiūrint nuslinko beveik iki pat pagrindo penkių vienišų didingų kolonų, grakščiai stovinčių tame stačiakampiame kieme. Šešėlio uždengta kiemo dalis buvo tamsiai rudai pilka, žiemos žolė už šešėlio ribos – gelsvai ruda su mirgančiais blyškai žaliais ploteliais. Marmuro kolonos po juodais jas apsivijusių laukinių vynuogienojų voratinkliais tvieskė baltumu; netrukus šešėlis užšliauš ir ant jų, pamanė Stouneris, ir jų pagrindas patamsės, paskui tamsa ims šliaužti aukštyn, iš lėto, paskui greičiau, kol galiausiai... Staiga jis pajuto, kad kažkas stovi jam už nugaros.

Pasisuko su kėde ir pakėlė akis. Tai buvo Katerina Driskol, ta jauna dėstytoja, kuri pernai lankė jo seminarą. Nuo tada, nors kartais susitikdavo koridoriuose ir pasisveikindavo, jie iš esmės nebuvo persimetę nė vienu žodžiu. Stouneris pajuto, kad tas

apsilankymas jį truputį suerzino; jis vengė visko, kas jam primintų seminarą, ir tai, kas po jo ėjo. Jis atstūmė kėdę atgal ir nerangiai atsistojo.

– Panele Driskol, – ištarė santūriai ir mostelėjo ranka į kėdę prie savo stalo. Ji valandėlę žvelgė į jį; jos akys buvo didelės, tamsios, ir jam pasirodė, kad jos veidas nežmoniškai išblyškęs. Staigiai palenkusi galvą, ji pasitraukė į šalį ir atsisėdo ant kėdės, kurią jis buvo nurodęs.

Stouneris vėl atsisėdo ir valandėlę žiūrėjo į ją jos nematydamas. Paskui, pamanęs, kad jo žvilgsnis gali būti palaikytas nemandagiu, pamėgino nusišypsoti ir automatiškai sumurmėjo kvailą klausimą apie jos paskaitas.

Ji staigiai išpyškino:

– Jūs... jūs kartą sakėt, kad sutiktumėt žvilgtelėti į mano disertaciją, kai jau būsiu įsibėgėjusi.

– Taip, – patvirtino Stouneris ir linktelėjo galvą. – Regis, sakiau. Žinoma, sakiau.

Ir jis pirmąsyk pastebėjo, kad ji laiko ant kelių sugniaužusi aplanką su popieriais.

– Bet jeigu jūs užsiėmęs... – pridūrė ji nedrąsiai.

– Ne, anaiptol, – pasakė Stouneris, stengdamasis suteikti savo balsui truputį entuziazmo. – Atleiskit, atrodau kiek išsiblaškęs, bet...

Ji nedrąsiai pakėlė savo aplanką ir padavė jam. Jis paėmė jį, pasvėrė rankose ir nusišypsojo.

– Maniau, kad jūs jau būsite pasistūmėjusi toliau, – pasakė.

– Buvau, – patvirtino ji. – Bet pradėjau viską iš naujo. Pasukau kitu keliu ir... būsiu labai dėkinga, jeigu pasakysit, kaip jums tai atrodo.

Jis vėl jai šyptelėjo ir linktelėjo galvą, nežinojo, ką pasakyti. Valandėlę juos gaubė nejauki tyla.

Galiausiai jis paklausė:

– Kada turėčiau grąžinti rankraštį?

Ji papurtė galvą.

– Bet kada. Kada spėsite jį peržvelgti.

– Nenoriu jūsų gaišinti, – pasakė jis. – Kas, jeigu šį penktadienį? Turėsiu marias laiko. Apie trečią valandą?

Ji atsistojo taip pat staigiai, kaip atsisėdo.

– Ačiū, – pasakė. – Nenoriu jūsų varginti. Ačiū. – Pasisuko ir išėjo, tokia liekna, tiesi, iš kabineto.

Valandėlę jis laikė rankose tą aplanką, žvelgė į jį. Paskui padėjo jį ant stalo ir vėl sėdo prie pirmakursių rašinių.

Tai įvyko antradienį, ir kitas dvi dienas rankraštis gulėjo ant jo rašomojo stalo nepaliestas. Dėl nesuprantamų priežasčių jis negalėjo prisiversti to aplanko atsegti ir pradėti skaityti, nors dar prieš kelis mėnesius jam tai būtų buvusi maloni pareiga. Žiūrėjo į jį apatiškai, tarsi jis būtų priešas, mėginantis vėl įvilioti jį į karą, kurio jis atsisakė.

Paskui atėjo penktadienis, ir jis vis dar nebuvo jo perskaitęs. Matė jį kaltinamai gulint ant jo rašomojo stalo iš ryto, kai dėjosi knygas ir užrašus savo aštuntos valandos paskaitai; kai grįžo truputį po devynių, jau buvo beveik nusprendęs palikti raštelį panelės Driskol pašto dėžutėje dėstytojų kambaryje su prašymu

atidėti susitikimą kitai savaitei, bet vis dėlto nusprendė žvilgtelėti į jį paskubomis prieš vienuoliktos valandos paskaitą ir tarti jai kelis paviršutiniškus žodžius, kai ji ateis po pietų. Bet prisiversti niekaip negalėjo; ir tik prieš pat išeidamas į paskaitą, tą dieną paskutinę, pasičiupo tą aplanką nuo stalo, įgrūdo tarp kitų popierių ir nuskubėjo per miestelį į auditoriją.

Kai vidurdienį paskaita baigėsi, jį sulaikė keli studentai, kuriems reikėjo su juo pasišnekėti, tad buvo jau pirma, kai jis galiausiai atsilaisvino. Dantis sukandęs patraukė bibliotekos link: ketino susirasti tuščią darbo kabiną ir paskubom per valandą permesti akimis rankraštį prieš trečios valandos susitikimą su panele Driskol.

Bet netgi įprastinėje, tylioje bibliotekos dumsoje, tuščioje darbo kabinoje, kurią jis susirado lentynų gale, jam buvo sunku prisiversti pažvelgt į lapus, kuriuos atsinešė. Jis atsivertė kelias kitas knygas ir perskaitė vieną kitą pastraipą kur pakliūva, paskui ramiai sėdėjo traukdamas į šnerves pelėsių kvapą, sklindantį nuo senų knygų. Galiausiai atsiduso, nebegalėdamas dar toliau nustumti to skaitymo, atsegė aplanką ir greitai permetė akimis pirmuosius puslapius.

Iš pradžių jis kabino tai, ką skaitė, tik jaudriu sąmonės kraštеliu, bet pamažu žodžiai patys ėmė kabintis į jį. Jis suraukė kaktą ir įsiskaitė atidžiau. Ir tada jau užkibo: atsivertė rankraštį nuo pat pradžių, ir puslapiai užvaldė visą jo dėmesį. Taip, tarė sau, žinoma. Čia buvo sudėta didžioji dalis tos medžiagos, kurią ji pateikė per seminarą, tik pertvarkyta, pergrupuota, su atvira perspektyva į tas kryptis, kurias jis dar tik miglotai nujautė. O

Viešpatie, tarė jis sau apstulbęs, ir verčiant puslapius jo pirštai iš jaudulio virpėjo.

Kai priėjo paskutinį mašinraščio puslapį, atsilošė palaimingai išsekęs ir įdūrė akis į cementinę sieną priešais. Nors atrodė, kad prabėgo tik kelios minutės nuo tada, kai jis įniko skaityti, jis pažvelgė į laikrodį. Buvo jau beveik pusė penkių. Jis pašoko, paskubomis sučiupo rankraštį ir išskubėjo iš bibliotekos; nors žinojo, kad jau vis tiek per vėlu, beveik bėgte bėgo per miestelį į Džesi Holą.

Eidamas pro atvirą dėstytojų kambarį į savo kabinetą, išgirdo šaukiant jį vardu. Stabtelėjo ir įkišo galvą pro duris. Sekretorė – nauja mergina, kurią Lomaksas neseniai nusamdė, – pasakė jam beveik įžūliai:

– Panelė Driskol buvo čia atėjusi į trečios valandos susitikimą su jumis. Ji laukė beveik valandą.

Jis linktelėjo galvą, padėkojo ir jau lėčiau patraukė į savo kabinetą. Tikino save, kad nieko tokio, kad jis gali grąžinti rankraštį pirmadienį, tada ir atsiprašys. Bet jaudulys, kurį pajuto baigęs skaityti rankraštį, neslopo ir jis nenuilstamai žingsniavo po savo kabinetą, tarpais sustodamas ir palinksėdamas galvą. Galiausiai priėjo prie knygų lentynos ir valandėlę kažko ieškojo, paskui ištraukė ploną brošiūrą su nusitrynusiomis juodomis raidėmis ant viršelio: *Misūrio valstijos universiteto fakultetų ir personalo adresų ir telefonų sąrašas.* Rado Katerinos Driskol pavardę: telefono ji neturėjo. Jis užsirašė adresą, pasiėmė nuo stalo aplanką ir išėjo iš kabineto.

Už kokių trijų kvartalų nuo studentų miestelio, sukant į miestą, kompleksas senų didelių namų prieš kelerius metus

buvo paverstas butais; juose gyveno vyresni studentai, jaunesni dėstytojai, administracinis universiteto personalas ir saujelė miestiečių. Namas, kuriame gyveno Katerina Driskol, buvo pačiame viduryje. Tai buvo didžiulis trijų aukštų pilko akmens pastatas su stulbinančia įėjimų ir išėjimų įvairove, bokšteliais, švieslangiais ir išsišovusiais į lauką bei aukštyn balkonais visose pusėse. Stouneris galiausiai rado Katerinos Driskol pavardę ant pašto dėžutės pastato gale, kur keletas cementinių laiptų vedė žemyn į pusrūsį. Jis valandėlę padvejojo, paskui pabeldė.

Kai Katerina Driskol atvėrė jam duris, jis iš pradžių jos nepažino; plaukus ji buvo užšukavusi ant pakaušio ir netvarkingai suėmusi, tad mažos rausvai baltos jos ausytės buvo plikos; ant nosies pūpsojo akiniai tamsiais rėmeliais, už kurių matėsi plačiai atvertos ir išsigandusios tamsios akys; ji vilkėjo prie kaklo atsegtais vyriško kirpimo marškiniais ir juodomis plačiomis kelnėmis, su kuriomis atrodė lieknesnė ir grakštesnė, negu jis ją prisiminė.

– Labai atsiprašau, kad pavėlavau į susitikimą, – sutrikęs ištarė Stouneris. Ir atkišo jai aplanką. – Pamaniau, gal jums reikės jo savaitgalį.

Ilgą valandėlę ji stovėjo tylėdama. Žiūrėjo į jį be jokios išraiškos ir kandžiojo lūpą. Paskui pasitraukė nuo durų.

– Gal užeitumėt?

Jis nusekė paskui ją per labai trumpą, siaurą koridorių į mažylytį blausų kambarėlį žemomis lubomis, su žema trijų ketvirčių lova, kuri buvo kartu ir sofa, ir ilgu žemu stalu prieš ją, vieninteliu minkštu krėslu, nediduku rašomuoju stalu, kėde ir sienine knygų lentyna, prigrūsta knygų. Keletas knygų gulėjo

atverstos ant grindų ir ant sofos, o ant rašomojo stalo gulėjo paskleisti popieriaus lapai.

– Čia labai ankšta, – pasakė Katerina Driskol ir susilenkė pakelti nuo grindų knygos, – bet man daug erdvės ir nereikia.

Stouneris atsisėdo į minkštą krėslą priešais sofą. Ji pasiūlė jam kavos, ir jis neatsisakė. Ji nuėjo į mažą virtuvėlę, o jis atsipalaidavęs dairėsi aplinkui, įsiklausydamas į ramius jos triūsinėjimo garsus, sklindančius iš virtuvės.

Kavą ji atnešė dailiuose porceliano puodeliuose ant juodo lakuoto padėklo ir pastatė jį ant staliuko priešais sofą. Gurkšnodami kavą, jie iš pradžių per jėgą spaudė žodžius. Paskui Stouneris užvedė kalbą apie perskaitytą rankraščio dalį, ir jį vėl apėmė jaudulys, kuris buvo pagavęs jį bibliotekoje: jis palinko į priekį ir užsidegęs ėmė dėstyti savo įspūdžius.

Taip jiedu galėjo ilgokai kalbėtis nesidrovėdami, pasislėpę po literatūros priedanga. Katerina Driskol sėdėjo ant sofos krašto, jos akys degė, ploni pirštai čia susigniauždavo, čia atsigniauždavo virš kavos stalelio. Viljamas Stouneris prisitraukė krėslą ir dėmesingai pasilenkė prie jos, jiedu buvo taip arti vienas kito, kad, ištiesęs ranką, jis būtų galėjęs ją paliesti.

Jie kalbėjo apie problemas, kurias atskleidė pirmieji jos disertacijos puslapiai, apie tai, kur gali nuvesti tolesnis tyrinėjimas, apie tos temos svarbą.

– Jums nevalia mesti to darbo, – pasakė jis, ir jo balse nuskambėjo įsakmi gaidelė, nustebinusi jį patį. – Kad ir koks sunkus jis tarpais pasirodys, mesti jo nevalia. Jis pernelyg puikus, kad jį mestumėt. O, jis puikus, be jokios abejonės.

Ji tylėjo, ir pagyvėjimas trumpam dingo iš jos veido. Ji atsilošė, nusigręžė nuo jo ir užsigalvojusi pratarė:

– Tas seminaras... kai kurie dalykai, kuriuos jūs tada pasakėte... man labai padėjo.

Jis šyptelėjo ir papurtė galvą.

– Jums visai nereikėjo to seminaro. Bet džiaugiuosi, kad jame dalyvavote. Man regis, tai buvo geras seminaras.

– Ak, kokia gėda! – pratrūko ji. – Kokia gėda! Tas seminaras... jūs buvote... man *teko* pradėti viską iš naujo po to seminaro. Kokia gėda, kad jie jus... – Apnikta kartaus įtūžio ji nutilo, atsikėlė nuo sofos ir susijaudinusi nuėjo prie rašomojo stalo.

Netikėtai užkluptas jos protrūkio, Stouneris valandėlę tylėjo. Paskui pasakė:

– Neturėtumėt taip imti to į širdį. Tokių dalykų kartais nutinka. Laikui bėgant viskas susitvarkys. Tai iš tikrųjų nesvarbu.

Ir staiga, vos jam ištarus tuos žodžius, tai tapo nebesvarbu. Akimirksniu jis suvokė savo ištartų žodžių tiesą ir pirmą kartą per tuos mėnesius pajuto, kaip nuo pečių nusirito nevilties našta, nors ir nebuvo kaip reikiant suvokęs, kokia ji sunki. Beveik apsvaigęs ir kone juokdamasis pakartojo:

– Tai *iš tikrųjų* nesvarbu.

Bet tarp jų radosi kažin koks nejaukumas, ir jie nebegalėjo kalbėti taip laisvai, kaip kalbėjo prieš valandėlę. Netrukus Stouneris atsistojo, padėkojo jai už kavą ir atsisveikino. Ji nulydėjo jį iki durų ir beveik atžariai palinkėjo labos nakties.

Lauke buvo tamsu ir vakaro ore jautėsi pavasario žvarbis. Jis giliai įkvėpė oro ir pajuto, kaip kūnas nuo šalčio sudilgsėjo. Už

rantytos tų namų linijos ore pakibusiame lengvame rūke tviskėjo miesto žiburiai. Ties gatvės kampu žibintas bergždžiai galynėjosi su jį supančia tamsa; iš tos tamsos staiga ištryškęs juoko pliūpsnis perrėžė tylą, kurį laiką skambėjo, paskui nuščiuvo. Rūkas sulaikė užpakaliniuose kiemuose deginamų šiukšlių dūmų dvoką; ir kai jis iš lėto ėjo, traukdamas į plaučius žvarbaus vakaro kvapus ir liežuviu jusdamas jo kandžiojimus, jam atrodė, kad tos akimirkos, į kurią jis įžengė, pakanka ir kad jam nieko daugiau nereikia.

Taigi jis išgyveno meilės istoriją.

Supratimas, ką jis jaučia Katerinai Driskol, skleidėsi lėtai. Jis pagaudavo save randant dingsčių popietėmis apsilankyti jos namuose; jam šaudavo į galvą koks nors knygos ar straipsnio pavadinimas, jis jį užsirašydavo ir sąmoningai vengdavo susitikti ją Džesi Holo koridoriuose, kad galėtų užsukti po pietų į jos namus ir pasakyti tą pavadinimą, išgerti puodelį kavos ir pasišnekėti. Kartą jis pusę dienos praleido bibliotekoje ieškodamas šaltinio, kuris galėtų paremti keliantį jam abejonių teiginį antrame jos disertacijos skyriuje; kitąkart kruopščiai perrašė ištrauką iš mažai žinomo lotyniško rankraščio, kurio biblioteka turėjo tik šviesoraštį, ir galėjo praleisti su ja kelias popietes padėdamas jai versti tą tekstą.

Katerina Driskol per tas drauge leidžiamas popietes būdavo mandagi, draugiška ir santūri; ji ramiai padėkodavo jam už sugaištą laiką ir dėmesį jos darbui, pareikšdama viltį, kad tai neatitraukia jo nuo svarbesnių darbų. Jam niekada nešovė į galvą, kad ji gali žiūrėti į jį kaip nors kitaip nei į besidomintį jos darbu

dėstytoją, kuriuo ji žavisi ir kurio pagalba, tegu ir draugiška, šiek tiek pranoksta jo pareigas. Save jis regėjo kaip truputį komišką padarą, galintį sudominti ką nors tik iš tolo, ir kai suprato ir pats sau prisipažino, ką jaučia Katerinai Driskol, skrupulingai stengėsi neparodyti savo jausmų taip, kad būtų galima lengvai juos nuspėti.

Daugiau nei mėnesį jis užsukdavo pas ją du tris kartus per savaitę ir užsibūdavo ne ilgiau kaip porą valandų; bijojo, kad jai pabos jo nuolatiniai apsilankymai, tad stengėsi užeiti tik tais atvejais, kai buvo tikras, kad iš tikrųjų bus naudingas jos darbui. Su sielvartinga šypsena suprato, kad apsilankymams pas ją ruošiasi taip pat uoliai, kaip ruošdavosi paskaitoms, ir tarė sau, kad jau gana, kad tenkinsis vien jos pamatymu ir pokalbiais su ja tiek, kiek ji pakęs.

Tačiau, nepaisant jo apdairumo ir pastangų, per jų drauge leidžiamas popietes tvyrojo vis didesnė įtampa. Ilgas valandėles jiedu nerasdavo ką pasakyti, gerdavo kavą ir nežiūrėdavo vienas į kitą, ištardavo: „Na...“, nedrąsiai ir atsargiai, ir vis rasdavo priežasčių atsistoti ir nueiti į kitą kambario galą, toliau vienas nuo kito. Apniktas liūdesio, kurio mastas jį nustebino, Stouneris tarė sau, kad jo apsilankymai tapo jai našta ir tik iš mandagumo ji to neparodo. Ir nusprendė, nors jautė turėjęs padaryti tai jau seniai, nutolti nuo jos laipsniškai, taip, kad ji nesuprastų, jog jis pastebėjo jos nekantrumą, – jis pasišalins kaip žmogus, pagelbėjęs jai, kiek galėjo.

Kitą savaitę jis užsuko pas ją tik vieną kartą, o dar kitą neužsuko išvis. Jis nesitikėjo, kad jam teks taip kovoti su savimi;

popietėmis, kai sėdėdavo savo kabinete, turėdavo susivaldyti kone fiziškai, kad nepašoktų iš už rašomojo stalo, neišskubėtų lauk, nenukurnėtų į jos namus. Kartą ar du jis matė ją iš tolo koridoriuose, skubančią į auditoriją arba iš jos; jis apsisuko ir nužingsniavo į kitą pusę, kad jiems nereiktų susitikti.

Po kurio laiko įpuolė į savotišką apatiją ir tarė sau, kad viskas praeis, kad po kelių dienų jis jau galės matytis su ja koridoriuose, sveikintis, nusišypsoti jai, gal netgi sulaikyti ją trumpam, pasiteirauti, kaip einasi jos disertacija.

O paskui vieną popietę, traukdamas korespondenciją iš savo skyrelio dėstytojų kambaryje, nugirdo tokį jauną dėstytoją sakant kitam, kad Katerina Driskol serga, kad ji jau dvi dienas neatėjo skaityti paskaitų. Ir jo apatija išgaravo, jis pajuto veriantį skausmą krūtinėje, o jo ryžtas ir stipri valia pradingo. Jis nukluikino iki savo kabineto, apimtas nevilties pažvelgė į knygų lentyną, išsirinko knygą ir išėjo. Kai prisiartino prie Katerinos Driskol buto, buvo jau visiškai uždusęs, tad gavo kelias akimirkas lukteléti prie durų, kad atgautų kvapą. Paskui nutaisė šypseną, kaip jam atrodė, pačią natūraliausią, ir stengdamasis ją išlaikyti pabeldė į duris.

Ji buvo net labiau išblyškusi nei visada, su tamsiais ratilais po akimis, vilkėjo tamsiai mėlynu chalatu, o plaukai buvo griežtai suimti ant pakaušio.

Stouneris suvokė kalbąs nervingai ir kvailai, bet niekaip negalėjo sutur̄eti žodžių srauto.

– Labą dieną, – išpyškino jis žvaliai. – Girdėjau, kad jūs sergate, ir pagalvojau, užsuksiu pažiūrėti, kaip jaučiatės, turiu

knygą, kuri galėtų būti jums naudinga, kaip jūs jaučiatės? Nenoriu jūsų... – Jis klausėsi garsų, virstančių iš jo lūpų su sustingusia šypsena, ir negalėjo atitraukti akių nuo Katerinos veido.

Kai jis galiausiai nutilo, ji žengė atgal nuo durų ir ramiai pakvietė:

– Užeikite.

Kai jis atsidūrė toje mažytėje svetainėje-miegamajame, jo nervingas kvailumas pradingo. Jis atsisėdo į krėslą priešais lovą ir vėl pradėjo lengviau jaustis, kai Katerina Driskol atsisėdo priešais jį. Kurį laiką abu tylėjo.

Galiausiai ji paklausė:

– Gal išgertumėte kavos?

– Jums negalima vargintis, – atsakė Stouneris.

– Tai joks vargas. – Jos balsas buvo šiurkštus, su ta jo jau girdėta pykčio gaidele. – Aš tik pašildysiu ją.

Ji pasišalino į virtuvę. Pasilikęs tame kambarėlyje vienas, Stouneris niūriai žvelgė į kavos stalelį ir vis kartojo sau, kad jam nereikėjo ateiti. Ir svarstė, iš kur tas kvailumas, verčiantis vyrus daryti tas nesąmones, kurias jie daro.

Katerina Driskol grįžo su kavinuku ir dviem puodeliais, įpylė kavos abiem, ir jiedu sėdėjo žiūrėdami, kaip garas kyla nuo juodo skysčio. Ji išsitraukė iš sulamdyto pakelio cigaretę, prisidegė ir valandėlę nervingai ją papsėjo. Stouneris prisiminė atnešęs knygą, kurią vis dar gniaužė rankoje. Padėjo ją ant kavos staliuko tarp jųdviejų.

– Gal dabar ne laikas ir jūs neturit noro, – prabilo jis, – bet aptikau kai ką, kas gali būti jums naudinga, ir pamaniau...

– Aš beveik dvi savaites nemačiau jūsų, – išpyškino Katerina Driskol ir užgesino cigaretę, nuožmiai sutrynusi ją peleninėje.

Jis buvo užkluptas iš netyčių ir užsigalvojęs atsakė:

– Aš buvau labai užsiėmęs, tiek daug visokių dalykų...

– Nesvarbu, – pertraukė ji. – Išties nesvarbu. Man nereikėjo... – Ji persibraukė delnu per kaktą.

Jis žvelgė į ją sunerimęs, pamanė, gal ji karščiuoja.

– Atleiskit, jūs sergat. Gal aš galėčiau ką nors...

– Aš nesergu, – pasakė ji. Ir pridūrė ramiu, mąsliu ir beveik abejingu balsu: – Aš klaikiai, klaikiai nelaiminga.

Jis vis dar nesuprato. Tas atviras staigus prisipažinimas perrėžė jį tarsi peiliu, jis truputį nusigręžė nuo jos ir sutrikęs pasakė:

– Atjaučiu jus. Gal galėtumėt man paaiškinti? Gal aš galėčiau ką nors...

Ji pakėlė galvą. Jos veido bruožai buvo sustingę, bet ašarų pritvinkusios akys žvilgėjo.

– Aš nenorėjau jūsų trikdyti. Atsiprašau. Aš jums tikriausiai atrodau labai kvaila.

– Ne, – atsakė jis. Ir vis dar nenuleido akių nuo jos išblyškusio veido, kurį ji, regis, valios pastangomis mėgino išlaikyti bejausmį. Paskui pažvelgė į savo didžiules kaulėtas plaštakas, sunertas ant kelėno: pirštai buvo buki ir sunkūs, o krumpliai – tarsi balti gumbai ant rudos odos.

Galiausiai jis ištarė lėtai ir sunkiai:

– Daugeliu atžvilgių aš – tikras neišmanėlis, tad kvailas esu aš, ne jūs. Nesilankiau pas jus, nes maniau... jaučiau, kad jums įkyrėjau. Gal taip nebuvo.

– Ne, – atsiliepė ji. – Taip nebuvo.

Vis dar nežiūrėdamas į ją jis kalbėjo toliau:

– Be to, aš nenorėjau statyti jūsų į keblią padėtį susidūrus su mano jausmais jums, kurie, neabejoju, anksčiau arba vėliau iškils aikštėn, jei ir toliau lankysiu jus.

Ji nekrustelėjo, dvi ašaros ištryško jai ant blakstienų ir nutekėjo žemyn skruostais, ji nenusišluostė jų.

– Tikriausiai tai buvo savanaudiška. Jaučiau, kad iš to nieko neišeis, išskyrus keblumus jums ir liūdesį man. Jūs juk žinote mano... aplinkybes. Man atrodė neįmanoma, kad jūs galėtumėte... kad jūs galėtumėte pajusti man ką nors, išskyrus...

– Nutilk, – staiga švelniai, aistringai ištarė ji. – Nutilk, brangusis, ir eikš čionai.

Jis pradėjo drebėti; nerangiai, kaip mažas berniukas, apėjo kavos staliuką ir atsisėdo šalia jos. Nedrąsiai, negrabiai jų rankos siekė vienos kitų; jie nerangiai, susikaustę apsikabino ir taip ilgai sėdėjo nejudėdami, tarytum bet koks krustelėjimas leistų pasprukti nuo jų tam keistam ir baisiam dalykui, kurį jie laikė apkabinę.

Jos akys, kurios atrodė jam tamsiai rudos arba juodos, iš tikro buvo sodriai violetinės. Kartais, ant jų užkritus blausiai kambario lempos šviesai, jos drėgnai sublizgėdavo; jis pasukdavo galvą čia į vieną, čia į kitą pusę, ir tada, jam pajudėjus, jos pakeisdavo spalvą taip, jog rodės, kad niekad nebūna ramios, net ir tuomet, kai nejuda. Jos veido oda, iš tolo atrodanti tokia vėsi ir blyški, po pienišku skaidrumu slėpė šiltą rausvumo atspalvį, lyg šviesos

spindulys būtų skverbęsis per matinį stiklą. Ir kaip ta peršviečiama veido oda, toji ramybė, savitvarda ir santūrumas, kuriuos jis laikė jos esme, slėpė šilumą, žaismingumą, humorą, juo stipresnius, juo labiau jie buvo paslėpti.

Keturiasdešimt trejų metų Viljamas Stouneris sužinojo tai, ką kiti, daug jaunesni, sužinojo anksčiau už jį: kad tas, kurį myli iš pradžių, nėra tas, kurį myli pabaigoj, ir kad meilė – ne pabaiga, o vyksmas, per kurį vienas žmogus stengiasi pažinti kitą.

Abudu buvo labai drovūs ir vienas kitą pažino pamažu, nedrąsiai; jie suartėdavo ir nutoldavo, susiliesdavo ir atsitraukdavo, abudu stengėsi neprimesti savęs kitam labiau, nei tas norėjo. Dienai keičiant dieną juos saugantys santūrumo sluoksniai nukrito viens po kito, ir galiausiai jie tapo tokie patys, kaip daugelis kitų nepaprastai drovių žmonių – atviri vienas kitam, beginkliai, visiškai natūralūs, laisvai besijaučiantys.

Beveik kiekvieną popietę, paskaitoms pasibaigus, jis ateidavo į jos namus. Jie mylėdavosi, kalbėdavosi, vėl mylėdavosi, kaip vaikai, nepavargstantys, kai žaidžia. Pavasario dienos ilgėjo, ir jie laukė vasaros.

XIII

Kai buvo labai jaunas, Stouneris meilę įsivaizdavo kaip savotišką absoliutą, kurį gali pasiekti, jeigu tau pasiseks; subrendęs jis veikiau sutiko, kad ji – netikros religijos dangus, į kurį reikia žiūrėti su linksmu nepasitikėjimu, atlaidžia panieka ir nejaukia nostalgija. O dabar, gyvenimo pusiaukelėje, pradėjo suprasti, kad ji – nei malonės būsena, nei iliuzija, jis regėjo ją kaip žmogaus tapsmo aktą, kaip būklę, kurią valia, protas ir širdis kuria ir niuansuoja valandėlė po valandėlės, diena po dienos.

Tas valandas, kurias anksčiau praleisdavo savo kabinete spoksodamas pro langą į mirgantį kraštovaizdį, galiausiai išnykdavusį priešais jo nieko nebematančias akis, dabar jis praleisdavo su Katerina. Kiekvieną rytą, anksti, nueidavo į savo kabinetą, pasėdėdavo ten nenustygdamas vietoje dešimt ar penkiolika minučių, tada, nepavykus susikaupti, išsėlindavo į Džesi Holą, paskui per miestelį į biblioteką, kur naršydavo knygų stirtose dar dešimt ar penkiolika minučių. Galiausiai, lyg tai būtų žaidimas, kurį jis žaisdavo pats su savimi, išsilaisvindavo iš primestos sau įtampos, išsėlindavo pro šonines bibliotekos duris ir patraukdavo į Katerinos namus.

Ji dažnai dirbdavo iki vėlios nakties, ir būdavo rytų, kai, atėjęs į jos namus, jis rasdavo ją vos nubudusią, šiltą ir mieguistai juslią, nuogą po tamsiai mėlynu chalatu, kurį ji užsimesdavo, kai eidavo atidaryti durų. Tokiais rytais jie iškart žengdavo prie siauros lovos, sujauktos ir šiltos nuo Katerinos miego, ir mylėdavosi dar nepratarę vienas kitam nė žodžio.

Jos kūnas buvo ilgas, dailus, švelniai aistringas, ir kai jis ją paliesdavo, negrabios jo rankos, rodės, atgydavo. Kartais jis žvelgdavo į tą kūną kaip į jam patikėtą saugoti gyvybe trykštantį lobį; leisdavo savo bukiems pirštams žaisti ant drėgnos, rausvos jos šlaunies odos ar pilvo ir žavėdavosi įmantriai paprastu jos mažų stangrių krūtų švelnumu. Jam šovė į galvą, kad jis niekada nepažinojo kito žmogaus kūno, ir tada pagalvojo, jog kaip tik dėl to jis visada kažkaip atskirdavo kito žmogaus esybę nuo kūno, kuris tą esybę gaubė. O galiausiai jam į galvą atėjo tvirta ir neatšaukiama mintis, kad niekada nepažinojo kito bent kiek artimo, pasitikinčio ar žmogiškai šiltai atsidavusio žmogaus.

Kaip ir visi vienas kitą mylintys žmonės, jie daug kalbėjo apie save pačius, tarytum taip būtų galėję suprasti pasaulį, kuris juos suvedė.

– O Dieve, kaip aš tavęs geisdavau, – kartą prisipažino jam Katerina. – Žiūrėdavau į tave, stovintį priešais auditorijoje, tokį aukštą, mielą, gremėzdišką, ir degdavau geismu. Tu juk niekada to nepajutai, ar ne?

– Ne, – atsakė Viljamas. – Aš maniau, kad tu labai padori jauna panelė.

Ji nusijuokė patenkinta.

– Padori, kurgi ne! – Paskui surimtėjo ir svajingai nusišypsojo. – Regis, ir aš šitaip maniau apie save. Ak, kokie padorūs mes sau atrodome, kai neturime pagrindo būti nepadorūs! Turi įsimylėti, kad sužinotum ką nors apie save. Kartais, kai būnu su tavim, jaučiuosi didžiausia pasaulio kekše, ištroškusia, ištikima pasaulio kekše. Ar tau tai atrodo padoru?

– Ne, – atsakė Viljamas šypsodamasis ir prisitraukė ją. – Eikš.

Viljamas sužinojo, kad ji turėjo mylimąjį; tai buvo, kai ji studijavo universitete, ir baigėsi blogai, su ašaromis, abipusiais kaltinimais ir išdavystėmis.

– Dauguma meilės istorijų baigiasi blogai, – pasakė ji ir valandėlę abu buvo paniurę.

Viljamą pribloškė žinia, kad ji turėjo mylimąjį prieš jį: jis susivokė pradėjęs įsivaizduoti, jog iš tikrųjų jiedu neegzistavo, kol nesutiko vienas kito.

– Jis buvo labai drovus vaikinas, – papasakojo ji. – Ko gero, truputį toks kaip tu, tik kupinas kartėlio ir baimių, aš taip ir nesupratau kodėl. Jis laukdavo manęs bendrabučio alėjos gale, po didžiuliu medžiu, nes drovėdavosi ateiti ten, kur būdavo daug žmonių. Mes nukeliaudavome mylių mylias, nusitrenkdavom į laukus, kur buvome tikri, kad nieko nesutiksim. Bet iš tikrųjų mudu niekada nebuvome... drauge. Net mylėdamiesi.

Stouneris beveik regėjo tą miglotą siluetą be veido ir be vardo; jo sukrėtimas virto liūdesiu, ir jam didžiai pagailo to nepažįstamo vaikino, kuris, graužiamas nesuprantamo kartėlio, atstūmė tai, ką Stouneris dabar turėjo.

Kartais, apimtas mieguisto tingulio, apnikdavusio jį po meilės akto, jis gulėdavo, maloniai, lėtai liūliuojamas pojūčių bei neskubrių minčių; ir šitaip užliūliuotas nebesuvokdavo, ar pats kalba balsu, ar tiktai atpažįsta žodžius, kuriais galiausiai išvirsta tie pojūčiai ir mintys.

Svajodavo apie tobulybę, apie pasaulius, kuriuose jiedu galėtų būti visada drauge, ir beveik tikėdavo, kad tai, apie ką svajoja, įmanoma. „Kaip būtų, jeigu..." – pradėdavo ir sugalvodavo galimybę, ne kažin kiek patrauklesnę už tai, kuo jie gyveno. Tai buvo neišsakytas abiejų žinojimas, kad galimybės, kurias jiedu įsivaizdavo ir plėtojo, buvo tik meilės gestai ir jų bendro dabartinio gyvenimo šventimas.

Tas bendras jų gyvenimas buvo toks, kokio nė vienas jų net neįsivaizdavo. Jie perėjo nuo aistros prie geismo, nuo geismo prie sudėtingo tolydžio atsinaujinančio juslių žaidimo.

– Geismas ir studijos, – kartą pasakė Katerina. – Tai iš tikrųjų aprėpia viską, ar ne?

Ir Stouneriui atrodė, kad tai tikra tiesa, kad tai vienas iš tų dalykų, kuriuos jis išmoko.

Nes bendras jų gyvenimas tą vasarą nebuvo vien mylėjimasis ir kalbos. Jiedu išmoko būti drauge ir be kalbėjimo, jiedu įprato jaustis nevaržomai laisvai; Stouneris atnešdavo į Katerinos butą knygų ir ten palikdavo, kol galiausiai jiems teko pasirūpinti papildoma lentyna. Tomis drauge leidžiamomis dienomis Stouneris grįžo prie studijų, kurių jau buvo atsisakęs, o Katerina toliau plušėjo prie knygos, kuri turėjo būti jos disertacija. Būdavo sėdi kiauras valandas prie savo mažo rašomojo stalo priešais sieną,

galva palinkusi susikaupus prie knygų ir popierių, dailiai išlenktas laibas blyškus kaklas kyšo iš tamsiai mėlyno chalato, kurį ji paprastai vilkėdavo; o Stouneris, irgi susikaupęs, išsitiesdavo krėsle arba ant lovos.

Kartais abu pakeldavo akis nuo savo studijų, nusišypsodavo vienas kitam ir vėl įnikdavo į skaitymą; kartais Stounerio žvilgsnis nuklysdavo nuo knygos ir sustodavo ties grakščia Katerinos nugara ar liaunu kaklu, kur visada puikuodavosi plaukų sruoga. Ir geismas pamažu, tykiai užliedavo jį it kokia ramybė, jis atsistodavo, prieidavo prie jos, lengvai uždėdavo rankas ant jos pečių. Ji atsitiesdavo, galvą atlošdavo jam į krūtinę, jo rankos nusileisdavo žemyn po laisvu jos chalatu, paliesdavo krūtis. Tada jie pasimylėdavo, valandėlę pagulėdavo nurimę ir vėl grįždavo prie savo studijų, sakytum, jų meilė ir jų studijos buvo tas pats procesas.

Tą vasarą jiedu patyrė dar vieną to, ką vadino „nusistovėjusiomis nuomonėmis“, keistybę. Abu buvo išauklėti tradicijos, kuri vienaip arba kitaip teigė, kad proto gyvenimas ir juslių gyvenimas – du atskiri ir, aišku, priešiški dalykai; jie manė, niekad net nepamąstę apie tai, jog privalu rinktis vieną jų aukojant kitą. Kad vienas galėtų sustiprinti kitą, jiems niekada nebuvo šovę į galvą, o kadangi toji tiesa pirmiausia buvo įkūnyta ir tik paskui pripažinta, jiems atrodė, kad ne kas kitas, o jie padarė šį atradimą. Jie ėmė kolekcionuoti tas „nusistovėjusių nuomonių“ keistybes ir kaupė jas lyg kokį lobį; jos padėjo jiems atsiskirti nuo tų, kurie tas nuomones kūrė, suartėti ir gyventi savaip, neryškiai, bet įkvėptai.

Buvo ir dar viena keistybė, kurią patyrė Stouneris, tačiau su Katerina neaptarė: santykiai su žmona ir dukra.

Šie santykiai, anot „nusistovėjusios nuomonės“, turėjo tolydžio blogėti jo „romanui“ („nusistovėjusios nuomonės“ aprobuotas terminas) rutuliojantis. Bet taip neatsitiko. Priešingai, jie, rodės, vis gerėjo. Jo vis ilgėjantys pasitraukimai iš „namų“, kaip jis vis dar turėjo juos vadinti, regis, kaip niekada anksčiau suartino jį su Edita ir Greise. Jis ėmė jausti keistą draugiškumą, beveik prieraišumą žmonai, ir jie net retkarčiais pasikalbėdavo apie visokius niekus. Tą vasarą ji net išvalė verandos langus, o tuos, kuriuos buvo išmušęs vėjas, įstiklino ir pastatė ten kušetę, kad jam nebereikėtų miegoti ant svetainės sofos.

O kartais savaitgaliais ji lankydavo kaimynus, Greisę palikusi vieną su tėvu. Būdavo, Edita gana ilgai negrįžta ir jis gali išeiti pasivaikščioti su dukra į gamtą. Nutolus nuo namų nuožmus, budrus Greisės santūrumas ištirpdavo, ir kartais ji ramiai, žaviai šypsodavosi – Stouneris tą šypseną jau buvo beveik užmiršęs. Per pastaruosius metus Greisė labai išaugo ir buvo labai plonytė.

Jam reikėjo pasitelkti valią, kad prisimintų apgaudinėjąs Editą. Tos dvi jo gyvenimo dalys buvo tokios atskiros, kokios išvis tik gali būti, ir nors jis ir žinojo, kad jo savistabos gebėjimai labai menki ir kad jis linkęs apsigaudinėti, jam nepavykdavo savęs įtikinti, kad jis kenkia kam nors, už ką jaučiasi atsakingas.

Jis neturėjo jokių gabumų apsimetinėti, ir jam netoptelėjo, kad reiktų slėpti romaną su Katerina Driskol, kaip ir netoptelėjo,

kad jis turėtų jį demonstruoti. Jam rodės neįmanoma, kad kas nors iš pašalinių žinotų apie jų santykius ar jais susidomėtų.

Todėl jis buvo smarkiai sukrėstas, nors ir nepaėmė į širdį, kai vasarai baigiantis sužinojo, kad Edita kažką žino apie jo romaną ir kad žinojo beveik nuo pat pradžių.

Ji paprasčiausiai apie tai prasitarė, kai vieną rytą jis, kalbėdamas su Greise, užsisėdėjo prie pusryčių kavos puodelio. Edita šiurkštokai įsiterpė ir liepė Greisei tuščiai neplepėti prie pusryčių stalo: jai reikią valandą paskambinti pianinu, užuot gaišus brangų laiką. Viljamas nulydėjo akimis liekną, tiesų dukters siluetą, kai ji ėjo iš valgomojo, ir išsiblaškęs palaukė, kol išgirs pirmuosius seno pianino garsus.

– Na, – prabilo Edita vis dar šiurkštokai, – tu truputį vėluoji šįryt, ar ne?

Viljamas klausiamai pasisuko į ją su ta pačia išsiblaškiusia veido išraiška.

– Ar tavo studenčiukė nesupyks priversta laukti?

Jis pajuto, kaip nutirpo jo lūpos.

– Ką? – klaustelėjo. – Apie ką tu kalbi?

– O, Biliuk, – ištarė Edita ir atlaidžiai nusijuokė. – Negi manei, kad nežinau apie tavo... nekaltą flirtą? Aš juk visą laiką apie tai žinojau. Kuo ji vardu? Girdėjau, bet pamiršau.

Sukrėstas ir sutrikęs, jis išgirdo tik vieną žodį, ir kai prabilo, neatpažino savo balso.

– Tu nesupranti, – pareiškė jis. – Tai anaiptol ne flirtas, kaip tu tai vadini. Tai...

– O, Biliuk, – nutraukė ji ir vėl nusijuokė. – Tu atrodai toks susijaudinęs. Ak, aš apie tuos dalykus žinau viską. Vyras tavo metuose ir panašiai. Mano galva, tai visiškai natūralu. Bent jau žmonės taip sako.

Jis valandėlę tylėjo. Paskui nenoromis prabilo:

– Edita, jeigu tu nori pasikalbėti apie tai...

– Ne! – atšovė ji, ir jos balse pasigirdo baimės gaidelė. – Kalbėti nėra apie ką. Visiškai nėra apie ką.

Ir jie daugiau niekada apie tai nebeužsiminė. Dažniausiai Edita apsimesdavo, kad jis ilgai negrįžta namo dėl darbo, bet retkarčiais, lyg per išsiblaškymą, primindavo jam viską žinanti. Kartais kalbėdavo apie tai žaismingai, meiliai jį erzindama, o kartais išvis be jokio jausmo, lyg tai būtų paprasčiausia, kokia tik gali būti, pokalbio tema, kartais irzliai, sakytum, ją erzino toks banalumas.

– Ak, Biliuk, žinau, – kartą pasakė ji, – kai vyrui sueina keturiasdešimt... Bet išties, Biliuk, juk tu galėtum būti jai tėvas, ar ne?

Jis niekada nebuvo pagalvojęs, kaip jis atrodo iš šalies, kitiems žmonėms. Ir štai staiga išvydo save kitų akimis... Ir tai iš dalies atitiko Editos žodžius. Akimirksnį išvydo tą rūkomųjų anekdotuose ir pigaus skaitalo puslapiuose šmėkščiojantį personažą – apgailėtiną vyruką, priėjusį gyvenimo pusiaukelę, nesuprastą žmonos ir besistengiantį susigrąžint jaunystę, susidėjusį su daug jaunesne už save mergina, negrabiai, kaip beždžionė siekiantį tos jaunystės, kurios susigrąžint negali, tokį besmegenį, neskoningai apsirengusį klouną, iš kurio visi juokiasi, perimti nejaukumo,

gailesčio ir paniekos. Įsižiūrėjo į tą tipą iš kaip įmanoma arčiau, bet juo ilgiau žiūrėjo, juo jis buvo svetimesnis. Žmogus, kurį matė, buvo ne jis, ir staiga jis suprato, kad tai išvis niekas.

Bet jis žinojo, kad pasaulis jau šliaužia ant jo, ant Katerinos, ant tos mažytės nišos, kurią jie manė esant vien tik jų; ir jis stebėjo tą jo artėjimą su liūdesiu, apie kurį net Katerinai negalėjo prisipažinti.

Rudens semestras tą rugsėjį prasidėjo po šalnų, stojus be galo spalvingai bobų vasarai. Stouneris grįžo į auditorijas kupinas entuziazmo, kurio nebuvo patyręs jau seniai; net šimto pirmakursių veidų prieš akis perspektyva nenuslopino atsinaujinusios energijos.

Gyvenimas su Katerina tęsėsi taip pat kaip ir anksčiau, išskyrus tai, kad, studentams ir fakulteto kolegoms sugrįžus, jis suvokė, jog privalo būti apdairus. Vasarą tas senas namas, kuriame gyveno Katerina, buvo beveik tuščias ir jie galėjo būti drauge beveik visiškai atsiskyrę, nebijodami, kad kas nors juos pamatys. O dabar Viljamui reikėjo būti atsargiam, kai eidavo pas ją po pietų; jis pagavo save nužvelgiant gatvę prieky ir užpakaly, kai artindavos prie to namo ir šmurkšteldavo laiptais žemyn į nedidukį šulinį, kuris vėrėsi į jos butą.

Jiedu sugalvodavo visokių bravūriškų poelgių ir kalbėdavo apie maištą; aiškindavo vienas kitam, kaip juos masina papiktinti kitus, pademonstruoti savo santykius. Bet jie to nepadarė ir iš tikrųjų neturėjo jokio noro tai daryti. Jie tik norėjo, kad juos paliktų ramybėje, kad jie galėtų būti savimi, bet, to norėdami,

žinojo, kad nebus palikti ramybėje, ir įtarė, kad negalės būti savimi. Jie įsivaizdavo esą labai apdairūs, ir jiems į galvą neatėjo, kad jų romanas sukels kokių nors įtarimų. Jie vengė susitikti vienas kitą universitete, o tuomet, kai negalėdavo išvengti susitikimo prie kitų, pasveikindavo vienas kitą labai oficialiai ir nemanė, kad tokio pasisveikinimo ironija krinta į akis.

Tačiau žinia pasklido, ir pasklido vos tik rudens semestrui prasidėjus. Regis, tas atradimas kilo iš ypatingo įžvalgumo, kuris būdingas žmonėms toje srityje, nes nei vienas, nei kitas niekada viešai nekalbėdavo apie savo asmeninį gyvenimą. O gal kas nors tarp kitko apie tai užsiminė, ir kam nors kitam tai pasirodė panašu į tiesą, tada pradėta juos stebėti atidžiau, o tai savo ruožtu... Tuščios spėlionės – jie tai žinojo, tačiau spėlioti nesiliovė.

Atsirado ženklų, iš kurių jie abu suprato, kad jų romanas – nebe paslaptis. Kartą, eidamas paskui du vyresniųjų kursų studentus, Stouneris išgirdo vieną jų sakant, pusiau susižavėjus, pusiau su panieka: „Senukas Stouneris. O Viešpatie, kas būtų galėjęs patikėti?“ – ir pamatė, kaip jie purto galvas, susimąstę apie žmogaus dalią ir iš jos šaipydamiesi. Katerinos pažįstamos užuolankomis paminėdavo Stounerį ir puldavo pasakoti savo pačių meilės istorijas, nors ji to ir neprašydavo.

Juodu abu nustebino, kad visa tai nesulaukė pasekmių. Niekas neatsisakė su jais kalbėti, niekas nešnairavo į juos, jiems neteko kentėti nuo pasaulio, kuris jiems kėlė baimę. Jie patikėjo galį gyventi toje jų meilei priešiškoje, kaip jie manė, vietoje, net gyventi laisvai ir oriai.

Per Kalėdų atostogas Edita nusprendė nusivežti Greisę į Sent Luisą aplankyti močiutės, ir pirmą kartą gyvenime Viljamas ir Katerina galėjo pabūti drauge ilgiau.

Kiekvienas atskirai kaip niekur nieko pranešė, kad per Kalėdų atostogas jų nebus universitete: Katerina važiuos aplankyti giminių į Rytus, o Viljamas – padirbėti į bibliografijos centrą ir muziejų Kanzas Sityje. Skirtingomis valandomis jie sėdo į skirtingus autobusus ir susitiko Leik Ozarke, kurortiniame miestelyje atokiuose didžiosios Ozarkų plynaukštės kalnuose.

Jie buvo vieninteliai atvykėliai kiaurus metus atviruose miestelio svečių namuose, ir prieš akis turėjo dešimt dienų, kurias praleis drauge.

Prieš jiems atvykstant tris dienas gausingai snigo, o jiems atvykus pradėjo vėl, tad švelniai vilnijančios kalvos aplinkui buvo baltos visą jų viešnagės metą. Jų trobelėje buvo miegamasis, svetainė ir virtuvėlė; ji buvo kiek atokiau nuo kitų trobelių ir žiūrėjo į ežerą, kuris žiemos mėnesiais būdavo užšalęs. Rytais jie nubusdavo vienas šalia kito, šilti ir pritvinkę syvų po sunkiais apklotais. Iškišdavo iš po apklotų galvas ir žvelgdavo, kaip jų kvapas virsta debesėliais šaltame ore, juokdavosi tarsi vaikai, vėl užsitraukdavo apklotus ant galvų ir susiglausdavo arčiau. Kartais mylėdavosi ir visą rytą neišlipdavo iš lovos, kalbėdavosi, kol saulė įspįsdavo pro rytinį langą; o kartais Stouneris iššokdavo iš lovos, vos jiems nubudus, nutraukdavo apklotus nuo nuogo Katerinos kūno ir, kurdamas ugnį dideliame židinyje, juokdavosi iš jos šauksmų. Paskui jie susispausdavo prieš židinį, apsivynioję

viena antklode, ir laukdavo, kol sušils nuo kylančių liepsnų ir savo kūnų šilumos.

Nors buvo šalta, jie vaikštinėdavo po mišką beveik kasdien. Milžiniškos pušys, žalsvai juodos sniego fone, didingai stiebėsi į žydrą giedrą dangų; kartais didžiulė sniego kepurė, nuslydusi nuo šakos ir dunkstelėjusi ant žemės, išryškindavo gaubiančią juos tylą, kaip atsitiktinis vienišo paukščio čirpsėjimas išryškindavo aplinkos, kur jie vaikštinėjo, atskirtumą. Kartą jiedu pamatė elnią, nusileidusį nuo aukštesnių kalnų ieškoti maisto. Ne, tai buvo elnio patelė, žvilgančiai geltonai ruda atšiauriame tamsių pušų ir balto sniego fone. Dabar ji žvelgė į juos už kokių penkiasdešimties metrų, grakščiai pakėlusi virš sniego priešakinę koją, palenkusi priekin mažas ausytes, rudos jos akys buvo tobulai apvalios ir kupinos neįtikėtino švelnumo. Niekas nekrustelėjo. Švelnus elnės snukutis kryptelėjo, lyg ji žiūrėtų į juos mandagiai klausdama, paskui ji neskubėdama pasisuko ir nuliuoksėjo tolyn, dailiai kilnodama kojas iš sniego ir kuo atsargiausiai jas statydama, sniegui tyliai gurgždant.

Po pietų jie nueidavo į pagrindinį svečių namų pastatą, kuris buvo drauge ir miestelio bakalėjos parduotuvė, ir restoranas. Išgerdavo kavos, pasišnekėdavo su ten užsukusiais žmonėmis, kartais nugriebdavo šio bei to vakarienei, kurią visuomet pasitaisydavo trobelėje.

Retkarčiais vakarais užsidegdavo žibalinę lempą ir skaitydavo, bet dažniausiai sėdėdavo ant sulankstytų antklodžių prieš židinį ir šnekučiuodavosi ar tylėdavo, stebėdami, kaip įmantriai liepsnos plaikstosi virš malkų, kaip židinio šviesa žaidžia ant jų veidų.

Vieną vakarą, jų viešnagei einant į pabaigą, Katerina ramiai, beveik abejingai pasakė:

– Bilai, jeigu mudu daugiau ir nieko nebeturėsim, būsim turėję šią savaitę. Ar tai skamba labai mergaitiškai?

– Nesvarbu, kaip tai skamba, – atsakė Stouneris ir linktelėjo galvą. – Tai tiesa.

– Tada aš šitai pasakysiu, – tarė Katerina. – Mudu būsim turėję šią savaitę.

Paskutinį rytą Katerina sustumdė į vietą visus baldus ir iš lėto, kruopščiai išvalė trobelę. Tada nusimovė vestuvinį žiedą, kurį mūvėjo, ir įspraudė į plyšį tarp židinio ir sienos. Droviai nusišypsojo.

– Aš norėjau, – paaiškino, – palikti čia ką nors mūsų. Ką nors, kas liks čia tol, kol ši vieta gyvuos. Gal tai kvaila.

Stouneris nevaliojo jai atsakyti. Paėmė ją už parankės, ir jie išėjo iš trobelės, nuklumpino per sniegą iki svečių namų registratūros, kur autobusas juos paims ir parveš į Kolumbiją.

Vieną vasario popietę, praėjus vos kelioms dienoms nuo žiemos semestro pradžios, Stouneriui paskambino Gordono Finčo sekretorė; pranešė, kad dekanas nori su juo pasikalbėti, ir paklausė, ar jis galėtų užsukti po pietų arba rytoj ryte. Stouneris pažadėjo užsuksiąs ir kelias minutes sėdėjo neatitraukdamas rankos nuo padėto ragelio. Paskui atsiduso, linktelėjo sau ir nulipo žemyn į Finčo kabinetą.

Gordonas Finčas buvo vienmarškinis, atlaisvinęs kaklaraištį ir atsilošęs sukamojoje kėdėje, plaštakas sunėręs už galvos. Kai

Stouneris įžengė į kabinetą, jis draugiškai linktelėjo galvą ir mostelėjo į oda aptrauktą patogų krėslą šalia jo stalo.

– Atsipalaiduok, Bilai. Kaip laikaisi?

Stouneris linktelėjo.

– Gerai.

– Daug paskaitų?

Stouneris sausai atsakė:

– Nesiskundžiu. Tvarkaraštis užpildytas.

– Žinau, – pasakė Finčas ir papurtė galvą. – Negaliu įsikišti, supranti. Bet velniškai apmaudu.

– Jokios bėdos, – atsakė Stouneris truputį nekantraudamas.

– Na, – Finčas atsitiesė krėsle ir sunėrė rankas priešais save ant stalo. – Nieko oficialaus, Bilai. Aš tik norėjau šnektelt su tavim.

Stojo ilga tyla. Stouneris ramiai paklausė:

– Kas atsitiko, Gordonai?

Finčas atsiduso ir staigiai išpyškino:

– Gerai, aš kalbu su tavim kaip draugas. Koridoriuose šnabždamasi. Nieko tokio, į ką aš jau turėčiau atkreipti dėmesį kaip dekanas, bet... na, bet ateis laikas, kai turėsiu atkreipti į tai dėmesį, tad pagalvojau, kad turiu tave įspėti... kaip draugas, būk atsargus... kol dar neprasidėjo rimti dalykai.

Stouneris linktelėjo galvą.

– Dėl ko įspėti?

– Ak, po galais, Bilai. Dėl tavęs ir tos Driskol. Juk tu žinai.

– Taip, žinau, – atsakė Stouneris. – Aš tik norėjau sužinoti, kaip toli tai jau pažengė.

– Dar netoli. Užuominos, pastabos, na, panašūs dalykai.

– Suprantu, – atsakė Stouneris. – Nežinau, ką galėčiau padaryti.

Finčas kruopščiai sulankstė popieriaus lapą.

– Ar tai rimta, Bilai?

Stouneris linktelėjo galvą ir pažvelgė pro langą.

– Deja, rimta.

– Ir ką gi tu darysi?

– Nežinau.

Staiga Finčas įnirtingai suglamžė popierių, kurį taip kruopščiai lankstė, ir numetė į šiukšlių dėžę. Paskui prabilo:

– Teoriškai tavo gyvenimas priklauso tau ir tu darai, ką nori. Teoriškai tu gali dulkintis su kuo tik nori, daryti tai, ką nori, ir tai nėra svarbu niekam, kol tai nekenkia tavo dėstymui. Bet, po perkūnais, iš tikrųjų tavo gyvenimas tau *nepriklauso*. Jis... o, trauk perkūnai. Juk supranti, ką turiu galvoj.

Stouneris nusišypsojo.

– Deja, suprantu.

– Prasti popieriai. O kaip Edita?

– Regis, ji žiūri į tai ne taip rimtai kaip visi kiti, – atsakė jis. – Net keista, Gordonai. Man regis, mes niekad geriau nesutarėme negu pernai.

Finčas nusiviepė.

– Tu, žinoma, nieko man nepasakysi, ar ne? Tačiau man rūpi, ar tu ketini skirtis. Ar panašiai.

– Nežinau. Galimas daiktas, bet Edita stotų į kovą. Būtų tikras siaubas.

– O kaip Greisė?

Staigus skausmas surakino Stouneriui gerklę, ir jis žinojo, kad veido išraiška išdavė, ką jis jaučia.

– Tai... tai jau kas kita. Aš nežinau, Gordonai.

Finčas abejingai, lyg jie kalbėtų apie kitą žmogų, pareiškė:

– Skyrybas tu ištvertum... jei jos nebūtų per daug siaubingos. Būtų žiauru, bet tu tikriausiai ištvertum. Ir jeigu tas... tas reikalas su Driskol nebūtų rimtas, jei tu tik dulkintumeis į šalį, tai irgi būtų galima sutvarkyti. Bet tu ieškote ieškai nemalonumų, Bilai, tu jų prašaisi.

– Ko gero, taip, – atsakė Stouneris.

Stojo tyla.

– Mano darbas – tai tikras pragaras, – slogiai ištarė Finčas. – Ir kartais man atrodo, kad visai jam netinku.

Stouneris nusišypsojo.

– Deivas Mastersas kartą pasakė, jog tu nepakankamai šunsnukis, kad sulauktum tikros sėkmės.

– Gal jis buvo teisus, – atsakė Finčas, – nors aš gana dažnai toks jaučiuosi.

– Nesikrimsk, Gordonai, – ramino jį Stouneris. – Aš suprantu tavo padėtį. Ir jei galėsiu ją palengvinti, aš... – Jis nutilo ir staigiai papurtė galvą. – Bet dabar nieko negaliu padaryti. Reikia palaukti. Kaip nors...

Finčas linktelėjo galvą, nebežiūrėdamas į Stounerį; jis spoksojo į savo rašomojo stalo viršų taip, tarsi tai būtų neišvengiamai artėjanti pražūtis. Stouneris valandėlę luktelėjo, bet, Finčui taip ir neprabilus, tyliai atsistojo ir išpėdino iš jo kabineto.

Dėl pokalbio su Gordonu Finču Stouneris tądien pavėlavo pas Kateriną. Nebesivargindamas apsidairyti gatvėje, žengė tiesiai žemyn ir atvėrė duris. Katerina jo laukė; buvo nepersirengusi ir laukė kone oficialiai, sėdėdama tiesi ir įsitempusi ant sofos.

– Tu pavėlavai, – pareiškė ji kategoriškai.

– Atleisk, – atsiprašė Stouneris. – Mane užlaikė.

Katerina prisidegė cigaretę, jos ranka iš lengvo drebėjo. Valandėlę ji nenuleido akių nuo degtuko liepsnos, paskui užpūtė ją dūmų pliūpsniu. Tada pasakė:

– Viena kolegė teikėsi man pasakyti, kad šiandien tave išsikvietė dekanas Finčas.

– Taip, – patvirtino Stouneris. – Pas jį ir užgaišau.

– Kalbėjot apie mudu?

Stouneris linktelėjo.

– Jis šį bei tą girdėjo.

– Taip ir spėjau, – tarė Katerina. – Mano kolegė, regis, žino kažką, ko nenori pasakyti. O Viešpatie, Bilai!

– Viskas ne taip, – pasakė Stouneris. – Gordonas – mano senas draugas. Manau, jis nori mus apginti. Esu tikras, kad taip ir padarys, jei tik galės.

Kurį laiką Katerina tylėjo. Nusispyrė batus, atsigulė ant sofos ir stebeilijo į lubas. Paskui ramiai pasakė:

– Štai ir prasideda. Tikėtis, kad jie paliks mus ramybėje, buvo per daug. Manau, mudu niekad iš tiesų ir nesitikėjom, kad taip bus.

– Jeigu pasidarytų nebepakenčiama, mes galime išvažiuoti, – pasakė Stouneris. – Galime ką nors sugalvoti.

– O, Bilai! – Katerina prajuko švelniu, krūtininiu balsu. Atsisėdo ant sofos. – Tu – pats brangiausias, mano meile, pats brangiausias, pats brangiausias žmogus, kokį tik galima įsivaizduoti. Ir aš neleisiu jiems mūsų varginti. Neleisiu!

Ir kelias ateinančias savaites jiedu gyveno daugmaž taip kaip anksčiau. Pasitelkę strategiją, kurios nebūtų sugebėję griebtis dar prieš metus, sukaupę jėgas, kurių nė nemanė turį, jie įgudo trauktis atgal ir išsisukinėti, naudotis savo galiomis kaip talentingi karvedžiai, privalantys atsilaikyti su menkomis pajėgomis. Jie tapo išties įtarūs, apdairūs ir taip manevruodami patirdavo niaurų malonumą. Stouneris ateidavo pas ją tik jau sutemus, kai niekas negalėjo pamatyti jo įeinančio; dieną, tarp paskaitų, Katerina stengdavos būti pamatyta gerianti kavą su jaunais dėstytojais; ir dėl to bendro ryžto drauge praleidžiamos valandos tapo tik dar intensyvesnės. Jie tvirtino kiekvienas sau ir viens kitam, kad suartėjo taip, kaip niekada nebuvo suartėję, ir, savo nuostabai, suprato, kad tai tiesa, kad žodžiai, kuriuos jie tardavo save guosdami, buvo daugiau nei žodžiai. Dėl šitų pastangų artumas tapo įmanomas, atsidavimas neišvengiamas.

Tai buvo šviesotamsos pasaulis, kuriame jie gyveno ir kuriam atiduodavo tai, ką turėjo geriausia, – taigi netrukus išorinis pasaulis, kur žmonės vaikščiojo, kalbėjo, kur viskas nuolat keitėsi, judėjo, ėmė atrodyti jiems dirbtinis ir nerealus. Jų gyvenimai buvo griežtai padalinti į du pasaulius, ir jiems atrodė natūralu, kad jie turi gyventi šitaip padalinti.

Paskutiniais žiemos ir pirmaisiais pavasario mėnesiais jiedu drauge patyrė tokią ramybę, kokios anksčiau nepažinojo. Kadangi išorinis pasaulis užsisklendė virš jų, jie nelabai tesuvokė

jį egzistuojant, tad buvo tokie laimingi, kad jiems nebuvo jokio reikalo kalbėti vienas kitam apie laimę, netgi galvoti apie ją. Blausiame Katerinos butelyje, pasislėpusiame it urvas po didžiuliu senu namu, jiems atrodė, kad jie išėjo už laiko ribų ir gyvena belaikėje savo atradimo erdvėje.

Paskui vieną dieną balandžio pabaigoj Gordonas Finčas vėl išsikvietė Stounerį į savo kabinetą, ir Stouneris nuklumpino pas jį visas nutirpęs, žinodamas, kad nesutiks.

Tai, kas nutiko, buvo klasiškai paprasta, – Stouneris galėjo tą numatyti, bet nenumatė.

– Lomaksas, – pareiškė Finčas. – Kažkokiu būdu tas šunsnukis užuodė šitą reikalą ir tikrai jo šitaip nepaliks.

Stouneris linktelėjo.

– Turėjau numatyti. Turėjau to tikėtis. Manai, jei pakalbėsiu su juo, iš to kas nors išeis?

Finčas papurtė galvą, perėjo per kabinetą ir atsistojo prie lango. Ankstyvos popietės saulė nušvietė nuo prakaito blizgantį jo veidą. Jis apatiškai pasakė:

– Bilai, tu nieko nesupranti. Lomaksas žaidžia ne taip. Tavo vardas netgi nebuvo ištartas. Jis imsis jaunosios Driskol.

– Ką? – perklausė apstulbęs Stouneris.

– Jis – fantastiškas meistras, – pasakė Finčas. – Jis kažkaip suuodė, kad aš viską žinau. Tad vakar atėjo be jokių ceremonijų, supranti, ir pasakė ketinąs atleisti panelę Driskol, paskui įspėjo, kad gali kilti skandalas.

– Ne, – ištarė Stouneris. Ir jo rankos iki skausmo sugniaužė krėslo ranktūrius.

Finčas kalbėjo toliau:

– Pasak Lomakso, būta skundų, daugiausia iš studentų ir iš kelių miestiečių. Atseit, žmonės matę į jos butą įeinant ir išeinant vyrus, dieną ir naktį, – koks skandalingas elgesys! – štai tokios tokelės. Surezgė viską labai gražiai: asmeniškai jis neturįs nieko prieš ją – jis veikiau žavisi ta mergina, – bet jis juk privaląs galvoti apie fakulteto ir universiteto reputaciją. Esą kaip apmaudu, kad turim nusilenkti smulkiosios buržuazijos moraliniam diktatui, nors visuotinai pripažinta, jog akademinė bendruomenė turi būti prieš protestantišką moralę maištaujančiųjų priebėga, praktiškai mes esame bejėgiai. Paskui pridūrė, kad būtų kur kas geriau, jei jis galėtų nukelti to reikalo sprendimą į semestro galą, nors labai abejojąs, kad tai būtų įmanoma. Ir visą laiką tas šunsnukis žinojo, kad mudu puikiai suprantam vienas kitą.

Stouneriui taip surakino gerklę, kad jis nepratarė nė žodžio. Dukart nurijo seilę ir išmėgino balsą: jis buvo tvirtas, negyvas.

– Juk visiškai aišku, ko jis nori.

– Deja, taip, – patvirtino Finčas.

– Žinojau, kad jis manęs nekenčia, – mąsliai ištarė Stouneris, – bet taip ir nesuvokiau... nė neįsivaizdavau, kad jis...

– Aš irgi, – pasakė Finčas. – Jis grįžo prie savo stalo ir sunkiai atsisėdo. – Ir aš niekuo tau negaliu padėti, Bilai. Aš bejėgis. Jeigu Lomaksui įsireiks skundikų, jų atsiras, jeigu jam įsireiks liudininkų, jų atsiras. Nes jo rankos ilgos, supranti. Ir jei tas gandas nueis iki universiteto rektoriaus... – Ir jis papurtė galvą.

– Kaip tau atrodo, kas bus, jei aš atsisakysiu atsistatydinti? Jeigu mes nesutiksim būti įbauginami?

– Jis nukryžiuos merginą, – apatiškai pasakė Finčas. – Ir tu būsi įtrauktas į tą reikalą tarsi netyčia. Aišku kaip dieną.

– Vadinasi, – pradėjo Stouneris, – regis, nėra kas daryti.

– Bilai, – pradėjo Finčas ir nutilo. Smakru įsirėmė į suspaustus kumščius. Ir bukai išpyškino: – Šansas yra. Vienintelis. Manau, galėčiau jį išsaugoti, jei tu... jeigu panelė Driskol tik...

– Ne, – atkirto Stouneris, – nemanau, kad galiu tai padaryti. Aš tiesiog negaliu to padaryti.

– Prakeikimas! – Finčo balse suskambo nevilties gaidelės. – Jis to ir tikisi! Na, pagalvok nors valandėlę. Ką tu darysi? Dabar balandis, beveik gegužė, kokį darbą tu susirasi tokiu metų laiku... jeigu išvis jį susirasi?

– Nežinau, – atsakė Stouneris. – Ką nors...

– O kaip bus su Edita? Negi manai, kad ji tau nusileis ir sutiks skirtis be kovos? O Greisė? Kaip ji gyvens šitam mieste, jei tu išmausi? O Katerina? Koks bus jūsų gyvenimas? Ir kaip tai judviem atsilieps?

Stouneris tylėjo. Jame pradėjo vertis tuštuma, jis pajuto geibstąs, atsitraukiąs. Galiausiai pasakė:

– Gali man duoti savaitę?.. Man reikia pamąstyti. Savaitę?

Finčas linktelėjo galvą.

– Šitiek galiu jį sulaikyti. Bet ne ilgiau. Atleisk, Bilai. Juk tu žinai.

– Taip. – Jis atsistojo ir valandėlę stovėjo tikrindamas, ar nutirpusios kojos jį atlaikys. – Aš tau pranešiu. Kai tik galėsiu, tuoj pat pranešiu.

Išėjo iš kabineto į ilgo koridoriaus tamsą ir sunkiai iškėblino į saulės šviesą, į atvirą pasaulį, kuris jam buvo tarsi kalėjimas, kad ir kur jis pasuktų.

Po daugelio metų, ypatingomis akimirkomis, jis prisimins dienas, kurios ėjo po pokalbio su Gordonu Finču, ir negalės prisiminti nė menkiausios smulkmenos. Atrodė, kad jis miręs žmogus, veikiantis tik atkaklios valios papratimu. Ir vis dėlto, kad ir kaip keista, jis aiškiai suvokė save ir tas vietas, žmones bei įvykius, plaukusius pro šalį tas kelias dienas, ir žinojo, kad, žiūrint iš šalies, tos jo būsenos klaikybės nesimatė. Jis skaitė paskaitas, sveikindavosi su kolegomis, eidavo į privalomus posėdžius, – ir nė vienas iš tų žmonių, kuriuos jis susitikdavo diena iš dienos, nenutuokė, kad kažkas ne taip.

Tačiau nuo tos akimirkos, kai paliko Gordono Finčo kabinetą, iš to, kaip kažkas nutirpo ir plėtėsi giliai, giliai, iš pačios jo esybės šerdies, jis suprato, kad dalis jo gyvenimo pasibaigė, kad jo paties dalis jau taip arti mirties, jog jis gali beveik ramiai stebėti ją artėjant. Vargiai jis suprato žengiąs per studentų miestelį tvyrant gaiviam ankstyvo pavasario popietės karščiui; buvo pats sedulų palei šaligatvius ir priešais kiemus žydėjimas, ir jos virpėjo it minkšti debesys, vaiskūs ir išretėję, jam prieš akis; malonus jau vystančių alyvų aromatas smelkė orą.

Ir kai galiausiai priėjo Katerinos namus, jis buvo karštligiškai ir žiauriai linksmas. Nustūmė šalin visus jos klausimus apie susitikimą su dekanu; vertė ją juoktis; ir su beribiu liūdesiu stebėjo

jų paskutines pastangas būti linksmiems, primenančias šokį, kurį gyvenimas sušoka ant mirties kūno.

Bet stojo akimirka, kai jie turėjo pasikalbėti, ir jis tai žinojo; nors jų ištarti žodžiai buvo tarsi vaidinimas kažko, ką jiedu nuolat repetuodavo mintyse. Tą turinį jie atskleidė padedami gramatikos: nuo būtojo dažninio: „Mes būdavom laimingi, ar ne?" – perėjo prie būtojo kartinio: „Mes *buvome* laimingi – manau, daug laimingesni nei kas nors kitas", ir galiausiai priėjo būtinybę pasikalbėti.

Praėjus kelioms dienoms po pokalbio su Finču, ramybės valandėlę, nutraukusią pusiau isterišką linksmumą, kurį jie pasirinko kaip tinkamiausią elgseną paskutinėms drauge praleistoms dienoms, Katerina paklausė:

– Mums liko nebedaug laiko, ar ne?

– Nebedaug, – ramiai atsakė Stouneris.

– Kiek? – vėl paklausė Katerina.

– Kelios dienos, dvi trys.

Katerina linktelėjo galvą.

– Maniau, kad nepajėgsiu to ištverti. Bet aš tik nutirpau. Aš nieko nebejaučiu.

– Žinau, – atsakė Stouneris. Valandėlę jiedu tylėjo. – Žinai, jei būtų kas nors, bent *kas nors*, ką galėčiau padaryti, aš...

– Liaukis, – nutraukė ji. – Aš juk žinau.

Jis atsilošė ant sofos ir įsistebeilijo į žemas tamsias lubas, kurios buvo jų pasaulio dangus. Paskui ramiai paklausė:

– Jeigu aš mesčiau visa tai... jeigu atsisakyčiau, tiesiog išeičiau... juk tu eitum su manimi, ar ne?

– Taip, – atsakė ji.

– Bet tu žinai, kad aš to nepadarysiu, ar ne?

– Taip, – atsakė ji.

– Kadangi tuomet, – paaiškino sau Stouneris, – viskas nebetektų prasmės... viskas, ką mudu darėm... viskas, kuo mudu buvom. Aš tikriausiai nebegalėčiau dėstyti, o tu – tu taptum kažkuo kitu. Mudu abu taptume kažkuo kitu, jau nebe savimi. Mudu būtume... niekas.

– Niekas, – pakartojo Katerina.

– Mes galime išbristi iš viso to išgelbėdami bent jau save. Mes žinom, kad mes esame... kas mes esame.

– Taip, – atsakė Katerina.

– Kadangi iš tikrųjų, – toliau kalbėjo Stouneris, – ne Edita ir net ne Greisė ar tikras faktas, kad aš prarasiu Greisę, sulaiko mane čia; ir ne skandalas ar skriauda, padaryta tau arba man; ir ne vargas, kurį turėsime patirti, ar netgi tai, kad galime prarasti meilę. O paprasčiausiai mūsų pačių žlugimas, žlugimas to, ką mudu darome.

– Žinau, – atsakė Katerina.

– Taigi mes – vis dėlto pasaulio dalis, turėjome tai žinoti. Manau, žinojome, bet mums reikėjo truputį pasitraukti, truputį apsimesti, kad galėtume...

– Žinau, – pakartojo Katerina. – Manau, kad visada tai žinojau. Net tuomet, kai apsimesdavom, žinojau, kad ateis laikas, ateis laikas, ir mes... aš žinojau. – Ji nuščiuvo, įdėmiai pažvelgė į jį. Staiga jos akyse sublizgo ašaros. – Tebūnie visa tai prakeikta, Bilai! Tebūnie tai prakeikta!

Daugiau jie nieko nebepasakė. Apsikabino taip, kad nematytų vienas kito veido, ir mylėjosi taip, kad nereikėtų kalbėti. Darė tai su tuo įprastu švelniu gerai vienas kitą pažįstančių kūnų geidulingumu, prie kurio prisidėjo skaudi netekties aistra. Paskui gulėjo tylėdami, tik švelniai liesdamiesi kūnais juodoje to mažo kambarėlio naktyje. Po ilgos valandėlės Katerina pradėjo kvėpuoti ritmingai, tarsi miegotų. Stouneris tyliai atsikėlė, apsirengė patamsyje ir išėjo jos nepažadinęs. Ėjo tyliomis, tuščiomis Kolumbijos gatvėmis, kol rytuose suspindo pirmas pilkas spindulys; tada pasuko studentų miestelio link. Atsisėdo ant akmeninių laiptų priešais Džesi Holą ir stebėjo, kaip šviesa iš rytų šliaužia didžiulėmis akmens kolonomis to kiemo vidury. Pagalvojo apie gaisrą, kuris, jam dar negimus, nusiaubė ir sugriovė tą seną pastatą, ir jam pasidarė šiek tiek liūdna žiūrint į tai, kas liko. Išaušus įslimpino į didįjį koridorių, nužingsniavo į savo kabinetą ir palaukė, kol prasidės jo pirmoji paskaita.

Daugiau su Katerina Driskol jis nesimatė. Kai jis naktį išėjo, ji atsikėlė, susipakavo daiktus, sudėjo į dėžes knygas ir paliko raštelį namo prižiūrėtojui, kur jas išsiųsti. Paskui surašė ir išsiuntė Anglų filologijos katedrai savo studentų įvertinimus, nurodymus, kaip išformuoti jos kursus – buvo likę pusantros savaitės iki semestro pabaigos, – ir savo atsistatydinimo pareiškimą. Ir antrą valandą po pietų jau buvo traukinyje, kuris vežė ją iš Kolumbijos.

Stouneris suprato, kad ji, matyt, jau kuris laikas planavo išvažiuoti ir buvo dėkingas, kad to nežinojo ir kad ji nepaliko atsisveikinimo laiškelio, nepasakė to, kas negalėjo būti pasakyta.

XIV

Tą vasarą jis nedėstė ir pirmąkart gyvenime susirgo. Tai buvo rimta karštligė, nežinomos kilmės, trukusi tik savaitę, bet išsunkusi visas jo jėgas; jis labai sulyso ir dėl ligos iš dalies prarado klausą. Visą vasarą buvo toks silpnas ir vangus, kad, paėjęs vos kelis žingsnius, pasijusdavo išsekęs; beveik visą tą laiką praleido mažoje aklinoje verandoje namo gale, gulėdamas ant kušetės arba sėdėdamas sename krėsle, kurį atsinešė iš rūsio. Stebeilydavo pro langus ar į lentų lubas, retkarčiais išsijudindavo ir nueidavo į virtuvę užkąsti.

Jam trūko jėgų kalbėti su Edita ar net su Greise, nors kartais Edita užsukdavo į galinį kambarį, šnekteldavo su juo kelias minutes, paskui palikdavo jį vieną taip pat staigiai, kaip įsibraudavo pas jį.

Kartą vasaros vidury ji užsiminė apie Kateriną.

– Aš ką tik, prieš dieną kitą sužinojau, – pareiškė. – Vadinasi, tavo merguželė išvyko?

Jis sunkiai perkėlė dėmesį nuo lango prie Editos pasisukdamas krėsle.

– Taip, – romiai atsakė.

– Kuo ji buvo vardu? – paklausė Edita. – Man niekaip nesisekdavo įsiminti jos vardo.

– Katerina, – pasakė jis. – Katerina Driskol.

– Ak taip, – tarė Edita, – Katerina Driskol. Na, matai? Aš juk sakiau tau, ar ne? Aš juk sakiau tau, kad tie dalykai visiškai nesvarbūs.

Jis užsigalvojęs linktelėjo galvą. Lauke, senoje guoboje, užgožusioje kiemo tvorą, sučiauškėjo didžiulis juodas ir baltas paukštis – šarka. Stouneris klausėsi spigaus jos balso ir iš tolo susižavėjęs stebėjo prasižiojusį snapą, iš kurio sklido tas vienišas klyksmas.

Per tą vasarą jis labai paseno, tad kai rudenį sugrįžo į auditorijas, dauguma studentų ir kolegų krūptelėjo iš nuostabos. Jo veidas sulyso, išvagotas gilių raukšlių, kaulai išsišovė, plaukai paėjo stambiomis baltomis sruogomis, jis žiauriai sukumpo, sakytum, nešė nematomą naštą. Balsas tapo truputį gergždžiantis, šiurkštus, o kadangi buvo įpratęs žiūrėti į žmogų palenkęs galvą, šviesiai pilkos akys po tankiais antakiais atrodė dygios ir irzlios. Išskyrus studentus, jis retai su kuo tekalbėdavo, o į klausimus ar pasveikinimus visada atsakydavo nekantriai, kartais net šiurkščiai.

Dirbo kupinas ryžto ir užsispyrimo, tuo linksmindamas senesnius kolegas ir siutindamas jaunesnius, kurie, kaip ir jis, dėstė tik kompoziciją pirmakursiams; ištisas valandas praleisdavo taisydamas ir vertindamas pirmakursių darbus, kasdien organizuodavo debatus ir uoliai lankė visus katedros posėdžius.

Kalbėdavo juose retai, bet kai prabildavo, šnekėdavo netaktiškai, nediplomatiškai, tad pelnė irzlaus niurzglio reputaciją. Bet su savo jaunais studentais buvo švelnus, kantrus, nors reikalavo iš jų, kad dirbtų daugiau, nei jie norėjo, ir reikalavo taip šaltai ir griežtai, kad daugelis jų negalėjo to suprasti.

Jo kolegos – ypač jaunesnieji – nesiliovė kartoję, kad jis – „pasišventęs" dėstytojas: tą epitetą jie vartojo iš dalies pavydėdami, iš dalies jausdami panieką, atseit, žmogus, kurį pasišventimas taip apakino, kad jis nematė nieko, kas vyksta už auditorijos sienų ar, geriausiu atveju, anapus universiteto slenksčio. Jo adresu buvo laidomi švelnūs juokeliai: po katedros posėdžio, kurio metu Stouneris tiesmukai pristatė paskutinius gramatikos dėstymo eksperimentus, vienas jaunas dėstytojas pareiškė: „Stouneriui kopuliacija apsiriboja gramatine jungtimi", ir nustebo, kai vyresnieji kolegos nusikvatojo ir apsikeitė suprantančiais žvilgsniais. Kartą kažkas pasakė: „Senukas Stouneris mano, jog SOS reiškia Sudėtingi Objektiniai Santykiai", ir buvo patenkintas, kad jo sąmojis buvo išgirstas.

Tačiau Viljamas Stouneris gyvenimą pažinojo taip, kaip tik nedaugelis jaunesnių jo kolegų galėjo jį suvokti. Kažkur labai giliai, po atminties klodais, glūdėjo vargo, alkio, ištvermės ir skausmo supratimas. Nors jis retai kada susimąstydavo apie vaikystę Bunvilio sodyboje, krauju juto ir visad suvokė palikimą, atėjusį iš protėvių, kurių gyvenimas buvo nežinomas, sunkus, stojiškas ir kurių įprastinė etika buvo atgręžti juos engiančiam pasauliui nieko nesakančius, įdiržusius, atšiaurius veidus.

Ir nors atrodė, kad žvelgia į juos su aiškia nejautra, jis puikiai suvokė, kokiais laikais gyvena. Tą dešimtmetį, kai daugelio vyrų veiduose buvo įsirėžęs nuolatinis atšiaurumas ir liūdesys, lyg jie žiūrėtų į bedugnę, Viljamas Stouneris, kuriam ta veido išraiška buvo pažįstama kaip oras, kuriuo kvėpavo, įžvelgdavo juose žymes tos visuotinės nevilties, kurią buvo patyręs dar vaikas. Jis matė, kaip dori žmonės palūžę pamažėle klimpsta į neviltį, sužlugus padoraus gyvenimo viltims; matė juos slampinėjant be tikslo gatvėse tuščiomis akimis, primenančiomis stiklo šukes; matė, kaip jie prieina prie užpakalinių durų karčiai išdidūs, kaip žmonės, vedami į egzekuciją, ir prašo duonos, kuri suteiks jiems galimybę prašyti jos vėl; ir matė, kaip žmonės, kurie anksčiau vaikščiojo iškelta galva, pavydžiai žvelgia į jį su neapykanta vien tik todėl, kad jam, kaip etatiniam įstaigos, kuri negali žlugti, tarnautojui, saugumas garantuotas. Jis niekada neprasitardavo tai žinąs, bet žmonijos kančių suvokimas paženklino jį savo antspaudu ir taip pamainė, kad, nors giliai paslėptas nuo visuomenės akių, ramus liūdnumas dėl žmonijos negandos jo niekad neapleido, kad ir kur jis būtų.

Ir Europą drebinančius neramumus jis išgyveno kaip tolimą slogutį, o kai 1936 metų liepą Frankas sukilo prieš Ispanijos vyriausybę ir tuo pasinaudojęs Hitleris sukurstė tikrą karą, Stouneris, kaip ir daugelis kitų, pasibaisėjo tuo pasaulį užliejusio slogučio reginiu. Prasidėjus tų metų rudens semestrui jaunesni dėstytojai nebekalbėjo apie nieką kita, keletas jų pareiškė ketiną stoti į savanorių dalinį ir kautis už lojalistus arba vairuoti greitosios pagalbos automobilius. Ir išties keletas jų net nesulaukė

pirmo semestro pabaigos ir paskubom atsistatydino. Stouneris prisiminė Deivą Mastersą, ir sena netektis užplūdo jį nauju galingu šuoru; pagalvojo ir apie Arčerį Slouną, prisiminė, kaip beveik prieš dvidešimt metų lėta kančia įsimetė į tą ironijos kupiną veidą ir kaip neviltis suėdė tą tvirtą branduolį, – jis pamanė dabar šiek tiek nutuokiąs apie tą švaistūniškumo pojūtį, kuris taip gąsdino Slouną. Jis numatė tai, kas jų laukė, ir žinojo, kad blogiausia dar prieš akis.

Kaip ir Arčeris Slounas, jis suprato, kaip bergždžia ir švaistūniška be atodairos atsiduoti toms iracionalioms ir tamsioms jėgoms, kurios stumia pasaulį į nežinomą pabaigą; bet, kitaip nei Arčeris Slounas, truputį nusišalino nuo gailesčio ir meilės, kad nebūtų įtrauktas į bandomąjį laikotarpį, kurį matė vykstant. Kaip ir panašiomis krizės bei nevilties akimirkomis, vėl įsikibo į apdairų tikėjimą, įkūnytą universiteto institucijoje. Jis tarė sau, kad tai ne kažin kas, tačiau žinojo, kad tai viskas, ką jis turi.

1937 metų vasarą jis pajuto atsinaujinus seną studijų aistrą ir su neįprasta, atsieta mokslo žmogaus energija, būdinga tiek jaunam, tiek senam, sugrįžo į tą vienintelį jo neišdavusį gyvenimą. Ir suvokė, kad net įklimpęs į neviltį nebuvo nuo to gyvenimo nutolęs.

Jo tvarkaraštis tais metais buvo itin prastas. Keturi kompozicijos kursai pirmųjų metų studentams buvo išmėtyti su labai dideliais tarpais per visą savaitę. Visą tą laiką, kol buvo katedros vedėjas, Lomaksas uoliai stengėsi sudaryti Stouneriui tokį paskaitų tvarkaraštį, su kuriuo net pradedantysis dėstytojas būtų sutikęs labai nenoriai, ir tos jo pastangos nė karto nesužlugo.

Ankstų pirmos mokslo metų dienos rytą Stouneris sėdėjo savo kabinete ir vėl tyrinėjo tvarkingai išspausdintą savo tvarkaraštį. Išvakarėse jis užsisėdėjo iki vėlios nakties skaitydamas naują studiją apie Viduramžių tradicijos įtaką Renesansui, ir jo patirtas entuziazmas dar nebuvo išgaravęs ir ryte. Jis pažvelgė į tvarkaraštį, ir jį apniko bukas pyktis. Valandėlę žiūrėjo į sieną priešais, paskui vėl dirstelėjo į tvarkaraštį ir palingavo galvą. Tada numetė tą tvarkaraštį ir pridėtą prie jo programą į šiukšlių dėžę ir žengė prie savo spintos kambario kampe. Trūktelėjo viršutinį stalčių, išsiblaškęs pažvelgė į ten sudėtus rudus aplankus ir vieną išsitraukė. Tyliai švilpčiodamas pervertė jame esančius lapus. Paskui užstūmė stalčių, su aplanku po pažasčia išėjo iš kabineto ir nužingsniavo per miestelį į savo auditoriją.

Tai buvo senas pastatas su medinėmis grindimis, naudojamas tik avariniais atvejais; jam skirta auditorija buvo per maža užsirašiusių į kursą studentų skaičiui, tad keletas vaikinų gavo sėdėti ant palangių arba stovėti. Kai Stouneris įžengė į auditoriją, jie žvelgė į jį nepatikliai varžydamiesi: jis galėjo būti tiek draugas, tiek priešas, o jie nežinojo, kuris blogiau.

Jis atsiprašė studentų dėl auditorijos, švelniai pajuokavo universiteto sekretoriaus adresu ir užtikrino stovinčiuosius, kad rytoj jie jau sėdės ant kėdžių. Paskui padėjo aplanką ant apšiurusio piupitro, nelygiai stovinčio ant stalo, ir įsižiūrėjo į veidus priešais save.

Valandėlę padvejojo. Paskui pasakė:

– Tie iš jūsų, kurie nusipirko tekstus šiam kursui, gali grąžinti juos atgal į knygyną ir atsiimti pinigus. Mes nesinaudosime

tekstu, nurodytu programoje, kurią, manau, gavote visi, užsirašę į šį kursą. Lygiai kaip ir nesinaudosime ta programa. Aš ketinu šio kurso temą išdėstyti kitaip, tad jums teks nusipirkti du kitus tekstus.

Jis pasigręžė į studentus nugara, paėmė kreidą iš lovelio po nusidėvėjusia lenta, valandėlę palaikė ją ore ir įsiklausė į prislopintus studentų atodūsius bei šiugždesį jiems patogiai taisantis suoluose, atsiduodant rutinai, kuri staiga tapo jiems įprasta.

– Mūsų tekstai bus, – pradėjo Stouneris ir lėtai ištarė žodžius, rašomus ant lentos: – *Anglų Viduramžių poezija ir proza*, Lumio ir Vilardo leidykla, ir *Anglų literatūros kritika: Viduramžiai*, autorius Dž. V. H. Atkinsas. – Tada pasisuko į auditoriją. – Jūs pamatysite, kad knygynas tų knygų dar negavo, jos pasirodys tikriausiai po poros savaičių. Per tą laiką aš supažindinsiu jus su šio kurso pagrindais bei jo tikslu ir užsakysiu tekstų bibliotekoje, prie kurių galėsime padirbėti.

Jis nutilo. Dauguma studentų buvo palinkę virš suolų ir uoliai užsirašinėjo, ką jis sakė, kiti žiūrėjo į jį nemirksėdami ir nežymiai šypsojosi neva protingomis ir suprantančiomis šypsenomis, o keletas spitrijo į jį su atvira nuostaba.

– Pagrindinę šio kurso medžiagą mes rasime Lumio ir Vilardo antologijoje, Viduramžių poezijos ir prozos pavyzdžius tyrinėsime trimis aspektais: pirmiausia kaip savaime reikšmingus literatūros kūrinius, antra – kaip angliškosios tradicijos literatūros stiliaus bei metodo pradmenų pavyzdžius, trečia – kaip retorinius ir gramatinius diskurso problemų sprendimus, kuriais net šiandien būtų galima pasinaudoti praktiškai ir juos pritaikyti.

Dabar jau beveik visi studentai liovėsi užsirašinėję ir pakėlė galvas, net tos protingos šypsenos truputį įsitempė, ir aukštyn pakilo keletas mojuojančių rankų. Stouneris suteikė žodį studentui, kuris laikė ranką ramiai iškėlęs, aukštam jaunuoliui su tamsiais akiniais.

– Tamsta dėstytojau, ar tai Įvadas į anglų literatūrą pirmakursiams, ketvirta sekcija?

Stouneris nusišypsojo jaunuoliui.

– Atleiskit, kuo jūs pavarde?

Vaikinas nurijo seilę.

– Džesupas, pone. Frankas Džesupas.

Stouneris linktelėjo galvą.

– Ponas Džesupas. Taip, pone Džesupai, tai Įvadas į anglų literatūrą pirmakursiams, ketvirta sekcija, o mano pavardė – Stouneris. Aš, žinoma, turėjau suteikti tą informaciją iš pat pradžių. Ar turite dar klausimų?

Vaikinas vėl nurijo seilę.

– Ne, pone.

Stouneris linktelėjo ir geranoriškai apsidairė.

– Ar dar kas nors turi klausimų?

Veidai vėl sužiuro į jį: niekas nebesišypsojo, keliems atvipo lūpa.

– Puiku, – pasakė Stouneris. – Tuomet kalbėsiu toliau. Kaip jau minėjau paskaitos pradžioje, vienas šio kurso tikslų – išnagrinėti kai kuriuos literatūros kūrinius, sukurtus maždaug tarp dvylikto ir penkiolikto amžių. Mes susidursime su tam tikrais istoriniais netikėtumais, taip pat pasitaikys lingvistinių ir

filosofinių, socialinių ir religinių, teorinių ir praktinių sunkumų. Savaime suprantama, tam tikra prasme pagalius į ratus mums kaišios visas mūsų įgytas išsimokslinimas, nes mūsų mąstymo apie patirties prigimtį įgūdžiai nulėmė mūsų lūkesčius taip pat radikaliai, kaip Viduramžių žmogaus įgūdžiai nulėmė jo lūkesčius. Iš pradžių patyrinėkime kai kuriuos iš tų mąstymo įpročių, kurių veikiamas Viduramžių žmogus gyveno, mąstė ir rašė...

Tą pirmąją paskaitą jis neužlaikė studentų visą valandą. Dar nepraėjus nė pusei laiko baigė savo įžanginį žodį ir paskirstė jiems savaitgalio užduotis.

– Norėčiau, kad kiekvienas jūsų parašytumėte trumpą esė, ne daugiau kaip tris puslapius, apie Aristotelio *topoi*, arba topų, koncepciją. Jūs rasite išsamią diskusiją apie topus Aristotelio *Retorikos* antrojoje knygoje, o Leino Kuperio leidinyje yra įvadinis straipsnis, kuris jums bus labai pravartus. Tą esė privalu parašyti pirmadieniui. Ir, regis, šiandien bus viskas.

Paleidęs studentus, jis pažvelgė į auditoriją, bet šie nejudėjo iš vietos ir atrodė susirūpinę. Tada jis linktelėjo galvą paskubomis ir išėjo iš auditorijos, pasikišęs po pažasčia tą rudą aplanką.

Pirmadienį rašinį atnešė mažiau nei pusė studentų; jis paleido tuos, kurie savo esė atidavė, ir likusią paskaitos dalį dirbo su kitais studentais, aptarinėjo užduotą temą, smulkiai viską pakartojo, kol buvo tikras, kad jie suprato ir galės atlikti paskirtą užduotį trečiadieniui.

Antradienį jis pamatė grupę studentų Džesi Holo koridoriuje, prie Lomakso kabineto; atpažino savo pirmakursius. Jam einant pro šalį, studentai nusisuko ir įdūrė žvilgsnius į grindis,

lubas ar į Lomakso kabineto duris. Jis šyptelėjo sau į ūsą, nupėdino į savo kabinetą ir ėmė laukti telefono skambučio – neabejojo, kad jis nuskambės.

Jis nuskambėjo antrą valandą. Stouneris nukėlė ragelį, atsiliepė ir išgirdo lediną, mandagų Lomakso sekretorės balsą:

– Docentas Stouneris? Profesorius Lomaksas norėtų, kad jūs šiandieną po pietų susitiktumėt su profesoriumi Erhartu, kaip galima greičiau. Profesorius Erhartas jūsų lauks.

– Ar ir Lomaksas ten bus? – paklausė Stouneris.

Stojo sutrikimo kupina tyla. Paskui balsas neužtikrintai tarė:

– Manau, kad ne... jis jau paskyrė tą laiką kitam susitikimui. Bet profesorius Erhartas įgaliotas...

– Pasakykite Lomaksui, kad jam reikėtų ten būti. Pasakykite jam, kad aš būsiu Erharto kabinete po dešimties minučių.

Džoulas Erhartas buvo plinkantis trečią dešimtį perkopęs vyrukas. Lomaksas atvedė jį į katedrą prieš trejus metus, ir kai buvo suprasta, kad jis – malonus ir rimtas jaunuolis be jokio ypatingo talento ir dėstytojo gabumų, jam buvo patikėta pirmakursių anglų filologijos programa. Jo kabinetas buvo nedidukėje nišoje dideliame dėstytojų kambaryje, kur dvidešimt pradedančiųjų dėstytojų turėjo savo rašomuosius stalus, gale, tad kad ten nusigautų, Stouneriui reikėjo pereiti per visą salę. Jam einant pro tuos rašomuosius stalus, kai kurie iš jaunųjų dėstytojų pakėlė į jį akis, atvirai nusiviepė ir nenuleido nuo jo žvilgsnio, kol jis žingsniavo per salę. Stouneris atidarė duris nepasibeldęs, įėjo į kabinetą ir atsisėdo į kėdę priešais Erharto rašomąjį stalą. Lomakso kabinete nebuvo.

– Jūs kvietėte mane? – paklausė Stouneris.

Šviesiaodis Erhartas truputį nuraudo. Nutaisęs šypseną džiugiai pareiškė:

– Smagu, Bilai, kad užsukote, – ir valandėlę grabinėjosi su degtuku, stengdamasis uždegti pypkę. Bergždžiai. – Prakeikta drėgmė, – tarė niūriai, – nuo jos visas tabakas sudrėksta.

– Kiek suprantu, Lomaksas neateis, – konstatavo Stouneris.

– Ne, – atsakė Erhartas ir padėjo pypkę ant stalo. – Bet apskritai profesorius Lomaksas paprašė, kad aš pasikalbėčiau su jumis, taigi tam tikra prasme, – jis nervingai nusijuokė, – aš jo pasiuntinukas.

– Kokį pranešimą jums patikėta man perduoti? – sausai paklausė Stouneris.

– Na, kiek suprantu, buvo keli skundai. Studentai, *jūs* juk suprantate. – Jis užjaučiamai palingavo galvą. – Kai kuriems iš jų atrodo... na, regis, jie nesupranta, kas dedasi jūsų aštuntos valandos paskaitose. Profesorius Lomaksas pamanė... na, jis suabejojo, ar išmintinga pirmame kurse kompozicijos klausimus sieti su...

– Viduramžių kalbos ir literatūros, – pasufleravo Stouneris.

– Taip, – patvirtino Erhartas, – manau, kad suprantu jūsų ketinimus, – jūs norite juos truputį sukrėsti, supurtyti, naujai pažvelgti į dėstomą dalyką, priversti juos pradėti mąstyti. Ar ne taip?

Stouneris rimtai linktelėjo galvą.

– Per mūsų posėdžius buvo daug kalbėta apie naujus metodus, apie eksperimentavimą dėstant pirmakursiams.

– Tikrai taip, – patvirtino Erhartas. – Ir aš esu pats didžiausias eksperimentavimo šalininkas... bet gal kartais, vedini pačių geriausių sumetimų, mes nužengiame per toli. – Jis nusijuokė ir papurtė galvą. – Bent jau aš tai tikrai, ir pats pirmas šitai prisipažįstu. Bet aš... na, profesorius Lomaksas... na, gal šioks toks kompromisas, dalinis grįžimas prie programos ir numatytų tekstų naudojimas... na, suprantate.

Stouneris papūtė lūpas ir įbedė akis į lubas; alkūnes laikydamas ant krėslo ranktūrių, surėmė pirštų galiukus ir pasidėjo smakrą ant nykščių galiukų. Galiausiai ryžtingai ištarė:

– Ne, aš nemanau, kad... tam eksperimentui... buvo suteikta reikiama galimybė. Pasakykite Lomaksui, kad ketinu vykdyti jį iki semestro pabaigos. Tikiuosi, padarysite man tą paslaugą?

Erharto veidas išraudo. Ir jis atšiauriai tarė:

– Padarysiu. Bet aš manau... aš esu tikras, kad profesorius Lomaksas... be galo nusivils. Išties labai nusivils.

– Na, iš pradžių galbūt, – pasakė Stouneris. – Bet išgyvens. Neabejoju, kad profesorius Lomaksas nenorės trukdyti ilgą darbo stažą turinčiam docentui dėstyti savo kursą taip, kaip jis nori. Jis gali nesutikti su savo kolegos požiūriu, bet būtų labai neetiška, jei mėgintų jam įpiršti savo požiūrį... ir, beje, net truputį pavojinga. Ar jums taip neatrodo?

Erhartas paėmė nuo stalo pypkę, tvirtai suspaudė jos galvutę ir nuožmiai įsmeigė į ją akis.

– Aš pranešiu profesoriui Lomaksui apie jūsų sprendimą.

– Būsiu dėkingas, jei tai padarysite, – atsakė Stouneris. Jis atsistojo ir žengė prie durų, stabtelėjo, lyg kažką prisiminęs, ir pasisuko į Erhartą. Paskui atsainiai pasakė:

– Ir dar vienas dalykas. Aš truputį pagalvojau apie kitą semestrą. Jei mano eksperimentas pasiteisins, tai kitą semestrą pamėginsiu dar šį bei tą. Aš svarsčiau apie galimybę nagrinėti kompozicijos klausimus, tiriant klasikinės ir Viduramžių tradicijos pėdsakus Šekspyro dramose. Tai gali atrodyti šiek tiek specializuota, bet manau, kad galėčiau tą reikalą supaprastinti ir pritaikyti mokymo procesui. Galite perduoti tą mano mintį Lomaksui ir paprašyti, kad jis apie tai pagalvotų. Gal po kelių savaičių mudu galėtume...

Erhartas taip ir susmuko savo krėsle. Jis vėl padėjo pypkę ant stalo ir apatiškai tarė:

– Gerai, Bilai. Aš jam pasakysiu. Aš jam... ačiū, kad užsukote.

Stouneris linktelėjo galvą. Atidarė duris, išėjo, rūpestingai uždarė jas ir nutapeno per ilgąją salę. Kai vienas iš jaunųjų dėstytojų klausiamai pažvelgė į jį, jis nesivaržydamas mirktelėjo, linktelėjo ir galiausiai leido išplisti šypsenai savo veide.

Nužingsniavo į savo kabinetą, atsisėdo į krėslą ir laukė žvelgdamas pro atviras duris. Po kelių minučių išgirdo trenkiant duris kitame koridoriaus gale, nelygių žingsnių garsą ir pamatė Lomaksą praklibikščiuojant pro jo kabinetą taip sparčiai, kaip tik jam leido šlubumas.

Stouneris nepajudėjo iš vietos. Po pusvalandžio išgirdo, kaip Lomaksas vilkdamas kojas lėtai kopia laiptais ir dar kartą pamatė jį praeinant pro jo kabinetą. Palaukė, kol durys koridoriaus gale užsidarė, tada linktelėjo pats sau, atsistojo ir patraukė namo.

Ir tik po keleto savaičių Stouneris iš paties Finčo sužinojo, kas nutiko tą popietę, kai Lomaksas pašėlęs įvirto į jo kabinetą. Jis piktai skundėsi Stounerio elgesiu, papasakojo, kad jis pirmųjų metų studentams dėsto doktorantams skirtą kursą iš vidurinės anglų kalbos, ir pareikalavo, kad Finčas imtųsi drausminių priemonių. Valandėlę stojo tyla. Finčas buvo bepradedąs kažką sakyti, paskui prapliupo juoku. Juokėsi ilgai, kaskart vis mėgindamas kažką pasakyti, tačiau dėl juoko nevaliodamas. Galiausiai nurimo, atsiprašė Lomakso dėl to priepuolio ir pasakė: „Jis surietė tave į ragą, Holi, negi tu nematai? Jis neketina nusileisti, ir tu ničnieko nepadarysi. Tu nori, kad *aš* tai atlikčiau už tave? Kaip, tavo galva, tai atrodytų – dekanas trukdo patyrusiam katedros dėstytojui dėstyti savo kursą, kaip jis nori, ir kišasi paragintas paties katedros vedėjo? Ne, pone. Tu jau pats tuo pasirūpink kaip įmanydamas. Nors iš tiesų neturi iš ko rinktis? Ar ne?“

Praėjus dviem savaitėms po to pokalbio Stouneris gavo memorandumą iš Lomakso raštinės, kur buvo parašyta, kad jo kito semestro tvarkaraštis pakeistas, kad jis vėl turės seminarą doktorantams, skirtą lotyniškajai tradicijai Renesanso literatūroje, vidurinės anglų kalbos ir literatūros kursą vyresniųjų kursų studentams ir doktorantams, apžvalginį literatūros kursą antrakursiams ir vieną kompozicijos kursą pirmųjų metų studentams.

Tam tikra prasme tai buvo pergalė, bet tokia, kurią jis visad prisimindavo su linksma panieka, sakytum, tai buvo pergalė, laimėta nuobodulio ir abejingumo.

XV

Ir tai buvo viena iš legendų, kurios pradėjo sietis su jo vardu, legendų, kurios sulig kiekvienais metais apaugdavo naujomis smulkmenomis ir įmantrėjo kaip būdinga mitui – rutuliotis nuo asmeninio fakto iki ritualinės tiesos.

Jis artėjo prie penkiasdešimties, tačiau atrodė daug vyresnis. Jo plaukai, tokie pat tankūs ir nepaklusnūs kaip jaunystėje, buvo beveik visai balti, veidas – išvagotas gilių raukšlių, akys giliai įkritusios, o kurtumas, ištikęs jį tą vasarą, kai baigėsi jo istorija su Katerina Driskol, lėtai stiprėjo sulig kiekvienais metais, taigi kai jis, klausydamasis ko nors kalbant, palenkdavo galvą į šoną ir įtempdavo žvilgsnį, atrodydavo, kad įdėmiai stebi kažkokį keistą gyvį, kurio negali aiškiai identifikuoti.

To kurtumo pobūdis buvo gana keistas. Nors kartais jam būdavo sunku suprasti tiesiogiai į jį besikreipiantį žmogų, dažnai jis visiškai aiškiai išskirdavo, ką žmonės šnabždasi kitame triukšmingo kambario gale. Ir kaip tik dėl to paradokso pamažiukais sužinojo, kad yra laikomas „studentų miestelio originalu“ – toks posakis buvo vartotas dar jo jaunystės laikais.

Taip jis daugybę kartų nugirdo kaskart pagražintą istoriją apie tai, kaip jis mokė vidurinės anglų kalbos pirmakursių grupę ir

apie Holio Lomakso kapituliavimą. „Ir kai trisdešimt septintųjų pirmakursiai laikė anglų kalbos egzaminą, žinote, kuris kursas išlaikė jį geriausiais pažymiais? – paklausė toks vangus jaunas dėstytojas, dėstantis anglų kalbą pirmakursiams. – Na, žinoma, senuko Stounerio viduramžininkai! O mes ir toliau naudojamės vadovėliais ir pratybų sąsiuviniais!“

Stouneris turėjo pripažinti, kad jaunesniesiems kolegoms ir vyresniesiems studentams, kurie, rodės, čia atsirasdavo, čia dingdavo jam dar nespėjus tvirtai susieti jų pavardžių su jų veidais, jis tapo beveik mitine figūra, kad ir kokios kintančios ir įvairios buvo tos figūros funkcijos.

Kartais jis būdavo piktadarys. Pagal vieną versiją, mėginančią paaiškinti ilgą nesantaiką tarp jo ir Lomakso, jis suviliojo ir pametė jauną doktorantę, kuriai Lomaksas jautė tyrą ir garbingą aistrą. Kartais jis būdavo kvailys: pagal kitą to vaido versiją jis liovėsi kalbėjęs su Lomaksu, nes tas kartą atsisakė parašyti rekomendacinį laišką vienam iš jo doktorantų. O kartais jis būdavo didvyris: pagal paskutinę, ne itin populiarią versiją Lomaksas negalėjo jo pakęsti ir įšaldė jo statusą dėl to, kad Stouneris pagavo Lomaksą perduodant numylėtam studentui užduoties kopiją per jo kurso egzaminą.

Tačiau labiausiai tą legendą kurstė jo elgesys auditorijoje. Metams bėgant jis buvo vis mažiau ir mažiau pastebimas ir vis dėlto vis ryškesnis. Savo paskaitas ir diskusijas jis pradėdavo apčiuopomis ir negrabiai, bet labai greitai taip įsigilindavo į temą, jog, rodės, nematydavo kitų žmonių ir nesuvokdavo, kas darosi aplinkui. Kartą keletas tarybos narių ir universiteto rektorius

turėjo susirinkti konferencijų salėje, kur Stouneris vedė lotyniškosios tradicijos seminarą. Jam buvo pranešta apie tą susirinkimą, bet jis pamiršo ir vedė savo seminarą įprastoje vietoje įprastu laiku. Seminaras buvo jau įpusėjęs, kai kažkas nedrąsiai pabeldė į duris; Stouneris, įnikęs į improvizuotą tam momentui tinkamos lotyniškos pastraipos vertimą, į beldimą neatkreipė dėmesio. Po valandėlės durys atsidarė ir mažas apkūnus pusamžis vyriškis su akiniais be rėmelių įtapeno į salę ir lengvai patapšnojo Stouneriui per petį. Neatsigręžęs Stouneris nustūmė jį ranka. Vyriškis pasitraukė, ir anapus atvirų durų pasigirdo kitų dalyvių šnabždesys. Stouneris vertė toliau. Tada keturi vyrai su universiteto rektoriumi, aukštu žaliūku impozantiška krūtine ir ryškiai raudonu veidu, priešakyje įžirgliojo vidun ir sustojo kaip kareivių būrys prie Stounerio rašomojo stalo. Rektorius susiraukė ir garsiai atsikrenkštė. Nenutraukdamas savo improvizuoto vertimo ir net nestabtelėdamas, Stouneris pakėlė akis aukštyn ir švelniai ištarė rektoriui ir jo palydai kitą eilėraščio eilutę: „Lauk, lauk, jūs, galai, kekšės sūnūs!“ Ir vis dar nesustodamas nusuko akis į knygą ir kalbėjo toliau, o atėjusiųjų būrelis tik žioptelėjo, ir visi klupdami atsitraukė, apsisuko ir išskuodė iš salės.

Praturtinama tokių įvykių, Stounerio legenda augo, kol galiausiai menkiausias jo poelgis ir gestas tapdavo pagrindu anekdotui atsirasti ir plito toli už universiteto ribų. Galiausiai į tai buvo įtraukta ir Edita, kurią visi taip retai matydavo su juo universitete, kad ji tapo kažkokiu paslaptingu personažu ir šmėsčiojo kolektyvinėje vaizduotėje it koks vaiduoklis: apnikta kažkokio neaiškaus įsisenėjusio liūdesio ji paslapčia gėrė; lėtai vadavosi mirtimi nuo

kažkokios retos ir nepagydomos ligos; buvo talentinga menininkė, paaukojusi savo karjerą vardan Stounerio. Kai ji pasirodydavo visuomenėje, šypsena taip skubiai ir nervingai išnykdavo iš jos siauro veido, o akys taip keistai žibėdavo, ji kalbėdavo taip šaižiai ir nerišliai, jog kiekvienam būdavo aišku, kad ji kažką slepia, kad jos asmenybė paslėpta po išore, kuria niekas negalėjo patikėti.

Po ligos ir dėl abejingumo, tapusio gyvenimo būdu, Viljamas Stouneris pradėjo vis daugiau laiko leisti namuose, kuriuos jiedu su Edita nusipirko prieš daug metų. Iš pradžių Editą taip trikdė jo buvimas, kad ji visą laiką tylėdavo, lyg dėl kažko susirūpinusi. Paskui, kai įsitikino, kad jis sėdės namie nuolat, popietė po popietės, vakaras po vakaro, savaitgalis po savaitgalio, su nauju aršumu puolė į seną kovą. Dėl banaliausios pastabos ji pratrūkdavo beviltiškai raudoti ir klaidžiodavo po kambarius; Stouneris abejingai žiūrėdavo į ją ir sumurmėdavo vieną kitą negyvą užuojautos žodį. Kartais ji užsirakindavo savo kambaryje ir nesirodydavo ištisas valandas; Stouneris pataisydavo valgyti, nors šiaip jau gamindavo ji, ir, regis, nepastebėdavo, kad jos nėra, kol ji galiausiai išnirdavo iš savo kambario, išblyškusi, įkritusiais skruostais ir akimis. Ji pajuokdavo jį menkiausia proga, bet jis jos, regis, negirdėdavo. Ji šaukdavo jam prakeiksmus, o jis klausydavosi jų su mandagiu susidomėjimu. Kai jis įsigilindavo į knygą, ji sugalvodavo nueiti į svetainę įnirtingai padaužyti pianino klavišų, nors šiaip skambindavo labai retai, o kai jis ramiai kalbėdavosi su dukra, Edita užsiplieksdavo pykčiu ant kurio nors iš jų arba abiejų. Tačiau Stouneris žvelgė į visa tai: įsiūtį, sielvartą, riksmus,

neapykantos kupiną tylėjimą, taip, tarytum tai būtų vykę su dviem kitais žmonėmis, kuriais jis, pasitelkęs valios pastangas, būtų galėjęs tik labai paviršutiniškai susidomėti.

Ir galiausiai – išvargusi, beveik dėkinga – Edita susitaikė su savo pralaimėjimu. Jos siautėjimai apmalšo, galiausiai jie tapo tokie pat mechaniški kaip ir Stounerio domėjimasis jais; o ilgas tylėjimas reiškė nebe užsigavimą dėl abejingumo, o Stounerio nebestebinantį nusišalinimą į asmeninį gyvenimą.

Keturiasdešimtmetė Edita buvo tokia pat liesa kaip ir tuomet, kai buvo dar mergaitė, tačiau paženklinta kietumo ir trapumo, atsiradusių iš nelanksčios laikysenos, dėl kurios kiekvienas jos judesys atrodė atliekamas nenoromis, per jėgą. Kaulai jos veide išryškėjo, o plona blyški oda buvo ištempta ant jų tarsi ant porėmio, tad raukšlės buvo stangrios ir ryškios. Ji buvo labai blyški ir naudojo daug pudros ir dažų, tad atrodė, jog ji kasdien kuria savo bruožus ant baltos kaukės. Aptemptos sausa kieta oda, rankos atrodė vieni kaulai ir be paliovos judėjo: sukinėjosi, timpčiojo ir gniaužėsi net pačiomis ramiausiomis valandėlėmis.

Nuolat užsisklendusi savy, jau pusamžė, ji vis tolo ir visko šalinosi. Po to trumpo laikotarpio, kai paskutinį kartą puolė Stounerį, įnirtingai sutelkusi visas jai likusias jėgas, ji kaip pamėklė klaidžiojo savo pačios slapumoje, taip iš jos ir neišnirdama. Ėmė kalbėti pati su savimi, švelniai save įtikinėdama, kaip kalbama su vaiku, ir tą darė taip atvirai, visai nesidrovėdama, tarsi tai būtų pats natūraliausias dalykas. Po visų siekių meno srityje, kuriuos ji su pertrūkiais puoselėjo santuokos metais, galiausiai apsistojo prie skulptūros kaip „teikiančios daugiausia pasitenkinimo“.

Dažniausiai dirbdavo su moliu, nors retkarčiais pamėgindavo ir minkštą akmenį; biustai, figūrėlės, įvairios kompozicijos buvo išmėtyti po visus namus. Ji buvo labai moderni: biustai, kuriuos ji lipdė, buvo rutuliai su vos vienu kitu bruožu, figūrėlės – molio gniutulėliai su ilgomis ataugomis, o kompozicijos – atsitiktiniai geometriniai kubų, rutulių ir strypų rinkiniai. Kartais, praeidamas pro jos studiją – kambarį, kuris kitados buvo jo kabinetas, – Stouneris sustodavo ir pasiklausydavo, kaip ji dirba. Ji nurodinėdavo sau kaip vaikui: „Dabar reikia šitą uždėti štai čia... tik ne per daug... čia, prie pat tos skylutės. Ak, žiūrėk, krinta. Per mažai sudrėkinau, ar ne? Na, galime pritvirtinti štai šitą, ar ne? Tik dar truputį vandens, ir – štai čia. Supranti?"

Ji įprato kalbėti su vyru ir dukra trečiuoju asmeniu, sakytum, jie buvo kiti žmonės, o ne tie, su kuriais ji kalbėjo. Sakydavo Stouneriui: „Viliui vertėtų paskubėti išgerti kavą, jau tuoj devynios, jis juk nenori pavėluot į paskaitą." Arba dukrai: „Greisė išties per mažai sėdi prie pianino. Reikėtų skambinti bent valandą per dieną, o šiaip jau dvi. Kas bus su tuo talentu? Gėda, gėda."

Ką tas užsisklendimas reiškė Greisei, Stouneris nežinojo, nes ir ji savaip tapo tokia pat tolima ir užsisklendusi kaip ir jos motina. Ji buvo įpratusi tylėti ir nors kartais ir pamalonindavo tėvą drovia, švelnia šypsena, niekada jo nebeužkalbindavo. Tą vasarą, kai jis sirgo, ji, kai niekas nematydavo, įsliūkindavo į jo kambarėlį, atsisėsdavo šalia ir žvelgdavo drauge su juo pro langą, regis, patenkinta vien tuo, kad gali pabūti su juo, bet net ir tuomet netardavo nė žodžio ir sunerimdavo, kai jis pamėgindavo ištraukti ją iš stingulio.

Tą vasarą, kai jis susirgo, jai buvo dvylika – tokia aukšta, liekna, švelnaus veido mergaitė su veikiau gelsvais nei rausvais plaukais. Rudenį, kai Edita paskutinį kartą įnirtingai užsipuolė savo vyrą, savo santuoką, save pačią, tai, kuo ji, anot jos, tapo, Greisė beveik suakmenėjo, lyg jausdama, kad menkiausias judesys nustums ją į prarają, iš kurios ji nebepajėgs išsikapstyti. Po to audringo Stounerio antpuolio Edita su jai būdingu beatodairiškumu pareiškė, kad Greisė rami todėl, kad jaučiasi nelaiminga, o nelaiminga jaučiasi todėl, kad neturi pasisekimo tarp bendraklasių. Blėstantį įniršį ji nuo Stounerio perkėlė į tai, ką pavadino Greisės „visuomeniniu gyvenimu“. Ji vėl „susidomėjo“ ja: pradėjo rengti dukrą ryškiais madingais drabužiais, kurių nereikalingos puošmenos išryškindavo jos lieknumą, rengdavo jai vakarėlius, kur ji skambindavo pianinu, ir primygtinai reikalaudavo, kad visi šoktų: ujo Greisę, kad ji visiems šypsotųsi, su visais kalbėtų, juokautų, kvatotų.

Tas puolimas truko trumpiau nei mėnesį, paskui Edita tos kampanijos atsisakė ir leidosi į ilgą lėtą kelionę ten, kur miglotai krypo jos esybė. Bet, palyginti su antpuolio trukme, jo padariniai Greisei buvo neproporcingai dideli.

Po to antpuolio ji beveik visą laisvą laiką praleisdavo viena savo kambaryje, klausydamasi radijuko, kurį tėvas padovanojo jai dvyliktojo gimtadienio proga. Gulėdavo nejudėdama ant nepaklotos lovos arba sėdėdavo nejudėdama prie rašomojo stalo ir klausydavosi garsų, srūvančių iš to mažo bjauraus aparato, stovinčio ant staliuko prie jos lovos, tarytum tie balsai, muzika ir juokas, kuriuos ji girdėdavo, buvo viskas, kas liko iš jos

tapatybės, ir tarytum net jie nyko tolumoje, įsiliedami į tylą, jai nieko neįsimenant.

Be to, ji nutuko. Nuo žiemos iki savo trylikto gimtadienio priaugo beveik dvidešimt penkis kilogramus: jos veidas išpurto ir išsausėjo kaip kylanti mielinė tešla, o rankos ir kojos pasidarė minkštos, vangios ir griozdiškos. Ji valgė ne ką daugiau negu anksčiau, tačiau labai pamėgo saldumynus ir visada laikydavo kambaryje saldainių dėžutę; atrodė, kad jos viduj kažkas atsipalaidavo, suminkštėjo ir tapo beviltiška, sakytum, po įnirtingos kovos beformiškumas jos viduje galiausiai išsilaisvino ir pagaliau įtikino kūną suteikti bruožus tai neaiškiai, paslaptingai egzistencijai.

Stouneris žvelgė į tą pokytį su liūdesiu, paslėptu po abejingumo kauke, kurią buvo atgręžęs į pasaulį. Bet jis neleido sau tos lengvos prabangos, kurią suteikia kaltės jausmas; turint galvoje jo paties prigimtį ir gyvenimo su Edita aplinkybes, jis nieko negalėjo padaryti. Ir tas žinojimas tik didino jo liūdesį, labiau nei bet koks kaltės jausmas, ir darė meilę dukrai dar skvarbesnę ir gilesnę.

Greisė buvo – jis tai žinojo ir netgi manė, kad tai suprato labai anksti, – viena iš tų retų ir visad malonių būtybių, kurių dvasinė sandara tokia delikati, jog būtina nuolat teikti jai peno ir ja rūpintis, kad ji išsiskleistų. Svetima viskam aplinkui, ji turėjo gyventi ten, kur negalėjo jaustis kaip namie; trokštanti švelnumo ir ramybės, turėjo tenkintis abejingumu, beširdiškumu ir triukšmu. Ir net gyvenant tokioje keistoje ir priešiškoje aplinkoje jai stigo žiaurumo kautis su tomis brutaliomis, besipriešinančiomis

jėgomis; ji galėjo tik nusišalinti į vidinę ramybę, kur buvo vieniša, maža ir švelniai paklusni.

Kai Greisei sukako septyniolika, paskutinių licėjaus metų pradžioje, ją ištiko dar viena transformacija. Sakytum, jos prigimtis surado vietą, kur ji slėpėsi, ir mergaitė pagaliau galėjo pasirodyti aplinkiniams. Ji numetė svorį, kurį buvo priaugusi per trejus metus, taip pat greitai, kaip ir užsiaugino, ir tiems, kurie ją pažinojo, ta permaina atrodė tiesiog magiška, tarsi ji būtų išsiritusi iš lėliukės ir plasnotų erdvėje, kuriai buvo sukurta. Ji tapo beveik graži: jos kūnas, iš pradžių labai liesas, paskui staiga labai išstorėjęs, delikačiai ištįso, suminkštėjo, eigastis pasidarė grakšti. Tas jos grožis buvo pasyvus, beveik ramus, veidas kone visai be išraiškos, it kaukė, žydros akys žvelgė tau tiesiai į akis, nerodydamos jokio smalsumo nei baimės, kurią spėjai slypint jų gilumoje; jos balsas buvo labai švelnus, prigesęs, ir kalbėjo ji retai.

Gana staiga ji tapo, Editos žodžiais tariant, „populiari“. Jai dažnai kas nors paskambindavo telefonu, ir ji sėdėdavo svetainėje, retkarčiais linkteldama galvą ir švelniai, trumpai atsakinėdama balsui ragelyje; automobiliai atvažiuodavo sutemoms nusileidus ir kažkur ją išsiveždavo, tokie beveidžiai, aidint šūksniams ir juokui. Kartais Stouneris stovėdavo prie priekinio lango ir stebėdavo, kaip automobilis nukaukia tolyn, apsuptas dulkių debesies, truputį susirūpinęs ir išsigandęs; jis niekada neturėjo automobilio ir neišmoko jo vairuoti.

O Edita buvo patenkinta.

– Matai? – sakydavo ji abejingai triumfuodama, lyg nebūtų prabėgę daugiau kaip treji metai nuo jos įnirtingo antpuolio sprendžiant Greisės „populiarumo“ problemą. – Matai? Aš buvau teisi. Jai reikėjo tik menko postūmio. O Biliukas tam nepritarė. Ak, aš taip ir žinojau, Biliukas niekada nepritaria.

Stouneris daugelį metų atidėdavo kas mėnesį po kelis dolerius, kad atėjus laikui Greisė galėtų išvažiuoti iš Kolumbijos į koledžą, gal kur į rytinę pakrantę, kur nors toliau. Edita apie tuos planus žinojo ir, regis, jiems pritarė, bet kai atėjo laikas, nebenorėjo nieko girdėti.

– O ne! – sudejavo ji. – Aš neištversiu to! Mano vaikelis! Be to, jai čia taip puikiai *sekėsi* pastaruosius metus. Ji buvo tokia populiari ir tokia laiminga. Jai reikės prisitaikyti ir... Greise, vaikeli, vaikeli... – Ji pasisuko į dukterį. – Greisė *tikrai* nenori palikti savo mamytės. Ar ne? Palikti jos visai vienos?

Valandėlę Greisė tyliai žiūrėjo į motiną. Paskui skubiai pasisuko į tėvą ir papurtė galvą. Pasakė motinai:

– Jeigu tu nori, kad aš pasilikčiau, aš, žinoma, pasiliksiu.

– Greise, – neišlaikė Stouneris. – Paklausyk manęs. Jeigu tu nori važiuoti... meldžiu, jeigu tu tikrai nori važiuoti...

Ji nepakėlė į jį akių.

– Nesvarbu, – atsakė.

Stouneriui dar nespėjus sureaguoti, Edita pradėjo aiškinti, kaip jos galėtų išleisti tėvo sutaupytus pinigus naujiems drabužiams, tikrai gražiems, gal net būtų galima nupirkti jai mažą automobilį, kad ji galėtų su draugais... Ir Greisė šypsojosi savo

lėta neryškia šypsena, pritariamai linksėjo ir retkarčiais įterpdavo kokį žodį, tarsi iš jos to būtų tikimasi.

Taip buvo sutarta; Stouneris taip ir nesužinojo, ką Greisė jautė: ar ji pasiliko todėl, kad to norėjo, ar todėl, kad to norėjo motina, ar todėl, kad buvo visiškai abejinga savo lemčiai. Rudenį ji įstos į Misūrio valstijos universiteto pirmą kursą, studijuos tame universitete bent dvejus metus, o tada, jei panorės, jai bus leista išvykti kitur, už valstijos ribų, ir baigti studijas ten. Stouneris tarė sau, kad taip bus geriau, verčiau jau Greisei dar dvejus metus pakentėti kalėjimą, kurio ji, regis, nejautė, užuot būti draskomai beprotiškų Editos įnorių krumpliaračio.

Taigi niekas nepasikeitė. Greisė gavo naujų drabužių, atsisakė motinos siūlymo nupirkti jai mažą automobilį ir įstojo į Misūrio valstijos universiteto pirmą kursą. Telefonas skambėjo toliau, tie patys (arba labai panašūs) veidai ir toliau šmėsčiojo juokdamiesi ir šūkaudami prie lauko durų, tie patys automobiliai nuburgzdavo tolyn sutemoms nusileidus. Greisė vis dažniau išeidavo iš namų, netgi dažniau negu lankydama mokyklą, ir Edita džiaugėsi tuo augančiu, anot jos, dukters populiarumu. „Ji visai kaip jos mama, – kartodavo Edita. – Iki ištekėdama ji buvo *labai* populiari. Visi vaikinai... Tėtis taip niršdavo ant jų, bet, turiu pripažinti, paslapčia labai tuo didžiavosi."

„Taip, Edita", – maloniai atsakydavo Stouneris ir pajusdavo, kaip susigniaužia jo širdis.

Stouneriui tai buvo sunkus semestras: atėjo jo eilė organizuoti viso universiteto trečio kurso studentų anglų kalbos egzaminą, o kartu jis buvo įpareigotas vadovauti dviem itin sunkioms

daktaro disertacijoms – abiem joms reikėjo perskaityti daug papildomos literatūros. Tad jis dabar išeidavo iš namų dažniau, nei buvo įpratęs per pastaruosius kelerius metus.

Vieną vakarą lapkričio pabaigoje jis parėjo namo netgi vėliau nei paprastai. Svetainėje šviesos buvo išjungtos, ir namie buvo tylu; jis pamanė, kad Greisė ir Edita jau miega. Pasiėmė kai kuriuos parsineštus popierius ir nusinešė juos į savo mažą verandą, ketindamas paskaityti lovoje. Nupėdino į virtuvę pasidaryti sumuštinio ir išgerti puodelio pieno; suraikęs duoną ir atidaręs šaldytuvo dureles, staiga išgirdo skardų, veriantį kaip peilis ilgą riksmą kažkur iš pirmo aukšto. Nubėgo į svetainę, riksmas pasigirdo ir vėl, dabar jau trumpas ir veikiau piktas, iš Editos studijos. Jis nuskubėjo per kambarį ir atidarė duris.

Edita sėdėjo išsipleikusi ant grindų, lyg būtų pargriuvusi, jos akys buvo paklaikusios, burna pravira, tarytum pasirengusi vėl rėkti. Greisė sėdėjo kitame kambario gale ant oda aptraukto krėslo sukryžiavusi kojas ir žvelgė į motiną beveik ramiai. Degė vienintelė stalinė lempa ant Editos darbastalio, tad kambarys, išskyrus tą ryškų šviesos ratą, skendėjo tamsoje.

– Kas yra? – paklausė Stouneris. – Kas nutiko?

Editos galva pasisuko į jį, tarsi būtų pamauta ant klibančios ašies, akys buvo tuštut tuštutėlės. Keistai suirzusi ji ištarė:

– Ak, Biliuk. Ak, Biliuk, – ir toliau žvelgė į jį palengva linguodama galvą.

Jis pasisuko į Greisę, kurios žvilgsnis buvo toks pat ramus.

Ji paprastų paprasčiausiai pasakė:

– Aš nėščia, tėti.

Ir vėl pasigirdo šaižus ir neapsakomai piktas riksmas; jiedu abu pasisuko į Editą, kuri žvilgčiojo čia į vieną, čia į kitą tuščiomis šaltomis akimis virš rėkiančios burnos. Stouneris perėjo per kambarį, pasilenkė už Editos nugaros ir ją pakėlė; ji atsipalaidavo jo glėbyje, ir jis turėjo išlaikyti visą jos svorį.

– Edita, – šiurkščiai sudraudė. – Nusiramink.

Ji suakmenėjo ir išsivadavo iš jo rankų. Virpančiomis kojomis nustypino per kambarį ir atsistojo prie Greisės, kuri nepajudėjo iš vietos.

– Tu! – išspjovė ji. – O Viešpatie! Ak, Greise. Kaip tu galėjai – ak, Viešpatie. Visai kaip tėvas. Tėvo kraujas. Ak, taip. Purvas. Purvas...

– Edita! – iškošė Stouneris dar šiurkščiau ir nuskubėjo prie jos. Tvirtai suėmė ją už pečių ir nusuko nuo Greisės. – Eik į vonią ir apsišlakstyk veidą šaltu vandeniu. O tada eik į savo kambarį ir atsigulk.

– O, Biliuk, – maldaujamai tarė ji. – Mano vienintelis vaikelis. Mano savastis. Kaip tai galėjo atsitikti? Kaip ji galėjo...

– Eik, – paliepė Stouneris. – Po valandėlės tave pakviesiu.

Ji išsvirduliavo iš kambario. Stouneris nulydėjo ją akimis nejudėdamas iš vietos, kol išgirdo vonioj bėgantį vandenį. Paskui pasigręžė į Greisę, kuri pakėlusi akis tebežvelgė į jį nuo savo krėslo. Jis šyptelėjo, priėjo prie Editos darbastalio, paėmė kėdę tiesia atkalte, atsinešė ir pastatė priešais Greisės kėdę, kad galėtų kalbėti su ja žiūrėdamas ne iš viršaus į apačią.

– Na, – prabilo, – kodėl tu nepasakei to man?

Ji nusišypsojo jam savo įprasta švelnia šypsena.

– Nelabai ką tėra pasakyti, – tarė. – Aš nėščia.

– Ar tikrai?

Ji linktelėjo galvą.

– Buvau pas daktarą. Ir šiandien po pietų gavau tyrimo rezultatus.

– Gerai, – ištarė jis ir negrabiai palietė jos ranką. – Tau nėra ko nerimauti. Viskas bus gerai.

– Taip, – atsakė ji.

Jis švelniai paklausė:

– Ar nenorėtum man pasakyti, kas vaiko tėvas?

– Studentas, – atsakė ji. – Iš universiteto.

– Ar nenorėtum pasakyti jo pavardės?

– Kodėl gi ne, – pasakė ji. – Galiu. – Jo pavardė Frajus. Edas Frajus. Jis antrakursis. Regis, pernai jis buvo tarp tavo pirmakursių.

– Neprisimenu tokio, – pasakė Stouneris. – Visiškai neprisimenu.

– Atleisk, tėti, – atsiprašė Greisė. – Tai buvo kvaila. Jis buvo išgėręs, ir mes... nepasisaugojom.

Stouneris nusuko akis ir nudelbė jas į grindis.

– Atleisk, tėti. Aš tave pribloškiau, taip?

– Ne, – atsakė Stouneris. – Gal tik nustebinai. Mudu išties turėjom labai mažai progų bendrauti pastaraisiais metais, ar ne?

Ji nugręžė žvilgsnį ir sutrikusi pasakė:

– Taip, regis, taip.

– Ar tu myli tą vaikiną, Greise?

– O, ne, – atsakė ji. – Aš jį išties menkai pažįstu.

Jis linktelėjo galvą.

– Ką tu norėtum daryti?

– Nežinau, – atsakė ji. – Iš tikrųjų man nesvarbu. Tik nenoriu suteikti jums vargo.

Jiedu ilgai sėdėjo tylėdami. Galiausiai Stouneris pasakė:

– Na, tau neverta jaudintis. Viskas bus gerai. Kad ir ką nuspręstum... kad ir kaip norėtum pasielgti, viskas bus gerai.

– Taip, – atsakė Greisė. Ir atsistojo. Paskui nudelbė akis žemyn į tėvą ir pasakė: – Dabar mudu galime kalbėtis.

– Taip, – atsakė Stouneris. – Mudu galime kalbėtis.

Ji išėjo iš studijos, ir Stouneris palaukė, kol užsitrenks jos miegamojo durys viršuje. Tada, prieš eidamas į savo kambarį, tyliai užkopė laiptais ir atidarė duris į Editos miegamąjį. Edita buvo kietai įmigusi, išsidriekusi ant lovos su visais drabužiais, deganti lempa prie lovos ryškiai švietė jai į veidą. Stouneris išjungė lempą ir nulipo laiptais žemyn.

Kitą rytą per pusryčius Edita buvo beveik linksma, vakarykštės isterijos nebuvo likę nė padujų, ir kalbėjo ji taip, lyg ateitis būtų tik hipotetinė problema, kurią reikėjo išspręsti. Sužinojusi vaikino pavardę, ji gyvai pareiškė:

– Gerai. Kaip tu manai, ar mes turime susisiekti su jo tėvais, ar pirmiausia pasikalbėti su pačiu vaikinu? Pamąstykim: dabar – paskutinė lapkričio savaitė. Tarkime, dvi savaitės... Per tą laiką mes galim viską sutvarkyti, gal net kuklias bažnytines vestuves surengti. Greise, ką veikia tavo draugas, kuo jis vardu?..

– Edita, – nutraukė ją Stouneris. – Luktelk. Tu labai skubi. Gal Greisė ir tas vaikinas visai nenori tuoktis. Mes turime tai aptarti su Greise.

– Ką čia aptarinėti? Aišku, kad jie nori susituokti. Pagaliau jie... jie... Greise, *pasakyk* tėčiui. Paaiškink jam.

Greisė pasakė:

– Tai nesvarbu, tėti. Tai visiškai nesvarbu.

Ir Stouneris suprato, kad tai išties nesvarbu: Greisė žvelgė kažkur už jo į tolį, į kažką, ko nematė ir kas visiškai jos nedomino. Jis nutilo ir paliko žmoną ir dukterį kurti planus.

Buvo nuspręsta, kad Greisės „vaikinas“, kaip Edita jį vadino, tarsi jo vardą būtų draudžiama ištarti, bus pakviestas į namus ir jiedu su Edita „pasikalbės“. Tą popietę ji viską surengė taip, tarsi tai būtų spektaklio scena su aktorių išėjimais ir įėjimais ir net keliomis replikomis. Stouneris turėjo atsiprašyti negalįs pabūti ilgiau, Greisė turėjo pasėdėti kiek ilgėliau, paskui irgi atsiprašyti ir palikti Editą su jaunuoliu kalbėtis akis į akį. Po pusvalandžio Stouneris turėjo sugrįžti, paskui vėl pasirodyti Greisė, o iki to laiko viskas jau turėjo būti sutarta.

Ir viskas įvyko lygiai taip, kaip Edita ir buvo suplanavusi. Vėliau Stouneris linksmai svarstė, ką pagalvojo jaunasis Edvardas Frajus, kai droviai pasibeldė į duris ir buvo įleistas į kambarį, kuris atrodė jam pilnas mirtinų priešų. Jis buvo aukštas, gana stambus jaunuolis, neryškių veido bruožų ir niūrokas; jis jautėsi užspeistas į kampą, išsigandęs ir nežiūrėjo nė į vieną iš jų. Išeidamas iš kambario, Stouneris matė, kad jaunuolis sėdi susmukęs

krėsle, alkūnėmis atsirėmęs į kelius ir žiūri į grindis; kai grįžo po pusvalandžio, jaunuolis sėdėjo tokia pačia poza, sakytum, nė nekrustelėjęs prieš paukštiško Editos čirpsėjimo užtvarą.

Tačiau viskas buvo sutvarkyta. Plonu, dirbtiniu, bet nuoširdžiai linksmu balsu Edita pranešė jam, kad „Greisės vaikinas“ kilęs iš labai geros Sent Luiso šeimos, jo tėvas buvo biržos tarpininkas ir, ko gero, vienu metu netgi turėjo verslo reikalų su *jos* tėvu, ar bent jau su jo banku, kad „jaunimas“ nusprendė susituokti „kaip galima greičiau, labai neoficialiai“, kad abudu paliks universitetą, bent jau metams ar dvejiems, kad gyvens Sent Luise – „aplinkos pakeitimas, naujas startas“, – kad nors ir negalės baigti semestro, paskaitas lankys iki atostogų ir susituoks kaip tik tą dieną, penktadienį. Na, argi ne šaunu, išties... kad ir kaip ten atsitiko.

Jungtuvės įvyko užgriozdintame taikos teisėjo kabinete. Ceremoniją stebėjo tik Viljamas ir Edita; teisėjo žmona, susivėlusi ir amžinai susiraukusi pilka moterėlė, triūsė virtuvėje, kol vyko ceremonija, ir išėjo iš jos tik jai pasibaigus pasirašyti dokumento kaip liudininkė. Tai buvo šalta, niūri popietė, 1941 metų gruodžio 12-oji.

Penkios dienos prieš tą įvykį japonai bombardavo Perl Harborą, ir dukters jungtuvių ceremoniją Viljamas Stouneris stebėjo kupinas sumišų jausmų, kokių dar niekada nebuvo patyręs. Kaip ir daugelis tuos laikus išgyvenančių žmonių jis buvo surakintas, kaip pats įsivaizdavo, stuporo, nors žinojo, jog tai jausmas, susidedantis iš tokių gilių ir stiprių emocijų, kad pripažinti jų negalėjai, nes gyventi su jomis buvo neįmanoma. Jis

jautė didžiulės visuomeninės tragedijos galią, taip visur įsismelkiantį siaubą ir sielvartą, kad asmeninės tragedijos ir nelaimės buvo nustumtos į kitą planą, nors ir buvo sustiprintos platybių, kuriose atsidūrė, kaip kad vienišo kapo kartėlį gali sustiprinti didžiulė jį supanti dykuma. Su beveik neutraliu gailesčiu stebėjo jis tą liūdną, kuklų jungtuvių ritualą ir buvo keistai sujaudintas pasyvaus, abejingo dukters veido grožio ir niūrios nevilties to jaunuolio veide.

Ceremonijai pasibaigus abu jaunavedžiai be džiaugsmo įlipo į mažą Frajaus rodsterį ir išvažiavo į Sent Luisą, kur dar turėjo prisistatyti kitai tėvų porai ir pasilikti ten gyventi. Stouneris stebėjo juos tolstant nuo namų ir savo dukrą regėjo tik kaip mažą mergytę, kuri kitados sėdėdavo prie jo tame jau nebesančiame kambaryje ir žvelgė į jį su tokiu rimtu džiaugsmu, kaip mielą vaiką, kuris labai seniai numirė.

Praslinkus dviem mėnesiams po vestuvių Edvardas Frajus užsirašė į kariuomenę; Greisė nusprendė pasilikti Sent Luise, kol gims vaikas. Po šešių mėnesių Frajus gulėjo negyvas Ramiojo vandenyno salelės paplūdimyje, kaip vienas iš daugelio nepatyrusių naujokų, kurie buvo pasiųsti ten desperatiškai mėginant sustabdyti japonų puolimą. 1942 metų birželį Greisei gimė berniukas; jinai pavadino jį tėvo, kurio jis niekada nematė ir kurio niekad nemylės, vardu.

Nors Edita, tą birželį nuvažiavusi į Sent Luisą „padėti dukrai“, mėgino ją įkalbinti grįžti į Kolumbiją, Greisė atsisakė; ji turėjo mažą butelį, šiokių tokių pajamų iš Frajaus draudimo, naujus tėvus iš vyro pusės ir atrodė laiminga.

– Kažkaip pasikeitė, – pasakė užsigalvojusi Edita Stouneriui. – Visiškai nebe mūsų mažoji Greisė. Ji daug išgyveno ir, manau, nebenori to prisiminti... Ji siunčia tau linkėjimų.

XVI

Karo metai susiliejo į viena, ir Stouneris yrėsi per juos, kaip būtų yręsis per pašėlusią, kone nepakeliamą audrą, nunarinęs galvą, sukandęs žandikaulius, galvodamas tik apie kitą žingsnį, paskui dar kitą ir dar vieną. Bet, nepaisant visos tos stojiška ištvermės ir beaistrio žengimo per dienas ir savaites, jis buvo smarkiai susiskaldęs žmogus. Viena jo dalis šastelėjo atgal iš instinktyvaus siaubo, kurį kėlė tas kasdienis niokojimas, destrukcijos ir mirčių potvynis, negailestingai šturmuojantis protą ir širdį; jis ir vėl matė, kaip ištuštėjo fakultetas, kaip auditorijose nebeliko jaunų žmonių, matė neramius žvilgsnius tų, kurie dar neišvyko, ir tuose žvilgsniuose regėjo lėtą širdies agoniją, karčią jausmų ir atidos eroziją.

O kitą jo dalį traukte traukė pats holokaustas, nuo kurio jis gūžėsi. Jis jautė savyje smurto galias, kurių neįtarė turįs: jis troško dalyvauti, jis geidė paragaut mirties, patirti kartų naikinimo džiaugsmą, pajusti kraują. Jis jautė sykiu ir gėdą, ir pasididžiavimą, o labiausiai už viską – kartėlio kupiną nusivylimą ne tik savimi, bet ir laiku bei aplinkybėmis, kurie padarė jį tokį.

Savaitė po savaitės, mėnuo po mėnesio žuvusiųjų vardai plaukė jam prieš akis. Kartais tai būdavo tik pavardės, kurios

iškildavo tarsi iš tolimos praeities, kartais jis prisimindavo ir su pavarde susijusį veidą, kartais jam pavykdavo prisiminti ir balsą, ištartą žodį.

Nepaisant viso to, jis ir toliau dėstė ir studijavo, nors kartais jam atrodydavo, kad tuščiai lenkia nugarą prieš šėlstančią audrą ir bergždžiai glaudžia delnus aplink vargano paskutinio degtuko ugnelę.

Greisė retkarčiais atvažiuodavo į Kolumbiją aplankyti tėvų. Pirmąjį kartą atsivežė ir sūnų, tada dar vos metukų, bet jis kažkaip nesuprantamai vargino Editą, tad kitais kartais, kai atvažiuodavo, palikdavo jį seneliams iš tėvo pusės. Stouneris būtų norėjęs matyti anūką dažniau, bet neužsiminė apie tą savo norą; dabar jis suprato, kad Greisės išvažiavimas iš Kolumbijos – gal net ir jos nėštumas – iš tikrųjų buvo bėgimas iš kalėjimo, į kurį ji dabar sugrįždavo tik dėl savo nesunaikinamo gerumo ir dosnios širdies.

Nors Edita neįtarė ar nenorėjo tuo patikėti, Greisė pradėjo rimtai, ramiai gerti, ir Stouneris tai žinojo. Pirmą kartą jis tai suprato pirmąją vasarą po karo. Greisė atvažiavo kelioms dienoms jų aplankyti ir atrodė ypač pavargusi: po akimis – juodi ratilai, veidas įsitempęs ir blyškus. Kartą po vakarienės Edita anksti nuėjo gulti, o Greisė sėdėjo drauge su tėvu virtuvėje, gėrė kavą. Stouneris pamėgino ją prakalbinti, bet ji nenustygo vietoje ir buvo kažko susirūpinusi. Jiedu ilgai sėdėjo tylėdami, kol galiausiai Greisė įdėmiai pažvelgė į jį, gūžtelėjo pečiais ir giliai atsiduso.

– Klausyk, – ištarė pagaliau, – ar namie yra kokio nors alkoholio?

– Ne, – atsakė jis, – manau, ne. Gal indaujoje yra butelis chereso, bet...

– Man būtinai reikia išgerti. Ar tu nieko prieš, jei paskambinsiu į gėrimų parduotuvę ir paprašysiu atsiųsti butelį?

– Žinoma, nieko prieš, – atsakė Stouneris. – Žinai, mudu su mama šiaip jau ne...

Ji atsistojo ir nuėjo į svetainę. Pervertė telefonų knygos puslapius ir pradėjo karštligiškai rinkti numerį. Grįžusi į virtuvę praėjo pro staliuką, žengė prie indaujos ir ištraukė puspilnį chereso butelį. Pasiėmė stiklinę iš indų džiovyklos ir prisipylė beveik iki kraštų to šviesiai rudo vyno. Tebestovėdama išgėrė stiklą iki dugno ir nusišluostė lūpas, truputį virpėdama.

– Jis prarūgęs, – pasakė. – Be to, cheresas man bjaurus.

Atsinešė butelį ir taurę prie stalo, atsisėdo ir pasistatė juos prieš save. Prisipylė pusę stiklinės ir keistai šypsodamasi pažvelgė į tėvą.

– Aš geriu truputį daugiau, negu turėčiau, – pasakė. – Vargšas tėtis. Tu juk to nežinojai, ar ne?

– Ne, – atsakė jis.

– Kiekvieną savaitę sakau sau, kad kitą savaitę gersiu mažiau, bet visad išgeriu truputį daugiau. Nežinau kodėl.

– Ar tu jautiesi nelaiminga?

– Ne, – atsakė ji. – Manau, kad esu laiminga. Ar bent jau beveik laiminga. Visai ne dėl to. O todėl... – ir ji nutilo.

Kai ji jau buvo išgėrusi paskutinius chereso lašus, atvyko parduotuvės kurjeris su viskiu. Ji atsinešė butelį į virtuvę, atidarė jį žinovo mostu ir įsipylė gerą porciją į chereso stiklinę.

Jiedu vakarojo labai ilgai, iki pirmųjų brėkšmos ženklų languose. Greisė gėrė nesustodama, mažais gurkšneliais ir nakčiai tirpstant jos veido bruožai atsileido, ji nurimo, pajaunėjo, ir jiedu pasikalbėjo taip, kaip negalėjo pasikalbėti daugybę metų.

– Manau, – prabilo ji, – manau, kad pastojau sąmoningai, nors tada to ir nežinojau; manau, aš net nesuvokiau, kaip baisiai norėjau, kaip baisiai man *reikėjo* iš čia ištrūkti. Aš, dievaži, žinojau, kaip nepastoti, jei būčiau to norėjusi. Visi tie vaikinai mokykloje ir... – Ji kreivai šyptelėjo tėvui. – Judu su mama juk nežinojote, ar ne?

– Manau, kad ne, – atsakė jis.

– Mama norėjo, kad būčiau populiari, ir... ką gi, aš buvau populiari, kurgi ne. Bet tai nieko nereiškė, visiškai nieko.

– Žinau, kad tu nebuvai laiminga, – sunkiai išspaudė Stouneris. – Bet aš niekada... aš niekada nemaniau...

– Manau, aš irgi... – pasakė ji. – Aš negalėjau... Vargšas Edas. Jam ir teko visų bjauriausia. Aš juo pasinaudojau, supranti, na, jis, žinoma, buvo tėvas... bet aš juo pasinaudojau. Jis buvo mielas vaikinas, ir visada taip gėdijosi... jis negalėjo to pakęsti. Jis užsirašė į kariuomenę puse metų anksčiau, nei privalėjo, vien tam, kad nuo viso to pabėgtų. Manau, kad aš jį nužudžiau, jis buvo toks mielas vaikinas, bet mums net nepavyko vienam kito pamilti.

Jiedu kalbėjo iki paryčių, lyg būtų seni draugai. Ir Stouneris galiausiai suprato, kad ji, kaip sakėsi, yra beveik laiminga savo neviltyje; ji nugyvens savo dienas ramiai, gerdama vis daugiau sulig kiekvienais metais, kad nebejaustų tos tuštumos, kuria

tapo jos gyvenimas. Jis džiaugėsi, kad ji turi bent tai; jis buvo dėkingas, kad ji gali gerti.

Pirmieji keleri metai po Antrojo pasaulinio karo buvo geriausi jam profesine prasme ir tam tikra prasme laimingiausi jo gyvenimo metai. Karo veteranai užplūdo studentų miestelį ir jį pakeitė, suteikė jo gyvenimui anksčiau neregėtos kokybės, veržlumo ir audringumo, kurie buvo tolygūs transformacijai. Jis dirbo daugiau nei kada nors lig tol; studentai, keistai brandūs, buvo be galo rimti ir su panieka žvelgė į banalumą. Nepaisantys madų ar nusistovėjusių įpročių, jie kibo į mokslus taip, kaip Stouneris visada svajojo, kad studentai dirbtų, – taip, tarsi tos studijos būtų pats gyvenimas, o ne tam tikra priemonė tam tikram tikslui pasiekti. Jis žinojo, kad praėjus tiems keleriems metams jo mokymas jau nebebus toks pat, ir atsidavė palaimingam savęs eikvojimui iki pat galo, kuris, jam rodės, niekad neateis. Jis retai kada galvojo apie praeitį ar ateitį, apie nusivylimus ir džiaugsmus; visas jėgas, kiek jų dar turėjo, sutelkė į savo darbą ir vylėsi, kad pagaliau susitapatino su tuo, ką darė.

Retai kada tais metais jis leisdavo sau atitrūkti nuo darbo. Kartais, kai duktė atvažiuodavo į Kolumbiją jų aplankyti ir lyg be tikslo klaidžiodavo iš vieno kambario į kitą, jį apnikdavo beveik nepakeliamas netekties jausmas. Dvidešimt penkerių ji atrodė dešimčia metų vyresnė; gėrė su visiškai praradusio viltį žmogaus nepasitikėjimu savimi, ir buvo aišku, kad vis labiau perleidžia savo vaiko auklėjimą seneliams Sent Luise.

Tik vieną kartą jis išgirdo apie Kateriną Driskol. Ankstyvą 1949 metų pavasarį gavo vieno didelio Rytų pakrantės universiteto leidyklos prospektą, kuriame buvo pranešimas apie išeisiančią iš spaudos Katerinos knygą ir keli žodžiai apie autorę. Ji dėstė prestižiniame vieno Masačusetso valstijos universiteto laisvųjų menų koledže ir buvo netekėjusi. Jis kuo greičiausiai parsisiųsdino tą knygą. Kai laikė ją rankose, jo pirštai tarsi atgijo, jie taip virpėjo, kad jam vos pavyko ją atversti. Jis pervertė kelis pirmuosius puslapius ir pamatė dedikaciją: „Skiriu V. S.".

Jo akys apsimiglojo, ir jis ilgai sėdėjo nejudėdamas. Paskui papurtė galvą, grįžo prie knygos ir jos nepadėjo, kol neperskaitė.

Ji buvo tokia puiki, kokios jis ir tikėjosi. Elegantiška proza ir aistra, užmaskuota ramaus ir aiškaus proto. Jis suprato, kad regi ją skaitydamas, ir nustebo, kaip aiškiai ją mato po šitiek metų. Staiga ji tarsi atsirado gretimame kambaryje, ir jam liko kelios akimirkos iki išsiskiriant su ja; jo rankos dilgčiojo, tarsi ją liestų. Netekties jausmas, kurį jis laikė taip ilgai užtvenkęs savyje, išsiliejo potvyniu, užplūdo jį, ir jis leidosi nešamas, valios netramdomas; jis nenorėjo savęs gelbėti. Paskui meiliai šyptelėjo, tarsi kokiam prisiminimui; susivokė, kad jam jau kone šešiasdešimt, kad jis jau turėtų būti toli palikęs tokią aistrą ir tokią meilę.

Bet jis nebuvo jos palikęs, jis tai žinojo, ir niekada nepaliks. Ji visada glūdėjo čia, po tuo stinguliu, apatija ir nusišalinimu, ji buvo čia, stipri ir nepalenkiama; ji buvo čia visada. Jaunystėje jis ją eikvojo laisvai, net nesusimąstydamas; atidavė ją žinioms, kurias jam atvėrė – prieš kiekgi metų? – Arčeris Slounas; atidavė

ją Editai tomis pirmomis aklomis ir paikomis jos merginimo ir santuokos dienomis; ir atidavė ją Katerinai – taip kaip niekam anksčiau. Kad ir kaip keista, jis atiduodavo ją kiekvienai savo gyvenimo akimirkai ir, ko gero, labiausiai atiduodavo tuomet, kai nežinodavo, kad atiduoda. Toji aistra buvo nei kūno, nei proto – veikiausiai tai buvo tas abi aistras aprėpianti jėga, tarytum, būdamos meilės turiniu, jos buvo ir ypatinga jos esmė. Moteriai ar eilėraščiui ji paprasčiausiai sakė: „Žiūrėk! Aš gyva."

Jis negalėjo įsivaizduoti savęs seno. Kartais iš ryto, skusdamasis, žiūrėdavo į savo atvaizdą veidrodyje ir nesijautė esąs tapatus tam, kuris nustebęs žvelgė į jį iš ten – kieno tos šviesios akys juokingoj kaukėj? Atrodė, tarytum jis neaiškiais sumetimais būtų užsitraukęs siaubingą kaukę, tarytum galėtų, jeigu norėtų, nuplėšti tuos tankius žilus antakius, susitaršiusius žilus plaukus, tą susmukusį ant atsikišusių kaulų kūną, gilias raukšles, išduodančias jo amžių.

Ir vis dėlto jis puikiai suvokė savo amžių. Jis matė, kaip pasaulis ir jo šalis serga po Didžiojo karo; matė, kaip neapykanta ir įtarumas virto kažkokia beprotybe: ji ritosi per pasaulį it žaibiškai plintąs maras; matė, kaip jaunuoliai vėl eina į karą, kaip užsidegę žengia į beprasmišką pražūtį, tarytum atkartodami kažin kokio slogučio aidą. Ir tas gailestis bei liūdnumas buvo tokie seni, taip neatskiriamai susiję su jo amžiumi, kad jis jautėsi taip, lyg tas jo visai neliestų.

Metai bėgo greitai, ir jis beveik nesuvokė, kaip jie praeina. 1954 metų pavasarį jis buvo jau šešiasdešimt trejų ir staiga suprato, kad dėstyti jam liko daugiausia ketveri metai. Jis

pamėgino įžvelgti, kas jo laukia vėliau, bet nieko neįžiūrėjo ir įžiūrėti nenorėjo.

Tą rudenį jis gavo Gordono Finčo sekretorės raštelį, kur buvo prašoma užeiti pas dekaną, kada jam būsią patogu. Jis buvo užsiėmęs ir laisvą rado popietę tik po kelių dienų.

Kiekvienąsyk, kai pamatydavo Gordoną Finčą, Stouneris nustebdavo, kaip menkai jis tepasikeitęs. Vos metais jaunesnis už Stounerį, jis atrodė kaip penkiasdešimtmetis. Buvo visiškai plikas, veidas buvo pilnas, be raukšlių ir švytėjo beveik angeliška sveikata; jo žingsniai buvo lankstūs, ir pastaraisiais metais jis pradėjo rengtis tariamai nerūpestingiau: vilkėdavo spalvotus marškinius ir nepriderintus prie jų švarkus.

Tą popietę, kai Stouneris pas jį užsuko, jis atrodė sutrikęs. Jiedu atsainiai šnektelėjo kelias minutes: Finčas pasiteiravo apie Editos sveikatą ir pasakė, kad jo žmona, Karolina, anądien kaip tik užsiminė, kad jiems reikėtų kurią nors dieną vėl susieiti. Paskui pridūrė: „Viešpatie, kaip bėga laikas!“ Stouneris linktelėjo galvą.

Finčas staiga atsiduso.

– Na, matyt, reikėtų kai ką aptarti. Kitąmet tau... sukanka šešiasdešimt penkeri. Manau, mums reikia pagalvoti apie ateitį.

Stouneris papurtė galvą.

– Ne iškart. Aš, žinoma, ketinu pasinaudoti dvejais papildomais metais, į kuriuos turiu teisę.

– Taip ir maniau, – pasakė Finčas ir atsilošė krėsle. – Aš tai jau ne. Atbūnu man likusius trejus metus, ir išeinu. Kai kartais

pagalvoju, kiek praradau, apie vietoves, kurių neaplankiau, ir... po perkūnais, Bilai, gyvenimas per trumpas. Kodėl ir tu neišeini? Pagalvok apie visą tą laiką...

– Aš nežinočiau, ką su juo daryti, – atsakė Stouneris. – Taip ir neišmokau.

– Na ir kas, – pasakė Finčas. – Mūsų laikais šešiasdešimt penkeri – pats žydėjimas. Marios laiko išmokti tam, kas...

– Tai Lomaksas, ar ne? Jis tave spaudžia?

Finčas išsiviepė.

– Žinoma, o kaipgi kitaip?

Stouneris valandėlę tylėjo. Paskui pasakė:

– Pasakyk Lomaksui, kad aš atsisakiau apie tai kalbėti. Pasakyk, jog aš pasenęs tapau toks vaidingas ir užsispyręs, kad tu negali nieko man padaryti. Kad tai padaryti teks jam pačiam.

Finčas nusikvatojo ir palingavo galvą.

– Dievaž, taip ir pasakysiu. Gal judu, seni šunsnukiai, po visų tų metų galėtumėte bent kiek atsipalaiduoti?

Bet susipriešinimas įvyko ne iškart, ir kai įvyko – kito semestro viduryje, kovo mėnesį, – buvo visai ne toks, kokio Stouneris laukė. Jis vėl buvo iškviestas į dekano kabinetą, tik šį kartą nurodytu laiku ir buvo užsiminta, kad tai skubu.

Stouneris kelias minutes pavėlavo. Lomaksas jau ten buvo, sėdėjo įsitempęs priešais Finčo rašomąjį stalą; prie jo stovėjo tuščia kėdė. Stouneris lėtai perėjo per kambarį ir atsisėdo. Pasuko galvą ir pažvelgė į Lomaksą; Lomaksas šaltakraujiškai spoksojo į priekį, paniekinamai pakėlęs antakį.

Finčas valandėlę žiūrėjo į juos abu šypsodamasis į ūsą.

– Na, – prabilo, – mes visi žinome, ko čia susirinkome. Turime aptarti dėstytojo Stounerio išėjimą į pensiją. – Jis trumpai apžvelgė universiteto nuostatus: – Dėstytojas gali savo noru išeiti į pensiją, sulaukęs šešiasdešimt penkerių, taigi Stouneris galėtų savo noru išeiti šių mokslo metų pabaigoje arba kitų mokslo metų ar kurio nors semestro pabaigoje. Arba jis gali savo noru, pritarus katedros vedėjui ir koledžo dekanui, dėstyti iki šešiasdešimt septynerių, o tada jau išėjimas į pensiją bus privalomas. Nebent, žinoma, jei jam būtų suteiktas nusipelniusio profesoriaus titulas ir priskirta katedra, tuomet...

– Labai jau maža tikimybė, manau, visi su tuo sutiksime, – sausai nutraukė jį Lomaksas.

Stouneris linktelėjo Finčui.

– Labai maža.

– Aš nuoširdžiai manau, – kreipėsi Lomaksas į Finčą, – kad mūsų katedrai ir visam koledžui būtų labai į naudą, jeigu docentas Stouneris pasinaudotų savo galimybe išeiti į pensiją. Aš seniai numačiau mokymo programos ir personalo pakeitimus, kuriuos tas išėjimas įgalintų padaryti.

Stouneris pasakė Finčui:

– Aš neturiu jokio noro išeiti į pensiją prieš laiką vien tik tam, kad patenkinčiau profesoriaus Lomakso užgaidą.

Finčas pasisuko į Lomaksą. Lomaksas tarė:

– Aš esu tikras, kad yra daug dalykų, kurių profesorius Stouneris neapsvarstė. Jis turės laiko rašymui, kuriam, – čia jis delikačiai padarė pauzę, – trukdė jo didelis atsidavimas dėstymui.

Savaime suprantama, akademinė bendruomenė praturtėtų, jeigu ilgos jo patirties vaisius...

Stouneris jį nutraukė:

– Aš neketinu pradėti literatūrinės karjeros šitame savo gyvenimo tarpsnyje.

Nepajudėdamas savo kėdėje, Lomaksas, regis, linktelėjo Finčui.

– Neabejoju, kad mūsų kolega pernelyg kuklus. Po dvejų metų aš pats būsiu priverstas pagal nuostatus pasitraukti iš katedros vedėjo pareigų. Aš, žinoma, ketinu gerai pasinaudoti likusiais man metais ir nekantriai laukiu pensijos ir su ja susijusio laisvo laiko.

– O aš tikiuosi dar būti katedros nariu bent jau iki tos daug žadančios dienos, – įsiterpė Stouneris.

Lomaksas valandėlę tylėjo. Paskui mąsliai kreipėsi į Finčą:

– Pastaraisiais metais man ne kartą šovė mintis, kad docento Stounerio triūsas universiteto labui buvo nepakankamai įvertintas. Man atėjo į galvą, kad profesoriaus titulo suteikimas gali būti derama jo išėjimo į pensiją metų kulminacija. Iškilminga vakarienė ta proga – derama ceremonija. Būtų be galo malonu. Nors mokslo metai jau baigiasi ir didžiuma paaukštinimų jau paskelbta, esu tikras, kad man primygtinai pareikalavus toks paaukštinimas gali būti padarytas kitais metais, švenčiant tą daug žadantį išėjimą į pensiją.

Staiga tas žaidimas, kurį jis žaidė su Lomaksu ir kuris jį keistai smagino, Stouneriui pasirodė banalus ir žemas. Jis pasijuto pavargęs. Įdūrė akis į Lomaksą ir vangiai pasakė:

– Holi, manau, kad per visus tuos metus tu pažinai mane geriau. Man visada buvo nė motais, ką tu manei galįs man „suteikti“ ar ką manei galįs dėl manęs „padaryti“ ar nepadaryti. – Jis nutilo; išties buvo labiau pavargęs, nei manė. Paskui prisivertė kalbėti toliau: – Tai anaiptol ne esmė ir niekada nebuvo esmė. Manau, tu geras žmogus ir, žinoma, geras dėstytojas. Bet tam tikrais atžvilgiais tu – šunsnukis nemokša. – Jis vėl nutilo. – Aš nežinau, ko tu tikėjaisi. Bet aš neisiu į pensiją – nei šių metų pabaigoj, nei kitų. – Jis lėtai atsistojo ir valandėlę pastovėjo kaupdamas jėgas. – Atsiprašau, ponai, jaučiuosi šiek tiek pavargęs. Paliksiu jus aptarti tai, ką jums reikia aptarti.

Jis žinojo, kad viskas tuo nesibaigs, bet jam buvo nė motais. Kai per paskutinį visuotinį fakulteto metų posėdį Lomaksas, skaitydamas savo, kaip katedros vedėjo, pranešimą, paskelbė apie docento Viljamo Stounerio išėjimą į pensiją kitų metų pabaigoje, Stouneris atsistojo ir pareiškė fakulteto nariams, kad profesorius Lomaksas suklydo, kad jis išeisiąs į pensiją praėjus dvejiems metams po Lomakso paskelbto termino. Rudens semestrui prasidėjus, naujasis universiteto rektorius pasikvietė Stounerį į savo namus išgerti arbatos ir daug kalbėjo apie ilgus jo dėstytojavimo metus, apie dorai užtarnautą poilsį, apie dėkingumą, kurį visi jam jaučia; Stouneris pasitelkė gižliausią savo kalbėjimo manierą, vadino rektorių „jaunuoliu“, dėjosi jo negirdįs, kol galiausiai tas jaunuolis užriko, nors stengėsi kaip įmanydamas atrodyti ramus.

Tačiau jo pastangos, kad ir kokios menkos, nuvargino jį labiau, nei jis tikėjosi, tad per Kalėdų atostogas buvo beveik visai

išsekęs. Jis tarė sau, kad, žinoma, sensta ir kad verčiau nusiraminti, jeigu nori tinkamai darbuotis likusį semestrą. Per tas dešimt Kalėdų atostogų dienų jis ilsėjosi, lyg būtų norėjęs sukaupti visas jėgas, ir kai grįžo į darbą, paskutines semestro savaites plušėjo taip energingai ir uoliai, kad pats nustebo. Jo išėjimo į pensiją klausimas, rodės, buvo išspręstas, ir jis nebesivargino apie tai galvoti.

Vasario pabaigoj jį vėl apniko nuovargis, ir jis nevaliojo jo nusikratyti; daug laiko praleido namie ir didžiąją savo popierinių darbų dalį atliko sėdėdamas ant kušetės savo mažajame verandos kambarėlyje. Kovo mėnesį pajuto nenusakomą buką kojų ir rankų skausmą; paaiškino sau, kad esąs pavargęs, kad jam pagerėsią, kai prasidės šiltos pavasario dienos, o kol kas jam reikią poilsio. Balandį skausmas lokalizavosi apatinėje kūno dalyje; kartais jam netgi tekdavo praleisti paskaitas, ir jis suvokė, kad vien perėjimas iš vienos auditorijos į kitą atima kone visas jo jėgas. Gegužės pradžioje skausmas taip sustiprėjo, kad buvo nebeįmanoma laikyti jo tik menku nepatogumu. Jis apsilankė pas gydytoją universiteto ligoninėje.

Jam buvo atlikta krūva tyrimų, paimta mėginių, užduota klausimų, kurių svarbos jis beveik nesuprato. Buvo paskirta ypatinga dieta, skausmą malšinančiųjų tabletės, ir jis buvo paprašytas vėl apsilankyti kitos savaitės pradžioje, kai tyrimai bus baigti ir jų rezultatai apibendrinti. Jis pasijuto geriau, nors nuovargis nepraėjo.

Jo gydytojas buvo jaunuolis, vardu Džeimisonas; jis paaiškino Stouneriui, kad padirbės universiteto ligoninėje dar kelerius

metus, o paskui imsis privačios praktikos. Jo veidas buvo rausvas, apvalus, jis nešiojo akinius be rėmelių, ir jo nervingai negrabūs judesiai įkvėpė Stouneriui pasitikėjimą.

Į apžiūrą Stouneris atėjo keliomis minutėmis anksčiau, bet registratorė liepė nieko nelaukus eiti į kabinetą. Jis nužingsniavo ilgu siauru ligoninės koridoriumi į mažą kambariuką, kuris ir buvo Džeimisono kabinetas.

Džeimisonas laukė jo, ir Stouneriui buvo aišku, kad jis laukia jau kuris laikas; aplankai, rentgeno nuotraukos ir aprašai gulėjo tvarkingai sukrauti ant jo rašomojo stalo. Džeimisonas atsistojo, nervingai šyptelėjo ir ištiesė ranką į kėdę priešais stalą.

– Prašom sėstis, docente Stouneri, prašom sėstis, – pakvietė jis.

Stouneris atsisėdo.

Žiūrėdamas į krūvą popierių ant stalo, Džeimisonas susiraukė, paskui išlygino vieną popieriaus lakštą ir klestelėjo ant kėdės.

– Na, – prabilo jis, – čia kažkas užsikimšę apatinėje žarnyno dalyje, aišku kaip dieną. Rentgeno nuotrauka nelabai ką rodo, bet taip būna dažnai... Na, šioks toks debesėlis, bet tai nebūtinai ką nors reiškia. – Jis pasisuko kėdėje, įstatė rentgeno nuotrauką į rėmą, uždegė lempą ir kažką parodė pirštu. Stouneris pažvelgė, bet nieko neįžiūrėjo. Džeimisonas išjungė šviesą, vėl pasisuko į rašomąjį stalą. Ir tapo labai dalykiškas. – Jūsų kraujo rodikliai gana žemi, bet neatrodo, kad čia būtų infekcija; nusėdimas žemiau normos ir kraujospūdis nukritęs. Esama šiokio tokio vidinio patinimo, kuris man nepatinka, jūs gerokai numetėte svorio ir... na, turint galvoje visus šiuos simptomus ir kiek galiu spręsti

iš viso šito, – jis pamojo į stalą, – pasakyčiau, kad belieka viena. – Jis priverstinai nusišypsojo ir dirbtinai linksmai pasakė: – Mes privalome įsigauti vidun ir pažiūrėti, ką ten rasime.

Stouneris linktelėjo galvą.

– Vadinasi, vėžys.

– Na, to žodžio reikšmė labai plati, – pasakė Džeimisonas. – Jis gali reikšti labai daug ką. Aš beveik tikras, kad ten yra auglys, bet... na, mes dėl nieko negalime būti tikri, kol neįsigausim vidun ir neapžiūrėsim.

– Kaip seniai aš jį turiu?

– O, šito niekaip nenustatysi. Bet jis atrodo... na, jis gana didelis; jis ten jau kuris laikas.

Valandėlę Stouneris tylėjo. Paskui paklausė:

– O kiek laiko man dar liko, jūsų nuomone?

Džeimisonas, lyg galvodamas apie kažką kita, pasakė:

– Na ką jūs, pone Stouneri. – Jis pasistengė nusijuokti. – Nereikia daryti skubotų išvadų. Nes visada yra šansas – šansas, kad tai tik auglys, gerybinis, suprantate. Arba... arba gali būti daugybė kitų dalykų. Mes tiesiog negalime būti tikri, kol...

– Gerai, – nutraukė jį Stouneris. – Kada jūs norite operuoti?

– Kuo greičiau, – atsakė Džeimisonas su palengvėjimu. – Po dviejų ar trijų dienų.

– Labai jau greitai, – pakomentavo Stouneris beveik abejingai. Paskui įdėmiai pažvelgė į Džeimisoną. – Gal galėčiau užduoti jums kelis klausimus, daktare? Norėčiau, kad atsakytumėte nieko neslėpdamas.

Džeimisonas linktelėjo galvą.

– Jeigu tai tik auglys... nepiktybinis, kaip sakote... ar pora savaičių keičia reikalą?

– Na, – nenoriai pradėjo Džeimisonas, – jūs jausite skausmus ir... ne, nemanau, kad *labai* keistų reikalą.

– Gerai, – tarė Stouneris, – o jeigu tai taip blogai, kaip jūs manote... ar pora savaičių keistų reikalą *tuo atveju*?

Gerokai patylėjęs Džeimisonas beveik karčiai pasakė:

– Ne, manau, kad ne.

– Tada aš luktelsiu dar porą savaičių, – blaiviai pasakė Stouneris. – Norėčiau sutvarkyti kelis reikalus... turiu šį bei tą užbaigti.

– Aš jums nepatariu taip elgtis, supraskite, visiškai nepatariu.

– Na, žinoma, – tarė Stouneris. – Ir dar, daktare... jūs niekam apie tai neprasitarsite, ar ne?

– Ne, – patikino Džeimisonas ir šiltai pridūrė: – Žinoma, ne. – Jis pasiūlė šiek tiek pakeisti anksčiau nurodytą dietą, paskyrė papildomų vaistų ir datą, kada jis guls į ligoninę.

Stouneris visiškai nieko nejautė, sakytum tai, ką gydytojas jam pasakė, buvo tik šiaip nemalonus dalykas, kliūtis, kurią jam vienaip ar kitaip reikia apeiti, kad atliktų tai, ką atlikti privalėjo. Jam šovė į galvą, kad tai atsitiko per vėlai, mokslo metams jau įsivažiavus, ir Lomaksui bus sunku rasti kas jį pakeistų.

Tabletė, kurią jis išgėrė gydytojo kabinete, šiek tiek jį apsvaigino, ir jam tai pasirodė keistai malonu. Jis nebesusivokė, kelinta dabar valanda, ir pasijuto stovįs ilgame parketu išklotame Džesi Holo pirmo aukšto koridoriuje. Jam iš lengvo ūžė ausyse, lyg tolumoje brązgėtų paukščio sparnai, o tamsiame koridoriuje

tarsi švytėjo blausi išsklidusi šviesa, pulsuojanti taip, lyg tai būtų jo širdies dūžiai; jo kūnas jautė menkiausią jo atliekamą judesį ir dilgčiojo, kai jis labai atsargiai žengė į tą šviesotamsą.

Jis stovėjo ant laiptų, vedančių į antrą aukštą; laiptai buvo marmuriniai ir pačiame viduryje vos vos glotniai įdubę nuo dešimtmečius laipiojančių jais aukštyn žemyn kojų. Jie buvo beveik nauji, kai – prieš kiek metų? – jis pirmą kartą ant jų stovėjo ir žvelgė aukštyn, kaip žvelgia dabar, ir klausė save, kurgi jie jį nuves. Galvojo apie laiką ir apie tai, kaip švelniai jis slenka. Atsargiai pastatė koją į pirmąją glotnią įdubą ir pasikėlė.

Paskui atsidūrė priešais Gordono Finčo kabinetą. Mergina jam pasakė:

– Dekanas Finčas ruošiasi išeiti...

Jis linktelėjo galvą lyg nesupratęs ir įžengė į Finčo kabinetą.

– Gordonai, – kreipėsi širdingai, su šypsena, – aš tavęs neužlaikysiu.

Finčas nusišypsojo atsakydamas, jo akyse buvo matyti nuovargis.

– Žinoma, Bilai, sėskis.

– Aš tavęs neužlaikysiu, – pakartojo Stouneris ir pajuto, kaip jo balsas sutvirtėjo. – Aš apsigalvojau, turiu galvoje dėl išėjimo į pensiją. Žinau, kad tai nei šis, nei tas, atleisk, kad pranešu tau taip vėlai, bet... man regis, kad taip bus geriau visiems. Aš išeinu pasibaigus semestrui.

Apvaliame Finčo veide išplito nuostaba.

– Kas gi čia per naujienos? – prabilo jis. – Ar kas nors tave prispaudė?

– Nieko panašaus, – pasakė Stouneris. – Tai mano asmeninis sprendimas. Tiesiog... supratau, kad iš tiesų yra šiokių tokių dalykų, kuriuos aš noriu padaryti. – Paskui blaiviai pridūrė: – Be to, man reikia truputį pailsėti.

Finčas susierzino, ir Stouneris žinojo, kad ne be pagrindo. Jam pasirodė, kad išgirdo save dar kartą murmant atsiprašymą, ir pajuto, kaip kvaila šypsena iškreipė veidą.

– Na, – prabilo Finčas, – manau, kad dar ne per vėlu. Galiu pradėti tvarkyti popierius jau rytoj. Manau, tu žinai viską, ką privalai žinoti apie savo metinę rentą, draudimą ir panašiai?

– O taip, – atsakė Stouneris. – Aš visa tai apgalvojau. Viskas sutvarkyta.

Finčas dirstelėjo į laikrodį.

– Aš truputį vėluoju, Bilai. Užsuk po dienos kitos, ir mudu išsiaiškinsim visas smulkmenas. O per tą laiką... na, manau, kad Lomaksui reikėtų pranešti. Paskambinsiu jam šįvakar. – Jis išsiviepė. – Manau, tau pavyks suteikti jam malonumą.

– Taip, gaila, bet taip, – atsakė Stouneris.

Per dvi savaites, likusias iki operacijos, jis turėjo padaryti daug darbų, bet manė susitvarkysiąs. Atšaukė ateinančių dviejų dienų paskaitas ir sukvietė pasitarti visus tuos studentus, kurių nepriklausomiems tyrimams, diplominiams darbams ir disertacijoms vadovavo. Smulkiai surašė nurodymus, kuriais remdamiesi jie galės baigti pradėtus darbus, ir paliko per kalkę išspausdintas jų kopijas Lomakso pašto dėžutėje. Nuramino tuos, kurie puolė į paniką, kad jis juos palieka, ir tuos, kurie bijojo, kad bus perduoti kitam vadovui. Jis suprato, kad tabletės, kurias vartoja

skausmui numalšinti, atbukina jo protą, todėl tomis dienomis, kai kalbėdavosi su studentais, ir vakarais, kai skaitydavo šūsnis pusiau atliktų užduočių, diplominių darbų ir disertacijų, gerdavo jas tik skausmui taip sustiprėjus, kad jis atitraukdavo dėmesį nuo darbo.

Praėjus dviem dienoms po to, kai jis paskelbė išeisiąs į pensiją, popiet, kai buvo labai užsiėmęs, jam paskambino Gordonas Finčas.

– Bilai, čia Gordonas. Klausyk... yra šiokia tokia problema, kurią, manau, turėčiau su tavim aptarti.

– Kas yra? – nekantraudamas ištarė Stouneris.

– Lomaksas niekaip negali suprasti, kad tu darai tai negalvodamas apie jį.

– Nesvarbu, – atsakė Stouneris. – Tegu jis mano, ką nori.

– Palauk... čia dar ne viskas. Jis ketina surengti tą iškilmingą vakarienę ir visa kita. Sakėsi pažadėjęs.

– Klausyk, Gordonai, aš dabar labai užsiėmęs. Ar negalėtum kaip nors sustabdyti visą tą reikalą?

– Aš mėginau, bet jis daro tai katedros lygmeniu. Jeigu nori, kad jį išsikviesčiau, aš išsikviesiu, bet ir tau reikia dalyvauti. Negaliu su juo kalbėti, kai jis toks.

– Gerai. Kada numatyta ta komedija?

Stojo tyla.

– Kitą penktadienį. Paskutinę paskaitų dieną prieš egzaminų savaitę.

– Gerai, – atsakė Stouneris pavargęs. – Iki to laiko viskas paaiškės, ir ginčytis bus lengviau nei dabar. Duok jam valią.

– Ir dar viena: jis nori, kad aš paskelbčiau, jog tu išeini į pensiją kaip profesorius emeritas, nors oficialiai tai negali būti paskelbta iki kitų metų.

Stouneris pajuto, kaip juokas sugniaužė jam gerklę.

– Po paraliais, – ištarė. – Tebūnie.

Visą savaitę jis dirbo nematydamas šviesios dienos. Iki pat penktadienio nepakeldavo galvos nuo aštuntos ryto iki dešimtos vakaro. Galiausiai perskaitė paskutinį puslapį, užrašė paskutinę pastabą ir atsilošė kėdėje; stalinė lempa jį apakino, ir valandėlę jis nesuprato, kur yra. Apsidairė ir pamatė esąs savo kabinete. Knygų lentynos buvo prikimštos bet kaip sustatytų knygų, kampuose gulėjo krūsnys popierių, o jo bylų spintos stalčiai buvo ištraukti ir sujaukti. Reikia susitvarkyti, tarė jis sau, reikia viską sudėti į vietas.

– Kitą savaitę, – pasakė pats sau, – kitą savaitę.

Pasvarstė, ar pajėgs nusigauti iki namų. Jam buvo sunku kvėpuoti. Jis sukaupė mintis, nukreipė jas į rankas ir kojas ir privertė galūnes paklusti. Atsistojo ir neleido sau sverdėti. Išjungė stalinę lempą ir stovėjo, kol akys jau pajėgė matyti mėnesienoje, besismelkiančioje pro langus. O paskui, statydamas vieną koją priešais kitą, nužingsniavo per tamsius koridorius į lauką ir tyliomis gatvėmis namo.

Namie degė šviesos; Edita dar nemiegojo. Jis sutelkė paskutines jėgas, užlipo laipteliais, peržengė slenkstį ir pasuko į svetainę. Suprato, kad nebepaeina; šiaip taip pasiekė sofą ir atsisėdo. Po valandėlės surado jėgų pasisiekti švarko kišenę ir išsitraukti tabletes. Įsidėjo vieną į burną ir nurijo be vandens,

tada nurijo dar vieną. Jos buvo karčios, bet kartumas atrodė beveik malonus.

Paskui suprato, kad Edita vaikšto po kambarį iš vienos vietos į kitą; jis labai tikėjosi, kad ji jo neužkalbins. Kai skausmas atlėgo ir grįžo dalis jėgų, suprato, kad taip nebus: jos veidas buvo sustingęs, šnervės surauktos, lūpos suspaustos, ir vaikščiojo ji nelankstydama kojų, piktai. Jis buvo ją beužkalbinąs, tačiau nusprendė, kad balsas gali jį išduoti. Ėmė svarstyti, kodėl ji pyksta; juk jau seniai nebuvo supykusi.

Galiausiai ji liovėsi malusis po kambarį ir atsistojo priešais jį, įrėmusi kumščius į šonus.

– Na? Gal ką nors pasakysi?

Jis atsikosėjo ir prisivertė pažiūrėti į ją.

– Atleisk, Edita. – Jis girdėjo, kad jo balsas tylus, bet tvirtas. – Aš, rodos, truputį pavargęs.

– Tu net neketinai nieko pasakyti, ar ne? Net nepagalvojai apie tai. Ar tau neatrodo, kad aš turiu teisę žinoti.

Valandėlę jis jautėsi sutrikęs. Paskui linktelėjo galvą. Jeigu būtų turėjęs daugiau jėgų, būtų supykęs.

– Kaip sužinojai?

– Nesvarbu. Manau, žino visi, išskyrus mane. Ak, Biliuk, atvirai kalbant...

– Atleisk, Edita, aš nuoširdžiai atsiprašau. Nenorėjau, kad tu sunerimtum. Ketinau tau pasakyti kitą savaitę, prieš pat guldamas į ligoninę. Tai niekis, tau neverta nerimauti.

– Niekis! – Ji karčiai nusijuokė. – Jie sako, kad tai gali būti vėžys. Ar tu nežinai, ką tai reiškia?

Staiga jis pasijuto nieko nebesveriąs, ir jam prisireikė pastangų, kad nepultų į ką nors įsikibti.

– Edita, – prabilo tarsi iš labai toli, – būk gera, pakalbėkime apie tai rytoj. Dabar aš pavargęs.

Valandėlę ji žvelgė į jį.

– Nori, kad padėčiau tau nueiti iki tavo kambario? – paklausė šiurkščiai. – Neatrodo, kad pats įstengsi.

– Viskas gerai, – pasakė jis.

Bet dar nepriėjęs savo kambario pasigailėjo atsisakęs jos pagalbos – ir ne vien todėl, kad pasijuto esąs silpnesnis, nei tikėjosi.

Šeštadienį ir sekmadienį jis ilsėjosi, o pirmadienį jau galėjo skaityti paskaitą studentams. Namo grįžo anksti. Jam gulint ant svetainės sofos ir susidomėjus žiūrint į lubas nuskardėjo skambutis. Jis atsisėdo ir jau stojosi eiti, bet durys atsidarė. Tai buvo Gordonas Finčas. Jo veidas buvo labai išblyškęs, o rankos virpėjo.

– Užeik, Gordonai, – pakvietė Stouneris.

– O Viešpatie, Bilai, – prabilo Finčas. – Kodėl tu man nepasakei?

Stouneris trumpai nusikvatojo.

– Tai būtų buvę tas pats, kas paskelbti laikraščiuose, – paaiškino. – Maniau, kad galėsiu padaryti tai tyliai, nieko nenuliūdindamas.

– Suprantu, bet... Viešpatie, jei aš būčiau žinojęs...

– Nėra pagrindo nusiminti. Dar niekas nėra tikra... tai tik operacija. Tiriamoji, kaip jie, rodos, vadina. Beje, kaip tu sužinojai?

– Džeimisonas, – pasakė Finčas. – Ir aš gydausi pas jį. Jis sakė suprantąs, kad tai neetiška, bet aš esą turiu žinoti. Jis buvo teisus, Bilai.

– Žinau, – atsakė Stouneris. – Tai nesvarbu. Ar jau visi žino?

Finčas papurtė galvą.

– Dar ne.

– Tada niekam nepasakok. Padaryk man tą paslaugą.

– Žinoma, Bilai, – patikino Finčas. – O dabar dėl tos iškilmingos vakarienės penktadienį... tau nebūtina joje dalyvauti, supranti.

– Bet aš dalyvausiu, – atsakė Stouneris. Ir išsiviepė. – Manau, esu šį bei tą skolingas Lomaksui.

Finčo veide pasirodė kažkas panašaus į šypseną.

– Tu iš tikrųjų tapai senu krienu, ką?

– Manau, kad taip, – atsakė Stouneris.

Iškilminga vakarienė vyko nedidelėje Studentų sąjungos banketų salėje. Paskutinę minutę Edita nusprendė, kad ji neištvers, tad jis nuėjo vienas. Susiruošė iš namų anksti ir žingsniavo lėtai, lyg išėjęs pasivaikščioti pavasario popietę. Kaip jis ir tikėjosi, salė buvo tuščia; jis paprašė padavėją nuimti kortelę su žmonos vardu ir patvarkyti pagrindinį stalą taip, kad tuščios vietos nebeliktų. Tada atsisėdo ir palaukė, kol susirinks svečiai.

Jis sėdėjo tarp Gordono Finčo ir universiteto rektoriaus; Lomaksas, turintis vadovauti tai ceremonijai, sėdėjo už trijų kėdžių. Jis šypsojosi, šnekučiavosi su tais, kurie sėdėjo aplink jį, ir nė karto nežvilgtelėjo į Stounerį.

Salė netrukus prisipildė; katedros nariai, kurie šiaip jau nekalbėjo su juo metų metais, mojo jam ranka iš kito salės galo; atsakydamas Stouneris linksėjo. Finčas buvo nekalbus, nors įdėmiai stebėjo Stounerį, o jaunikl is naujasis rektorius, kurio pavardės Stouneris niekaip negalėjo įsiminti, kalbėjo su juo nevaržomai, bet pagarbiai.

Patiekalus į stalą nešė jauni studentai baltais švarkais; kai kuriuos iš jų Stouneris atpažino, linkteldavo jiems galva, šnekteldavo su jais. Svečiai liūdnai žvelgė į lėkštes, paskui pradėjo valgyti. Salėje tvyrojo nevaržomų pokalbių gaudesys, pertraukiamas linksmo stalo įrankių ir porceliano tarškėjimo; Stouneris žinojo, kad apie jį visi jau beveik pamiršo, tad galėjo baksnoti šakute į valgį, nuryti kelis ritualinius kąsnius ir ramiai dairytis aplinkui. Primerkęs akis, veidų nematydavo; matydavo tik spalvas ir priešais judančius neaiškius pavidalus, tarsi aprėmintus, kaskart sudarančius vis naują derinį. Tas reginys buvo malonus, ir jeigu jis tam tikru būdu sutelkdavo į jį visą dėmesį, skausmo nebejausdavo.

Staiga stojo tyla; tarsi nubudęs iš sapno, jis papurtė galvą. Netoli siauro stalo galo stovėjo Lomaksas ir peiliu barškino į vandens stiklinę. Gražus veidas, pamanė Stouneris abejingai, vis dar gražus. Metams bėgant tasai pailgas liesas veidas tapo dar liesesnis, o raukšlės rodė veikiau ne amžių, o padidėjusį jautrumą. Šypsena vis dar buvo intymiai sardoniška, o balsas toks pats skambus ir tvirtas kaip visada.

Jis kalbėjo; Stouneris girdėjo pavienius žodžius, sakytum, tariantis juos balsas, ištraukęs juos iš tylos, priversdavo sugriaudėti,

o paskui vėl nutildydavo. „...ilgi pasiaukojamos tarnystės metai... su kaupu užtarnautas poilsis nuo bet kokio spaudimo... gerbiamas kolegų...“ Jis girdėjo ironiją ir žinojo, kad po visų tų metų Lomaksas savotiškai kalba jam.

Staigi ryžtingų plojimų audra išblaškė jo mintis. Gordonas Finčas atsistojo greta jo ir perėmė žodį. Nors jis žiūrėjo į Gordoną ir įtempė ausis, negirdėjo, ką jis kalba: Gordono lūpos judėjo, jis buvo įbedęs žvilgsnį tiesiai prieš save, paskui pasigirdo plojimai ir jis atsisėdo. Kitapus jo atsistojo ir prabilo rektorius; jo balsas svyravo nuo meilikavimo prie grasinimo, nuo humoro prie liūdesio, nuo apgailestavimo prie džiaugsmo. Jis išreiškė viltį, kad Stounerio išėjimas į pensiją bus pradžia, o ne pabaiga; jis žinąs, kad universitetas daug praras jam išėjus; kalbėjo apie tradicijos svarbą, pokyčių būtinumą ir ilgametį dėkingumą visų jo studentų širdyse. Stouneris nelabai suprato, ką jis sako, bet kai rektorius baigė savo kalbą, salė sugriaudė nuo garsių plojimų, o veidai šypsojosi. Kai plojimai šiek tiek aprimo, kažkas iš salės plonu balsu šūktelėjo: „Kalbą!“ Kažkas kitas perėmė tą šūksnį, ir jis pasigirdo iš visų pusių.

Finčas pašnabždėjo jam į ausį:

– Ar nori, kad išsukčiau tave?

– Ne, – atsakė Stouneris. – Viskas gerai.

Jis atsistojo ir staiga suprato, kad neturi ką pasakyti. Ilgai tylėjo, nužvelgė visus veidus vieną po kito. Paskui išgirdo silpną savo balsą:

– Aš dėsčiau... – pradėjo. Paskui vėl: – Aš dėsčiau šitame universitete beveik keturiasdešimt metų. Nežinau, ką būčiau daręs,

jeigu nebūčiau tapęs dėstytoju. Jeigu nebūčiau dėstęs, gal būčiau... – Jis nutilo, lyg negalėdamas susikaupti. Paskui ryžtingai išpyškino: – Aš noriu visiems jums padėkoti, kad leidote man dėstyti.

Ir atsisėdo. Pasigirdo plojimai, draugiškas juokas. Visi sujudo, kilo iš už stalo ir malėsi aplinkui. Stouneris jautė, kad jam spaudžiama ranka, suvokė, kad šypsosi ir linksi galvą negirdėdamas, kas jam sakoma. Rektorius paspaudė jam ranką, širdingai nusišypsojo, pakvietė užsukti bet kurią popietę, užmetė akį į laikrodį ir išskubėjo. Salė ėmė tuštėti. Stouneris stovėjo vienas ten, kur atsistojo, ir kaupė jėgas, kad pereitų per salę. Palaukė, kol pajus, jog kažkas jame sukietėjo, tada apėjo apie stalą ir išslinko iš salės, praeidamas pro būrelius žmonių, kurie smalsiai žvelgė į jį, lyg jis jau būtų pašalinis. Lomaksas stovėjo vienoje iš tų grupelių, tačiau neatsisuko, kai Stouneris ėjo pro šalį; ir Stouneris buvo dėkingas, kad jiems neprireikė kalbėtis po visų tų daugybės metų.

Kitą dieną jis atsigulė į ligoninę ir liko joje iki pirmadienio ryto, kai turėjo būti operuojamas. Didžiąją to laiko dalį miegojo ne itin domėdamasis tuo, kas jam nutiks. Pirmadienio rytą kažkas įdūrė jam į žastą adatą, ir jis buvo tik pusiau sąmoningas, kai jį vežė koridoriais į keistą kambarį, kuris, rodės, buvo vien tik šviesa ir lubos. Jis matė, kaip kažkas nusileidžia jam prieš veidą, ir užsimerkė.

Kai nubudo, jį pykino, jam skaudėjo galvą; smarkiai diegė pilvo apačioje, bet šis skausmas nebuvo nemalonus. Atsiraugėjo,

ir jam palengvėjo. Perbraukė ranka storus tvarsčius ant pilvo. Paskui miegojo, naktį nubudo, atsigėrė vandens, tada ir vėl miegojo iki ryto.

Kai nubudo, šalia jo lovos stovėjo Džeimisonas, pirštais suspaudęs jam kairį riešą.

– Na, kaip jaučiamės šįryt? – paklausė jis.

– Atrodo, neblogai. – Jam buvo perdžiūvusi burna; jis tiestelėjo ranką, ir Džeimisonas padavė stiklinę vandens. Jis išgėrė ir klausiamai pažvelgė į Džeimisoną.

– Na, – galiausiai prabilo Džeimisonas sutrikęs, – mes pašalinome tą auglį. Tokį didelį gniužulą. Po dienos kitos jūs pasijusit daug geriau.

– Ir galėsiu važiuoti namo?

– Galėsite atsikelti ir vaikščioti po dviejų trijų dienų, – patikslino Džeimisonas. – Tik žinote, ko gero, būtų patogiau, jeigu jūs dar pabūtumėt ligoninėje. Mums nepavyko pašalinti... jo viso. Mes skyrėme jums švitinimo procedūras, na ir panašiai. Žinoma, jūs galite važiuoti namo ir sugrįžti, bet...

– Ne, – nutraukė jį Stouneris, ir jo galva vėl nukrito ant pagalvės. Jis vėl jautėsi pavargęs. – Manau, aš noriu kuo greičiau grįžti namo, – pasakė.

XVII

– O, Biliuk, tu visas sugraužtas iš vidaus.

Jis gulėjo ant kušetės tame galiniame kambarėlyje ir stebeilijo pro atvirą langą; buvo vėlyva popietė, ir, nirdama už horizonto, saulė nušvietė raudona žara apačią ilgo ribančio debesies, pakibusio vakaruose virš medžių viršūnių ir namų. Ant uodų tinklo lange zyzė musė; ramiame ore tvyrojo aitrus kaimynų kiemuose deginamų šiukšlių kvapas.

– Ką? – paklausė Stouneris užsigalvojęs ir pasisuko į žmoną.

– Iš vidaus, – pakartojo Edita. – Daktaras sakė, kad jis išplitęs po visą kūną. O, Biliuk, vargšeli Biliuk.

– Taip, – pasakė Stouneris. Jis negalėjo prisiversti susidomėti tuo, ką ji kalba. – Klausyk, tau nėra ko jaudintis. Geriau apie tai negalvoti.

Ji neatsakė, ir jis vėl nusisuko į atvirą langą; stebėjo, kaip tamsėja dangus, kol galiausiai ant debesies tolumoje liko tik dulsvas purpurinis ruoželis.

Jis jau truputį ilgiau negu savaitė buvo namie ir šiandien po pietų grįžo iš apsilankymo ligoninėje, kur patyrė tai, ką Džeimisonas nenatūraliai šypsodamasis vadino „gydymu“. Džeimisonas pasigrožėjo tuo, kaip greitai sugijo pjūvis, pasakė kažką apie

tai, kad jo kūno sudėjimas visai kaip keturiasdešimtmečio vyro, paskui staiga nutilo. Stouneris leidosi čiuopiamas ir baksnojamas, leido jiems priveržti jį diržais prie stalo ir gulėjo ramiai, kol didžiulė mašina tyliai slankiojo virš jo kūno. Žinojo, kad tai kvailystė, bet nesipriešino – tai būtų buvę nedėkinga. Visa tai ištverti buvo nesunku, jeigu tas galėjo atitraukti visus juos nuo neišvengiamo žinojimo.

O jis žinojo, kad pamažėle šitas mažas kambarėlis, kur jis dabar gulėjo ir žiūrėjo pro langą, taps visu jo pasauliu; jau pajuto pirmus neryškius skausmo požymius, kurie sugrįžo kaip tolimas seno draugo šauksmas. Jis abejojo, kad bus paprašytas vėl gultis į ligoninę; Džeimisono balse šiandien išgirdo galutinio nuosprendžio gaidelę, ir Džeimisonas davė jam tablečių, jeigu jis pajustų „diskomfortą".

– Galėtum parašyti Greisei, – išgirdo save sakant Editai. – Ji jau seniai nebesirodo.

Jis pasisuko ir pamatė, kaip Edita išsiblaškiusi linktelėjo galvą; ji irgi, kaip ir jis, ramiai žvelgė į tirštėjančią už lango tamsą.

Ateinančias dvi savaites jis jautėsi silpstąs, iš pradžių pamažu, paskui greitai. Skausmas grįžo ir buvo toks stiprus, kokio nesitikėjo; jis išgerdavo tabletes ir pajusdavo, kad skausmas traukiasi į tamsą, lyg būtų koks apdairus gyvūnas.

Greisė atvažiavo, ir jis suprato, kad galiausiai ne kažin ką teturi jai pasakyti. Ji buvo išvykusi iš Sent Luiso ir grįžusi tik vakar rado Editos laišką. Buvo visai išsekusi ir įsitempusi, o po akimis juodavo ratilai; jis norėjo kaip nors palengvinti jos skausmą, bet žinojo, kad nieko negali padaryti.

– Tu atrodai puikiai, tėti, – pasakė ji. – Puikiai. Tu tikrai pasveiksi.

– Žinoma, – tarė jis ir nusišypsojo. – Kaip laikosi mažasis Edas? Ir kaip tu?

Ji atsakė, kad laikosi gerai ir kad mažajam Edui sekasi kuo puikiausiai. Ateinantį rudenį jis jau eisiąs į aštuntą klasę. Jis pažvelgė į ją truputį sumišęs.

– Aštuntą klasę? – perklausė. Paskui suvokė, kad taip ir yra. – Na, žinoma, – pasakė. – Aš pamiršau, koks jis jau didelis.

– Jis daugiausia būna su savo... su ponais Frajais, – patikslino ji. – Taip jam geriau.

Ji dar kažką pasakė, tačiau jo dėmesys jau buvo nuklydęs kitur. Jam darėsi vis sunkiau laikyti dėmesį sutelktą į kokį nors vieną dalyką: jis klaidžiojo po nenuspėjamus pašalius, ir kartais Stouneris ištardavo žodžius, kurių kilmės nesuprasdavo.

– Vargšas tėti, – išgirdo jis sakant Greisę ir grąžino dėmesį iš ten, kur jis buvo nuklydęs. – Vargšas tėti, ne viskas tau buvo taip jau lengva, ar ne?

Jis valandėlę pagalvojo, paskui atsakė:

– Taip, bet, manau, aš ir nenorėjau, kad būtų.

– Mama ir aš... mudvi tave labai nuvylėme, ar ne?

Jis kilstelėjo ranką, tarsi norėdamas paliesti dukrą.

– O, ne! – tarė su visa aistra, kiek jos dar buvo likę. – Tu neturi... – Jis norėjo pasakyti daugiau, paaiškinti, bet nevaliojo. Užsimerkė ir pajuto, kad jo sąmonė atsipalaiduoja. Vaizdai joje grūdosi, keitėsi lyg ekrane. Jis išvydo Editą tokią, kokia ji buvo tą pirmą vakarą, kai jis pamatė ją Klermonto namuose – žydra

suknelė, ploni pirštai ir šviesus, subtilus veidas, kuris švelniai šypsojosi, šviesios akys, smalsiai tiriančios viską, tarsi tai būtų maloni staigmena. – Tavo mama... – pradėjo jis. – Ji ne visada buvo... – Ji ne visada buvo tokia; ir jis pamanė, kad dabar, žiūrėdamas į tą moterį, kuria ji tapo, jis geba įžvelgti anų laikų mergaitę; jam atrodė, kad jis visada ją įžvelgdavo. – Tu buvai gražus vaikas, – išgirdo save sakant ir valandėlę nesuvokė, kam kalba. Šviesa plaukė jam prieš akis, įgavo pavidalą ir tapo dukters veidu, išvagotu raukšlių, niūriu ir nualintu rūpesčių. Jis vėl užsimerkė. – Kabinete. Atsimeni? Tu sėdėdavai prie manęs, kai aš dirbdavau. Būdavai tokia rami, ir šviesa... šviesa... – Stalinės lempos šviesa (jis matė ją dabar) buvo visa susigėrusi į jos stropų veidelį, palinkusį virš knygos ar paveikslėlio, kaip būna palinkę vaikiškai susikaupę veidai, tad tas glotnus veidelis tarytum spinduliavo kambario prieblandoje. Jis išgirdo tolumoje tylaus juoko aidą. – Žinoma, – pasakė ir pažvelgė į dabartinį to vaiko veidą. – Žinoma, – pakartojo, – tu visada ten būdavai.

– Ššš, – tarė ji švelniai, – tau reikia pailsėti.

Ir tai buvo jųdviejų atsisveikinimas. Kitą dieną ji nulipo žemyn pas jį, pasakė, kad jai reikia grįžti kelioms dienoms į Sent Luisą, pridūrė dar kažką, ko jis nebenugirdo, prigesusiu, kontroliuojamu balsu; buvo visai išėjusi iš veido, akys raudonos ir drėgnos. Jų žvilgsniai sukibo; ji ilgai žiūrėjo į jį, beveik netikėdama savo akimis, paskui nusisuko. Jis žinojo, kad nebepamatys jos.

Jis nenorėjo mirti, tačiau kai Greisė išvažiavo, būdavo akimirkų, kai jis nekantriai to laukdavo, kaip lauki kelionės, į kurią

ne itin nori leistis. Ir kaip visi keliautojai jautė, kad prieš išvykstant dar liko daug ką nuveikti, bet nesugalvojo ką.

Jis taip nusilpo, kad jau nebepaėjo, dienas ir naktis leido savo mažyčiame kambarėlyje. Edita atnešdavo jam knygas, kurių jis paprašydavo, ir sudėdavo ant stalo prie siauros jo lovos, kad jis pasiektų jas nenuvargdamas.

Bet skaitė jis nedaug, nors tai, kad knygos yra šalia, jį guodė. Jis paprašė, kad Edita atitrauktų užuolaidas nuo visų langų, ir neleisdavo jų užtraukti net tuomet, kai labai karšta popietės saulė įkypai braudavosi į kambarį.

Kartais Edita įeidavo į kambarį, atsisėsdavo ant lovos šalia jo ir jiedu šnekėdavosi. Kalbėdavo apie banalius dalykus – apie žmones, kurių beveik nepažinojo, apie kokį nors naują pastatą, kylantį studentų miestelyje, ar kokį nuverstą seną, bet atrodė, jog tai, ką jie kalba, visiškai nesvarbu. Jų santykiuose įsigalėjo kažkokia nauja ramybė. Tokia tyluma, panaši į meilės pradžią. Ir Stouneris beveik instinktyviai suprato, kodėl taip atsitiko. Abu atleido vieno kitam padarytas skriaudas ir buvo pakerėti, įsivaizduodami, koks galėjo būti jų gyvenimas drauge.

Dabar jis žiūrėjo į ją beveik nebeapgailestaudamas; minkštoje vėlyvos popietės šviesoje jos veidas atrodė jaunas ir be raukšlių. Jeigu aš būčiau buvęs stipresnis, pagalvojo, jeigu būčiau daugiau išmanęs; jeigu būčiau gebėjęs suprasti. Ir galiausiai negailestingai pagalvojo: jeigu būčiau labiau ją mylėjęs. Ir jo ranka, lyg jai būtų reikėję nueiti ilgą kelią, nuslinko per paklodę, kuri jį dengė, ir palietė jos ranką. Ji nekrustelėjo, ir po valandėlės jis įniro tarsi į miegą.

Nepaisant visų skausmą malšinančiųjų, kuriuos jis vartojo, jo protas, kaip jam atrodė, liko aiškus, ir jis buvo už tai dėkingas. Tačiau atrodė, kad Stounerį valdė ne jo paties, o kažkokia kita valia, kreipdama jį nesuprantama linkme; laikas bėgo, o jis nesuvokė jo bėgant.

Gordonas Finčas lankė jį kone kasdien, bet jis negalėjo aiškiai įsiminti tų apsilankymų sekos; kartais jis kalbėdavosi su Gordonu, kai jo nebūdavo šalia, ir nustebdavo išgirdęs savo balsą tuščiame kambaryje; kartais vidury pokalbio su juo nutildavo ir sumirksėdavo, tarsi staiga suvokęs, kad Gordonas dar čia. Kartą, kai Gordonas įsėlino ant pirštų galiukų į kambarį, jis pasisuko į jį tarsi nustebęs ir paklausė:

– Kur Deivas? – O pamatęs staigų išgąstį Gordono veide silpnai papurtė galvą ir pasakė: – Atleisk, Gordonai, aš užsnūdau, galvojau apie Deivą Mastersą ir... kartais aš pasakau balsu tai, apie ką galvoju, pats to nesuvokdamas. Tai vis dėl tų mano tablečių.

Gordonas nusišypsojo, linktelėjo galvą ir pajuokavo, bet Stouneris žinojo, kad tą akimirką Gordonas Finčas atsitraukė nuo jo taip, kad niekada nebegalės sugrįžti. Jis labai pasigailėjo užsiminęs apie Deivą Mastersą, tą įžūlų vaikiną, kurį jiedu abu mylėjo, kurio šmėkla laikė juos draugėje visus tuos metus, susiejusi juos draugyste, kurios gylio jie kaip reikiant taip ir nesuvokė.

Gordonas perdavė jam kolegų linkėjimus ir ėmė padrikai pasakoti apie visokius universiteto reikalus, kurie galėjo būti jam įdomūs, tačiau jo akys be paliovos lakstė, o veide šmėsčiojo nervinga šypsena.

Į kambarį įžengė Edita, ir Gordonas Finčas iškart pašoko, nuoširdžiai rodydamas palengvėjimą, kad buvo nutrauktas.

– Edita, sėsk čionai, – pakvietė.

Edita papurtė galvą ir mirktelėjo Stouneriui.

– Senukas Bilas atrodo jau geriau, – pasakė Finčas. – Dievaž, man regis, jis atrodo kur kas geriau negu aną savaitę.

Edita pasisuko į jį taip, tarsi tiktai dabar pamačiusi, kad jis čia.

– O Gordonai, – prabilo ji. – Jis atrodo siaubingai. Vargšas Biliukas. Jis jau nebeilgai bus su mumis.

Gordonas išbalo ir lyg nuo smūgio šastelėjo atgal.

– O Dieve, Edita!

– Nebeilgai, – pakartojo Edita, mąsliai žiūrėdama į savo vyrą, kuris vos vos šypsojosi. – Ką aš darysiu, Gordonai? Ką aš be jo darysiu?

Jis užsimerkė, ir aniedu išnyko; jis girdėjo Gordoną kažką šnabždant ir jų žingsnius, kai jie nuo jo pasitraukė.

Neįtikėtina buvo tai, kad visa tai taip lengva. Jis norėjo pasakyti Gordonui, kaip tai lengva, jis norėjo pasakyti, kad jam visai nesunku apie tai kalbėti ar galvoti, bet pasakyti nevaliojo. Dabar tai jau atrodė nebesvarbu, jis girdėjo jų balsus virtuvėje, Gordono žemą ir įsakmų, Editos neryžtingą ir trūkčiojantį. Kažin, apie ką jie kalba?

...Skausmas užėjo staiga ir labai netikėtai, tad jis nespėjo jam pasiruošti ir beveik suriko. Prisivertė atpalaiduoti rankas ant antklodės ir valingai nukreipė jas prie naktinio stalelio. Paėmė

kelias tabletes, įsidėjo į burną ir nurijo, užgėręs keliais vandens gurkšniais. Kaktą jam išmušė šaltas prakaitas, ir jis gulėjo labai ramus, kol skausmas apmalšo.

Paskui vėl išgirdo balsus; neatsimerkė. Ar tai Gordonas? Jam atrodė, kad jo klausa išsprūdo iš kūno ir plevena virš jo kaip debesėlis, perteikdama kiekvieną garso niuansą. Tačiau jo sąmonė negalėjo tiksliai išskirti žodžių.

Balsas – ar tai buvo Gordono balsas? – aiškino kažką apie jo gyvenimą. Ir nors žodžių jis neišskyrė, ir net nebuvo tikras, kad jie sakomi, jo paties sąmonė įsikabino į tą klausimą kaip nirtus sužeistas žvėris. Jis negailestingai regėjo savo gyvenimą taip, kaip jis galėjo atrodyti kitam.

Ramiai, nepasiduodamas jausmams, blaiviai mąstė apie tą nesėkmę, kaip, regis, buvo galima pavadinti jo gyvenimą. Jis troško draugystės, bet tokios artimos, kad jaustųsi priklausąs žmonių padermei; ir jis turėjo du draugus, bet vienas jų beprasmiškai mirė dar net nepasireiškęs, o kitas pasitraukė taip toli į gyvųjų gretas, kad...

Jis troško išskirtinės, aistra pagrįstos santuokos; jis turėjo ir ją, bet nežinojo, ką su ja daryti, ir ji nunyko. Jis troško meilės; ir jis turėjo meilę, bet jos išsižadėjo, išleido ją iš rankų į potencialių galimybių chaosą. „Katerina“, – pagalvojo jis.

– Katerina.

Ir jis norėjo būti dėstytoju ir tapo juo, tačiau žinojo, visada žinojo, kad didžiąją savo gyvenimo dalį buvo abejingas dėstytojas. Svajojo apie nepažeidžiamą vientisumą ir savotišką tyrumą,

o susidūrė su kompromisu ir smurtinga banalybe. Tikėjo protu, o po daugybės metų susidūrė su neišmanymu. „Ir kas dar? – galvojo. – Kas dar?“

„Ko tu tikėjaisi?“ – paklausė jis save.

Jis atsimerkė. Buvo tamsu. Tada pamatė lauke dangų, tą gilią juodai mėlyną erdvę ir siaurą mėnesienos ruoželį, švytintį pro debesį. Tikriausiai jau labai vėlu, pamanė, nors ir atrodė, kad Gordonas ir Edita stovėjo prie jo tą saulėtą popietę vos prieš akimirką. O gal tai buvo labai seniai? Jis negalėjo pasakyti.

Žinojo, kad jo protas turi silpnėti yrant kūnui, tačiau nemanė, kad tai vyks taip staigiai. Kūnas stiprus, galvojo jis, stipresnis, nei mes įsivaizduojame. Jis visad nori tverti, tverti.

Jis girdėjo balsus, matė šviesas ir jautė skausmą užplūstant jį ir vėl atslūgstant. Virš jo pleveno Editos veidas, jis jautė, kad jo veidas šypsosi. Kartais išgirsdavo kalbant savo balsą ir pagalvodavo, kad jis kalba protingai, nors negalėjo būti dėl to tikras. Jautė Editos rankas ant savo kūno, jos vartė jį, prausė. Ji ir vėl turi kūdikį, kuriuo gali rūpintis, pamanė. Norėjo kreiptis į ją, jautė turįs kažką jai pasakyti.

„Ko tu tikėjaisi?“ – pagalvojo.

Kažkas sunkaus spaudė jam akių vokus. Jis jautė, kaip jie virpa, paskui pavyko juos atverti. Jis pajuto saulės šviesą, ryškią popietės šviesą. Sumirksėjo ir šaltakraujiškai įsižiūrėjo į žydrą dangų ir žvilgantį saulės kraštelį, kurį matė pro savo langą. Nusprendė, kad jie tikri. Pajudino ranką ir pajuto jį užliejančią keistą jėgą, tarsi atplūdusią iš oro. Giliai įkvėpė – ir nepajuto jokio skausmo.

Sulig kiekvienu įkvėpimu jam rodės, kad jo jėgos auga; kūnas dilgčiojo, ir jis veidu pajuto švelnų šviesos ir šešėlio svorį. Pasikėlė nuo lovos taip, kad pusiau sėdom atsirėmė į sieną. Dabar jis matė, kas dedasi anapus durų.

Pasijuto nubudęs iš ilgo miego ir atsigavęs. Buvo vėlus pavasaris ar vasaros pradžia – ko gero, vasaros pradžia, sprendžiant iš to, kas dėjosi aplinkui. Didžiulės guobos lapai užpakaliniame kieme atrodė vešlūs ir žvilgėjo, ir jis prisiminė, kokia vėsi buvo jos paunksnė. Ore tvyrojo kažkoks tirštis, sunkumas, sukaupęs ir laikantis sumišus malonius žolės, lapų, gėlių kvapus. Jis vėl giliai įkvėpė; girdėjo, koks šaižus jo kvėpavimas, ir pajuto, kaip jo plaučius užtvindo vasaros saldybė.

Tačiau sulig tuo įkvėpimu pajuto kažką pakitus giliai viduj – tas pokytis kažką sustabdė ir taip surakino jo galvą, kad ji nebegalėjo pajudėti. O paskui tai praėjo, ir jis pamanė: vadinasi, tai vyksta šitaip.

Jam dingtelėjo, kad reikėtų pašaukti Editą, tačiau tuoj pat suprato, kad nešauks. Mirštantieji – savanaudžiai, pamanė jis, jie nenori dalintis savo akimirkomis su niekuo, kaip vaikai.

Jis vėl kvėpavo, bet kažkas jame buvo kitaip, tik nežinojo, kaip tai įvardinti. Jautė laukiąs kažko, kažin kokio žinojimo, bet jam atrodė, kad dar turi marias laiko.

Jis išgirdo juoką tolumoje ir pasuko galvą ton pusėn. Būrelis studentų ėjo per jo užpakalinio kiemo veją, kažkur skubėjo. Jis aiškiai matė juos: trys poros. Merginos buvo ilgakojės, grakščios su lengvomis vasarinėmis suknelėmis, vaikinai žvelgė į jas suglumę, su džiugia nuostaba. Jie lengvai žengė per žolę, vos ją

paliesdami, nepalikdami jokių pėdsakų. Jis juos stebėjo, kol jie dingo iš akių, ir dar ilgai po to, kai jie išnyko, jų juoko aidas pasiekdavo jį, toks tolimas ir nieko nenutuokiantis tą ramią vasaros popietę.

„Ko tu tikėjaisi?“ – vėl pagalvojo jis.

Jį apėmė savotiškas džiaugsmas, tarsi atpūstas vasaros vėjelio. Jis miglotai prisiminė galvojęs apie nesėkmę – lyg tai būtų svarbu. Dabar jam jau atrodė, kad tokios mintys buvo žemos, nevertos to, kas buvo jo gyvenimas. Jo sąmonės pakraštyje būrėsi neryškūs siluetai; jis jų nematė, bet žinojo, kad jie čia ir telkia jėgas, kad jį įtikintų čia esą. Jis žinojo, kad artėja prie jų, bet skubėti nebuvo reikalo. Jis gali jų nepaisyti, jei nori, prieš akis – dar marios laiko.

Ore aplinkui liejosi švelnumas, ir jo galūnės maloniai suglebo. Netikėtai jį užplūdo stiprus savo tapatybės pojūtis, ir jis pajuto jo galią. Jis buvo jis ir žinojo, kas jis buvo.

Pasuko galvą. Jo naktinis stalelis buvo apkrautas knygomis, prie kurių jis seniai nebuvo prisilietęs. Jis čiuopė jas ranka, stebėjosi savo pirštų plonumu, lenkiamų sąnarių įmantrumu. Pajuto juose jėgą ir leido jiems ištraukti knygą iš tos didelės krūvos. Ieškojo savo knygos, ir kai ranka ją laikė, šypsojosi tam raudonam pažįstamam viršeliui, seniai išblukusiam ir nusitrynusiam.

Jam buvo nesvarbu, kad ta knyga jau pamiršta ir niekam nereikalinga; jam visada atrodė kone banalu svarstyti apie jos vertę. Jis neturėjo iliuzijų, kad ras save joje, tose blunkančiose raidėse, ir vis dėlto žinojo, kad menka jo dalelė, kurios paneigti jis negalėjo, čia *yra* ir čia bus.

Jis atvertė knygą, ir kai tai padarė, ji tapo nebe jo. Jis leido pirštams versti puslapius, jautė juos dilgsint, tarsi tie puslapiai būtų gyvi. Prasidėjęs nuo pirštų, dilgsėjimas persimetė į visą kūną ir kaulus; jis jautė jį be paliovos ir laukė, kol jis užlies jį visą, kol gerai pažįstamas jaudulys, dabar toks panašus į siaubą, surakins jį ten, kur jis gulėjo. Pro langą įspindęs saulės spindulys nutvieskė puslapį, ir jis nematė, kas jame parašyta.

Pirštai atsileido, ir knyga, kurią jie laikė, ėmė lėtai, paskui greičiau slysti sustingusiu jo kūnu, kol paniro į kambario tylą.

John Williams
Stouneris

Iš anglų kalbos vertė
Violeta Tauragienė

Redaktorė
Diana Bučiūtė

Maketuotoja
Eglė Jurkūnaitė

Dailininkas
Zigmantas Butautis

Tiražas 2 000 egz.

Išleido UAB „Baltų lankų leidyba“
A. Jakšto g. 5, LT-01105 Vilnius
leidykla@baltoslankos.lt
www.baltoslankos.lt

Spausdino spaustuvė
ScandBook
Gamyklos g. 23, 96155 Gargždai
Tel. +370 46 42 03 00

GERIAUSIAS AMERIKOS[redacted]
APIE KURĮ NIEKAD NES[redacted]
Tim Kreider, *The New Yorker*

Pirmą kartą išleistas 1965 m. šis kūrinys liko beveik nepastebėtas. Antram gyvenimui jis buvo prikeltas 2003 m., kai pasirodė „New York Books Review Classics“ serijoje. Nuo to laiko apie jį šneka visas literatūros pasaulis. Pastaruoju metu jam skirta daug tarptautinių apdovanojimų, knyga išversta į kelias dešimtis pasaulio kalbų, o jos autorius lyginamas su JAV rašytojais klasikais Williamu Faulkneriu, Johnu O'Hara, Raymondu Carveriu.

Viljamas Stouneris, sunkią vaikystę praleidęs vienoje Misūrio fermų, tėvų išsiunčiamas į koledžą studijuoti agronomijos, tačiau vaikino gyvenimą aukštyn kojom apverčia... septyniasdešimt trečias Šekspyro sonetas. Ir jis, paklusdamas savo širdžiai, prieš tėvų valią žengia pirmą savarankišką žingsnį. Tačiau, nors ir tapęs studentų mėgstamu profesoriumi, jis niekada neranda sau vietos išoriniame pasaulyje. Galiausiai užsidaręs savy Stouneris išaukština stojišką savo prosenių laikyseną ir susitaiko su vienatve. Stouneris – ne tik archetipinis amerikietis, bet ir egzistencinis herojus, radęs atšiaurią vienatvės paguodą negailestingame pasaulyje. Jį galima pavadinti tikru Didžiojo Getsbio antipodu.

Johnas Edwardas Williamsas (1922–1994) – JAV rašytojas, anglų literatūros profesorius, labiausiai išgarsėjęs romanais *Stouneris* (1965) ir *Augustas* (1972). Jo kūryba negausi – parašė keturis romanus ir porą eilėraščių rinkinių. Tačiau kiekvienas autoriaus kūrinys pasižymi ypatinga literatūrine verte.

Nuostabus atradimas bet kuriam literatūros mėgėjui.
Ian McEwan

Puiki knyga apie skardžiai aidintį liūdesį.
Julian Barnes

Labai nedaug anglų kalba parašytų romanų pavyko priartėti prie šio kūrinio lygio žmogiška išmintimi ir meniškumu.
Charles Percy Snow

ISBN 978-9955-23-879-9

www.baltoslankos.lt